

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἔστιν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΑΝΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg.
Karl Joel τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Basel.—Ernst Hoffman
τακτ. καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. Erich Frank, τακτ. καθ.
τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. Guido Calogero τακτ. καθ. τοῦ Πανε-
πιστημίου τῆς Ρώμης.—Κ. Τριανταφυλόπουλος τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστη-
μίου τῶν Ἀθηνῶν. August Reuschl καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Hei-
delberg. Χαρ. Τζωρτζόπουλος καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν.—
Franz Böhler διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας.—Παν. Κανελλόπουλος καθηγ. Πανε-
πιστημίου Ἀθηνῶν. Κωνσταντῖνος Τσάντος διδάκτωρ τῆς Νομικῆς—
Ἰωάν. Θεοδωρακόπουλος διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας.

ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΟΝ
ΥΠΟ

Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
"ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΝ,"
ΕΔΟΥΑΡΔΟΥ ΛΩ 8
ΑΘΗΝΑΙ

Ἔλα τὰ φιλοσοφικὰ βιβλία πωλοῦνται
Εἰς τὸ "ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΝ," ΕΔΟΥΑΡΔΟΥ ΛΩ 8
ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥΣ

ΑΝΔΡ. & ΔΗΜ. ΠΟΥΡΝΑΡΑ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ & ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΟΝ
ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΟΝ ΛΕΞΙΚΟΝ
(ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ)

Συνοδουηται ἐγγράφονται εἰς τὰ Γραφεῖα τοῦ Ἐκδοτικοῦ Οἴκου
«Ἀκαδημαϊκόν» (Ἐδοιόρδου Λω 8)
Ζητήσατε τὸ ἰὸν Μῆρος εἰς ὅλα τὰ μεγάλα βιβλιοπωλεῖα δεμ. Δρ. 75

Ἐκυκλοφόρησαν :

ΠΑΝ. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

ἹΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ
«Ἀκαδημαϊκόν» Δρ. 75

Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Ἡ ΓΝΩΣΕΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΡΙΣΚΕΡ ΓΩΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΟΝ ΝΕΟΚΑΝΤΙΑΝΙΣΜΟΝ

ΖΩΡΕΣ ΚΑΙ ΤΡΟΤΣΚΥ

Ἡ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ Ἡ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΤΟΛΣΤΟΙ
«Ἀκαδημαϊκόν» Δρ. 10

ΙΩΑΝ. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Ἡ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ,
Ἐκδόσις Ἐλευθερουδάκη

Προσεχῶς ἐκδίδεται τὸ κλασσικὸν περὶ Πλάτωνος ἔργον

Ἡ ΠΕΡΙ ΙΔΕΩΝ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ

ΥΠΟ PAUL NATORP

Κατὰ μετάφρασιν Μιχαήλ Τσαμαδοῦ
Ἐκδοτικὸς οἶκος «Κόραης»

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΤΗΣΙΑ

Δοχ. 175 ἐπὶ χάριτος καλλιτέρας ποιότητος
> 110 ἐπὶ χάριτος κοινῆς ποιότητος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ Γ' ΤΕΥΧΟΥΣ

Στοιχεῖα γενικῆς θεωρίας τῆς πολιτείας ὑπὸ Hans Kelsen.
Ἡ κοινωνιολογία ὡς πεδῖον ἐρεῦνης καὶ ὡς μάθημα πανεπιστημια-
κὸν ὑπὸ Leopold V. Wiese.
Φιλοσοφία καὶ ψυχολογία, ὑπὸ Ἰωάννου Ν. Θεοδωρακοπούλου.
Πλωτίνεια προβλήματα ὑπὸ Guido Calogero.
Ἡ περὶ ἰδῶν θεωρία τοῦ Πλάτωνος ὑπὸ Paul Natorp, κριτικὸν
σημείωμα Κ. Τσάτσου.
Γενικὴ βιβλιογραφία.

*Αἱ εἰς τὸ «Ἀρχεῖον τῆς Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας
τῶν ἐπιστημῶν» δημοσιευόμενα πραγματεύεται καὶ ἀρθρα ἡμε-
δαπῶν καὶ ἀλλοδαπῶν συνεργατῶν εἶναι πρωτίστως καὶ
γράφονται εἰδικῶς διὰ τὸ περιοδικόν.
Χειρόγραφα πρὸς δημοσίευσιν καὶ βιβλία πρὸς ἀναγγελίαν
ἀποστέλλονται εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Περιοδικοῦ ὁδὸς Βησσα-
ρίωνος 8.*

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟΣ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Συντασσομένη ἀπὸ ἐπιτροπὴν ἑλλήνων συγγραφέων καὶ κριτικῶν.

Ἄρθρα—Κριτικὰ σημειώματα—Μελέται—Κατάλογος τῶν νέων
ἐκδόσεων—Προσφοραὶ καὶ ζητήσεις σπανίων βιβλίων καὶ βιβλίων
εὐκαιρίας.

Ἀπαραίτητον βοήθημα διὰ κάθε βιβλιόφιλον.

Συνδρομὴ ἐτησίᾳ δρ. 25—ὁδὸς Ἐδουάρδου Δ' 8

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΕΝΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

ΥΠΟ

HANS KELSEN

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. Ἡ οὐσία τῆς πολιτείας

§ 1. Ἡ πολιτεία ὡς τάξις φυσικῆ τάξις (τάξις τοῦ ὄντος) καὶ δεοντο-
λογικὴ τάξις (τάξις τοῦ δέοντος). Φυσικὸς νόμος, πραγματικὴ ἐνέργεια καὶ
κῦρος. § 2. Ἡ πολιτεία ὡς ὑπερφυσικὴ ἀρχή, ἡ ὑποταγὴ εἰς τὴν πολιτείαν.
§ 3. Ἡ πολιτεία ὡς ὑπερατομικὴ βούλησις. § 4. Ἡ πραγματικὴ ἐνέργεια τῆς
πολιτειακῆς τάξεως κανῶν καὶ κατὰστασις τοῦ κανόνος. § 5. Ἡ σχέσις μεταξὺ
κῦρους καὶ πραγματικῆς ἐνεργείας τῆς πολιτειακῆς τάξεως. Δέον καὶ
πραγματικότης. § 6. Ἡ πολιτεία ὡς δύναμις. § 7. Ὁ καταλογισμὸς εἰς
τὴν πολιτείαν. § 8. Ὁ φυσικὸς καὶ ὁ δεοντολογικὸς καταλογισμὸς. § 9. Ἡ
πολιτεία ὡς ἰδανικὴ τάξις. § 10. Ὁ δεοντολογικὸς χαρακτὴρ τῶν κοινωνικῶν
μορφῶν φύσις καὶ πνεῦμα. § 11. Ἡ πολιτεία ὡς ἐξαναγκαστικὴ τάξις. § 12.
Ἡ πολιτειακὴ τάξις ὡς τάξις δικαίου. § 13. Ἡ νομικὴ διάταξις, τὸ ὑπο-
κείμενον τοῦ δικαίου, τὸ ὑποκειμενικὸν δίκαιον, ὁ πρωτογενὴς καὶ ὁ δευ-
τερογενὴς κανὼν δικαίου. § 14. Ἡ πολιτεία ὡς τάξις δικαίου μὲ ὄργανα
λειτουργοῦντα διὰ κατανομῆς τῆς ἐργασίας. Ἡ κατὰ μορφήν καὶ καθ'
ἄλλην ἔννοια τῆς πολιτείας. § 15. Ὁ δυϊσμὸς πολιτείας καὶ δικαίου. § 16.
Τὰ προβλήματα τῆς γενικῆς πολιτειολογίας ὡς προβλήματα τοῦ δικαίου.

II. Τὸ κῦρος τῆς πολιτειακῆς τάξεως. (Στατικὴ)

A' Τὸ Κῦρος

(Ἡ καλουμένη πολιτειακὴ βία, ἡ κυριαρχία πολιτείας καὶ
διεθνὲς δίκαιον).

§ 17. Ἡ πολιτειακὴ βία ὡς κῦρος τῆς πολιτειακῆς τάξεως. § 18. Ἡ
κυριαρχία τῆς πολιτείας ὁ θεμελιώδης κανὼν ἢ τὸ σύνταγμα κατὰ τὴν
ἔννοιαν τῆς λογικῆς τοῦ δικαίου. § 19. Ἡ ἀποκλειστικότης (μοναδικότης)
τῆς κυριαρχου τάξεως. § 20. Ἡ κυριαρχία τῆς πολιτείας καὶ ἡ τάξις τοῦ

διεθνούς δικαίου. § 21. Τὰ πρωτεία τῆς ἐνδοπολιτευτικῆς τάξεως τοῦ δικαίου. § 22. Τὰ πρωτεία τῆς τάξεως τοῦ διεθνούς δικαίου. § 23. Ἡ σχέση τῶν δύο ὑποθέσεων ἢ δυαδική κατασκευή. § 24. Ἡ δικαιολογικὴ φύσις τοῦ διεθνούς δικαίου.

Β' Ἡ τοπικὴ, χρονικὴ καὶ προσωπικὴ ἐκτάσις τοῦ κύρους.

(Ἡ ἐκτάσις τῆς πολιτείας καὶ ὁ λαὸς τῆς πολιτείας).

§ 25. Τὸ περιορισμένον καὶ τὸ ἀπεριόριστον τῆς τοπικῆς ἐκτάσεως τοῦ κύρους. § 26. Ἡ κατὰ τόπον μονιμότης. § 27. Ὁ περιορισμὸς τῆς τοπικῆς ἐκτάσεως τοῦ κύρους τῆς ἐννόμου τάξεως τῶν κατ' ἴδιαν πολιτειῶν διὰ τοῦ διεθνούς δικαίου. § 28. Ὁ περιορισμὸς τῆς χρονικῆς ἐκτάσεως κύρους τῆς πολιτευτικῆς τάξεως τοῦ δικαίου. § 29. Ὁ περιορισμὸς τῆς προσωπικῆς ἐκτάσεως τοῦ κύρους τῆς πολιτευτικῆς τάξεως τοῦ δικαίου. § 30. Ἡ θεωρία περὶ λαοῦ τῆς πολιτείας ὡς θεωρία περὶ τοῦ δικαίου ἐν τῇ ὑποκειμενικῇ ἐννοίᾳ. § 31. Καθῆκον δικαίου καὶ πολιτευτικὴ ὑπακοή. § 32. Τὰ πολιτικὰ δικαιώματα. § 33. Ἡ ἐνέργεια τῶν ἀρχῶν τῆς πολιτείας. § 34. Τὸ δικαίωμα ἐγκλήσεως. § 35. Ἡ δικαιοπραξία. § 36. Δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν δικαίον. § 37. Τὰ ἀτομικὰ δικαιώματα. § 38. Ἡ συνταγματικὴ προστασία τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων. § 39. Ὁ οὐσιώδης χαρακτὴρ τῆς παθητικῆς σχέσεως (καθῆκον). § 40. Ἡ ὑπηκοότης.

Γ' Ἡ τοπικὴ δικίρεσις τῆς πολιτείας.

(Συγκέντρωσις καὶ ἀποκέντρωσις αἱ ἐνώσεις τῶν πολιτειῶν).

§ 41. Γενικὴ καὶ μερικὴ ἀποκέντρωσις (συγκέντρωσις). § 42. Τὸ στατικὸν καὶ τὸ δυναμικὸν στοιχεῖον. § 43. Ἡ τελεία καὶ ἡ ἀτελής ἀποκέντρωσις. § 44. Ἡ διοικητικὴ ἀποκέντρωσις. § 45. Ἡ ἀποκέντρωσις με ἀντοδικοῦμενα σώματα. § 46. Ἡ ἀποκέντρωσις κατὰ «χώρας» (Länder). § 47. Ἡ πολιτεία ὡς μέλος μιᾶς ὁμοσπονδίας πολιτειῶν. § 48. Ἡ ὁμοσπονδία πολιτειῶν καὶ ἡ πολιτευτικὴ ὁμοσπονδία. § 49. Αἱ λοιπαὶ ἐνώσεις πολιτειῶν. § 50. Ἡ κοινωνία τοῦ διεθνούς δικαίου.

III. Ἡ γένεσις τῆς πολιτευτικῆς τάξεως. (Δυναμικὴ)

Α' Τὰ στάδια τῆς γενέσεως.

(Αἱ τρεῖς ἀρχαὶ ἢ λειτουργίαι τῆς πολιτείας).

§ 51. Νομοθεσία καὶ ἐκτέλεσις. § 52. Τὸ σύνταγμα. § 53. Νόμος καὶ διάταγμα. § 54. Ἡ δικαστικὴ ἀπόφασις. § 55. Ἡ δικαιοπραξία. § 56. Ἡ ἔμμεσος πολιτευτικὴ διοίκησις. § 57. Ἡ ἄμεσος πολιτευτικὴ διοίκησις. § 58. Ἡ διάκρισις τῶν ἀρχῶν.

Β' Τὰ ὄργανα τῆς πολιτευτικῆς γενέσεως.

(Τὰ πολιτευτικὰ ὄργανα).

§ 59. Ὅργανον, λειτουργία ὀργάνων, καὶ φρεῖς ὀργάνων. § 60. Ἡ κατὰ περιεχόμενον ἐννοία τοῦ ὀργάνου ὁ ὑπάλληλος. § 61. Ἡ κατὰ περι-

εχόμενον ἐννοία τῆς πολιτείας. § 62. Ἡ δημιουργία τῶν πολιτευτικῶν ὀργάνων. § 63. Ἀπλὰ καὶ σύνθετα πολιτευτικὰ ὄργανα ἢ διαδικασία. § 64. Ἡ νομιμότης τῆς λειτουργίας τοῦ ὀργάνου. § 65. Ὑπαλληλία καὶ συναλληλία τῶν ὀργάνων. § 66. Τὸ «ἀνώτατον» ὄργανον ὁ ἀνώτατος πολιτικὸς ἀρχων. § 67. Τὰ ἀντιπροσωπευτικὰ ὄργανα.

Γ' Αἱ μέθοδοι τῆς γενέσεως.

(Αἱ μορφαὶ τῆς πολιτείας).

§ 68. Ἡ ἐννοία τῆς μορφῆς τῆς πολιτείας ἡ μοναρχία καὶ δημοκρατία, ὡς ἰδανικοὶ τύποι. § 69. Ἡ πραγματοποίησις τῶν δύο ἰδανικῶν τύπων ἢ ἀρχὴ τῆς πλειοψηφίας. § 70. Αἱ μικταὶ μορφαί. § 71. Αἱ ἀρχαιότεραι μορφαὶ τῆς ἀπολύτου καὶ τῆς περιορισμένης μοναρχίας. § 72. Ἡ συνταγματικὴ μοναρχία καὶ ἡ δημοκρατικὴ πολιτεία. Ὁργάνωσις τῆς νομοθεσίας. § 73. Ἡ ἐκτέλεσις εἰς τὴν συνταγματικὴν μοναρχίαν καὶ τὴν δημοκρατικὴν πολιτείαν. § 74. Προεδρικὴ καὶ κοινοβουλευτικὴ κυριαρχία ἐν τῇ δημοκρατικῇ πολιτείᾳ. § 75. Τὸ κοινοβούλιον. § 76. Τὰ ἐκλογικὰ συστήματα. § 77. Ἡ πρωτοβουλία τοῦ λαοῦ καὶ τὸ referendum. § 78. Μορφὴ τῆς πολιτείας καὶ κοσμοθεωρία.

Εἰσαγωγή

Ὁ ὅρος «γενικὴ θεωρία τῆς πολιτείας» ἢ—ὅπως ὀνομάζουσι τὸν ἐπιστημονικὸν αὐτὸν κλάδον εἰς τὴν γερμανικὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας—«γενικὴ πολιτειολογία» περιλαμβάνει συνήθως σειρὰν ὀρισμένων προβλημάτων καὶ μάλιστα τὴν οὐσίαν τῆς πολιτείας, ποῦ συνίσταται εἰς τὴν σχέσιν τῆς πρὸς τὴν κοινωνίαν, τὴν ἠθικὴν γενικῶς καὶ τὴν πολιτικὴν εἰδικῶς καὶ κυρίως εἰς τὴν σχέσιν τῆς πρὸς τὸ δίκαιον. Ἐπειτα ἐγκλείει ὁ ὅρος αὐτὸς τὴν θεωρίαν τῶν καλουμένων «στοιχείων» τῆς πολιτείας τοιαῦτα εἶναι ἡ ἐξουσία τῆς πολιτείας, ἡ ἐκτάσις τῆς πολιτείας καὶ ὁ λαὸς τῆς πολιτείας ἐπίσης περιλαμβάνει τὴν θεωρίαν τῶν εἰδικῶν λειτουργιῶν ἢ τῶν ἐξουσιῶν τῆς πολιτείας, τὴν νομοθεσίαν, τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης καὶ τὴν διοίκησιν, καὶ τὴν θεωρίαν τῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας, καὶ τὴν θεωρίαν τῶν μορφῶν τῆς πολιτείας (μοναρχία καὶ δημοκρατία). Κατὰ κανόνα δὲ κλείεται ὁ κύκλος τῶν προβλημάτων αὐτῶν μετὰ τὴν θεωρίαν τῶν ἐνώσεων τῶν πολιτειῶν.

Ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὰ προβλήματα αὐτὰ ἀποτελοῦν τῶ ὄντι αὐτοτελὲς καὶ ἀναγκαῖον σύστημα ἀπορρέει ἡ λύσις τοῦ προ-

βλήματος, ἂν ἢ καλουμένη, «γενική πολιτειολογία» ὡς γενική **θεωρία** τῆς πολιτείας ἀξίζει νὰ ὀνομάζεται οὕτω, ἂν δικαίως πρέπει νὰ θεωρηθῆται ὡς αὐτοτελής ἐπιστήμη. Ἡ ἐσωτερικὴ σχέσις τῶν προβλημάτων τῆς βεβαίως δὲν ἔχει καταδειχθῆ σαφῶς ὑπὸ τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων ἐργασιῶν. Ἡ πολιτειολογία θὰ παύσῃ παρέχουσα τὴν ὑποψίαν ἥτις εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον αὐθαίρετον συμπίλημα καὶ θὰ νομιμοποιηθῆ ὡς γνησία ἐπιστήμη, μόνον ὅταν κατορθωθῆ **νὰ λυθοῦν καὶ νὰ ἀναπνευχθοῦν** ὅλα τὰ προβλήματα; τὰ συγκεντρούμενα εἰς τὸν ὅρον αὐτὸν, **ἀπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν θεμελιώδη ἀρχήν.**

Τοῦτο πρόκειται νὰ ἐπιχειρήσωμεν κατωτέρω. Σκιαγραφούντες δὲ κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν τὸ διάγραμμα τῆς γενικῆς θεωρίας τῆς πολιτείας δίδομεν κατὰ τὰς κυρίας γραμμάς, ἀφίνοντες κατὰ μέρος τὴν πολεμικὴν κατὰ τῆς ἐπικρατοῦσης θεωρίας, τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐκτενεστέρου ἔργου τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύσαμεν περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ. (1)

I. Ἡ οὐσία τῆς πολιτείας.

§ 1. Ἡ πολιτεία εἶναι τάξις ἀνθρωπίνων σχέσεων. Ὅταν χαρακτηρίζουν τὴν πολιτείαν ὡς «ἔνωσιν» ἢ ὡς «σύνδεσμον» ἀνθρώπων, προϋποθέτουν πάντοτε, ὅτι ὁ «σύνδεσμος» αὐτὸς, τοῦτέστι ἡ ὑπαρξίς τοῦ δεσμοῦ μεταξὺ ἀνθρώπων, ὀνομαζομένου «πολιτεία», ἐπιτυγχάνεται ἢ ὀρθώτερον ἔγκειται εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀμοιβαία σχέσις τῶν ἀνθρώπων **τακτοποιεῖται** κατὰ ἓνα ὠρισμένον τρόπον. Μπορεῖ ὅμως κατὰ δύο τρόπους νὰ γίνῃ λόγος περὶ «τάξεως», περὶ νόμου. Ὅμιλοῦμεν περὶ «τάξεως φυσικῆς» καὶ ἐννοοῦμεν δι' αὐτοῦ, ὅτι τὰ ἀντικείμενα τῆς φύσεως τῷ ὄντι σχετίζονται πρὸς ἄλληλα κατὰ ὠρισμένον, διὰ τῶν **φυσικῶν νόμων** ἐκφραζόμενον τρόπον, ὅτι κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ σχετίζονται ἔτσι. Αὕτη ἡ **ἀνάγκη** εἶνε ἀνάγκη τοῦ γενικοῦ νόμου τῆς **αἰτίας** ἀπέναντι τοῦ ὁποῖου ὅλοι οἱ φυσικοὶ νόμοι εἶναι νόμοι εἰδικοί. Διὰ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον νὰ εὐρεθῆ ἀντικείμενον φυσικόν, ποῦ νὰ παρουσιάσῃ ἄλλας σχέσεις

(1) Allgemeine Staatslehre, Verlag Julius Springer, Berlin 1925.

ἀπὸ τὰς σχέσεις, ποῦ ὀρίζει ἡ τάξις τῆς φύσεως, εἶναι ἀδύνατον νὰ τεθῆ τὸ ἀντικείμενον αὐτὸ εἰς ἀντίθεσιν πρὸς ἓνα φυσικὸν νόμον ἢ νὰ διασπᾶσθῃ ἓνα φυσικὸν νόμον· τὸ τοιοῦτον θὰ ἦτο κατὰ ἀκατανόητον. Ἄν ἓνα φυσικὸν ἀντικείμενον ὑπὸ ὠρισμένης προϋποθέσεως παρουσιάζει σχέσεις διαφορετικὰς ἀπ' ὅ,τι ὀρίζει ὁ—προϋποτιθέμενος—φυσικὸς νόμος, τοῦτο θὰ ἦτο ἀπόδειξις, ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν διετύπωσεν ὀρθῶς τὸν φυσικὸν αὐτὸν νόμον· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἶναι αὐτονόητον, ὅτι πρέπει ὁ νόμος νὰ διατυπωθῆ ἔτσι ὥστε τὸ νέον γεγονός νὰ ἐννοηθῆ ὡς ὑπαγόμενον καὶ αὐτὸ εἰς τὸν νόμον. Ἡ τάξις τῆς φύσεως εἶναι μόνον τὸ σύνολον, τὸ σύστημα τῶν φυσικῶν νόμων.

Ὅμιλοῦν ὅμως καὶ περὶ τάξεως κατὰ ἐντελῶς διαφορετικὴν ἔννοιαν. Ὅχι περὶ ἓνος συστήματος φυσικῶν νόμων, ἀλλὰ περὶ κανόνων. Οἱ **κανόνες** δὲν διατυπώνουν ἐκεῖνο, ποῦ τῷ ὄντι γίνεται καὶ ποῦ ἀνεξαιρέτως, κατ' ἀνάγκην, γίνεται, ἀλλὰ ὀρίζουν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον **πρέπει**, δεόν νὰ γίνεται, ἂν καὶ ἴσως δὲν γίνεται πάντοτε. Τοιαύτη **δεοντολογικὴ** τάξις ἔχει βεβαίως ὡς ἀντικείμενον μόνον ἀνθρωπίνας σχέσεις, τὰ δὲ ἄλλα γεγονότα τὰ συμπεριλαμβάνει μόνον κατὰ τὴν οὐσιώδη αὐτῶν σχέσιν μετὰ τὰς ἀνθρωπίνας πράξεις, τοῦτέστι ὡς προϋποθέσεις ἢ ὡς ἐνεργείας τῆς ἀνθρωπίνης πράξεως· ἐξ ἄλλου μπορεῖ καὶ ἡ ἀνθρωπίνη πράξις νὰ ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον τῆς φυσικῆς τάξεως. Κατὰ τὸ νόημα μιᾶς δεοντολογικῆς τάξεως εἶναι **κανεὶς ὑποχρεωμένος** νὰ συμπεριφέρῃται κατὰ ὠρισμένον τρόπον, νὰ πράττῃ τοῦτο καὶ νὰ μὴν πράττῃ ἐκεῖνο. Ἄν ὅμως δὲν συμπεριφέρῃται κανεὶς κατὰ τὸν ὠρισμένον αὐτὸν τρόπον, ἂν παραμελῆ κανεὶς νὰ πράξῃ ἐκεῖνο, ποῦ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ πράξῃ, ἢ πράττει κανεὶς ἐκεῖνο ποῦ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ μὴν πράξῃ, τότε ὁ κανὼν βεβαίως δὲν θίγεται δι' αὐτοῦ, οὔτε κινδυνεύει ἡ δεοντολογικὴ τάξις ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξίν της. Βεβαίως λέγουν, ὅτι ὁ κανὼν ἢ ἡ τάξις «προσβάλλεται», «διασπᾶται», ἀλλ' αὐτὸ δὲν σημαίνει, ὅτι ὁ κανὼν αὐτὸς, ἢ ἡ δεοντολογικὴ τάξις ἔπαυσε καὶ νὰ **ἰσχύῃ**, νὰ ἔχῃ τὸ κύρος της. Εἰς τὸ **κύρος** αὐτὸ ἔγκειται ἡ εἰδικὴ ὑπαρξίς τῆς δεοντολογικῆς τάξεως. Καὶ τὸ κύρος αὐτὸ δὲν ἐξαρτᾶται ἀπ' εὐθείας ἀπὸ κάποιαν **πραγματικότητα**, ἀνταπόκρινομένην εἰς τὴν τάξιν αὐτήν, πραγματικότητα ὅπως εἶναι ἡ ὑπαρξίς τῆς φύσεως. Ὁ κανὼν οὐ κλέψῃς ἢ οὐ ψευδομαρτυρήσῃς, διατηρεῖ ἀμετάβλητον τὸ κύρος του καὶ ὅταν

ἀκόμη εἰς τὴν πραγματικότητα ὁ ἕνας ἢ ὁ ἄλλος ἄνθρωπος κλέπτει ἢ ψεύδεται. Οἱ φυσικοὶ νόμοι κανονίζονται κατὰ τὰ γεγονότα, τὰ γεγονότα ὁμοῦς—καὶ μάλιστα ὡς πράξεις ἢ ὡς παραλείψεις τῶν ἀνθρώπων—δέον νὰ κανονίζονται συμφώνως πρὸς τοὺς κανόνας.

§ 2. Ἄν ἐπιχειρήσωμεν νὰ συλλάβωμεν τὴν εἰδικὴν ἔννοιαν κατὰ τὴν ὁποίαν γίνεται γενικῶς λόγος περὶ πολιτείας καὶ εἰδικῶς ἐν τῇ γενικῇ πολιτειολογίᾳ, πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ τάξις, ποῦ χαρακτηρίζομεν ὡς πολιτείαν, ἔχει πρωτίστως τὴν ἔννοιαν δεοντολογικῆς τάξεως. Μόνον ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν αὐτὴν εἶναι δυνατὴν νὰ ἐννοηθοῦν ὠρισμένοι, συχνὰ ἐπαναλαμβανόμενοι, ἰσχυρισμοὶ περὶ τῆς οὐσίας τῆς πολιτείας, χωρὶς νὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ προσδῶσθαι κανεὶς εἰς αὐτοὺς μυστικιστικὴν σημασίαν. Τοιοῦτος ἰσχυρισμὸς εἶναι, πρὸ παντὸς ἄλλου, ἐκεῖνος κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ πολιτεία εἶναι κατ' οὐσίαν *ὑπερφυσικὴ ἀρχή* καὶ κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ σχέσις τῆς πολιτείας καὶ τῶν ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων τὴν συμπεριφορὰν κανονίζει ἡ τάξις τῆς πολιτείας, παριστάνεται ὡς *σχέσις ἱεραρχικῆ*, ὅπου τὸ ἕνα μέλος τῆς σχέσεως ὑποτάσσεται καὶ τὸ ἄλλο ὑποτάσσει, οἱ δὲ ἄνθρωποι θεωροῦνται ὡς οἱ «*ὑποτεταγμένοι*» εἰς τὴν πολιτείαν. Δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ συλλάβῃ τὴν οὐσίαν τῆς πολιτείας χωρὶς τὴν ἰδέαν, ὅτι ἀπὸ τὴν πολιτείαν ἐκπορεύονται *ὑποχρεώσεις*, ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ἐπειδὴ ζοῦν εἰς τὸν σύνδεσμον τῆς πολιτείας, εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ἔχουν ὠρισμένας ἀμοιβαίας σχέσεις. Τὴν δὲ πολιτείαν, ποῦ εἶναι ἡ ὑπερφυσικὴ ἀρχή, ἡ ἱσταμένη ὑπεράνω τοῦ ἀνθρώπου, μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐννοήσῃ μόνον ἐφ' ὅσον αὕτη εἶναι μία τάξις, ὑποχρεοῦσα τοὺς ἀνθρώπους εἰς ὠρισμένον τρόπον συμπεριφορᾶς, συνεπῶς ὡς σύστημα κανόνων ρυθμιζόντων τὰς ἀνθρωπίνους σχέσεις. Βεβαίως ὁμιλοῦν καὶ περὶ τῆς «*ὑπερφυσικῆς δυνάμεως τῆς φύσεως*» καὶ περὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ φύσις «*ὑπαγορεύει*» εἰς τὰ πράγματα τὸν νόμον κατ' ὃν ἐνεργοῦν καὶ περὶ τοῦ ὅτι τὰ πράγματα εἶναι «*ὑποτεταγμένα*» εἰς τὴν φύσιν. Αὐτὸ ὁμοῦς εἶναι ὀφθαλμοφανῶς μόνον ἀναλογία καὶ μάλιστα ὄχι καὶ τόσον ἐπιτυχῆς συγκρίνουσιν τὴν φύσιν, τὴν ἱσταμένην ὑπὸ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ ἢ τῶν φυσικῶν νόμων, μετὰ τὴν πολιτείαν, τὴν ἱσταμένην ὑπὸ ἕνα βασιλέα ἢ τοὺς νόμους τοῦ δικαίου, χωρὶς δι' αὐτοῦ νὰ συνταυτίζουσιν τὴν τάξιν τῆς φύσεως μετὰ τὴν πολιτικὴν τάξιν. Ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι τὸ πρῶτον ἐσκέφθησαν περὶ τοῦ ἑαυτοῦ των καὶ περὶ τῶν ἀμοιβαίων σχέσεών των, ἐπειδὴ ἡ

ἐπιστήμη τῆς πολιτείας καὶ ὄχι ἡ — φυσικὴ ἐπιστήμη—εἶναι ἡ ἀρχαιοτάτη ἐπιστήμη, διὰ τοῦτο εἶναι εὐνόητον, ὅτι ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη μεταχειρίζεται κατ' ἀρχὰς τὰς ἐννοίας, ποῦ ἦσαν προωρισμένοι διὰ τὴν κατανόησιν τῆς πολιτείας καὶ ὅτι ἀντελήφθησαν τὴν φύσιν ὡς ἕνα μέγαν πολιτειακὸν ὄργανισμὸν. Τῷ ὄντι ἡ ἔννοια τοῦ φυσικοῦ νόμου κατάγεται ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ κανόνος, ὑπέστη δὲ βεβαίως πλήρη ἀλλοίωσιν ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς.

§ 3. Ὅπως ἐννοοῦν τὴν πολιτείαν ὡς ὑπερφυσικὴν ἀρχήν, ἔτσι χαρακτηρίζουσιν αὐτὴν συχνὰ καὶ ὡς «*βούλησιν*» καὶ ἡ ἰσχυρίζονται ὅτι *εἶναι* κατ' οὐσίαν βούλησις ἢ καθορίζουσιν ὅτι *ἔχει* κατ' οὐσίαν βούλησιν. Ἡ «*βούλησις*» αὕτη—καθὼς ἰσχυρίζονται—δὲν εἶναι ἡ βούλησις ὠρισμένων ἀνθρώπων. Βεβαίως μεταχειρίζεται ἡ βούλησις τῆς πολιτείας ἢ ἡ πολιτεία ὡς βούλησις ὠρισμένους ἀνθρώπους καὶ τὴν θέλησιν αὐτῶν ὡς ὄργανά τῆς. Ἡ βούλησις ὁμοῦς αὐτῆς ταύτης τῆς πολιτείας εἶναι *κάτι* διαφορετικὸν ἀπὸ τὴν βούλησιν τῶν ἀνθρώπων, ποῦ εἶναι ὑποτεταγμένοι εἰς τὴν πολιτείαν, ἡ δὲ βούλησις τῆς πολιτείας εἶναι *ὑπερέτερα* ἀπὸ τὸ ἀπλοῦν ἄθροισμα τῶν εἰδικῶν βουλήσεων, ἵσταται *ὑπεράνω* τῶν βουλήσεων αὐτῶν. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἰσχυρισμοὶ εἶναι τότε μόνον πλήρεις νοήματος καὶ παύουσι νὰ εἶναι παρανοήματα τῆς μυστικιστικῆς ψυχολογίας, ποῦ ἐργάζεται πάντοτε μετὰ πλάσματα, ὅταν ἐννοήσῃ κανεὶς τὴν μυστηριώδη «*βούλησιν*» τῆς πολιτείας ὄχι ὡς πραγματικὸν ψυχικὸν γεγονὸς (ὑπὸ ψυχολογικὴν ἔννοιαν ἢ βούλησιν ὑπάρχει μόνον ὡς βούλησις ὠρισμένων ἀνθρώπων, ἔξω ἀπὸ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀτόμου δὲν ὑπάρχει βούλησις), ἀλλὰ ὡς εἰκονικὴν ἔκφρασιν τοῦ *ἀντικειμενικοῦ κύρους* τῆς δεοντολογικῆς τάξεως, ποῦ ὀνομάζομεν πολιτείαν. Τὸ *δεοντολογικὸν αὐτὸ κύρος* εἶναι ἡ εἰδικὴ σφαιρα ὅπου ὑπάρχει ἡ πολιτεία.

§ 4. Κάτι διαφορετικὸν εἶναι ἡ πραγματικὴ *ἐνέργεια* τῆς πολιτειακῆς τάξεως. Βεβαίως ἡ πολιτειακὴ τάξις δὲν ἔχει μόνον κύρος, ἀλλὰ ἔχει—μέχρις ἐνὸς ὠρισμένου βαθμοῦ—καὶ πραγματικὴν ἐνέργειαν ὄχι μόνον *δέον* νὰ ἀκολουθῆται, ἀλλὰ καὶ *ἀκολουθεῖται* κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον. Ἡ πραγματικὴ σχέσις τῶν ἀνθρώπων ἀνταποκρίνεται κατὰ προσέγγισιν πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς πολιτειακῆς τάξεως. Ἐν τούτοις δέον νὰ παρατηρηθῆ, ὅτι ὁ τρόπος αὐτὸς τοῦ ἐκφράζεσθαι ἐγκλείει συνωνυμίας αἱ ὁποῖαι ὀδηγοῦν εἰς μεγάλας πλάνας. Κυρίως δὲν εἶναι ὁ καιὸν ἢ ἡ δεοντολογικὴ τάξις, κατὰ τὴν εἰδικὴν

αὐτῆς ὑπόστασιν ὡς κύρους, ἢ ὁποῖα «*ἐνεργεῖ*». Εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἄνθρωποι *ἀντιλαμβάνονται* τὸν κανόνα ἢ ἔχουν τὴν παράστασιν τῆς τάξεως. Ἡ *παράστασις* αὐτὴ *ἐνεργεῖ* διὰ τοῦ γεγονότος, ὅτι αὐτὴ παρακινεῖ τοὺς ἀνθρώπους εἰς συμπεριφορὰν ἀνάλογον πρὸς τὴν παράστασιν, πρὸς τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν. Ἐνας ἄνθρωπος π.χ. ποῦ σκανδαλίζεται νὰ ὑφαρπάσῃ κἄτι ἀπὸ ἑνὸς ἄλλου, ἐνθυμεῖται τὴν πολιτειακὴν ἐντολήν· οὐ κλέψῃς καὶ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς παραστάσεως αὐτῆς δὲν διαπράττει τὴν κλοπὴν. Ὁ *κανὼν* ὡς τοιοῦτος εἶναι ἓνα γεγονός ἐξωψυχολογικόν, εἶναι ἢ ἔκφρασις τοῦ *δέοντος* καὶ τὸ «*κῦρος*» τοῦ δὲν ἀνήκει εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ *φυσικοῦ ὄντος*, τοῦ διεπομένου ἀπὸ τὸν νόμον τῆς αἰτίας. Ἡ *παράστασις*, πού ἔχει ὡς ἀντικείμενόν της (περιεχόμενόν της) τὸν κανόνα, ἢ ψυχικὴ ἐνέργεια, ποῦ «*εἶναι φορεὺς*» τοῦ κανόνος ὡς πνευματικοῦ περιεχομένου, εἶναι ἓνα καθαρῶς ψυχολογικὸν γεγονός· μπορεῖ νὰ εἶναι αἰτία καὶ ἀποτέλεσμα, διότι εὐρίσκεται εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ φυσικοῦ ὄντος. *Αὐτὴ* εἶναι ἢ *ἐνεργοῦσα* παράστασις, τοῦτέστι ἢ ἔχουσα ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀνάλογον πρὸς τὸν κανόνα συμπεριφορὰν τοῦ ἀνθρώπου, ἢ προκαλοῦσα αὐτὸ αἰτιολογικῶς. Πρέπει συνεπῶς νὰ διακρίνωμεν σαφῶς τὸν *κανόνα* ποῦ *ισχύει*, ποῦ *ἔχει κῦρος*, καὶ τὴν *παράστασιν* τοῦ κανόνος ποῦ *ἐνεργεῖ*. Ὄταν διακρίνη κανεὶς μόνον τὸ κῦρος καὶ τὴν ἐνέργειαν τοῦ *κανόνος*, τότε ἐκφράζεται μὲ μίαν συντομίαν, ἢ ὁποῖα ἐπιτρέπεται μόνον ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν, ὅτι ἔχει κανεὶς πλήρη συνείδησιν τῶν δύο διαφόρων ἐννοιῶν, αἱ ὁποῖαι, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, καλύπτονται ὑπὸ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ὄρον, τὸν «*κανόνα*».

§ 5. Τὸ γεγονός, ὅτι ἡ τάξις, ἢ χαρακτηριζομένη ὡς πολιτεία, ὅχι μόνον ἔχει δεοντολογικὸν κῦρος, ἀλλὰ ἐνεργεῖ κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἀναπτυχθεῖσαν ἐννοιαν, δὲν πρέπει νὰ μῆς παραπλανήσῃ εἰς τὸ νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἡ πολιτειακὴ τάξις εἶναι τάξις ὄντος, ὅπως εἶναι ἢ τάξις τοῦ φυσικοῦ ὄντος, καὶ ὅτι δὲν εἶναι κανόνες, ἀλλ' οὕτως εἰπεῖν, φυσικοὶ νόμοι ἐκεῖνοι ποῦ ἀποτελοῦν τὸ σύστημα τῆς πολιτειακῆς τάξεως. Ἡ παραδοχὴ αὐτὴ δὲν δικαιολογεῖται καὶ ὅταν ἀκόμη ἀναγκασθῇ νὰ ὁμολογήσῃ κανεὶς, ὅτι ἡ πολιτειακὴ τάξις, ὡς τοιαύτη, τότε μόνον προϋποτίθεται ἔχουσα κῦρος, ὅταν ἢ περὶ αὐτῆς παράστασις ἐνεργεῖ μέχρις ἐνὸς ὁρισμένου βαθμοῦ, ὅταν δηλαδὴ οἱ ἄνθρωποι, τῶν ὁποίων ὁρῶνται ἢ δεοντολογικὴ τάξις τὴν ὁμοι-

βαίαν σχέσιν, παρακινούμενοι ἀπὸ τὴν παράστασιν τῆς τάξεως αὐτῆς, συμπεριφέρονται τῷ ὄντι, κατὰ τὸ πλεῖστον, συμφώνως πρὸς τὴν τάξιν. Μπορεῖ νὰ εἰπωμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος· κάποια πραγματικότης τῆς πολιτειακῆς τάξεως ἀποτελεῖ βεβαίως τὴν *conditio sine qua non*. ὅχι ὅμως καὶ τὴν *conditio per quam* διὰ τὸ κῦρος τῆς τάξεως αὐτῆς. Ἄν ὅμως προσέξῃ κανεὶς ἀκριβέστερον θὰ ἴδῃ ὅτι εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἀδιείφορον, ἂν ἢ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων, ποῦ ἀνταποκρίνεται γενικῶς εἰς τὴν ὡς ἔγκυρον προϋποτιθεῖσαν τάξιν, προσεκλήθη ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν παράστασιν τῆς τάξεως αὐτῆς. Ἄν καὶ εἶναι δύσκολον νὰ καθορισθῇ διὰ ποῖον λόγον οἱ ἄνθρωποι συμπεριφέρονται σύμφωνα μὲ τὴν πολιτειακὴν τάξιν, ἐν τούτοις μπορεῖ κανεὶς νὰ ἰσχυρισθῇ μὲ ἀρετὴν βεβαιότητα, ὅτι εἰς ἀρκετὰ πολλὰς περιπτώσεις *ὄχι*, ἢ τοῦλάχιστον ὄχι *μόνον*, ἢ παράστασις μιᾶς πολιτειακῆς ἐντολῆς εἶναι ἢ ὁδηγοῦσα τὸν ἄνθρωπον εἰς κανονικὴν συμπεριφορὰν. Εἶναι πολλάκις ἠρησκευτικαὶ ἢ ἠθικαὶ παραστάσεις ποῦ παρακινοῦν τὸν ἄνθρωπον νὰ μὴ κλέπτῃ, νὰ ἐπιστρέφῃ ἓνα ληφθὲν δάνειον ἢ νὰ δηλώνῃ τὰ εἰσοδήματά του ἐπακριβῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς φορολογίας. Ὅχι ὁ φόβος τῆς πολιτειακῆς ποινῆς ἢ τῆς ἐκτελέσεως, ὑπὸ τὴν κύρωσιν τῶν ὁποίων τελεῖ ἀκριβῶς ὁ πολιτειακὸς κανὼν, ἀλλὰ ἢ σκέψις περὶ θεοῦ, περὶ τῆς εὐδαιμονίας τῶν συνανθρώπων ἢ περὶ τῆς κοινωνικῆς ὑπολήψεως, αὐτὰ εἶναι ἐκεῖνα ποῦ παρακινοῦν τὸν ἄνθρωπον νὰ ὑπακούῃ εἰς τὰς ἐντολὰς τῆς πολιτείας. Ἡ σχέση, ποῦ ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ κύρους τῆς δεοντολογικῆς τάξεως τῆς πολιτείας καὶ τῆς σφαιρας τοῦ πραγματικοῦ γίνεσθαι, πρέπει ἄρα νὰ διατυπωθῇ καλλίτερον κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον· ἢ πολιτειακὴ τάξις τότε μόνον προϋποτίθεται ὡς δεοντολογικῶς ἔγκυρος, ὅταν ἢ πραγματικὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ὁποῖαν ἀναφέρεται ἢ τάξις αὐτὴ, ἀνταποκρίνεται, μέχρις ἐνὸς ὁρισμένου βαθμοῦ, εἰς τὸ περιεχόμενόν της. Θὰ ἦταν βεβαίως ἀνόητον νὰ προϋποθέσῃ κανεὶς μίαν πολιτειακὴν τάξιν ὡς ἔγκυρον εἰς τὴν ὁποῖαν κατ' οὐδένα τρόπον ἀνταποκρίνεται ἢ συμμορφώνεται ἢ πραγματικὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων. Ὑπάρχουν βεβαίως μερικά μεμονωμένα παραδείγματα στενοκεφάλων, ποῦ ἀκόμη σήμερον θεωροῦν τὴν πολιτειακὴν τάξιν τῆς τσαρικῆς Ρωσσίας ὡς ἔγκυρον καὶ ὅτι συνετελέσθη ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐντεῦθεν τὸ θεωροῦν ὡς παράνομον, μὲ τὴν αἰτιολογίαν, ὅτι ἢ παλαιὰ τάξις δὲν

μετεβλήθη με νόμιμα μέσα. Τοῦτο ὅμως θεωρεῖται γνώμη παραλογισμένων. Ποίαν σημασίαν μπορεῖ νὰ ἔχη τὸ γεγονός, τοῦ νὰ θεωρῆ κανεὶς ὡς ἔγκυρον μίαν τάξιν μετὰ τὸ μέτρον τῆς ὁποίας *καμία* πλέον ἔννομος κατάστασις δὲν δύναται νὰ ὀρισθῆ;

Ἐξ ἄλλου ὅμως ἡ δεοντολογικὴ τάξις δὲν πρέπει νὰ εἶναι τοιαύτη ὥστε *κάθε* πραγματικὴ σχέσις τῶν εἰς αὐτὴν ὑποταγμένων ἀνθρώπων νὰ ἐμφανίζεται ὡς κανονικὴ. Τὸ περιεχόμενον τῆς δεοντολογικῆς τάξεως πρέπει μάλιστα νὰ εἶναι τοιοῦτο ὥστε νὰ ὑπάρχη ἡ *δυνατότης ἀντιφάσεως* μεταξὺ εἰδικῶν γεγονότων τοῦ πραγματικοῦ γίνεσθαι καὶ τῶν κανόνων τῆς τάξεως. Πρέπει νὰ εἶναι *δυνατὸν νὲ πράττει κανεὶς ἐναντίον τῆς τάξεως* ἢ τάξις πρέπει νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ «διασπᾶται», διότι διαφορετικὰ δὲν θὰ ἔχη τὸν χαρακτῆρα *δεοντολογικῆς τάξεως*. Ὁ κανὼν ποῦ διατάσει πρέπει νὰ γίνεται ἐκεῖνο ποῦ πραγματικῶς γίνεται ἢ πρέπει νὰ συμπεριφέρεσθαι ὅπως πραγματικῶς συμπεριφέρεσθαι, θὰ ἦταν μόνον ὡς πρὸς τὴν λέξιν καὶ ὄχι ὡς πρὸς τὸ νόημα κανῶν. Μόνον ἓνας κανὼν τοιοῦτου περιεχομένου θὰ ἔδιδε τὴν ἐγγύησιν ὅτι *οὐδέποτε* εἶναι δυνατὴ ἀντίφασις μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς πραγματικότητος τῆς φύσεως ἓνας τέτοιος ὅμως κανὼν θὰ ἦταν ἀνόητος. Ἢ ζητούμενη λοιπὸν σχέσις μεταξὺ τοῦ περιεχομένου ἑνὸς συστήματος ἐγκύρων μορφῶν καὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ πραγματικοῦ γίνεσθαι, τοῦ συντεταγμένου πρὸς τὸ σύστημα τῶν κανόνων, εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθῆ ὡς ἑξῆς· πρέπει νὰ διακρίνωμεν *ἓνα ἀνώτερον καὶ ἓνα κατώτερον ὄριον* ἢ δὲ ἔντασις δὲν πρέπει νὰ ὑπερβαίῃ ἓνα *maximum* οὔτε νὰ πίπτῃ κάτω ἀπὸ ἓνα *minimum*. Τὸ πρόβλημα εἶναι λοιπὸν πολὺ περισσότερον περιπλεγμένον ἀπὸ ὅτι φαίνεται εἰς τὸν κοινὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου.

§ 6. Ἄν παραδεχθῆ λοιπὸν κανεὶς, κατὰ τὰ προηγούμενα, ὅτι ἡ πολιτεία εἶναι δεοντολογικὴ τάξις, δὲν θὰ παραιτηθῆ βεβαίως καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην παραδοχὴν, ὅτι ἡ πολιτεία—ἂν καὶ ὄχι ἀποκλειστικῶς ἐν τούτοις *συμπληρωματικῶς*—εἶναι *δύναμις, βία, ἄρα* φυσικὸν ὄν, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐκπορεύονται φυσικαὶ ἐνέργειαι. Θὰ ὑποδείξῃ δὲ κανεὶς τὰ κατασκευάσματα ἐκεῖνα, ποῦ ἐκδηλώνουν συνήθως τὴν βίαν τῆς πολιτείας, τὰ πυροβόλα, τὰ πολυβόλα καὶ τὰς χειρομβοβίδας, τὰ φρούρια καὶ τὰς φυλακὰς, τὴν ἀγχόνην καὶ τὰς λαιμητόμους. Ἄλλὰ αὐτὰ ὅλα, καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα, εἶναι ἄηρυχα καὶ ἀδιείρορα ἀντι-

κείμενα, προσλαμβάνουν δὲ τὴν εἰδικὴν των σημασίαν μόνον διὰ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὰ μεταχειρίζονται *ἄνθρωποι*: τὸ γεγονός δὲ, ὅτι οἱ ἄνθρωποι πράττουν τοῦτο, αὐτὸ εἶναι *κατὰ βάθος* ἀποτέλεσμα τῶν παραστάσεων ὑπὸ τῶν ὁποίων κυριαρχοῦνται καὶ δὴ τῆς παραστάσεως, ὅτι *πρέπει* νὰ πράξουν ἔτσι, ὅπως ὀρίζουν οἱ πολιτειακοὶ κανόνες. Ὄταν λοιπὸν ὁμιλῆ κανεὶς περὶ τῆς δυνάμεως τῆς πολιτείας, πρέπει νὰ ἐννοῆ τὴν δύναμιν τῶν παραστάσεων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ὡς περιεχόμενον τὴν πολιτειακὴν τάξιν ἢ (κατὰ τὴν ἀνωτέρω σημειωθεῖσαν συντομίαν) τὴν πραγματικὴν ἐνέργειαν τῆς πολιτειακῆς τάξεως. Ἄν νομίζῃ κανεὶς, (προσκολλημένος εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν φαινομένων), ὅτι ἡ πραγματικὴ ὑπαρξις τῆς πολιτείας ἔγκειται εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν, τότε ἡ πραγματικότης *αὐτῆ* τῆς πολιτείας δὲν εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ὑπαρξιν τοῦ θεοῦ· ὑπάρχει μόνον ὅταν πιστεύῃ κανεὶς εἰς αὐτὸν. Βεβαίως εἶναι δύσκολον νὰ εἴπῃ κανεὶς, μετὰ τὰ εἰρημένα περὶ τῶν αἰτίων τῆς κατὰ τὸ δέον συμπεριφορᾶς τῶν ἀνθρώπων, τί ἀπὸ τὴν πραγματικότητα αὐτὴν, ποῦ χαρακτηρίζεται ὡς «δύναμις τῆς πολιτείας», ἀνάγεται τῷ ὄντι εἰς τὴν πολιτείαν καὶ τι, ὅταν φθάσωμεν εἰς τὸ βάθος τοῦ πράγματος, ὀφείλεται εἰς τὸν πανάγαθον θεὸν καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς. Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ὑπαρξεως εἶναι ἐντελῶς ὑποκειμενικὸς· *ἀντικειμενικὸν* εἶναι μόνον τὸ κῦρος τῆς δεοντολογικῆς τάξεως, τῆς ὁποίας ἡ ἔκφρασις εἶναι πολιτεία ἢ «θεός».

§ 7. Ἀπὸ τὴν ἀποψιν τοῦ ἀκρίτου *ἐμπειρισμοῦ* ἴσως ἀντιταχθῆ κατὰ τῶν συλλογισμῶν αὐτῶν, ὅτι εἶναι πολὺ «ἀπαγωγικοί», διότι ἀφορμῶνται ἀπὸ ἓνα εἰδικὸν κῦρος, εἰς τὸ ὁποῖον δέον νὰ ἔγκειται ἡ ὑπαρξις τῆς πολιτειακῆς τάξεως, ὑπαρξις ἢ ὁποία δὲν εἶναι «ἐμπειρικὴ», διότι δὲν εἶναι ἡ τῶν φυσικῶν γεγονότων τοῦ πραγματικοῦ κόσμου. Ἄλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη λάβῃ κανεὶς ὡς ἀφετηρίαν ἐντελῶς «ἐμπειρικά» γεγονότα, κατ' ἀνάγκην θὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἴδιον ἀποτέλεσμα. Ἄς παρατηρήσῃ κανεὶς ἐπισταμένως—διὰ νὰ κυριαρχήσῃ τῆς πολιτείας ἐννοιολογικῶς—πρῶτον τὴν καλουμένην πραγματικότητα, τουτέστι τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα. Δὲν θὰ ἴδῃ κανεὶς τίποτε ἄλλο παρὰ ἀνθρωπίνας πράξεις, ἓνα ἄπειρον πλῆθος ἀπὸ ἐνεργείας ἀτόμων. Ποῖον ὅμως εἶναι τὸ γνώρισμα διὰ τοῦ ὁποίου διακρίνομεν μερικὰς ἀπὸ τὰς ἀνθρωπίνας αὐτὰς πράξεις ὡς *πολιτειακὰς ἐνεργείας*; Ποῖον εἶναι τὸ κριτήριον διὰ τοῦ ὁποίου *καταλο-*

γίζονται ὠρισμένοι ἀνθρώπιναι πράξεις, ὄχι εἰς τὸν πρῶτον ἀνθρώπον ὡς τοιοῦτον, ἀλλὰ—δι' αὐτοῦ βεβαίως—εἰς ἕνα ἄλλο ὑποκείμενον, ἰδεῶδες ὑποκείμενον, προϋποτιθέμενον τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή εἰς τὴν «πολιτείαν»; Διὰ τὴν αἴσθησιν, τοῦτέστι διὰ τὸν ἐντελῶς «ἐμπειρικὸν» καὶ «ἐπαγωγικὸν τρόπον» τοῦ θεωρεῖν τὴν πραγματικότητα, ὑπάρχουν μόνον εἰδικαί, ἀτομικαί ἀνθρώπιναι πράξεις. Ἄν δὲ θεωρῇ κανεὶς μερικὰς ἀπὸ τὰς πράξεις αὐτὰς ὡς «πολιτειακὰς» ἐνεργείας—ἡ δὲ πολιτεία, διὰ τὸν τρόπον αὐτὸν τοῦ θεωρεῖν τὰ πράγματα ἐνυπάρχει, ἂν ὑφίσταται, μόνον εἰς τὰς «πολιτειακὰς αὐτὰς ἐνεργείας»—τότε ἡ ποιότης αὐτῶν ὡς πολιτειακῶν ἐνεργειῶν μᾶς ἐπιβάλλει νὰ μὴν θεωρήσωμεν τὰς πράξεις αὐτὰς ὑπὸ τὴν αἰσθητῶς ἀντιληπτὴν ιδιότητα. Εἰς τὴν «πολιτείαν» ὡς τὸν «φορέα» ἢ τὸ «ὑποκείμενον» τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν, καταλήγει κανεὶς μόνον μὲ διανοητικὴν ἐργασίαν τὴν ὅποιαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου χαρακτηρίζομεν ὡς **καταλογισμόν**. Ἡ πολιτεία ὡς τὸ ὑποκείμενον τῶν πολιτειακῶν ἐνεργειῶν εἶναι **σημεῖον καταλογισμοῦ**. Τὸ κριτήριον ὅμως διὰ τὰς ἀνθρώπιναις πράξεις, τὰς ὁποίας θεωρεῖ κανεὶς ὡς πολιτειακὰς ἐνεργείας, δι' ἐκείνας τὰς ὁποίας δύναται νὰ καταλογίσῃ κανεὶς εἰς τὴν πολιτείαν, εἶναι ἕνα καὶ μόνον· ὅτι δηλαδή αἱ ἐνεργεῖαι αὐταὶ—καὶ μόνον αὐταὶ—**ἀνταποκρίνονται** κατὰ εἰδικὸν τρόπον εἰς τὴν ὡς ἔγκυρον προϋποθετίσαν τάξιν, τοῦτέστι εἰς τοὺς **κανόνας** τοὺς διαμορφούσας τὴν τάξιν αὐτήν. Αἱ πράξεις δὲ αὐταὶ διὰ νὰ εἶναι πολιτειακαί, ἔχουν ὠρισμένας προϋποθέσεις καὶ εἶναι πράξεις ὠρισμένων ἀνθρώπων. Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτῶν ὡς πολιτειακῶν ἐνεργειῶν δὲν σημαίνει **κυρίως** τίποτε ἄλλο παρὰ, ὅτι αἱ ἐνεργεῖαι αὐταὶ **ἀνταποκρίνονται**, κατὰ εἰδικὸν τρόπον, εἰς τὴν τάξιν τῆς πολιτείας, καὶ δὴ ἐφ' ὅσον αὐταὶ κανονίζονται κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ὑπὸ τῆς τάξεως, ἐκτελοῦνται ἐντὸς τῆς σφαιρᾶς τῆς τάξεως καὶ συνεπῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναχθῶν εἰς τὴν ἐνότητα τῆς τάξεως. Ἡ πολιτεία ὡς ὑποκείμενον τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν εἶναι μόνον ἡ προσωποποιημένη ἔκφρασις τῆς ἐνότητος τῆς τάξεως αὐτῆς. Ἡ ἀναφορὰ τῶν ἐνεργειῶν εἰς τὴν ἐνότητα τῆς τάξεως, τῆς στηριζομένης εἰς τὸν κανόνα τὸν ρυθμίζοντα τὰς ἐνεργείας αὐτὰς, εἶναι ὁ «**καταλογισμὸς**» εἰς τὴν πολιτείαν. Ἡ πολιτεία εἶναι τὸ κοινὸν κέντρον τοῦ καταλογισμοῦ ὅλων τῶν κατὰ εἰδικὴν μορφήν δεοντολογικῶς χαρακτηριζομένων πολιτειακῶν πράξεων, τὸ κοινὸν σημεῖον συναντήσεως διὰ τὸν καταλογισμόν ὅλων

τῶν ὡς πολιτειακῶν ἐνεργειῶν χαρακτηριζομένων γεγονότων.

§ 8. Ἡ λογικὴ μορφή τοῦ δεοντολογικοῦ **καταλογισμοῦ**, θεμελιωδῶς διάφορος ἀπὸ πᾶσαν γνῶσιν συντελουμένην διὰ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τοῦτέστι κατευθυνομένην πρὸς τὴν φυσικὴν πραγματικότητα, καὶ εἰδικώτερον ἢ ἀνάγκη τοῦ **δεοντολογικοῦ** χαρακτήρος αὐτοῦ, καταδεικνύεται ἐμφανεστερον ἐὰν τὸν συγκρίνωμεν πρὸς ἀνάλογον γεγονὸς ἐν τῇ φύσει, δηλαδή ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τὸ ὅποιον ἐπίσης θὰ ἠδύνατο νὰ ὀρισθῇ ὡς «**καταλογισμὸς**». Τοιοῦτος φυσικὸς καταλογισμὸς λαμβάνει χώραν, ὅταν γίνεται λόγος περὶ τινος λειτουργίας ἐνὸς **ὄργανισμοῦ**. Λέγεται π. χ., ὅτι τὸ πτηνὸν ἄδει, ἂν καὶ μόνον ἐν μέρος τοῦ ὄργανισμοῦ του—ὁ λάρυγξ—λειτουργεῖ. Λέγεται ὅτι τὸ δένδρον ἀνθεῖ ἂν καὶ εἰς μοναδικὸς κλαδίσκος ἐνὸς μόνου κλάδου βγάζει ἕνα ἄνθος. Οὕτω ἀναφέρεται ἡ λειτουργία τοῦ μέρους εἰς τὸ ὅλον, καταλογίζεται μία πράξις εἰς τὸ ὅλον, ὡς ἐνιαῖον ὑποκείμενον, ὡς εἰς «φορέα», διότι λαμβάνει χώραν ἐντὸς τοῦ συστήματος τοῦ ὅλου. Πρέπει λοιπὸν νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ πολιτεία εἶναι φυσικὸς ὄργανισμὸς, ἀποτελούμενος ἐξ ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι εἶναι τὰ ὄργανά του, ὅπως ὁ ζῶν ὄργανισμὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ κυττάρα του ἢ ἀπὸ σχετικῶς αὐτοτελεῖς ομάδας κυττάρων (τὰ ὄργανα ἐν τῇ στενῇ ἐννοίᾳ, ὡς ἡ καρδία, ὁ ὀφθαλμὸς). Εἰς αὐτὸ τὸ **ἐσπευσμένον** συμπέρασμα δύναται νὰ καταλήξουν μόνον οἱ παραβλέποντες τὴν θεμελιώδη διάκρισιν τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ τῶν δύο εἰδῶν τοῦ καταλογισμοῦ. Ὁ «φυσικὸς» καταλογισμὸς συντελεῖται πρὸς ὅλον τι, τοῦ ὁποίου ἡ ἐνότης εἶναι **ἀμέσως** δεδομένη εἰς τὰς αἰσθήσεις μας. Βλέπομεν τὸ πτηνὸν καὶ ἀπτόμεθα τοῦ δένδρου ὡς **ἑνὸς** ὄντος. Τὴν **πολιτείαν** ὅμως δὲν δυνάμεθα οὔτε νὰ τὴν ἴδωμεν, οὔτε νὰ τὴν ἀκούσωμεν ὡς ἐ. ὄντα, οὔτε νὰ ἀγγίξωμεν αὐτήν. Εἰς τὴν αἴσθησιν εἶναι μόνον ἀτομικαὶ πράξεις δεδομένα, μὴ δυνάμενα νὰ θεωρηθῶσι ὡς πολιτειακαὶ πράξεις, ἐφ' ὅσον ἄνευ ἐτέρων προϋποθέσεων ἐξετάζονται καθ' ὅλον ὡς φυσικὰ φαινόμενα. Πρέπει νὰ σκεφθῶμεν κατὰ ἴδιον τρόπον, πρέπει νὰ προϋποθέσωμεν μίαν ἰσχύουσαν ἐννομον τάξιν, ἵνα ἐκ τῆς φθβεραῆς πληθῆος τῶν πραγματικῶν περιστατικῶν ἀποχωρίσωμεν τὰ δυνάμενα νὰ χαρακτηρισθῶσι ὡς πολιτειακαὶ πράξεις. Τότε ὅμως, ὡς μέρος ὅλου τινός, τὸ ὄργανον φυσικοῦ τινος ὄργανισμοῦ, εἶναι ὄργανον διὰ τὴν **ὄλότητα** τοῦ ὄργανισμοῦ, εἶναι ὄργανον πρὸς **πᾶσαν κατεύθυνσιν** τῆς ζωτικῆς του ἐνεργείας καὶ μὲ **ὅλας** τὰς λειτουργί-

ας του. Οίαδήποτε μεταβολή και ἀνλαμβάνει χώραν και εἰς τὸ ἐλάχιστον μέρος ἑνὸς τοιούτου ὀργανισμοῦ, ἀναφέρεται πάντοτε εἰς τὸ ὅλον· οἷονδήποτε μέρος ὀργανισμοῦ τινος και ἂν λειτουργεῖ, λειτουργεῖ ἐν αὐτῷ ὀλόκληρος ὁ ὀργανισμὸς ὡς «φορεὺς» ἢ ὡς «ὑποκείμενον» *πασῶν* τῶν λειτουργιῶν πάντων τῶν μερῶν. Εἰς τὸν λεγόμενον κοινωνικὸν ὀργανισμὸν τῆς πολιτείας τὰ πράγματα ἔχουν ἐντελῶς ἄλλως. "Όταν λέγεται, ὅτι ἡ πολιτεία «ἀποτελεῖται» ἀπὸ ἀνθρώπους, παραβλέπεται, ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἀνήκει μόνον μερικῶς και μάλιστα μὲ ἕν μικρὸν μέρος τῆς ὑπάρξεως, ἢ ὀρθώτερον τῶν λειτουργιῶν αὐτοῦ, εἰς τὴν πολιτείαν και ἂν πρόκειται ἀκόμη περὶ τῆς κυριαρχικωτέρας πολιτείας. "Ό,τι πράττει ὁ ἀνθρώπος, ὁ ὁποῖος συμπίπτει νὰ εἶναι και πολιτειακὸν ὄργανον, δὲν εἶναι πολιτειακὴ πράξις. "Ανθρώπος, ἐνδεχομένως ἐκπληρῶν ἔργα δικαστοῦ, προβαίνει εἰς πράξεις πολιτειακῶς ἀπολύτως ἀδιαφόρους, πράξεις κειμένας ἔξω τῆς πολιτειακῆς τάξεως, ὡς ὅταν ἐξέρχεται εἰς περίπατον μετὰ τῶν τέκνων του. Ἐνεργεῖ πολιτειακὰς πράξεις και εἶναι ὡς *ἐκ τούτου* ὄργανον τῆς πολιτείας, ὅταν ὑπὸ καθωρισμένας περιστάσεις, μὲ καθωρισμένην διαδικασίαν, εἰς καθωρισμένον τρόπον και μὲ καθωρισμένας λέξεις ἐκδίδει ἀπόφασιν. Τούτου ἕνεκεν χρειαζόμεθα μίαν *ἐκλεκτικὴν ἀρχὴν* διὰ τῆς ὁποίας θὰ διαχωρίζωμεν ἐκ τῶν λειτουργιῶν ἀνθρώπου ἐνεργοῦντος ὑπὸ ὠρισμένας συνθήκας και ὡς πολιτειακοῦ ὄργάνου τὰς λειτουργίας τὰς ἀνηκούσας εἰς τὸ σύστημα τῆς πολιτείας. Αὕτη ἡ ἐκλεκτικὴ ἀρχὴ ἢ ὁποία, διὰ τοὺς προορηθέντας λόγους, δὲν χρειάζεται εἰς τὴν κατὰ φύσιν θεωρίαν διὰ τὸν φυσικὸν καταλογισμόν, εἶναι ὁ *κανὼν δικαίου* (Νομί), δι' αὐτὸ πραγματικὸν γεγονὸς καθίσταται τὸ πρῶτον πολιτειακὴ πράξις. Μόνον *τὸ ὑπὸ τοῦ νόμου διαμορφούμενον* πραγματικὸν γεγονὸς εἶναι πολιτειακὴ πράξις· μόνον ἐν αὐτῷ ἐνεργεῖ ἢ «πολιτεία». Καὶ διὰ τοῦτο ὑπάρχει εἰς τὸν κοινωνικὸν κόσμον φαινόμενον, τελείως ἀποκλειόμενον ἀπὸ τὸν φυσικὸν κόσμον, *τὸ ἀνυπόστατον*, ἢ ἀνυπόστατος πολιτειακὴ πράξις. Μία ἀτομικὴ ἐνέργεια δύναται νὰ ἐμφανισθῇ μὲ τὴν ὑποκειμενικὴν ἀξίωσιν νὰ ἰσχύσῃ ὡς πολιτειακὴ πράξις, ἐνῶ *ἀντικειμενικῶς* δὲν εἶναι τοιαύτη· τοῦτο εἶναι μία ἀνυπόστατος πολιτειακὴ πράξις, ἀνυπόστατος, διότι δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τοὺς ἀπὸ πολιτειακῆς τάξεως εἰς τοιαύτας πράξεις ἐπιβαλλομένους ὄρους, ἀνυπόστατος ὄχι μόνον ἀπὸ *νομικῆς*, ἀλλὰ και *κοινωνικῆς* ἀπόψεως, ἂν κατ' ἀρχὴν θέλο-

μεν νὰ διακρίνωμεν αὐτὰ τὰ δύο πράγματα. Εἰς τὸν κόσμον τῆς φύσεως, τῶν φυσικῶν ὀργανισμῶν, δὲν ὑπάρχουν ἀνυπόστατοι φυσικαὶ ἢ ὀργανικαὶ πράξεις.

§ 9. Τὸ προσδίδον εἰς τὸ φυσικὸν, τοῦτέστι εἰς τὸ αἰσθητὸν περιστατικὸν τῆς ἐν τόπῳ και χρόνῳ συντελουμένης ἀνθρωπίνης πράξεως, τὸν χαρακτῆρα τῆς *πολιτειακῆς* πράξεως, τὸ ἀνυψοῦν αὐτὸ ἐκ τῆς σφαίρας τῆς φύσεως εἰς ἰδιαιτέραν, *ὑπ' ἄλλων νόμων* διεπομένην, σφαίραν, τοῦτο εἶναι τὸ *νόημα* τὸ ὁποῖον προσλαμβάνει ἐκ τῆς ὑπὸ τῆς πράξεως ταύτης ὡς *ἰσχυρᾶς* προϋποτιθεμένης *τάξεως*, τὴν ὁποίαν ἤδη και καθωρίσαμεν ὡς πολιτείαν. Δυνάμεθα ὡς ἐκ τούτου τὴν τάξιν ταύτην νὰ ἀποκαλέσωμεν ὡς *νοητικὸν σχῆμα* (Deutungsschema), ὡς *ἰδανικὸν* σύστημα, τῇ βοηθείᾳ τοῦ ὁποῖου ὠρισμένα πραγματικὰ γεγονότα κατανοοῦνται ὡς πολιτειακαὶ πράξεις, ἐφ' ὅσον διαπιστοῦται ἢ πρὸς τὸ σύστημα τοῦτο σύμπτωσης αὐτῶν. "Όποιος δὲν αἰσθάνεται ἑαυτὸν ἀσφαλῆ παρὰ εἰς τὸν κόσμον τῆς *φυσικῆς* πραγματικότητος, ὁποῖος φρονεῖ ὅτι μόνον, τὸ διὰ τῶν αἰσθήσεων γνωσκόμενον εἶναι «ἀληθές» και πραγματικὸν, θὰ ἠδύνατο νὰ σταθῇ εἰς τὸ γεγονὸς, ὅτι διὰ τοῦ ἰδανικοῦ, νοητοῦ σχήματος κατανοοῦνται μόνον *πραγματικὰ*, δηλαδὴ μόνον διὰ τῶν αἰσθήσεων γνωστὰ γεγονότα και θὰ ἠδύνατο νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι πολιτεία δὲν εἶναι τὸ ἰδανικὸν σύστημα, τὸ κατάλληλον πρὸς κατανόησιν πραγματικῶν γεγονότων, ἀλλὰ εἶναι αὐτὰ ταῦτα τὰ πραγματικὰ γεγονότα, θεωρούμενα ἀπὸ τὸ ὠρισμένον τοῦτο σύστημα. Καὶ οὕτω θὰ ἐνόμιζε, ὅτι ἔσωσε τὴν φυσικὴν πραγματικότητα τῆς πολιτείας. Ἄλλ' ὅμως εἰς τί χρησιμεύει αὕτη ἢ μικρὰ πλάνη, ἐὰν τελικῶς πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι τὰ «πραγματικὰ» αὐτὰ γεγονότα, ὡς *τοιαῦτα*, οὐδένα ἔχουσι πολιτειακὸν χαρακτῆρα, ὅτι ἡ πολιτειακὴ αὐτῶν ὑπόστασις ἀπορρέει ἐκ τοῦ ἰδανικοῦ συστήματος, ὅτι ἐδρεύει αὕτη ἐν τῇ ἰδανικῇ αὐτῇ σφαίρᾳ, διότι ὅ,τιδήποτε οὐσιῶδες λεχθῆ περὶ πολιτείας, πρέπει πράγματι νὰ ἀφορᾷ τὴν πολιτειακὴν τάξιν, ἀκριβέστερον δ' εἰπεῖν, πρέπει *νὰ διατυπώσῃ τὴν οὐσίαν και τὸ περιεχόμενον τῆς πολιτειακῆς αὐτῆς τάξεως*. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ περιεχομένου τῆς γενικῆς πολιτειολογίας.

§ 10. Ἡ πολιτεία δὲν διακρίνεται κατὰ τρόπον οὐσιαστικὸν ἀπὸ τὰς ἄλλας *κοινωνίας*, διὰ τοῦ δεοντολογικοῦ αὐτῆς χαρακτῆρος. Καὶ αἱ ἄλλαι κοινωνίαι ἐννοοῦνται μόνον ὡς δεοντολογικὰ συστή-

ματα. Ἡ οὐσία πάσης κοινωνικῆς ἐνώσεως δύναται να νοηθῆ μόνον ὡς δεσμὸς ἀποτελῶν τὸ ἰδιαίτερον νόημα τοῦ κοινωνικοῦ κανόνος (Norm). Ἡ εἰδικῶς κοινωνικὴ ἔνωσις, ἢ κοινωνικὴ πλοκὴ εἶναι ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς σύνολον ὑποχρεώσεων, εἶναι ἢ ὑπὸ τῆς δεοντολογικῆς τάξεως θεμελιωθεῖσα ὑποχρέωσις τῶν ἀνθρώπων πρὸς ὠρισμένην συμπεριφορὰν. Εἶναι ματαία ἢ ἀναζήτησις τῆς οὐσίας τῆς κοινωνίας εἰς οἰασδῆποτε καθαρῶς πραγματικὰς καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὑπὸ τῆς κατηγορίας τῆς αἰτίας διεπομένας σχέσεις τῶν ἀνθρώπων. Ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἀπόψεως δὲν ἐξηγεῖται διατὶ μόνον *ἡ σχέσις ἀνθρώπου πρὸς ἀνθρώπον* ἔχει *κοινωνικόν* χαρακτῆρα καὶ διατὶ ὄχι ἢ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ ζῷα ἢ πρὸς τὴν ἄψυχον φύσιν. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν μόνον πραγματικὰς σχέσεις, ποῦ ἔχουν πάντοτε τὴν μορφήν αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος, τότε δὲν ὑφίσταται μεταξὺ δύο ἀνθρώπων «δεσμὸς» οὐσιωδῶς διάφορος ἀπὸ τὸν ὠριστάμενον μεταξὺ ἐνὸς ἀνθρώπου καὶ ἐνὸς δένδρου, τὸ ὁποῖον ὕλοτομεῖται ἀπὸ τὸν ἀνθρώπον, ἢ μεταξὺ μιᾶς φλογὸς οἰνοπνεύματος καὶ μιᾶς ὑπ' αὐτῆς θερμοανθίσεως καὶ διασταλείσεως στήλης ὕδραργύρου. Μόνον διότι δὲν ἔχει νόημα νὰ καταστήσωμεν ἄλλας σχέσεις ἐκτὸς *τῶν σχέσεων τῶν ἀνθρώπων* περιεχόμενον κανόνων (Normen), ἀντικείμενον ρυθμίσεως αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἐννόμου τάξεως, πρέπει αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις νὰ περιορισθοῦν εἰς τὰς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων τοιαύτας, μόνον δι' αὐτὸ ὁ κοινωνικὸς δεσμὸς, εἰς τὴν ἀκριβῆ αὐτοῦ ἔννοιαν, εἶναι ἔννομος δέσμευσις, ὑποχρέωσις. Μόνον ὑπ' αὐτὴν τὴν προϋπόθεσιν ἐμφανίζεται ἢ κοινωνία, ὡς ἀντικείμενον διάφορον τῆς «φύσεως» καὶ δύναται ἢ κοινωνικὴ θεωρία νὰ θεμελιωθῆ ὡς αὐτοτελὴς ἐπιστήμη ἐναντι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ὅλαι αἱ προσπάθειαι διαμορφώσεως τῆς κοινωνιολογίας ὡς φυσικῆς ἐπιστήμης, ἄγουν εἰς τὴν διάλυσιν αὐτῆς. Ἡ κοινωνιολογία πρὸς τοιαύτην κατεύθυνσιν παρασυρομένη μετατρέπεται κατὰ κανόνα εἰς ψυχολογίαν τοῦ ἀτόμου· καὶ τοῦτο ἐφ' ὅσον, ὡς τῇ ἀληθείᾳ συχνάκις συμβαίνει, ὑπὸ τὸ κάλυμμα ὠρολογίας εἰλημμένης ἐκ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, δὲν διατυπώνει ἠθικοπολιτικὰς σκέψεις καὶ δὲν εὐρίσκεται οὕτω καὶ πάλιν ἐν τέλει εἰς τὸν κόσμον τοῦ δέοντος. Χωρὶς νὰ εἰσέλθωμεν εἰς λεπτομερεστέραν ἐξέτασιν αὐτοῦ τοῦ ζητήματος, πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἢ ἀντίθεσις ὄντος καὶ δέοντος, φυσικοῦ καὶ κοινωνικοῦ νόμου, πραγματικότητος καὶ ἀξίας, κατ' οὐσίαν συμπίπτει μὲ τὴν ἀντίθεσιν *φύσεως*

καὶ πνεύματος. Ὡς *κοινωνικὸν* φαινόμενον ἢ *πολιτεία* δὲν ἔχει τὴν θέσιν τῆς εἰς τὸν κόσμον τῆς φύσεως, ἀλλὰ *εἰς τὸν κόσμον τοῦ πνεύματος.*

§ 11. Ἐὰν ἢ πολιτεία εἶναι, ὅπως καὶ ὅλαι αἱ κοινωνικαὶ μορφαί, τάξις τις ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ *συστήματος τῶν κανόνων*, τότε παρίσταται ἢ ἀνάγκη νὰ διακρίνωμεν αὐτὴν ἀπὸ τὰς ἄλλας κοινωνικὰς ὁλότητας. Ἡ πολιτειακὴ τάξις διακρίνεται ἀπὸ τὰς λοιπὰς κοινωνικὰς τάξεις κυρίως διὰ τοῦ γεγονότος, ὅτι εἶναι *ἐξαναγκαστικὴ τάξις*. Τοῦτο δὲ εἶναι ἢ πολιτεία ὄχι μόνον κατὰ τὴν ἔννοιαν καθ' ἢν ἢ κατὰ τάξις ἐνὸς ἀτόμου εἰς αὐτὴν εἶναι, κατὰ ἕνα ὠρισμένον τρόπον, ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν διάθεσιν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν εἰς αὐτὴν ὑποτεταγμένων ἀνθρώπων· τοῦτο τὸ ἔχει κοινὸν ἢ πολιτειακὴ τάξις μὲ ἄλλας κοινωνικὰς τάξεις. Διότι ὁ χαρακτῆρ *αὐτὸς* δὲν συνίσταται κατὰ βάρθος εἰς τίποτε ἄλλο, παρὰ εἰς τὸ *ἀντικείμενον κύρος τῶν κανόνων*. Ἡ πολιτειακὴ τάξις εἶναι *ἐξαναγκαστικὴ τάξις* κυρίως ὑπὸ τὴν ἔννοιαν, ὅτι εἶναι *ἐξαναγκασμὸς ὑπὸ διατασσούσης τάξεως*. Οἱ κανόνες τῆς χαρακτηρίζονται διὰ τοῦ γνωρίσματος, ὅτι συνιστοῦν εἰδικὴν ἐξαναγκαστικὴν ἐνέργειαν, ἢ ὁποία, ὑπὸ ὠρισμένας προϋποθέσεις, ἐκτελεῖται ὑφ' ἐνὸς ἀνθρώπου ἐναντίον ἐνὸς ἄλλου. Τὸ σχῆμα λοιπὸν τῆς ἐξαναγκαστικῆς αὐτῆς τάξεως εἶναι τὸ ἐξῆς. Ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν, ὅτι ἕνας ἀνθρώπος συμπεριφέρεται κατὰ ὠρισμένον τρόπον, τοῦτέστι πράττει ἢ ἀμελεῖ κατὰ ὠρισμένον, πρέπει ἕνας ἄλλος ἀνθρώπος, ποῦ εἶναι τὸ «ὄργανον,» τῆς πολιτείας, νὰ ἐκτελέσῃ κατὰ τοῦ πρώτου μίαν ἐξαναγκαστικὴν ἐνέργειαν.

Τοιαῦται ἐξαναγκαστικαὶ ἐνέργειαι ὑπάρχουν δύο, δηλαδὴ ἢ ποινὴ καὶ ἢ ἰκτέλεισις. Ὁ σκοπὸς τῆς ἐξαναγκαστικῆς αὐτῆς τάξεως εἶναι νὰ προκαλέσῃ τοιαύτην συμπεριφορὰν τῶν ἀνθρώπων, ὥστε νὰ *ἀποφεύγηται ὁ ἐξαναγκασμὸς*. Κατὰ τὸ νόημα δὲ τοῦ *σκοποῦ* αὐτοῦ οἱ ἀνθρώποι πρέπει νὰ συμπεριφέρονται ἔτσι, ὥστε ἢ συμπεριφορὰ των νὰ μὴν ἀποτελῆ τὴν προϋπόθεσιν διὰ τὴν ἐπακολούθησιν τῶν ἐξαναγκαστικῶν μέτρων. Ἡ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων, εἰς τὴν ὁποίαν ἀποβλέπει ἢ πολιτειακὴ τάξις, πρέπει νὰ ἐπιτευχθῆ διὰ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἢ πολιτειακὴ τάξις ἐπιβάλλει τὴν ποινὴν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν εἰς τὴν ἀρνητικὴν πρὸς τὴν πολιτειακὴν τάξιν συμπεριφορὰν.

§ 12. Ἐντεῦθεν ἐξάγεται, ὅτι ὁ **μηχανισμὸς τοῦ ἐξαναγκασμοῦ**, (ὡς τοιοῦτον δὲ χαρακτηρεῖται κανεὶς συνήθως τὴν πολιτείαν) εἶναι ὁ ἴδιος μὲ τὴν **τάξιν τοῦ δικαίου**. Οἱ κανόνες, ποῦ ἀποτελοῦν τὴν πολιτειακὴν τάξιν, εἶναι οἱ **κανόνες τοῦ δικαίου**. Ὁ κανὼν τοῦ δικαίου εἶναι ὁ κανὼν τοῦ καταλογισμοῦ, δυνάμει τοῦ ὁποίου συνετελεῖται ὁ καταλογισμὸς πράξεων εἰς τὴν πολιτείαν, ἢ ὅποια, ὡς ὑποκείμενον τῶν πολιτειακῶν ἐνεργειῶν, εἶναι μόνον ἡ προσωποποίηση τῆς τάξεως τοῦ δικαίου. Ἡ νομικὴ διάταξις εἶναι, ὡς εἰδικὸς **νόμος δικαίου** εἰς τὴν σφαιρὰν τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας, τὸ ἀνάλογον πρὸς τὸν φυσικὸν νόμον. Ὅπως αὐτὸς ἔτσι καὶ ἐκεῖνος συνδέει, ὡς ὑποθετικὴ κρίσις, δύο γεγονότα πρὸς ἄλληλα. Τὰ δύο στοιχεῖα τῆς νομικῆς διατάξεως, ποῦ συνδέονται μὲ τὸ «δέον», εἶναι ἡ προϋπόθεσις τοῦ δικαίου (τὸ **αἰτιολογῶν** γεγονός) καὶ τὸ ἔννομον ἀποτέλεσμα (τὸ **αἰτιολογούμενον** γεγονός). Τὸ ἔννομον ἀποτέλεσμα, ἦτοι ἡ ἐξαναγκαστικὴ ἐνέργεια, αὐτὴ ἢ εἰδικὴ **ἀντίδρασις τοῦ δικαίου**, εἶναι συνάμα καὶ ἡ εἰδικὴ **δράσις τῆς πολιτείας**, ὡς ἐνὸς ἐξαναγκαστικοῦ μηχανισμοῦ, εἶναι ἡ πολιτειακὴ ἐνέργεια· ὁ δὲ ἄνθρωπος, ποῦ ἔχει τὸν προορισμὸν νὰ ἐκτελῇ τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν, εἶναι ὄργανον τῆς πολιτείας. Ἐν τούτοις βραδύτερον θὰ δειχθῇ, ὅτι, ἐκτὸς τῆς **τυπικῆς** καὶ διὰ τὸ δίκαιον οὐσιώδους ἐννοίας τῆς πολιτείας καὶ τοῦ ὄργανου τῆς πολιτείας ὑπάρχει, καὶ μία **καθ' ἑλπὴν καὶ περιεχόμενον** ἐννοία τῆς πολιτειακῆς ἐνεργείας καὶ τοῦ ὄργάνου τῆς πολιτείας καὶ συνεπῶς ἐκτὸς τῆς **τυπικῆς** ἐννοίας τῆς πολιτείας, ποῦ διὰ τὸ δίκαιον εἶναι οὐσιαστικὴ, ὑπάρχει καὶ ἡ **καθ' ἑλπὴν** καὶ περιεχόμενον ἐννοία τῆς **πολιτείας**.

§ 13. Ἡ σημαντικὴ διαφορὰ μεταξὺ **φυσικοῦ νόμου** καὶ τοῦ **νόμου τοῦ δικαίου**, ποῦ ἐμφανίζεται ὡς νομικὴ διάταξις, συνίσταται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ὁ τρόπος τοῦ συνδέσμου τῶν δύο γεγονότων, ἦτοι τοῦ αἰτιολογῶντος καὶ τοῦ αἰτιολογούμενου, δὲν εἶναι ἡ **ἀνάγκη τῆς αἰτίας**, ὅπως εἰς τὸν φυσικὸν νόμον, ἀλλὰ τὸ **δέον τοῦ καταλογισμοῦ**. Ὅταν δὲ ὀνομάξῃ κανεὶς αὐτὸν τὸν σύνδεσμον τῶν δύο γεγονότων, τὸν διὰ τοῦ δέοντος ἐπιτευχθέντα, **καταλογισμὸν** (προκειμένου βεβαίως περὶ κανόνος δικαίου), τότε ὁ καταλογισμὸς εἶναι ἡ ἀρχὴ ἐν τῷ συστήματι τοῦ δικαίου ἢ τῆς πολιτείας, ἢ ἀνάλογος, πρὸς τὴν κατ'ἀνάγκην αἰτίαν, τὴν ἰσχύουσαν ἐν τῇ φύσει. Ἐκεῖνο, ποῦ ὡς τὰ τῶρα ὀνομάζεται συνήθως καταλογισμὸς μόνον εἰς τὴν σφαιρὰν τοῦ ποινικοῦ

δικαίου, παρουσιάζεται εἰς τὸ ἐξῆς ὡς μία εἰδικὴ περίπτωσις τῆς **γενικῆς ἀρχῆς τοῦ καταλογισμοῦ** καὶ εἶναι ἡ ποινὴ ἢ ὅποια ἐπιβάλλεται εἰς τὸ ἔγκλημα. Ἀπὸ τὸν καταλογισμὸν αὐτὸν ἐνὸς γεγονότος (τοῦ ἐννόμου ἀποτελέσματος) εἰς ἕνα ἄλλο γεγονός (τῆς προϋποθέσεως τοῦ δικαίου) πρέπει νὰ χωρισθῇ καὶ νὰ διακριθῇ ὁ καταλογισμὸς ἐνὸς γεγονότος εἰς ἕνα **πρόσωπον**, ἢ ἀναφορὰ ἐνὸς γεγονότος **εἰς τὴν ἐνότησα τῆς τάξεως** (ὁλοκληρωτικὴ καὶ μερικὴ τάξις) ἐντὸς τῆς ὁποίας τὸ γεγονός αὐτὸ τίθεται ὡς δεοντολογικῶς καταλογίσιμον δι' ἐνὸς κανόνος. Ὁ καταλογισμὸς ἐνεργείας τινος εἰς τὴν πολιτείαν εἶναι μία περίπτωσις τοῦ τελευταίου αὐτοῦ καταλογισμοῦ, τὸ δὲ πρόσωπον τῆς πολιτείας εἶναι τὸ περιληπτικώτατον, ἢ καθολικὴ προσωπικότης τοῦ δικαίου, ἐν ᾧ ὅλα τὰ ἄλλα νομικὰ πρόσωπα (ὑποκείμενα δικαίου) ἐμφανίζονται μόνον ὡς προσωποποιήσις μερικῶν νομικῶν διατάξεων. Ἄν συνοψίσωμεν εἰς μίαν μερικὴν διάταξιν ὅλους τοὺς κανόνες, ποῦ κανονίζουν τὴν συμπεριφορὰν ἐνὸς ἀνθρώπου, ἢ προσωποποιήσις τῆς μερικῆς αὐτῆς διατάξεως ἀποδίδει τὸ καλούμενον **φυσικὸν** πρόσωπον. Ἄν ὁμοίως πρόκειται περὶ μερικῆς διατάξεως, καθωρισμένης καθ' ἕνα οἰονδήποτε τρόπον, καὶ ρυθμιζούσης τὴν ἀμοιβαίαν σχέσιν μιᾶς **πολλότητος** ἀνθρώπων τότε ἔχομεν τὸ καλούμενον **νομικὸν** πρόσωπον. Ὑποκείμενον τοῦ δικαίου δὲν εἶναι λοιπὸν ἀνεξάρτητός τις ὑπαρξις, **ἰσταμένη ἐναντι τῆς τάξεως τοῦ δικαίου**, ἀλλ' ἡ τάξις τοῦ δικαίου, εἴτε ὡς ὅλον, εἴτε ὡς μέρος, κατὰ τὴν προσωποποίησιν αὐτῆς. Ἐπίσης καὶ τὸ καλούμενον **ὑποκειμενικὸν δίκαιον** δὲν εἶναι κάτι διάφορον ἀπὸ τὸ ἀντικειμενικὸν δίκαιον, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο, ἐμφανιζόμενον ὑπὸ μίαν εἰδικὴν ἔποψιν. Εἰς τὸ **δίκαιον κατὰ τὴν ὑποκειμενικὴν ἐννοίαν**, πρέπει γὰρ συμπεριληφθῇ κυρίως ἡ **νομικὴ ὑποχρέωσις**· εἶναι ὁ κανὼν τοῦ δικαίου ἀναφορικῶς πρὸς ἕνα ὀρισμένον ἄνθρωπον, καὶ μάλιστα ἐφ' ὅσον, ὡς νομικὴ ὑποχρέωσις, ὑφίσταται διὰ τὴν συμπεριφορὰν ἐκείνην, τῆς ὁποίας ἡ ἀντίθεσις ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεσιν τῆς ὑπὸ τοῦ κανόνος τοῦ δικαίου ὀριζομένης ἐξαναγκαστικῆς ἐνεργείας, τῆς ποινῆς καὶ τῆς ἐκτελέσεως. Ἡ νομικὴ ὑποχρέωσις δίδει συνεπῶς τὸ περιεχόμενον εἰς τὴν συμπεριφορὰν ἐκείνην, ποῦ προηγουμένως ὀρίσθη ὡς ἡ συμπεριφορὰ ἢ **ἐπιδιωκομένη** ὑπὸ τῆς πολιτειακῆς τάξεως. Ἄν δώσωμεν εἰς τὴν τάξιν αὐτὴν, τὴν μορφὴν ἐνὸς κανόνος — τοῦ ὁποίου τὸ κῦρος ἰσχύει ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν, ὅτι ὁ **ἐξαναγκασμὸς**,

ὅν ἡ τάξις τοῦ δικαίου ὁρίζει ὑπὸ ὠρισμένας προϋποθέσεις, πρέπει νὰ ἀποφευχθῇ—ἔχομεν τὸν *δευτερογενῆ κανόνα δικαίου*. Ὁ *πρωτογενῆς*, ὁ τὸν ἐξαναγκασμὸν διατάσσει κανόν, ἐμπεριέχει ὡς προϋπόθεσιν διὰ τὸν ὑπ' αὐτοῦ, ὡς δεοντολογικῶς ἀναγκαῖον, τιθε-
μενον ἐξαναγκασμὸν, τὴν εἰς τὸν *δευτερογενῆ* κανόνα δικαίου ἀντι-
τιθεμένην συμπεριφορὰν. Μπορεῖ δὲ κανεὶς πρὸς καλλιτέραν ἐπο-
πτεῖαν νὰ ἐννοήσῃ τὴν γενικὴν νομικὴν διάταξιν, τὴν περιλαμβάνου-
σαν καὶ τὸν πρωτογενῆ καὶ τὸν δευτερογενῆ κανόνα δικαίου, ὡς ἓνα
εἶδος *διπλοῦ κανόνος* ὑπὸ ὠρισμένας προϋποθέσεις ἓνας ὠρισμένους
ἄνθρωπος δέον νὰ συμπεριφέρεται κατὰ ἓνα ὠρισμένον τρόπον ἂν
ὅμως δὲν συμπεριφέρεται ἔτσι, τότε δέον ἓνας ἄλλος ἄνθρωπος, τὸ
ὄργανον τῆς πολιτείας, νὰ ἐκτελέσῃ ἐναντίον του, διὰ μιᾶς ὠρισμένης
διαδικασίας, μίαν ἐξαναγκαστικὴν ἐνέργειαν (ποινὴν ἢ ἐκτέλεσιν). Ὁ
δευτερογενῆς κανὼν δικαίου, πού εὐρίσκεται εἰς τὴν πρώτην γραμ-
μὴν, εἶναι κατ' οὐσίαν περιττός· ἐκφράζει μόνον, πρὸς εὐκολωτέραν
κατανόησιν, τὴν σχέσιν ἐκείνην, πού ἐξάγεται ἤδη ἀπὸ τὸν πρωτογενῆ
κανόνα δικαίου, καὶ πού ἐπὶ τοῦ προκειμένου χαρακτηρίζεται ὡς
νομικὴ ὑποχρέωσις. *Κάθε* νομικὴ διάταξις ὁρίζει συνεπῶς μίαν *νο-
μικὴν ὑποχρέωσιν*. Ὁχι ὅμως καὶ δικαίωμα νομικόν, τὴν ἄλλην
δηλαδὴ μορφήν τοῦ δικαίου κατὰ τὴν ὑποκειμενικὴν ἐννοίαν. Περὶ νο-
μικοῦ δικαιώματος τότε μόνον δύναται νὰ γίνῃ λόγος, (ὑπὸ τὴν ὀρο-
λογικὴν σημασίαν τῆς λέξεως), ὅταν εἰς τὰς προϋποθέσεις μὲ τὰς
ὁποίας συνδέει ἡ νομικὴ διάταξις τὸ ἐννομον ἀποτέλεσμα συμπερι-
λαμβάνεται καὶ ἡ ἐκφρασις τῆς κατευθυνομένης εἰς τὸ ἀποτέλεσμα
αὐτὸ βουλήσεως ἑνὸς ἀνθρώπου, πού ἔχει συμφέρον διὰ τὸ ἀποτέ-
λεσμα. Καὶ μάλιστα, ἔτσι ὥστε ἡ τάξις δικαίου τίθεται εἰς τὴν διάθε-
σιν τοῦ ἔχοντος τὸ νομικόν δικαίωμα πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ στραφῇ
οὗτος ἐναντίον τοῦ ἔχοντος νομικὴν ὑποχρέωσιν.

§ 14. Ἀρχικῶς ἡ πραγματοποιήσις τῆς ἐξαναγκαστικῆς ἐνε-
ργείας, τῆς ποινῆς καὶ τῆς ἐκτελέσεως, μεταβιβάσθη ἀπὸ τὴν τάξιν τοῦ
δικαίου εἰς ἐκείνους τῶν ὁποίων τὰ συμφέροντα, πού ἀκριβῶς ἐπι-
στατεύοντο διὰ τῆς τάξεως τοῦ δικαίου, ἐπροσβίλλοντα. Οὕτω ὁ
υἱὸς ὁ ὁποῖος, ἕνεκα τοῦ φόνου τοῦ πατρὸς του, ἐλάμβανεν «ἐκδίκησιν
αἵματος» ἀπὸ τὸν δολοφόνον, οὕτω ὁ πιστωτής, ὁ ὁποῖος συνελάμ-
βανε τὸν καθυστεροῦντα τὰ χρέη του ὀφειλέτην διὰ νὰ ἱκανοποι-
ηθῇ μὲ ὠρισμένα ἐνέχυρα. Αὐταὶ εἶναι αἱ πρωτόγονοι μορφαὶ τῆς

ποινῆς καὶ τῆς ἐκτελέσεως· καὶ αὐταὶ ἀκόμη ἐκτελοῦνται «ὑπὸ ὀργά-
νων». Διότι μόνον ὡς ὄργανον τῆς τάξεως τοῦ δικαίου, τῆς διὰ τῆς
τάξεως τοῦ δικαίου ρυθμιζομένης κοινότητος, καὶ μόνον ἐπειδὴ
ἐξουσιοδοτεῖται πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῆς τάξεως τοῦ δικαίου, ἐπιβάλλει
καὶ ἐκτελεῖ ὁ υἱὸς ἐπὶ τοῦ δολοφόνου τοῦ πατρὸς του τὴν ὑπὸ τῆς
τάξεως τοῦ δικαίου προβλεπομένην ποινὴν, καὶ ἐπιβάλλει ὁ πιστω-
τής εἰς τὸν ὀφειλέτην τὸν ὑπὸ τῆς τάξεως τοῦ δικαίου προβλεπόμε-
νον ἐξαναγκασμὸν. Μόνον δι' αὐτὸ δὲν εἶναι αἱ νέαι αὐταὶ ἐξαναγ-
καστικαὶ ἐνέργειαι νέον ἄδικον. Ἀλλὰ εἰς τὴν πορείαν τῆς περαι-
τέρω ἐξελέξεως ἀφαιρεῖται ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἐξαναγκαστικῶν αὐτῶν
ἐνεργειῶν ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν παθόντων καὶ καθορίζεται ὡς ἀπο-
κλειστικὴ ἐνέργεια εἰδικῶν ἀνθρώπων, πού τοὺς χαρακτηρίζομεν ὡς
πολιτειακὰ ὄργανα ὑπὸ τὴν στενωτέραν ἐννοίαν τῆς λέξεως. Ἡ ἐξέ-
λιξις αὐτὴ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς κοινωνικῆς κατανομῆς τῆς ἐργα-
σίας. Ἄν θέλῃ κανεὶς νὰ μεταχειρισθῇ τὴν λέξιν «πολιτεία» τότε
μόνον, ὅταν ἐμφανισθῇ ἡ *τοιαύτη κατανομή τῆς ἐργασίας τῶν λει-
τουργούντων ὀργάνων* πρὸς ἐπιβολὴν τῆς ἐξαναγκαστικῆς ἐνεργείας,
δύναται χωρὶς ἀντίρρησης νὰ πράξῃ τοῦτο. Μόνον πρέπει νὰ ἔχῃ
πλήρη συνείδησιν τοῦ γεγονότος, ὅτι μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς πρωτο-
γόνου τάξεως δικαίου, μόνον τεχνικὴ βαθμολογικὴ διαφορὰ καὶ ὄχι
οὐσιώδης τοιαύτη ὑφίσταται.

Εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ἐν προκειμένῳ ἀναφερθείσης ἐξελέξεως,
ἐνυπάρχει τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἐνέργεια τῶν ὀργάνων, τῶν λειτουργούν-
των μὲ τὴν κατανομήν τῆς ἐργασίας, χαρακτηρίζεται ὡς *ὑποχρέωσις*
ὡς καὶ τὸ ὅτι ἡ ριζικὴ ἀντίθεσις πρὸς τὴν καθ' ὑποχρέωσιν ἀναγ-
καίαν συμπεριφορὰν συνδέεται μὲ τὸ ἀποτέλεσμα, τὴν πειθαρχικὴν
ποινὴν, πού διὰ τὴν ἐννοίαν τοῦ πολιτειακοῦ ὀργάνου εἰς τὴν στε-
νήν αὐτοῦ σημασίαν ἔχει ἐντελῶς εἰδικὸν χαρακτῆρα. Ὡς περιεχό-
μενον αὐτῆς τῆς ὑποχρέωσεως τῶν ὀργάνων, τοῦτέστι ὡς λειτουργία
αὐτῶν τῶν πολιτειακῶν ὀργάνων, ὑπὸ τὴν στενήν ἐννοίαν, εἶναι δυ-
νατὸν νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ κάτι ἄλλο, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ποινὴν καὶ τὴν
ἐκτέλεσιν (π.χ. ἡ διαδικασία τῆς προπαρασκευῆς τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν).
Τὰ πολιτειακὰ αὐτὰ ὄργανα, πού πληρῶνονται ἀπὸ ἓνα κεντρικὸν
ταμεῖον καὶ πού ὑποκύπτουν ὑπὸ ἓνα πειθαρχικόν δίκαιον, μπορεῖ
νὰ καταστοῦν ὑπόχρεα καὶ διὰ τὸ ἔργον τῆς κοινωνικῆς προνοίας,
τουτέστι δι' ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἔργα πού, ὑπὸ τὴν εὐρείαν ἐννοίαν, τὰ

χαρακτηρίζει κανείς ὡς «διοίκησιν». Ἐν ἔννοήσωμεν τὴν «πολιτείαν» ὡς τὸν μηχανισμόν αὐτὸν τῶν πολιτειακῶν ὀργάνων, τῶν πολιτειακῶν ὑπαλλήλων, τότε δύναται ἔκτος τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης (ποῦ συνίσταται εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς ποινῆς καὶ τῆς ἐκτελέσεως καθὼς καὶ τὴν προπαρασκευαστικὴν διαδικασίαν τῶν) νὰ ἀναπτύξη ἡ πολιτεία καὶ τὸ ἔργον τῆς διοικήσεως. Κατ'αὐτὴν τὴν μέθοδον λοιπὸν προκύπτει, κατὰ διαστολὴν πρὸς τὴν *τυπικὴν* (formal) γενικὴν ἔννοιαν περὶ πολιτείας, ποῦ περιλαμβάνει τὴν τάξιν τοῦ ὅλου δικαίου, ἢ τὸ σύνολον τῶν γεγονότων τοῦ δικαίου, καὶ μία στενωτέρα *κατὰ περιεχόμενον καθωρισμένη* ἔννοια τῆς πολιτείας, ποῦ περιλαμβάνει μόνον ὠρισμένους κανόνες δικαίου ἢ ὠρισμένας πράξεις δικαίου. Ἐπίσης, ἔκτος τῆς τυπικῆς ἔννοιαι τοῦ πολιτειακοῦ ὀργάνου, ποῦ ἐφαρμόζεται ἐφ' ὅλων τῶν πράξεων δικαίου, ἐμφανίζεται καὶ μία στενωτέρα, *περιεχομενικὴ* μόνον ἔννοια τοῦ πολιτειακοῦ ὀργάνου, ποῦ περιλαμβάνει μόνον τὰς πράξεις δικαίου, τὰς ἐκτελουμένας μόνον ἀπὸ ἀνθρώπους, ἔχοντας εἰδικὸν χαρακτήρα, εἰδικὰς ιδιότητας. Ἐν τούτοις ἡ *τυπικὴ* ἔννοια τῆς πολιτείας ἢ τοῦ πολιτειακοῦ ὀργάνου πρέπει, καθὼς αὕτη προέκυψε ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω ἀνάπτυξιν, νὰ θεωρεῖται καὶ νὰ ἰσχύη ὡς ἡ πρωτογενὴς, ὡς ἡ θεμελιώδης ἔννοια.

§ 15. Ὁ ἐν προκειμένῳ ἀναπτυχθεὶς ἰσχυρισμὸς, ὅτι πολιτεία καὶ δίκαιον συμπίπτουν, ἐπειδὴ ἡ πολιτεία ὡς τάξις εἶναι ἡ αὐτὴ μὲ τὴν τάξιν τοῦ δικαίου, εἴτε μὲ τὴν συνολικὴν, εἴτε μὲ τὴν μερικὴν τάξιν δικαίου, ἢ δὲ πολιτεία ὡς ὑποκείμενον, ὡς ὑποκείμενον *δικαίου*, ὡς *πρόσωπον* εἶναι μόνον ἢ *προσωποποίησης τῆς τάξεως τοῦ δικαίου*, εἴτε τῆς συνολικῆς εἴτε τῆς μερικῆς τάξεως δικαίου, ὁ ἰσχυρισμὸς λέγω αὐτὸς ἀντιφάσκει πρὸς τὴν συνήθη ἀντίληψιν καθ' ἣν πολιτεία καὶ δίκαιον πρέπει νὰ ἐννοηθοῦν ὡς δύο διάφοροι, ἀν καὶ ὅπως δῆποτε σχετιζόμεναι πρὸς ἀλλήλας ὄντοτητες. Φαντάζονται τὴν πολιτείαν ὡς «φορέα», ὡς «δημιουργόν», ὡς «ὑπερασπιστὴν» τοῦ δικαίου, ἐννοοῦν μάλιστα τὴν πολιτείαν, εἰ δυνατόν, ὡς προηγουμένην χρονικῶς τοῦ δικαίου καὶ βραδύτερον, ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἱστορικῆς ζωῆς, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὡς αὐτοδεσμευομένην, ἀπὸ τὸ ἴδιον δίκαιον, ὡς ὑποτάσσουσαν οὕτως εἰπεῖν ἑαυτὴν εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ δικαίου. Ἡ ὀρθὴ θεωρητικῶς θεμελιώσις τῆς σχέσεως αὐτῆς δικαίου καὶ πολιτείας θεωρεῖται ὡς τὸ δυσκολώτατον πρόβλημα τῆς θεωρίας τῆς πολιτείας καὶ τοῦ δικαίου, εἰς τὸ ὁποῖον μέχρι σή-

μερον δὲν κατωρθώθη νὰ δοθοῦν παρὰ ἀντιφατικαὶ λύσεις. Εἶναι δὲ τοῦτο αὐτονόητον· διότι ὁ *δυϊσμός μεταξὺ πολιτείας καὶ δικαίου* εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ ἐκεῖνα παραδείγματα τοῦ *ἀναδιπλασιαμοῦ τοῦ ἀντικειμένου τῆς γνώσεως*, ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι γεμάτη ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἐκεῖνο, ποῦ ἀποτελεῖ μόνον *μέσον* τῆς γνώσεως, πρὸς κατάληψιν τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς, ποῦ ἀποτελεῖ βοηθητικὴν μόνον παράστασιν, διὰ νὰ ἐκφράσωμεν τὴν ἐνότητα, ποῦ διέπει τὴν πολλότητα καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν σχέσεων, δηλαδή ἡ *προσωποποιήσις*, μεταβάλλεται δογματικῶς εἰς αὐθυπόστατον *ἀντικείμενον*, καὶ ἔτσι *ἀναδιπλασιάζεται* τὸ ἀρχικόν ἀντικείμενον τῆς γνώσεως, καὶ δημιουργεῖται τὸ *φαινομενικόν* πρόβλημα τῆς σχέσεως *δύο* ἀντικειμένων, ἐνῶ κατὰ βάθος ὑπάρχει μόνον *ἓνα* ἀντικείμενον. Φαινομενικὰ προβλήματα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λυθοῦν ἱκανοποιητικῶς, ἀλλὰ μόνον νὰ διαλυθοῦν ὡς τοιαῦτα. Τὸ μεγαλοπρεπέστερον παράδειγμα ὡς πρὸς αὐτὸ μᾶς τὸ παρουσιάζει ἡ ἱστορία τοῦ πνεύματος εἰς τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως μεταξὺ θεοῦ καὶ κόσμου (φύσεως). Ἐκόστισε δὲ ἀπείρους κόπους εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὡς ποῦ νὰ καταλάβῃ ὅτι ὁ θεὸς εἶναι μόνον *προσωποποίησης* τῆς φύσεως· ποῦ πρέπει νὰ ἐννοεῖται ὡς σύστημα νόμων. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ τῆς σχέσεως μεταξὺ θεοῦ καὶ κόσμου εἶναι καθ' ὅλα τὰ οὐσιώδη σημεῖα ὁμοιον πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τῆς πολιτείας καὶ τοῦ δικαίου.

§ 16. Ἐν ἐννοηθῇ ἡ πολιτεία ὡς *τάξις δικαίου* τότε πρέπει ὅλα τὰ προβλήματα τῆς γενικῆς πολιτειολογίας νὰ ἀναπτυχθοῦν καὶ νὰ λυθοῦν ἀπὸ τὴν ἀποψιν αὐτῆν. Ὅχι μόνον εἶναι τοῦτο δυνατόν, ἀλλὰ καὶ μόνον ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν αὐτῆν καταφαίνεται ἡ *στενωτάτη* σχέση *τῶν προβλημάτων* περὶ τῶν ὁποίων πρόκειται, καὶ ἀκολουθεῖ ἡ λύσις αὐτῶν ὡς ἐνιαῖον καὶ αὐτοτελὲς σύστημα. Οὕτω πως ἐπικυρτώνεται καὶ ἡ ὀρθότης τῆς προϋποθέσεως αὐτῆς, δηλαδή τῆς ἀντιλήψεως, ὅτι ἡ πολιτεία εἶναι ἡ τάξις τοῦ δικαίου. Καὶ τῷ ὄντι ὅλα τὰ προβλήματα τῆς γενικῆς πολιτειολογίας εἶναι προβλήματα τοῦ κύρους καὶ τῆς γενέσεως τῆς τάξεως τοῦ δικαίου, συνεπῶς προβλήματα δικαίου. Ἐκεῖνο, ποῦ ὀνομάζουν «στοιχεῖα» τῆς πολιτείας, πολιτειακὴν ἐξουσίαν, ἔκτασιν τῆς πολιτείας, καὶ λαὸν τῆς πολιτείας, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ *κύρος τῆς πολιτειακῆς τάξεως*, ὡς τοιαύτης, ὡς καὶ ἡ *τοπικὴ καὶ προσωπικὴ ἔκτασις τοῦ κύρους τῆς τάξεως αὐτῆς*. Μία εἰδικὴ περίπτωσις τοῦ

προβλήματος περί τῆς τοπικῆς ἐκτάσεως τοῦ κύρους τῶν κανόνων ποῦ ἀποτελοῦν τὴν πολιτειακὴν τάξιν εἶναι ἡ λύσις τῶν δικαιολογικῶν ἐκείνων μορφῶν, ποῦ προκύπτουν ἀπὸ τὴν *διαίρεσιν τῆς πολιτείας εἰς περιφερείας*, ἀπὸ τὰ προβλήματα τῆς *συγκεντρώσεως* καὶ τῆς *ἀποκεντρώσεως*. Ὑπὸ τὴν ἀποψιν δὲ αὐτὴν ἐννοοῦνται ἡ διοικητικὴ ἀποκέντρωσις, τὰ αὐτοδιοικούμενα σώματα, αἱ χῶραι (Länder), τὰ ἀποσπάσματα τῆς πολιτείας κτλ. ἀλλὰ κυρίως ἔλαι αἱ *ἐνώσεις πολιτειῶν*. Ἡ θεωρία τῶν *τριῶν ἐξουσιῶν* ἢ λειτουργιῶν τῆς πολιτείας παρουσιάζει ὡς ἀντικείμενόν της τοὺς διαφόρους *βαθμοὺς τῆς γενέσεως τῆς τάξεως τοῦ δικαίου* τὰ πολιτειακὰ ὄργανα εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοηθοῦν, μόνον ὡς *πράξεις πρὸς γένεσιν τοῦ δικαίου*, αἱ δὲ *πολιτειακαὶ μορφαι* δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ *μέθοδος τῆς γενέσεως τῆς τάξεως τοῦ δικαίου*, ποῦ εἰκονικῶς τὴν ὀνομάζουν «βούλησιν τῆς πολιτείας».

Ὅλα αὐτὰ τὰ προβλήματα τῆς γενικῆς πολιτειολογίας εἶναι ἢ προβλήματα τῆς οὐσίας ἢ τοῦ τῆς *μορφῆς* ἢ προβλήματα τοῦ *περιεχομένου* τῆς πολιτειακῆς τάξεως. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲ ἀναζητεῖται μόνον τὸ *δυνατὸν* περιεχόμενον· ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ζητήσεως αὐτῆς εἶναι ὁ σχηματισμὸς *τύπων*. Τὸ ζήτημα ὅμως περὶ τοῦ *ὄρου* περιεχομένου τῆς πολιτειακῆς τάξεως δὲν πρέπει νὰ τίθεται ὑπὸ τῆς γενικῆς πολιτειολογίας· αὐτὸ εἶναι τὸ θέμα τῆς *πολιτικῆς*· τῆς πολιτικῆς ὡς θεωρητικοῦ κλάδου τῆς πολιτικῆς θεωρίας, ἂν ἐπιτρέπεται νὰ χαρακτηρίσῃ κανεὶς ἔτσι τὴν ἐπιστήμην αὐτὴν πρὸς διάκρισιν αὐτῆς ἀπὸ τὴν γενικὴν πολιτειολογίαν. Ἡ γενικὴ πολιτειολογία πρέπει νὰ ἀποκλείσῃ αὐστηρότατα τὴν εἰσβολὴν τῆς εἰδικῆς πολιτικῆς ἀπόψεως εἰς τὴν σφαῖραν της καὶ μάλιστα διὰ τὴν διατήρησιν τῆς *καθαρότητος τῆς μεθόδου της*.

II. Τὸ κύρος τῆς πολιτειακῆς τάξεως (Στατικὴ).

A. Τὸ κύρος.

(Ἡ καλουμένη *ἐξουσία τῆς πολιτείας*, ἢ *κυριαρχία πολιτείας* καὶ *διεθνὲς δίκαιον*.)

§ 17. Κατὰ τὴν συνήθη ἀντίληψιν ἡ πολιτεία εἶναι πλῆθος ἀνθρώπων, ἰσταμένων ὑπὸ ὀργανωμένην, τοῦτέστι τακτοποιη-

μένην, καὶ δὴ κατὰ *δίκαιον τρόπον*, ἐξουσίαν καὶ κατοικούντων ἐπιφάνειάν τινά τῆς γῆς ἀκριβῶς καθωρισμένην. Κατὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν συνενώνονται τρία ἰσοτίμα «στοιχεῖα», ὁ *λαὸς* τῆς πολιτείας, ἡ *ἐκτασις* τῆς πολιτείας καὶ ἡ *ἐξουσία* τῆς πολιτείας καὶ ἀποτελοῦν συμπίλημα ἐμφανιζόμενον ὡς ὅλον καὶ τὸ ὁποῖον θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι κάτι παρόμοιον πρὸς ἓνα σῶμα ποῦ πληρεῖ τὸν χῶρον. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε κατανοηθέντων προκύπτει, ὅτι ἡ λαϊκὴ, ἡ κοινὴ ἀντίληψις περὶ πολιτείας στρέφεται κυρίως εἰς τὸ αἰσθητῶς ἀντιληπτὸν καὶ ἀπὸ τὸν γεγονὸς τῶν ἐνεργούντων ἀνθρώπων καὶ εἰς αὐτὸ ἀποδίδει οὐσιώδη σημασίαν διὰ τὴν ἐννοίαν τῆς πολιτείας. Ἡ πολιτεία ὅμως δὲν εἶναι ἓνας ἀνθρώπος ἢ πολλοὶ ἀνθρώποι ὑποτασσόμενοι εἰς μίαν ἐξουσίαν, εἶναι μία τάξις, εἰς τὴν «ἐξουσίαν» τῆς ὁποίας ὑποτάσσονται οἱ ἀνθρώποι. Ἡ δὲ ἐξουσία αὐτὴ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ *κῦρος* αὐτῆς τῆς τάξεως, ἡ ὁποία εἶναι τάξις δικαίου. Ἄν δὲ ἐρωτήσῃ κανεὶς πῶς κυρίως ἐκφράζεται ἡ «ἐξουσία» τῆς πολιτείας, εἶναι φανερόν ὅτι κατ' οὐσίαν ἐκφράζεται αὕτη ὡς *ἐξῆς*· ἡ «ἐξουσία» ὑποτάσσει τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν πολιτείαν, αὕτη εἶναι ἐκείνη, δυνάμει τῆς ὁποίας ἡ πολιτεία «δεσπόζει» τῶν ἀνθρώπων, δυνάμει τῆς ὁποίας οἱ ἀνθρώποι ὑποτάσσονται εἰς τὴν πολιτείαν, γίνονται «ὑφιστάμενοι» τῆς πολιτείας. Ὅλαι δὲ αἱ περιγραφαὶ αὐταὶ τῆς χαρακτηριστικῆς σχέσεως εἰς τὴν ὁποίαν διατελοῦν οἱ ἀποτελοῦντες τὴν πολιτείαν πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν πολιτείαν, εἶναι μόνον εἰκονικαὶ ἐκφράσεις τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς μίαν ὑποχρεωτικὴν τάξιν. Ὅταν λέγωμεν, ὅτι ἓνας ἀνθρώπος εἶναι ὑποταγμένος εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς πολιτείας, αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ἡ συμπεριφορὰ ἐνὸς ἀνθρώπου ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον ἐνὸς ἐξαναγκαστικοῦ κανόνος, ὁ ὁποῖος, ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἄλλους ἐξαναγκαστικούς κανόνους ρυθμίζοντας τὴν συμπεριφορὰν ἄλλων ἀνθρώπων, ἀποτελεῖ σύστημα, *ἐνιαίαν* τάξιν. Εἶναι δὲ ἐντελῶς ματαία ἢ προσπάθεια νὰ ἐννοήσῃ τις τὴν ἐξουσίαν τῆς πολιτείας ὡς συνισταμένην ἀποκλειστικῶς ἀπὸ πραγματικὰ γεγονότα. Κατὰ τὴν ἐννοίαν αὐτὴν ἡ «ἐξουσία», ἢ «βία» θὰ ἐσήμαινε μόνον τὴν σχέσιν αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος, εἰδικῶς δὲ, ἔφ' ὅσον πρόκειται περὶ ἀνθρωπίνης σχέσεως, τὴν σχέσιν τῶν ψυχικῶν αἰτίων πρὸς τὰ ἀποτελέσματά των, θὰ ἦτο δηλαδή ἡ καλουμένη *αιτιολογία*. Εἰς τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν, τὴν στηριζομένην εἰς τὴν γυμνὴν πραγματικότητα τοῦ φυσικοῦ

γίγνεσθαι καὶ τὴν μόνον ἄτομα καὶ τὰς ψυχικὰς καὶ σωματικὰς αὐτῶν σχέσεις γνωρίζουσιν, εἶναι ἐντελῶς ἀπρόσιτον τὸ εἰδικὸν νόημα ποῦ ἐγκλείει ὁ ὅρος «ἐξουσία τῆς πολιτείας». Τὸ γεγονός, ὅτι ἓνας ἄνθρωπος προκαλεῖ αἰτιολογικῶς τὴν συμπεριφορὰν ἑνὸς ἄλλου ἀνθρώπου, δὲν εἶναι κατ' οὐσίαν διάφορον ἀπὸ οἰονδήποτε γεγονός αἰτιολογικὸν ἐν τῇ φύσει. Θὰ ἠδύνατο δὲ κανεῖς, ἀναφερόμενος εἰς τὰ κατὰ τὸ I μέρος ἤδη δεδομένα παραδείγματα, νὰ εἶπῃ, ὅτι, ἡ θερμότης ἢ ὁποία «δεσπόζει» τῶν σωμάτων, τὰ ὅποια διαστέλλονται διὰ τῆς ἐπιδράσεώς της, εἶναι ὑποτεταγμένη, εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅτι τὸ δένδρον εἶναι «ὑποτεταγμένον» εἰς τὸν ὑλοτομοῦντα αὐτὸ, ἂν ἡ ἐξουσία τῆς πολιτείας δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἐνέργεια ἑνὸς ὄντος, τὸ ὅποion ἄλλως τε ἀπὸ τὴν ἀπομιν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν θὰ ἦτο ἀγνώριστον. Ἀνεξαρτήτως δὲ τοῦ γεγονότος, ὅτι αἱ σχέσεις, αἱ ὅποια θὰ ἔπρεπε νὰ ἐννοηθοῦν ὡς «πολιτεία» δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διακριθοῦν ἀπὸ τὰς λοιπὰς αἰτιολογικὰς σχέσεις, θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθοῦν ὡς σχέσεις «ᾧμῆς» ἐξουσίας. Ὁ τοιοῦτος τρόπος τοῦ θεωρεῖν τὰ πράγματα θὰ εἶχε, τὸ πολὺ, ὡς ἀποτέλεσμα ἐκεῖνο, ποῦ ὀνομάζουσι συνήθως, μὲ ἓνα ὅρον εἰλημμένον ἀπὸ τὴν δεοντολογίαν, τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου, δηλαδή τὴν διαπίστωσιν, ὅτι οἱ ἰσχυρότεροι καθορίζουσι τὸν τρόπον, κατ' ὃν δέον νὰ συμπεριφέρωνται οἱ ἀσθενέστεροι, πράγμα τὸ ὅποion ἅμα ἀποφύγη κανεῖς κάθε ἀνάμιξιν μὲ τὸ δεοντολογικὸν στοιχεῖον, καταλήγει εἰς τὴν κοινοτυπίαν, ὅτι αἱ αἰτίαι ἔχουσι ἀποτελέσματα. Ἡ παράστασις τῆς ἐξουσίας ἢ τῆς κυριαρχίας τῆς πολιτείας, τῆς ὑποταγῆς ἀνθρώπων εἰς τὸ κράτος τῆς πολιτείας, ἐνέχει τὸ νόημα, ὅτι ἡ «πολιτεία», ἢ ὁρθώτερον ὁ τὴν πολιτείαν ἀντιπροσωπεύων ἄνθρωπος, ὄχι μόνον διατάσσει, τοῦτέστι ἐκφράζει μίαν βούλησιν, ἣτις δέον νὰ ῥυθμίζῃ τὴν συμπεριφορὰν ἑνὸς ἄλλου ἀνθρώπου, ἀλλ' ὅτι ἔχει δικαίωμα νὰ διατάσῃ, εἶναι ἐξουσιοδοτημένος νὰ διατάσῃ, ἐνέχει τὸ νόημα ὅτι ὁ, ἄνθρωπος, ποῦ διατάσσει, εἶναι ἐξουσία, ὁ δὲ ἄλλος ἄνθρωπος ὄχι μόνον συμπεριφέρεται σύμφωνα μὲ τὴν διαταγὴν, προκληθεῖσαν δι' ἓνα οἰονδήποτε λόγον, ἀλλ' ὅτι δέον νὰ συμπεριφέρεται οὕτως, εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ περιφέρεται οὕτω. Συνεπῶς ἡ «διαταγὴ» τοῦ πρώτου εἶναι δι' αὐτὸν δεοντολογικὸς κανὼν. Ὅλα δὲ αὐτὰ γίνονται δυνάμει μιᾶς τάξεως, ἢ ὁποία ῥυθμίζει τὴν σχέσιν ἀμφοτέρων καὶ δυνάμει τῆς ὁποίας «ἀναφέρεται» ἢ συμπεριφορὰ τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου εἰς τὴν πολιτείαν

ὡς εἰς τὴν ἐνότητα τῆς τάξεως. Ἀνευ τοῦ νοήματος αὐτοῦ τῆς δεοντολογικῆς τάξεως δὲν ὑπάρχει «πολιτεία» εἰς τὸ ὄνομα τῆς ὁποίας νὰ ἀποδοθοῦν ὠρισμένοι πράξεις καὶ εἰς τὸ ὅποion νὰ εἶναι κανεῖς ὑποτεταγμένος κατ' ἓνα ὠρισμένον τρόπον. Ὅτι καὶ μέχρι ποίου βαθμοῦ εἶναι δυνατόν ἡ τάξις αὐτὴ νὰ εἶναι καὶ *πραγματικὴ*, νὰ εἶναι ἐνεργὸς, ὠρίσθη ἤδη. Ἄν ὅμως ἤθελε κανεῖς νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς ἐξουσίαν τῆς πολιτείας μόνον τὴν πραγματικὴν ἐνέργειαν τῆς πολιτειακῆς τάξεως, τὴν δὲ ἰσχύουσαν τάξιν ὡς δίκαιον—κατ' αὐτὸν δὲ τὸν τρόπον ἀντιτίθενται πολλάκις, ἡ πολιτεία καὶ τὸ δίκαιον—τοῦτο θὰ ἦτο δυνατόν μόνον ὑπὸ μίαν προϋπόθεσιν δηλαδή ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅτι θὰ εἶχε τις πλήρη συνείδησιν τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ εἰδικὸν νόημα ὅλων αὐτῶν τῶν «ἐνεργειῶν» τῆς «πολιτειακῆς» ἐξουσίας θὰ ἀπέρρεε μόνον ἀπὸ τὸ κῦρος τῆς τάξεως ἐκείνης, ποῦ προσκαθοῦν ὀρολογικῶς νὰ τὴν ἀποκλείσουσι ἀπὸ τὴν σφαῖραν τῆς πολιτείας. Τοῦτο ὅμως ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι προβληματικόν, ἐπειδὴ τὴν πραγματικὴν ἐνέργειαν τῆς τάξεως τοῦ δικαίου θὰ ἠδύνατό τις νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς δυνάμιν τοῦ δικαίου ἢ ὡς ἐξουσίαν τοῦ δικαίου.

§ 18. Ἡ νεωτέρα πολιτειολογία θεωρεῖ τὴν *κυριαρχίαν* ὡς μίαν χαρακτηριστικὴν ιδιότητα τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας, ἐνῶ ἄλλοτε ὠμίλει τις περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ *ἡγεμόνος* ἢ τοῦ *λαοῦ*. Ἡ κυριαρχία ὡς ιδιότης τῆς πολιτείας ἢ τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας, μὲ τὴν ὁποίαν συνταυτίζει κανεῖς εὐχαρίστως τὴν πολιτείαν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι κάποια ποιότης ἑνὸς φυσικῶς ὑπάρχοντος ὄντος, ὑποβαλλομένου εἰς τὴν ἔρευναν τὴν καθορίζουσαν πραγματικὰ γεγονότα, ἀλλὰ μόνον μίαν ιδιότης τῆς ὡς ἰσχυρᾶς προϋποτεθείσης τάξεως τοῦ δικαίου. Ἡ ιδιότης δὲ αὕτη δηλοῖ ὅτι ἡ κυριαρχία εἶναι ἡ *ὑψίστη* τάξις, μὴ ἀπορρέουσα, ὡς πρὸς τὴν ἰσχύν της, ἀπὸ οὐδεμίαν ἄλλην ὑπεράνω αὐτῆς κειμένην. Σύμφωνα πρὸς τὸν ὀρισμὸν αὐτὸν ἡ κυριαρχία λείπει ἀπὸ τὴν κοινότητα ἐκείνην, τῆς ὁποίας ἡ τάξις ὑποτάσσεται εἰς μίαν ἀνωτέραν, εἰς τρόπον ὥστε ἡ πρώτη νὰ προσλαμβάνῃ τὸ κῦρος της ἀπὸ τὴν δευτέραν. Τὸ πρόβλημα τῆς κυριαρχίας εἶναι ἄρα κατ' οὐσίαν συνδεδεμένον μὲ τὸ πρόβλημα τῆς δυνατῆς σχέσεως δύο δεοντολογικῶν τάξεων. Τοῦτο δὲ εἶναι ἓνα καθαρῶς λογικὸν δεοντολογικὸν πρόβλημα. Μία πολλότης ἀπὸ κανόνας δεοντολογικοῦς ἀποτελεῖ μίαν τάξιν, τοῦτέστι ἓνα σχετικῶς ἀνεξάρτητον

σύστημα, ἂν τὸ κύριον αὐτῆς ἀναφέρεται εἰς ἓνα καὶ μόνον κανόνα, ὁ ὁποῖος δέον νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ὁ **θεμελιώδης κανὼν**. Ἐπειδὴ δὲ χαρακτηριστικὸν τοῦ δικαίου εἶναι νὰ ρυθμίζῃ τὴν ἴδιαν αὐτοῦ γένεσιν, δι' αὐτὸ ἡ σχέσηις, ἢ διέπουσα τὴν πολιτειακὴν τάξιν, εἶναι **σχέσις γενέσεως, δημιουργίας**. Ὅταν ζητήσῃ κανεὶς τὸν λόγον τοῦ κύριου ἐνὸς κανόνος τοῦ δικαίου, θὰ εὑρῇ αὐτὸν εἰς ἓνα ἄλλον κανόνα, ποὺ ρυθμίζει τὴν γένεσιν τοῦ κανόνος περὶ τοῦ ὁποῖου πρόκειται. Ὁ κανὼν αὐτὸς ἰσχύει, ἐπειδὴ καὶ ἐφ' ὅσον ἐτέθη, ἐδημιουργήθη σύμφωνα μὲ τὸν ἄλλον, τὸν ἀνώτερον κανόνα. Ἄρα ὁ εἰδικὸς κανὼν τῆς δικαστικῆς ἀποφάσεως ἔχει ὡς θεμελιωτικὸν αἷτιον τοῦ κύριου τοῦ τὸν πολιτειακὸν **νόμον**, καὶ ὁ πολιτειακὸς νόμος τὸ **σύνταγμα**.

Δύο δεοντολογικαὶ τάξεις, ὡς δύο συστήματα κανόνων, δύνανται νὰ διατελοῦν εἴτε εἰς σχέσιν καθ' ἣν τὸ ἓνα τίθεται ὑπεράνω τὸ δὲ ἄλλο ὑποκάτω, εἴτε εἰς τὴν σχέσιν καθ' ἣν τὸ ἓνα τίθεται πλησίον τοῦ ἄλλου, δηλαδὴ παρατάσσεται πρὸς τὸ ἄλλο. Ἡ μία τάξις τίθεται ὑπεράνω τῆς ἄλλης, ἂν τὸ θεμελιωτικὸν αἷτιον τοῦ κύριου ἐγκρατεῖται εἰς ἓνα κανόνα, ὁ ὁποῖος ἀνήκει καὶ εἰς τὴν ἄλλην ἢ μὲ ἄλλα λόγια, ἂν ὁ θεμελιώδης κανὼν τῆς μιᾶς τάξεως ἀποτελεῖ στοιχεῖον τῆς ἄλλης τάξεως. Οὕτω πως ἡ κατωτέρα τάξις, στηριζομένη εἰς τὸν θεμελιώδη κανόνα, μεταβάλλεται εἰς συστατικὸν, γίνεται **μερικὴ τάξις** τῆς ἀνωτέρας τάξεως, ἢ ὁποία περιλαμβάνει καὶ ἄλλας μερικὰς τάξεις. Ἡ ἀνωτέρα τάξις εἶναι συνάμα καὶ ἡ περιληπτικωτέρα τάξις. Μία τάξις εἶναι συνεπῶς ἡ ὑψίστη, ἢ κυρίαρχος, ἥτοι δὲν ὑπόκειται εἰς ἄλλην τάξιν, ἂν ὁ θεμελιώδης αὐτῆς κανὼν δὲν ἀνήκει εἰς καμμίαν ἄλλην τάξιν, εἰς κανένα ἄλλο σύστημα τεθειμένων κανόνων. Αὐτὸ ὅμως σημαίνει, ὅτι ὁ θεμελιώδης αὐτῆς κανὼν δὲν ἔχει μὲ ἄλλους κανόνας κοινὸν τὸ θεμελιωτικὸν αἷτιον τοῦ κύριου του, διότι αὐτὸς δὲν τίθεται, δὲν δημιουργεῖται σύμφωνα μὲ τὰς ἀπαιτήσεις ἐνὸς κανόνος. Ὁ θεμελιώδης νόμος μιᾶς **κυριαρχοῦ** ἢ ὑψίστης τάξεως δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἓνας θετικῶς **τεθειμένος**, ἀλλὰ ἓνας μόνον ὑποθετικῶς ἐννοούμενος κανὼν. Ὅτι ἡ πολιτεία εἶναι κυρίαρχος δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο, ἀπὸ τὴν ἀπομνην **τῆς θεωρίας τῶν κανόνων**, παρὰ ὅτι τὸ σύστημα τῶν κανόνων, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει κανεὶς ὡς πολιτειακὴν τάξιν, ἔχει τὸ θεμελιωτικὸν αἷτιον τοῦ κύριου του

καὶ συνεπῶς τῆς ἐνότητός του εἰς ἓνα **κανόνα**, ὁ ὁποῖος ὡς **ἔσχατος** δὲν προϋποθέτει κανένα ἄλλον θεμελιώδη κανόνα. Ἄν θέλῃ νὰ ἐρωτήσῃ κανεὶς, κατὰ τὸν προηγουμένως ἀναφερθέντα τρόπον, περὶ τοῦ θεμελιωτικοῦ αἷτιου τοῦ κύριου ἐνὸς εἰδικοῦ κανόνος (ἢ μιᾶς συγκεκριμένης πολιτειακῆς ἐνεργείας), π.χ. μιᾶς ὁρισμένης δικαστικῆς **ἀποφάσεως**, τότε καταλήγει κανεὶς εἰς ἓνα ὁρισμένον **νόμον**. Ἄν ἐρωτήσῃ κανεὶς, διατί ὁ κανὼν αὐτὸς ἰσχύει, διατί εἶναι δεσμευτικὸς κανὼν ἢ, προᾶγμα ποὺ εἶναι τὸ ἴδιον, διατί εἶναι ἐνέργεια μιᾶς ὁρισμένης πολιτείας, διατί ἀνήκει εἰς τὸ σύστημα μιᾶς ὁρισμένης πολιτειακῆς τάξεως, τότε καταλήγει κανεὶς εἰς ἓνα ὁρισμένον **συνταγματικὸν νόμον**, τουτέστι εἰς ἓνα νόμον ὁ ὁποῖος ἀπεφασίσθη εἰς ἓνα ὁρισμένον χρόνον ὑπὸ ἐνὸς ὁρισμένου ὄργανου π.χ. ἐνὸς ὁρισμένου κοινοβουλίου. Ἄν ἐρωτήσῃ ὅμως κανεὶς περαιτέρω διὰ τὸ κύριον τοῦ **συντάγματος** τούτου, τότε καταλήγει ἴσως κανεὶς εἰς ἓνα ἢ περισσοτέρους συνταγματικοὺς νόμους οἱ ὁποῖοι ἐξήχθησαν ὅλοι ἐν ὁμοφωνίᾳ πρὸς τὸ προηγηθὲν σύνταγμα. Τέλος δὲ καταλήγει κανεὶς εἰς ἓνα σύνταγμα, ποὺ δὲν ἐτέθη κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς ἐνὸς ἀρχαιοτέρου, ἐνὸς, οὕτως εἰπεῖν, **πρώτου** συντάγματος, ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τοῦ θετικοῦ δικαίου. Ὅτι τὸ σύνταγμα αὐτὸ, καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι κανόνες τοῦ δικαίου, οἱ ἀναγραφόμενοι εἰς αὐτὸ, ἔχουν κύριον, αὐτὸ πρέπει νὰ **προϋποτεθῆ** ἐφ' ὅσον παραμένει κανεὶς εἰς τὴν σφαῖραν τῆς κατ' ἴδιαν πολιτείας. Αὐτὴ ἡ προϋπόθεσις, ἢ ὑπόθεσις (κατὰ πλατωνικὴν ἐννοίαν) ἢ θεμελιούσα τὴν ἐνότητα τῆς πολιτειακῆς τάξεως, ὡς καὶ τὸν δικαιολογικὸν χαρακτήρα ὅλων τῶν ἐνεργειῶν, ποὺ ἀποτελοῦν τὴν πολιτείαν αὐτὴν, ἢ ὁποία λέγει ὅτι πρέπει νὰ συμπεριφέρεται κανεὶς ἔτσι, ὅπως ὁρίζει τὸ πρῶτον σύνταγμα ὄργανον, εἶναι ὁ θεμελιώδης ὑποθετικὸς κανὼν, τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ ὀνομάζωμεν **σύνταγμα ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τῆς λογικῆς τοῦ δικαίου**, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἀμέσως ἐπ' αὐτοῦ στηριζόμενον **σύνταγμα ὑπὸ τὴν θετικὴν ἐννοίαν τοῦ δικαίου**. Ὁ θεμελιώδης κανὼν θεμελιώνει σὺν τῇ ἐνότητι καὶ τὴν **κυριαρχίαν** τὰς πολιτείας. Ὁ θεμελιώδης κανὼν θέτει τὸ ὑψιστον ὄργανον τῆς δημιουργίας κανόνων, τοῦτο διορίζει περαιτέρω ἄλλα ὄργανα διὰ τὴν περαιτέρω δημιουργίαν κανόνων, ταῦτα δὲ θέτουν ἐπίσης ἄλλα ὄργανα καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἡ πολιτεία ἐμφανίζεται οὕτω πως ὡς ὑψίστη τάξις, ὑπεράνω τῆς ὁποίας δὲν ὑπάρχει ἄλλη ἀνωτέρα τάξις ὡς πρὸς τὸ κύριον.

§ 19. Παράδειγμα μιᾶς τάξεως μὴ κυρίαρχου, ὑποτεταγμένης εἰς ἀνωτέραν καὶ συνεπῶς πρὸς αὐτὴν συνυφασμένης, ἀποτελεῖ ὁ δῆμος ἐν τῇ πολιτείᾳ. Ὁ νόμος, ὁ ἐμπεριέχων τὸν νόμον περὶ δήμου, εἶναι πολιτειακὸς νόμος, ἰσχύων δι' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς πολιτείας, καὶ ὁρίζει τὰ ὄργανα τοῦ δήμου, τὰ ὁποῖα ἐξουσιοδοτοῦνται νὰ δημιουργοῦν κανόνας ἀναφορικῶς πρὸς ὠρισμένα ἀντικείμενα καὶ ἰσχύοντας διὰ τὸν ἑκάστοτε δῆμον κατ' ὠρισμένον τρόπον. Ὁ «ἀνώτερος» κανὼν ἢ «ἀνωτέρα τάξις», ἢ ὁποῖα διορίζει μίαν ἀρχὴν πρὸς δημιουργίαν ἄλλων κανόνων, δὲν ἀποτελεῖ μόνον τὸ θεμελιωτικὸν αἷτιον τῆς κατωτέρας τάξεως, τὴν ὁποῖαν δημιουργεῖ ἡ ἀρχή, ἢ διορισθεῖσα ὑπὸ τῆς «ἀνωτέρας», ἀλλὰ δύναται νὰ ὀρίσῃ καὶ τὸ *περιεχόμενον*, τούτεστι κυρίως τὴν πραγματικὴν καὶ διοικητικὴν ἔκτασιν τοῦ κύρους τῆς κατωτέρας τάξεως. Εἰς τὴν ἀνωτέραν τάξιν ἀνήκει, ὡς συνήθως λέγουν, ἡ *ἀρμοδιότης τῆς ἀρμοδιότητος*. Αὐτὴ δὲ εἶναι ἡ ἀληθῆς σχέσις ἢ ὑφισταμένη μεταξὺ κυριαρχίας καὶ ἀρμοδιότητος τῆς ἀρμοδιότητος.

Οἱ κανόνες, οἱ στηριζόμενοι εἰς τὸν πολιτειακὸν περὶ δήμων νόμον, ἀποτελοῦν τὴν τάξιν τοῦ δήμου ἢ τὴν ὑπ' αὐτῆς ρυθμιζομένην κοινωνίαν δικαίου τοῦ δήμου, ὁ ὁποῖος μὲ τοὺς ἄλλους δήμους, ἀποχωριζομένους ἀπ' ἄλλήλων διὰ τοῦ πολιτειακοῦ νόμου, τίσσεται εἰς συναλληλίαν καὶ τίθεται συνεπῶς εἰς σχέσιν πρὸς τὴν γενικὴν πολιτειακὴν τάξιν. Ἡ *συναλληλία* δύο ἢ περισσοτέρων συστημάτων κανόνων, εἶναι ἄρα δυνατὴ, μόνον ἐφ' ὅσον αἱ συνάλληλοι τάξεις ὑποτάσσονται ἀπὸ κοινοῦ εἰς μίαν ἀνωτέραν τάξιν, ἢ ὁποῖα θέτει αὐτὰς εἰς ἀμοιβαίαν συναλληλίαν, ὡς πηγαζούσας ἀπ' αὐτὴν, καὶ τὰς συνενώνει εἰς μίαν γενικὴν τάξιν, τῆς ὁποίας αἱ συνάλληλοι ἢ ὑπάλληλοι τάξεις εἶναι μερικαὶ καὶ ρυθμίζουν μόνον μερικὰς κοινωνίας. Ἐξ αὐτοῦ ὅμως ἐξάγεται περαιτέρω, ὅτι *μία καὶ μόνη* τάξις εἶναι *κυρίαρχος* ὑπὸ τὴν κυριολεκτικὴν ἔννοιαν, δηλαδὴ ἡ *γενικὴ* τάξις. Τὸ γεγονός δὲ, ὅτι χαρακτηρίζει κανεὶς μίαν τάξιν ὡς «κυρίαρχον» σημαίνει ἀκριβῶς, ὅτι ὁρίζει αὐτὴν ὡς γενικὴν τάξιν, ὡς ἰσχύουσιν γενικῶς. Εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατον νὰ φαντασθῇ κανεὶς περισσότερα τοῦ ἐνὸς συστήματα κανόνων ὡς κυρίαρχα ἢ κοινωνίας δικαίου ὡς κυρίαρχους τὴν μίαν πλησίον τῆς ἄλλης. Ἡ *ἐνότης* τοῦ δεοντολογικοῦ συστήματος, ἢ ἐκκραζομένη διὰ τῆς ἐννοίας τῆς κυριαρχίας, σημαίνει ἀκριβῶς καὶ *μοναδικότητα* τοῦ συστήματος. Δὲν μπορεῖ κανεὶς

νὰ παραδεχθῇ δύο ἢ περισσοτέρους κανόνας, ἢ τάξεις, οἱ ὁποῖοι εἶναι παράλληλοι πρὸς ἀλλήλους ὡς πρὸς τὸ κύρος αὐτῶν, χωρὶς νὰ ἀναγάγῃ τὸ κύρος τοῦτο εἰς ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ θεμελιωτικὸν αἷτιον. *Ἡ ἐνότης αὐτὴ τοῦ δεοντολογικοῦ συστήματος εἶναι τὸ ἀντίστοιχον τῆς ἐνότητος τῆς δεοντολογικῆς γνώσεως*. Καὶ ἡ παράστασις ἄρα δύο συγχρόνως ἰσχυόντων καὶ ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων δεοντολογικῶν συστημάτων εἶναι ἀσύλληπτος. Ἐκάστη τῶν τάξεων αὐτῶν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐννοηθῇ ὡς κυρίαρχος καὶ συνεπῶς ὡς ἐφωτισμένη μὲ ἀρμοδιότητα ἀρμοδιότητος, ἑκάστη ἐξ αὐτῶν θὰ ἔπρεπε συνεπῶς νὰ ἐγκλείῃ τὴν δυνατότητα τῆς ἐπεκτάσεώς της καὶ ἐπὶ τῆς πραγματικῆς καὶ τοπικῆς περιφέρειας τοῦ κύρους τῆς ἄλλης, τοῦτο δὲ θὰ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα μίαν ἄλυτον διαφορὰν, θὰ εἶχεν ὡς ἐπακόλουθον τὸ γεγονός ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρῇ κανεὶς ἰσχυροὺς κανόνας ἐμπεριέχοντας ἀντιφατικὸν περιεχόμενον. Ἀλλὰ ὁ νόμος τῆς ἀντιφάσεως ἰσχύει καὶ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς δεοντολογικῆς γνώσεως.

§ 20. Ἐξ ὅσων εἶπομεν προκύπτει, ὅτι ἡ πολιτεία, ὡς ἱστορικῶς δεδομένη εἰδικὴ πολιτεία, τότε μόνον ἐννοεῖται ὡς τῶ ὄντι κυρίαρχος, ὅταν ἰσχύουν δύο ὄροι οἱ ὁποῖοι εἶναι συνέπεια τῆς ἐννοίας τῆς κυριαρχίας· πρῶτον ὅτι ὑπεράνω τῆς πολιτείας δὲν τίθεται καμμία ἄλλη τάξις δικαίου, ἄρα οὔτε καὶ ἡ τάξις τοῦ διεθνοῦς δικαίου καὶ δεύτερον, ὅτι καμμία ἄλλη κοινωνία δικαίου εἶναι δυνατόν νὰ ἀναγνωρισθῇ ὡς συνάλληλος πρὸς τὴν πολιτείαν οὔτε ἄλλαι κυρίαρχοι πολιτεῖαι. Ἄν θέλῃ κανεὶς νὰ διατηρήσῃ τὴν παράστασιν μιᾶς πολυλότητος συναλλήλων ὡς «πολιτειῶν» χαρακτηριζομένων κοινωνιῶν τοῦ δικαίου, τότε εἶναι ἠναγκασμένος νὰ ἀρνηθῇ τὴν κυριαρχίαν ὡς ἰδιότητα τῆς πολιτείας, νὰ θυσιάσῃ τὰ *πρωτεῖα τῆς ἐνδοπολιτειακῆς τάξεως τοῦ δικαίου* καὶ νὰ παραχωρήσῃ τὰ *πρωτεῖα εἰς τὴν τάξιν τοῦ διεθνοῦς δικαίου*, ἢ ὁποῖα συνενώνει εἰς ἑαυτὴν καὶ καθορίζει τὰς τάξεις δικαίου τῶν εἰδικῶν πολιτειῶν. Ἡ σημερινὴ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας αἰωρεῖται, πλήρης ἀντιφάσεων μεταξὺ τῶν δύο ἐκδοχῶν. Ἀφ' ἐνὸς ζητεῖ νὰ κρατήσῃ τὴν κυριαρχίαν τῆς πολιτείας, καὶ, κατὰ κανόνα τοῦλάχιστον, νὰ ἀρνηθῇ τὴν ὑπαρξίν ἐνὸς διεθνοῦς δικαίου ἰσταμένου ὑπεράνω τῶν εἰδικῶν πολιτειῶν καὶ ρυθμίζοντος δικαιολογικῶς τὰς ἀμοιβαίας ἀνῶν σχέσεις. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως μένει σχεδὸν ἀνευ ἐξαιρέσεων πιστὴ εἰς τὴν ἀντίληψιν, ὅτι πλησίον τῆς κατ' ἴδιαν, καὶ ὡς κυρίαρχου ἰσχύουσας πολιτείας,

Ίστανται καὶ ἄλλαι ἐπίσης κυρίαρχοι πολιτεῖαι, αἱ ὁποῖαι κατατάσσονται εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν πρὸς τὴν πρώτην.

§ 21. Ἡ παραδοχὴ τῶν πρωτείων τῆς κατ' ἰδίαν πολιτειακῆς, ἢ ὀρθώτερον τῆς *ἐνδοπολιτειακῆς* τάξεως δὲν ἔχει κατ' ἀνάγκην ὡς συνέπειαν, ὅτι πρέπει νὰ ἀρνηθῆ κανεὶς εἰς τὰς σχέσεις τῆς κατ' ἰδίαν «κυρίαρχου» πολιτείας πρὸς τὰς ἄλλας πολιτείας τὸν χαρακτήρα τοῦ *δικαίου* ἢ ὅτι δὲν πρέπει νὰ θεωρήσῃ τὰς λοιπὰς πολιτείας ὡς τάξεις δικαίου ἢ ὡς κοινωνίας *δικαίου*. Ἀφορμὴ διὰ τὴν κατασκευὴν αὐτὴν ἐδόθη ἀπὸ τὴν ποικιλοτρόπως ἀκόμη ἀντιπροσωπευομένην ἀκόλουθον θεωρίαν· διὰ νὰ ἰσχύη κάθε ἄλλη πολιτεία ὡς πολιτεία ἀπέναντι τῆς ἰδίας «κυρίαρχου» πολιτείας, τοῦτέστι ἀπέναντι τῆς πολιτείας, ἢ ὁποῖα ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρίαν τῆς νομικῆς κατασκευῆς, τοῦ νομικοῦ συστήματος, πρέπει νὰ «εἶναι ἀνεγνωρισμένη» ὑπὸ τῆς ἰδίας πολιτείας. Ἡ ἀναγνώρισις δὲ αὐτῆ, ἢ ἀπαιτούμενη διὰ τὴν νομικὴν ὑπαρξίν τῆς ἄλλης πολιτείας ἐκφράζεται διὰ τῆς ἀποστολῆς ἐπιτετραμμένου. Ἄν ἡ «βούλησις» τῆς ἰδίας πολιτείας πρέπει νὰ εἶναι *ὑψίστη* κυρίαρχος βούλησις, τότε εἶναι συνεπὴς ἂν ἐπιτρέπη εἰς μίαν ἄλλην νομικὴν κοινωνίαν νὰ ἰσχύη ὡς τοιαύτη, ἐφ' ὅσον αὕτη δὲν ἀντίκειται εἰς τὴν ἰσχὴν τῆς ἰδίας πολιτείας. Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ ὅτι ἡ ἄλλη πολιτεία πρέπει νὰ ἀντλήσῃ τὸ δικαίωμα τῆς ὑπάρξεώς της ἀπὸ τὴν ἰδίαν «κυρίαρχον» πολιτείαν. Ἡ κυρίαρχος αὐτῆ πολιτεία ἐπεκτείνεται συνεπῶς—βεβαίως κατὰ τυπικὴν ἔννοιαν—εἰς μίαν γενικὴν τάξιν δικαίου. Ἡ ἐνότης ὁλοκλήρου τοῦ συστήματος τοῦ δικαίου διατηρεῖται. Αἱ σχέσεις τῆς ἰδίας κυρίαρχου πολιτείας πρὸς τὰς λοιπὰς «ἀνεγνωρισμένας» πολιτείας ρυθμίζονται συνεπῶς μὲ κανόνας οἱ ὁποῖοι εἶναι στοιχεῖα τῆς ἰδίας πολιτειακῆς τάξεως. Τὸ διεθνὲς δίκαιον ἐμφανίζεται ἐν προκειμένῳ ὡς «ἐξωτερικὸν πολιτειακὸν δίκαιον» καὶ μάλιστα μόνον ἐφ' ὅσον οἱ ὡς διεθνὲς δίκαιον χαρακτηρισθέντες κανόνες ἔχουν ἐγκριθῆ ὑπὸ τῆς βουλήσεως τῆς ἰδίας «κυρίαρχου» πολιτείας, ἐφ' ὅσον τὸ διεθνὲς δίκαιον ἔχει «ἀναγνωρισθῆ» ὑπὸ τῆς ἰδίας πολιτείας. Καὶ αὐτὴ ἢ ἀντίληψις ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ πολλῶν· βεβαίως ὅχι μέχρις ὕλων αὐτῆς τῶν συνεπειῶν, διότι πολλάκις καὶ εἰς ὁρισμέναις σχέσεις ἐφαρμόζεται καὶ ὑπ' αὐτῶν ἢ ἀντίθετος θεωρία περὶ τῶν πρωτείων τῆς τάξεως τοῦ διεθνοῦς δικαίου.

§ 22. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀρνηθῆ κανεὶς, ὅτι ὁρισμένοι νομικαὶ θέσεις, αἱ ὁποῖαι ὑποστηρίζονται ἀνευ ἐξαιρέσεως ὑφ' ὁλων, εἶναι ἀδιανόητοι χωρὶς τὴν προϋπόθεσιν τῶν πρωτείων τῆς τάξεως τοῦ διεθνοῦς δικαίου. Τοιαύτη νομικὴ θέσις εἶναι πρὸ παντὸς ἐκείνη ἢ ὁποῖα ἐκφράζεται διὰ τῆς συναλληλίας τῶν πολιτειῶν ἢ, πρᾶγμα ποῦ εἶναι τὸ ἴδιον, διὰ τῆς θεμελιώδους ἰσοτιμίας τῶν πολιτειῶν. Ἡ ἀντίληψις αὕτη ἀνήκει τόσον πολὺ εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ἰδεολογίας τοῦ διεθνοῦς δικαίου, ὥστε πρέπει νὰ τὸ θεωρῆ κανεὶς ὡς ἀρνησιν τοῦ διεθνοῦς δικαίου, ἂν ἡ νομικὴ κατασκευὴ τῶν διαπολιτειακῶν σχέσεων, τοῦτέστι τῶν σχέσεων τῆς ἰδίας πολιτείας πρὸς τὰς ἄλλας πολιτείας, χαρακτηρίζεται ὡς «ἐξωτερικὸν πολιτειακὸν» δίκαιον, τοῦτέστι γίνεται ἔτοι, ὥστε νὰ θεωρῆται ὡς σχέσις μεταξὺ ἀνωτέρας τάξεως καὶ τῶν κατώτερων τάξεων ὑπ' αὐτῆς ἐγκρινομένων. Ἐπίσης καὶ ἡ γενικῶς παραδεδεγμένη *ταυτότης τῆς πολιτείας παρὰ τὴν ἐπαναστατικὴν μεταβολὴν τοῦ συντάγματος* μόνον ἀπὸ τὴν ἀποψίν τῶν πρωτείων τῆς τάξεως τοῦ διεθνοῦς δικαίου εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ὡς νομικὸς ἰσχυρισμὸς. Ἄν δηλαδὴ ἀφορμηθῆ κανεὶς ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς πολιτείας, τοῦτέστι ἂν θεωρήσῃ κανεὶς ὡς θεμελιωτικὸν αἷτιον τῆς πολιτείας τὴν ἐνότητα τὴν πηγάζουσαν ἀπὸ ἑνα θεμελιώδη ὑποθετικὸν κανόνα, ὁ ὁποῖος ἐγκρίνεται καὶ ἐκδηλοῦται διὰ τοῦ πρώτου θετικοῦ συντάγματος, τότε ἡ πολιτεία αὐτὴ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἢ ἰδίᾳ ἐφ' ὅσον μένει τὸ σύνταγμα ἀμετάβλητον ἢ ἐφ' ὅσον τοῦτο μεταβάλλεται σύμφωνα μὲ τὸν ἴδιον αὐτοῦ νόμον. Ἄν ὅμως τὴν θέσιν τοῦ παλαιοῦ συντάγματος καταλάβῃ ἑνα νέον σύνταγμα, χωρὶς νὰ τηρηθοῦν οἱ ὅροι τοῦ πρώτου συντάγματος περὶ μεταβολῆς αὐτοῦ, τοῦτέστι ἂν γίνῃ μεταβολὴ δι' ἐπαναστάσεως, (ἐπανάστασις δὲ σημαίνει διὰ τὴν ἔννομον τάξιν μόνον διάσπασιν τοῦ δικαίου), τότε πρέπει νὰ προϋποτεθῆ *ἕνας ἄλλος θεμελιώδης ὑποθετικὸς κανὼν*, διὰ τοῦ ὁποῖου νὰ ἀναγνωρίζεται ὡς ἀνώτατον ὄργανον δημιουργίας δικαίου ἢ νέα, διὰ τῆς ἐπαναστάσεως ἐγκαθιδρυθεῖσα, κυριαρχία. Διὰ τοῦ γεγονότος ὅμως αὐτοῦ φαίνεται, ὅτι *διασπᾶται ἡ συνέχεια τῆς ἀναπτύξεως τοῦ δικαίου*. Ἡ διὰ τοῦ νέου συντάγματος ρυθμιζομένη πολιτεία δὲν εἶναι πλέον ἢ αὐτὴ πρὸς τὴν ἄλλην, ἢ ὁποῖα ἐρρυθμίζετο διὰ τοῦ παλαιοῦ, ἐπὶ ἑτέρου θεμελιώδους κανόνος στηρι-

ζομένου συντάγματος. Αὐτὴ δὲ εἶναι καὶ ἡ κυρία σημασία τῆς ἡδὴ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐμφανισθείσης θέσεως, ὅτι ἡ ταυτότης τῆς πολιτείας στηρίζεται εἰς τὴν ταυτότητα τοῦ συντάγματος· μετὰ τὴν διαφορὰν ὅτι ἡ ἀρχαία πολιτειολογία θεωρεῖ τὸ σύνταγμα ὡς ἔννοιαν λογικὴν καὶ ὄχι ὡς θετικὸν δίκαιον. Τὸ δίκαιον κατὰ τὴν λογικὴν αὐτοῦ σημασίαν ἐγγυᾶται διὰ τὴν ταυτότητα του. Ἀπὸ τὴν ἀποψιν ὅμως τῶν πρωτείων τῆς τάξεως τοῦ διεθνοῦς δικαίου προκύπτει μίαν ἐντελῶς διαφορετικὴ ἐρμηνεία τοῦ γεγονότος τῆς ἐπαναστάσεως (ἢ τοῦ πολιτειακοῦ πραξικοπήματος, τῆς ἐπαναστάσεως ἐκ τῶν ἄνω). Εἶναι κανὼν τοῦ θετικοῦ διεθνοῦς δικαίου, ὅτι μίαν δύναμιν, ποὺ εἶναι ἱκανὴ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἀναγνώρισίν της εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ζῶντας ὑπὸ τὸ κράτος της, ἰσχύει ὡς νόμιμος κυριαρχία ἐπὶ τῆς ἐκτάσεως ἐπὶ τῆς ὁποίας διοικητικῶς καὶ προσωπικῶς κρατεῖ, ἰσχύει καὶ ὅταν ἀκόμη ἐμφανίζεται ὡς *usurpator* ἢ ὡς ἐπαναστατικὴ ἐπιτροπὴ, συνεπῶς δὲ καὶ ὅταν ἡ ὑπ' αὐτῆς τεθεῖσα τάξις ἀποτελῇ διάσπασιν τοῦ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἰσχύοντος συντάγματος. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν διατυπῶνται τὰ **διεθνὲς δίκαιον τὸ γεγονὸς ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξάγεται τὸ κύρος τῆς ἐνδοπολιτειακῆς τάξεως δικαίου**· ἡ πολιτεία εἶναι κατάστασις διεθνοῦς δικαίου, ἢ δὲ ἐπιτυχῆς ἐπανάστασις (ἢ τὸ ἐπιτυχὲς πολιτειακὸν πραξικόπημα) θεωρεῖται ὡς ὁ ὑπὸ τοῦ διεθνοῦς δικαίου διαγραφείσθε δρόμος πρὸς δημιουργίαν ἢ πρὸς μεταβολὴν τοῦ συντάγματος. Ἀπὸ τὴν ἀποψιν λοιπὸν τῶν πρωτείων τῆς τάξεως τοῦ διεθνοῦς δικαίου ἢ **συνέχεια τοῦ δικαίου** διατηρεῖται καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ἐπαναστάσεως ἢ πολιτειακοῦ πραξικοπήματος. Τὸ πρόβλημα τῆς ταυτότητος εἶναι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει μόνον πρόβλημα περιεχομένου. Ἡ ταυτότης ὑπάρχει κατὰ τὸ δίκαιον—παρὰ τὴν σχετικὴν διάσπασιν τοῦ δικαίου, δηλαδὴ τὴν εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐνδοπολιτειακῆς τάξεως δικαίου συντελουμένην—καὶ μάλιστα κατὰ τὸ **διεθνὲς δίκαιον**, ἢ ἡ νέα πολιτειακὴ τάξις ἔχη **κατ' οὐσίαν** τὴν ἰδίαν διοικητικὴν καὶ προσωπικὴν ἐκτασιν κύρους μετὰ τὴν προηγουμένην, ἢ κατ' οὐσίαν, εἶναι ἡ αὐτὴ ἐκτασις, καὶ οἱ αὐτοὶ ἄνθρωποι, ποὺ ἀποτελοῦν τὴν πολιτείαν καὶ μετὰ τὴν ἐπαναστατικὴν διάσπασιν τοῦ συντάγματος. Ἐν τοιαύτῃ περιστάσει, διατηρουμένης τῆς συνεχείας τοῦ δικαίου, εἶναι δυνατόν νὰ συμβοῦν δύο τινα· ἢ ἡ αὐτὴ πολιτεία νὰ ἐξακολουθήσῃ ὑφισταμένη καὶ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ μετὰ τὸ πο-

λιτειακὸν πραξικόπημα ἢ ἀπὸ μίαν πολιτείαν νὰ γεννηθοῦν πολλαὶ νέαι πολιτεῖαι (παράδειγμα διὰ τὴν πρώτην περίπτωσιν τὸ γερμανικὸν κράτος, διὰ δὲ τὴν δευτέραν περίπτωσιν τὸ αὐστριακὸν κράτος καὶ αἱ διάδοχοι αὐτοῦ πολιτεῖαι μετὰ τὴν ἀνατροπὴν τοῦ 1918). Ἐπίσης καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι αἱ πολιτεῖαι δὲν δικαιοῦνται νὰ τίθενται ἐκτὸς τοῦ διεθνοῦς δικαίου, εἶναι δυνατόν μόνον ἀπὸ τὴν ἀποψιν τῶν πρωτείων τῆς τάξεως τοῦ διεθνοῦς δικαίου, τοῦτέστι ἀπὸ τὴν ἀποψιν καθ' ἣν τὸ διεθνὲς δίκαιον ἴσταται ὑπεράνω τῶν κατ' ἰδίαν πολιτειῶν καὶ συνεπῶς εἶναι ὡς πρὸς τὸ δίκαιον **ἀνεξάρτητον** ἀπ' αὐτῶν.

§ 23. Ἐν τούτοις δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι μόνον ἡ θεωρία περὶ τῶν πρωτείων τῆς τάξεως τοῦ διεθνοῦς δικαίου δικαιολογεῖται ἐπιστημονικῶς. Ἄν ἀρκεσθῇ κανεὶς εἰς τὸ νὰ ἐννοήσῃ νομικῶς ἐκεῖνο ποῦ εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοηθῇ νομικῶς, ἀπὸ τὴν ἀποψιν τῆς ἐνδοπολιτειακῆς τάξεως τοῦ δικαίου, τότε δύναται νὰ ἐικανοποιηθῇ μετὰ τὴν θεωρίαν περὶ τῶν πρωτείων τῆς ἐνδοπολιτειακῆς τάξεως. Ὅπως δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀναγκάσῃ ἓνα ἀναρχικὸν με **ἐπιστημονικὰ** ἐπιχειρήματα νὰ θεωρήσῃ τὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν ἀνθρωπίνων ἀτόμων ὡς σχέσεις **δικαίου** καὶ ὄχι ὡς ὡμὰς σχέσεις βίας, διότι ὡς σχέσεις δικαίου ἐρμηνεύονται αὐταὶ μόνον ὑπὸ τὴν **προϋπόθεσιν** τοῦ μνημονευθέντος θεμελιώδους κανόνος, ἢ προϋπόθεσις δὲ ποτὲ δὲν ἀποδεικνύεται, οὕτω πως δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ **ἀποδείξῃ ἐπιστημονικῶς**, ὅτι αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν πολιτειῶν πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς σχέσεις **δικαίου συναλλήλων** ὑποκειμένων (τοῦτέστι προσωποποιημένων τάξεων). Καὶ σήμερον ἀκόμη ὑπάρχουν πολλοὶ συγγραφεῖς, ποὺ ἄρνοῦνται εἰς τὸ καλούμενον διεθνὲς δίκαιον κάθε χαρακτῆρα δικαίου. Ἀπέναντι μιᾶς τοιαύτης ἀντιλήψεως πρέπει νὰ ἀρκεσθῇ ὁ ἀντιπροσωπεύων τὴν ἀποψιν τῆς **νομικῆς ἐπιστήμης**, ἢ ὁποία διαφέρει ἀπὸ τὴν ἀποψιν καὶ τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς, μετὰ τὴν διαπίστωσιν τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ ἀρνητῆς τοῦ διεθνοῦς δικαίου ἐννοεῖ τὴν σχέσιν τῶν πολιτειῶν ὅπως ὁ ἀναρχικὸς τὰς σχέσεις τῶν ἀτόμων.

Ἐκεῖνο ὅμως, ποὺ πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ **ἐπιστημονικῶς καθ'** ὀλοκληρίαν εἶναι ἡ ἀσυνεπὴς **σύγχυσις ἀμφοτέρων τῶν ἀλληλαποκλειομένων θεωριῶν περὶ τῶν πρωτείων τῆς τάξεως τοῦ διεθνοῦς δικαίου καὶ περὶ τῶν πρωτείων τῆς ἐνδοπολιτειακῆς**

τάξεως, (κυριαρχία τῆς πολιτείας). Ἐπειτα πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ ἐπιστημονικῶς ἢ συχνὰ ἀνακύπτουσα ἀντίληψις, ὅτι ἡ ἐνδοπολιτειακὴ τάξις δικαίου καὶ ἡ τάξις τοῦ διεθνοῦς δικαίου, ἡ ὁποία ἀναγνωρίζεται ὡς δίκαιον ὑπὸ τὴν κυρίαν σημασίαν τοῦ ὅρου, εἶναι δύο ἐντελῶς ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων συστήματα κανόνων καὶ εἰς οὐδεμίαν τάχα σχέσιν ἐνότητος πρὸς ἀλλήλα διατελοῦν. Πρέπει δὲ ν' ἀποκλεισθῇ ἡ ἀντίληψις αὕτη, διότι ὁ δυναδικὸς αὐτὸς χαρακτήρ ἀντιφάσκει εἰς τὸ θεμελιώδες αἴτημα πάσης ἐπιστημονικῆς, καὶ συνεπῶς καὶ τῆς δεοντολογικῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως, εἰς τὸ αἴτημα τῆς ἐνότητος τοῦ συστήματος.

§ 24. Τὸ πρόβλημα τῆς νομικῆς φύσεως τοῦ διεθνοῦς δικαίου συνίσταται συνεπῶς εἰς τὸ ἐρώτημα, ἂν καὶ πῶς οἱ ὡς διεθνῆς δίκαιον χαρακτηριζόμενοι κανόνες εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοηθοῦν ὡς ἰσχυροὶ κανόνες, ἀπὸ τὴν αὐτὴν ἀποψιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν θεωροῦνται οἱ ἀναμφιβόλως ὡς «δίκαιον» ἐκλαμβάνόμενοι, κανόνες τῆς ἐνδοπολιτειακῆς τάξεως τοῦ δικαίου, τοῦτέστι ἂν καὶ πῶς τὸ ὡς διεθνῆς δίκαιον χαρακτηριζόμενον σύνολον τῶν κανόνων, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸ ὡς πολιτειακὸν δίκαιον ἰσχυρὸν σύνολον τῶν καιόνων εἶναι δυνατόν νὰ συμπεριληφθοῦν εἰς ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ σύστημα ἰσχυρῶν κανόνων. Τὸ ζήτημα ἂν τὸ ὑλικόν, ποῦ ἀποτελεῖ τὸ καλούμενον διεθνῆς δίκαιον, εἶναι δυνατόν νὰ διατυπωθῇ διὰ τῆς εἰδικῆς μορφῆς τῆς νομικῆς διατάξεως ἢ τοῦ κανόνος τοῦ ἐπιβιάλλοντος τὸν ἐξαναγκασμόν, εἶναι δευτερεῖον. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἐρώτημα, τὸ πρόβλημα τῆς εἰδικῆς ἐνεργείας τοῦ ἐξαναγκασμοῦ ὑπο τοῦ διεθνοῦς δικαίου. Τοῦτο δὲ εἶναι ὁ πόλεμος. Αἱ ὑπὸ τοῦ διεθνοῦς δικαίου ρυθμιζόμεναι νομικαὶ ὑποχρεώσεις τελοῦν ὑπὸ τὴν κίρῳσιν τοῦ πολέμου, εἰς τὸν ὁποῖον δικαιούται νὰ προβῇ κατὰ τοῦ παραβιάζοντος τὸ δίκαιον ἢ πολιτεία, τῆς ὁποίας τὰ συμφέροντα, τὰ ὑποστηριζόμενα ὑπὸ τοῦ διεθνοῦς δικαίου, προσεβλήθησαν. Τὸ διεθνῆς δίκαιον παρουσιάζει λοιπὸν ἀκόμη μίαν τεχνικῶς πρωτόγονον τάξιν δικαίου, (ὡς ἐχαρακτηρίσθη ἤδη αὕτη εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον, § 14), διότι δὲν ἔχει εἰσέτι ὄργανα λειτουργοῦντα μὲ τὴν κατανομήν τῆς ἐργασίας. Ὅταν λοιπὸν χαρακτηρίξῃ κανεὶς τὴν ὑπὸ τῆς τάξεως τοῦ διεθνοῦς δικαίου ρυθμιζομένην κοινωνίαν δικαίου ὡς μίαν civitas maxima, ὡς μίαν παγκόσμιον πολιτείαν, τοῦτο ἐπιτρέπεται μόνον ἂν ὁ ὅρος «πολιτεία» ληφθῇ ὑπὸ τὴν εὐρείαν αὐτοῦ ἐννοίαν.

Δι' αὐτοῦ ὅμως ἐκφράζεται ἡ ἀντίληψις, ὅτι τίποτε δὲν ἐμποδίζει τὴν τεχνικὴν ἐξέλιξιν τῆς τάξεως αὐτῆς τοῦ διεθνοῦς δικαίου γενικῶς, πηγάζουσιν ἀπὸ τὴν οὐσίαν τῆς πολιτείας, τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς. Εἶναι δὲ τις ἐλεύθερος νὰ θεωρῇ τὴν ἐξέλιξιν αὐτὴν ὡς πολιτικῶς κατορθωτὴν ἢ ἀκατόρθωτον, ὡς σωτήριον ἢ ὡς καταστρεπτικὴν. Τὸ οὐσιώδες εἶναι ὅτι ἡ οὐσία, τῆς πολιτείας δὲν ἐμποδίζει τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆν.

(Ἐπεταί συνέχεια εἰς τὸ ἀκόλουθον τεῦχος)

H

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΩΣ ΠΕΔΙΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΚΑΙ ΩΣ ΜΑΘΗΜΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΝ

ΥΠΟ

LEOPOLD VON WIESE

I.—Κοινωνιολογία είναι ή θεωρία περί τής ιδιαιτέρας εκείνης σφαίρας φαινομένων τής ανθρώπινης υπάρξεως. ήτις υφίσταται παραπλεύρως πρὸς τὰς δύο ἄλλας σφαίρας τής ζωῆς, τήν σωματικὴν καὶ τήν ψυχικὴν, αἵτινες φαίνονται εἰς ἡμᾶς γνωστότεραι. Τὸ σύνολον τοῦ πραγματικοῦ κόσμου ζῶμεν ἐν ἡμῖν ὡς σύνδεσμον μετξὺ τοῦ σωματικοῦ, τοῦ ἀτομικῶς ψυχικοῦ καὶ τοῦ *κοινωνικοῦ*. Αἱ δύο πρῶται σφαῖραι χαρακτηρίζονται συνήθως ὡς διακρινόμεναι ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τοῦτο : ὅτι ἡ μία ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐξωτερικὴν, ἡ δὲ ἄλλη εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐμπειρίαν. Ἐν τῷ τρόπῳ, καθ' ὃν ζῶμεν ἡμεῖς αὐτάς, υφίστανται καὶ αἱ τρεῖς ἀδιδαιρέτως τὸν κόσμον τής ἐμπειρίας ἡμῶν δὲν δυνάμεθα νὰ διασπῶμεν εἰς τρία κεχωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων τμήματα. Ἐν ἐκάστη μεμονωμένῃ ἐκφάνσει τής ζωῆς, ἐν ἐκάστῳ παθήματι τής ψυχῆς ἐμπεριέχεται ἕκαστον τῶν μελῶν τής ἀνωτέρω ὁρισθείσης τριάδος. Ὁ νοῦς ὅμως, ὅστις δημιουργεῖ τὸ *ἀντικείμενον τής γνώσεως* αὐτοῦ, διασπᾷ τὸν σύνδεσμον αὐτὸν τοῦ *ἀντικειμένου τοῦ ψυχικοῦ παθήματος*.

Ἡ διάκρισις τοῦ σωματικῶς τοπικοῦ κόσμου ἀπὸ τής σφαίρας τοῦ ψυχικοῦ εἶναι παμπάλαια. Ἡ διάκρισις τοῦ σώματος ἀπὸ τής ψυχῆς κατήντησε νὰ εἶναι εἰς τὴν σκέψιν πάντων ὑπὲρ τὸ δέον πρόχειρος. Ἡ μεταφυσικὴ προσπαθεῖ, ἐφ' ὅσον εἶναι μονιστικὴ, νὰ ὑπαγάγῃ τὴν μίαν σφαῖραν ὑπὸ τὴν ἄλλην. Διὰ τὴν ὕλιστικὴν μεταφυσικὴν ἀνάγονται τὰ ψυχικὰ φαινόμενα κατὰ βίβητος εἰς σωματικά.

Ὁ παμψυχισμὸς ἐξ ἄλλου καταλήγει εἰς τὴν ἀποψιν, ὅτι ἡ νεκρὰ ὕλη κυριαρχεῖται πλήρως ὑπὸ αὐτῶν δυνάμεων. Ὁ μὴ παραδιδόμενος εἰς τοὺς κόλπους τοῦ ἄκρου μονισμοῦ νομίζει, ὅτι πιστοποιεῖ παραλληλὸν τινα κλίμακα φαινομένων μεταξὺ τῶν δύο σφαιρῶν ἢ τοῦλάχιστον διαφόρους μεταβάσεις ἀπὸ τής μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην καὶ πολυαρίθμους μεταβαλλομένας σχέσεις μεταξὺ τούτων. Ἐὰν παρατηρήσωμεν τὸν κόσμον τῶν φαινομένων, χωρὶς νὰ ἐρμηνεύσωμεν τούτον μεταφυσικῶς, θὰ διαπιστώσωμεν κατὰ πρῶτον τὴν ὑπαρξίν διδυμότητος σώματος καὶ ψυχῆς.

Ἡ κοινωνιολογία ὅμως πραγματεύεται περὶ τής τρίτης σφαίρας, τής *κοινωνικῆς*. Ἡ προκοινωνιολογικὴ γνώσις ἐβλεπε μόνον τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν· ὁ κόσμος τοῦ ἀνθρώπου ἀπετελεῖτο δι' αὐτὴν μόνον ἐκ τῶν δύο τούτων τμημάτων. Τὸ ὅτι τὰ τμήματα, ἐξ ὧν ἀπαρτίξεται ὁ κόσμος, ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι τρία καὶ οὐχὶ δύο, τὸ ὅτι τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι τὸ κοινωνικόν, τοῦτο ἢ ἠγνοήθη πλήρως ἢ ἐπιστοιχοιήθη κατὰ ταῦτον ἀσαφῆ. Τὸ σωματικὸν εὗρισκέτις εὐκόλως ἐν τῷ χώρῳ. Ὁ θέλων νὰ ἐντοπίσῃ τὸ ψυχικόν, κατέφυγε κατ' ἀνάγκην εἰς τὸν μεμονωμένον ἀτομικὸν ἀνθρώπον· πᾶν τὸ ψυχικὸν εἶναι ἀτομικῶς ψυχικόν.

Ἦδη ὅμως δέον νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι υφίσταται καὶ ἡ τρίτη ἐκείνη σφαῖρα, ἣτις ἀπαρτίξεται ἐκ συμβεβηκότων γιγνομένων μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, συμβεβηκότων, αἵτινα ὀδηγοῦσι πρὸς τὴν σύναψιν σχέσεων τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους καὶ αἵτινα τέλος, συμπλεκόμεναι ἔτι περισσότερον, δημιουργοῦσι μορφολογικοὺς σχηματισμοὺς σχέσεων.

Ἐὰν δὲν παραδεχθῶμεν ὡς υφισταμένην τὴν ἐννοιολογικῶς αὐτοτελεῖ σφαῖραν τοῦ κοινωνικοῦ, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκριθῶμεν εἰς τὰ ἐρωτήματα περὶ τοῦ τί εἶναι κράτος, ἐκκλησία, τέχνη, ἐπιστήμη, σύλλογος κλπ. Τὰ φαινόμενα ταῦτα οὔτε ἐν τῷ τόπῳ, οὔτε ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ ἀτομικῶς ψυχικοῦ εὗρηται ἀπλῶς. Ἡ ἐννοιολογικὴ ἀναγωγή τοῦ κοινωνικοῦ εἰς σφαῖραν ἀνεξάρτητον εἶναι ἀναπότρεπτος, διότι τὸ τμήμα ἐκεῖνο τοῦ κόσμου, ὅπερ ζῶμεν ὡς κοινωνικόν, οὔτε ὡς ἀπλῶς ψυχικόν, οὔτε ὡς ἀπλῶς φυσικόν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῇ.

Ἐπάρχουν βεβαίως καὶ οἱ ἰσχυριζόμενοι, ὅτι τὸ κοινωνικόν εἶναι κατὰ καθαρῶς ψυχικόν. Ἐὰν παραδεχθῶμεν τοῦτο, θὰ γεννηθῇ ἀμέσως ἢ ἀνάγκη, ὅπως διακρίνωμεν τὸ κοινωνικόν σαφῶς ἀπὸ τῶν

συμβεβηκότων τοῦ ἀτομικοῦ ἡμῶν συνειδότος. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ πρέπει νὰ θεωρηθῇ τοῦτο ὡς *ιδιαιτέρα τις* στίσις τοῦ ψυχικοῦ. Διότι τὰ κοινωνικά συμβεβηκότα ἐκδηλοῦνται οὐχὶ ἐν τῷ μεμονωμένῳ ἀτόμῳ, ἀλλὰ μεταξὺ διαφόρων ἀτόμων. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι συνίστανται οὐχὶ εἰς γεγονότα, ἀτινα ἐκτυλίσσονται ἐν τῇ μεμονωμένῃ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' εἰς συμβεβηκότα ἐκδηλούμενα μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, συμβεβηκότα, ἐν σχέσει πρὸς τὰ ὅποια δεόν νὰ θεωρήσωμεν τὸν μεμονωμένον ἀνθρώπον ὡς σωματικὴν καὶ ψυχικὴν μονάδα. Καὶ ὅμως φρονοῦμεν, ὅτι ὀδηγοῦμεθα πρὸς σαιφέστερα συμπεράσματα, ἐὰν δὲν θεωρήσωμεν τὸ κοινωνικὸν ὡς ἀπλοῦν σύμπλεγμα καθαρῶς ψυχικῶν συμβεβηκότων. Αἱ διαδρομαὶ τοῦ συνειδότος οὔτε εἰσδύουν εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ σωματικοῦ, οὔτε ἀποτελοῦν ἀμέσως ὡς τοιαῦται δυνάμεις κοινωνικάς. Αἱ κοινωνικαὶ δυνάμεις εἶναι δράσεις. Τὰς δράσεις ὅμως χαρακτηρίζει τοῦτο· ὅτι ἐκδηλοῦνται δι' ὄρισμένων γεγονότων, ἀτινα εἶναι δυνατόν νὰ πιστοποιηθοῦν διὰ τῶν αἰσθήσεων. Τὸ κοινωνικόν, ἂν καὶ δὲν εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ αἰσθητῶς συλληπτόν, δὲν περιέρχεται εἰς τὴν ἐμπειρίαν ἡμῶν εἰ μὴ κατ' ἀνάγκην μέσῳ τῶν αἰσθήσεων. Σύνδεσμόν τινα δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ συλλάβωμεν διὰ τῶν αἰσθήσεων. Ὑπάρχουν ὅμως συμβεβηκότα, ὡς ἡ χειραψία, δι' ὧν προσδίδομεν εἰς αὐτὸν συμβολικὴν σημασίαν καὶ καθιστῶμεν ταυτοχρόνως αἰσθητῶς συλληπτόν. Οὐδέποτε ὅμως μετατρέπεται τὸ κοινωνικὸν ἐν τῇ ὁλότητι αὐτοῦ ὡς αἰσθητὸν φαινόμενον. Αἱ κοινωνικαὶ διαδικασίαι δημιουργοῦν σχέσεις. Αὗται ἀποτελοῦν ὅν τι ἐστερημένον σώματος. Αὗτοι οὔτοι οἱ κοινωνικαὶ σχηματισμοί, ὡς τὸ ζεῦγος, ἢ τὸ πλῆθος, δὲν ἀπαρτίζονται ἐκ τῶν ἐμπειρικῶν ἀνθρώπων, οἵτινες «σχηματίζουσι» κατ' ἐπίφασιν τὸ ζεῦγος ἢ τὸ πλῆθος, ἀλλ' ἀποτελοῦν συνδυασμοὺς σχέσεων, αἵτινες συνάπτονται μεταξὺ αὐτῶν.

Ἡ ὀρθὴ κατανόησις τῆς τρίτης αὐτῆς σφαίρας τῆς ζωῆς ἢ τοῦ κόσμου, ἥτις οὔτε εἰς τὸ ψυχικὸν οὔτε εἰς τὸ σωματικὸν εἶναι δυνατόν πλήρως νὰ ἀναχθῇ, ἀποτελεῖ ἔργον δυσχερὲς καὶ πλούσιον εἰς ἀποτελέσματα. Ἐκ τῶν κοινωνικῶν συνδέσμων, περὶ ὧν πρόκειται ἐνταῦθα, ἐκπορεύονται ἐπιδράσεις αὐτοτελοῦς χαρακτῆρος. Ἀποδιδομένων τῶν ἐπιδράσεων τούτων εἴτε εἰς τὴν σωματικὴν, εἴτε εἰς τὴν ἀτομικῶς ψυχικὴν σφαῖραν, γεννῶνται σοβαρὰ καὶ ἐπικίνδυνα σφάλματα.

Εἰς τὸ ἀφελῶς παρατηροῦν βλέμμα εἶναι κατ' ἀρχὰς δύσκολον

νὰ ἀποκαλυφθῇ ἡ σχέσις τοῦ κοινωνικοῦ πρὸς τὸ ψυχικόν. Μεταξὺ τούτων ὑφίστανται διαφορότροποι ἀλληλεπιδράσεις. Πολλάκις ἐτέθη τὸ ἐρώτημα, ποῖον εἶναι πρότερον τοῦ ἄλλου, τὸ ψυχικὸν ἢ τὸ κοινωνικόν. Τί ἄρα γε εἶναι πρότερον τοῦ ἄλλου· τὰ συμβεβηκότα τοῦ συνειδότος ἐν τῇ μεμονωμένῃ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου ἢ τὰ συμπλέγματα τῶν σχέσεων τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους; Ἐτέθη π.χ. τὸ ἐρώτημα, ἐὰν ἡ συνάρτισις τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους, ἢν ὀνομάζομεν κοινωνίαν, βασίζεται ἐπὶ μιμήσεως, καὶ οἱ καταφατικῶς ἀπαντήσαντες εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἰσχυρισθῆσαν, ὅτι παρὰ τῷ μικρῷ παιδίῳ ἤδη ὑφίσταται ἐνεργὸς ἀπομίμησις καὶ ὅτι ἐξ αὐτῆς προέρχεται ἡ συμφωνία τῆς συμπεριφορᾶς μεταξὺ ἀνθρώπων εὐρισκομένων τοπικῶς πλησίον ἀλλήλων. Ἡ συμφωνία αὕτη ὀδηγεῖ, κατ' αὐτούς, εἰς συνεργασίαν καὶ ἡ συνεργασία εἰς κοινωνικὰ δεσμά.

Ἄλλοι πάλιν ἰσχυρίζονται ἀντιστρόφως, ὅτι τὸ παιδίον ἀνήκει ἐκ γενετῆς εἰς ὀρισμένην οἰκογένειαν, εἰς ὀρισμένην τάξιν καὶ ὀρισμένον λαόν καὶ ὅτι αἰσθάνεται καθ' ὀρισμένον τινὰ τρόπον καὶ μιμνῆται ὅ,τι ὑφίσταται ἐν τῷ κοινωνικῷ αὐτοῦ κύκλῳ, διότι ἀκριβῶς ζῆ ἐν αὐτῷ τὸ τέκνον τοῦ στρατιωτικοῦ ἀναπτύσσεται ὡς ἐκ τῆς ὑπαγωγῆς αὐτοῦ εἰς τὸν κοινωνικὸν του κύκλον ζωῆς κατὰ τρόπον διαφορὸν ἐκεῖνου, καθ' ὃν ἀναπτύσσεται τὸ τέκνον τοῦ ἐμπόρου κλπ.

Ἐνταῦθα εὐρισκόμεθα ἐνώπιον τῆς ἕριδος μεταξὺ ψυχολογισμοῦ καὶ κοινωνιολογισμοῦ ἢ - ἐὰν θέλετε νὰ ὀνομάσωμεν ὀνόματα—ἐνώπιον τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ Tarde καὶ Durkheim. Ὁ πρῶτος ἐθεώρει τὸ ψυχικὸν ὡς τὸ πρότερον· ὁ Durkheim ἀντιθέτως ἰσχυρίζετο, ὅτι ἡ ψυχὴ λαμβάνει τὸ περιεχόμενόν της ἐκ τῆς κοινωνίας. Ἡμεῖς ἀπαντῶμεν ἀμφότεροι ἔχουν συγχρόνως δίκαιον καὶ ἀδικον. Τὸ ἐν ἐπιδρᾶ ἐπὶ τὸ ἕτερον.

Ὅ,τι ἔχει σημασίαν εἶναι νὰ ἐννοήσῃ τις τὴν ἰδιορρυθμίαν τοῦ κοινωνικοῦ. Τοῦτο δυσχεραίνεται καὶ ἐκ τῶν ἑλλαττωμάτων τῆς γλώσσης. Αἱ ἐκφράσεις ἡμῶν πηγάζουσι σχεδὸν ἅπασαι ἐκ τῶν δύο ἄλλων σφαιρῶν ὑπάρξεως. Εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ χαρακτηρίζωμεν ὁμαδικὰ φαινόμενα ὡς ἐὰν ἦσαν ἀτομικὰ ἢ φαινόμενα τοῦ χώρου. Ἐὰν θέλωμεν νὰ προσδώσωμεν παραστατικότητα εἰς κοινωνικοὺς συνδέσμους, δὲν δυνάμεθα σχεδὸν νὰ πράξωμεν τοῦτο εἰ μὴ μόνον διὰ τῶν κατηγοριῶν, αἱ ἐμπερικλείουν αἱ παραστάσεις τοῦ χώρου·

ἐὰν θέλωμεν νὰ γνωρίσωμεν τὰς συναισθηματικὰς καὶ διανοητικὰς δυνάμεις αἵτινες δρῶσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, εἶναι δύσκολον νὰ διατυπώσωμεν τὴν ἰδιορρυθμίαν τοῦ ὁμαδικῶς ψυχικοῦ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ εἶναι δυνατόν νὰ διακριθῇ τοῦτο ἀπὸ τοῦ ἀτομικῶς ψυχικοῦ.

Θὰ ἀπετέλει βεβαίως πλάνην βαρυτάτην, ἐὰν ἠθέλομεν προεκτείνει τὸν κοινωνιολογισμόν μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ ἀρνηθῶμεν χάριν τοῦ κοινωνικοῦ πλήρως τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀτομικοῦ. Τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Comte, ὅτι ὁ μεμονωμένος ἄνθρωπος ἀποτελεῖ καθαρὰν ἀφαίρεσιν, δὲν θὰ ἔπρεπε πλέον νὰ υἱοθετῇ ὁ νεώτερος κοινωνιολόγος. Ἡ συστηματικὴ κοινωνιολογία εἶναι δυνατόν νὰ θεμελιωθῇ μᾶλλον ἐπὶ τῆς ἀπλῆς φράσεως, ὅτι ὁ μεμονωμένος ἄνθρωπος ἀποτελεῖ συγκεκριμένον, αἰσθητῶς συλληπτὸν φαινόμενον· καὶ ὅτι, ὁρμώμενός τις ἐξ αὐτοῦ, εἰσδύει εἰς τὰς ὀλιγώτερον ἢ καμηδόλως διὰ τῶν αἰσθήσεων συλληπτὰς σφαῖρας τοῦ ἀφηρημένως κοινωνικοῦ.

Ἐνάλογος πρὸς τὴν ἔριδα, ἣτις ἀνεπτύχθη μετοξὺ ψυχολογισμοῦ καὶ κοινωνιολογισμοῦ κατὰ τὸ στάδιον τῆς προπαρασκευῆς τῆς κοινωνιολογικῆς ἐπιστήμης, εἶναι ἡ προσαρτηθεῖσα εἰς τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ μεμονωμένου ἀνθρώπου καὶ κοινωνίας ἔρις περὶ τοῦ τί εἶναι πρότερον τοῦ ἄλλου· τὸ ὅλον ἢ τὸ μέρος, ὁ μεμονωμένος ἄνθρωπος ἢ ἡ κοινωνία. Καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ἀνεγνωρίσθη σήμερον—τοῦλάχιστον ὑπ' ἐκείνων, οἵτινες εἶναι ἀπηλλαγμένοι δογματισμοῦ—, ὅτι ἡ ἔρις αὕτη εἶναι περιττὴ καὶ ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ πραγματευθῇ τις περὶ τοῦ ἑνὸς χωρὶς νὰ θίξῃ συγχρόνως καὶ τὸ ἕτερον. Καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐκέρδισε σήμερον ἡ κοινωνιολογία σταθερότητα καὶ σαφήνειαν μεγαλυτέραν· ἔπαυσε πλέον αὕτη νὰ μένῃ προσκεκολλημένη εἰς ἀναχαιτιζούσας τὴν πρόοδον τῆς γνώσεως ἀντιθέσεις.

Τὸ κύριον εἶναι—καὶ τοῦτο ἐπαναλαμβάνομεν—νὰ ἀναγνωρισθῇ, ὅτι τὸ κοινωνικὸν ἀποτελεῖ ἰδίαν σφαῖραν τῆς ζωῆς, ἐξ ἧς ἐκπορεύονται ἰδιαίτεραι δυνάμεις. Ἡ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐξάσκησης τοῦ βλέμματος καὶ ἡ ἀποκρυστάλλωσις τῆς γέας ταύτης ὀπτικῆς κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ὁρμᾶται τις ἐξ αὐτῆς κατὰ τὴν πραγματέυσιν πάσης φύσεως κοινωνιολογικῶν προβλημάτων, τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ σπουδαιότερον καὶ πρῶτον ἔργον τῆς κοινωνιολογίας

ὡς ἐπιστήμης καὶ ὡς πεδίου ἐρεῦνης. Ὅπως ὑπάρχει ἰδιαίτερα εἰκὼν τοῦ κόσμου διὰ τὸν χημικόν, τὸν βιολόγον καὶ τὸν νομικόν, οὕτω δέον νὰ ἀποκαλυφθῇ κοινωνιολογικὴ τις εἰκὼν τοῦ κόσμου εἰς τὰ ὅμματα ἐκείνου, ὅστις θέλει νὰ ἐργασθῇ εἰς οἰονδήποτε τῶν εἰδικῶν κλάδων ἐρεῦνης τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν.

Δὲν πρόκειται—οὐδ' εἶναι δυνατόν τοῦτο—νὰ μετατραπῇ ἡ ἰδιορρυθμὸς ὀπτικῆ τοῦ φιλοσόφου, τοῦ ἱστορικοῦ ἢ τοῦ νομικοῦ εἰς κοινωνιολογικὴν ὀπτικὴν. Πρόκειται ἀπλῶς *παραπλεύρως* εἰς τοὺς ἄλλους τρόπους ἐρεῦνης νὰ τοποθετηθῇ καὶ ὁ κοινωνιολογικός, συμπληρουμένων οὕτω καὶ ἐκείνων.

Ἐντικείμενον ἐρεῦνης τῆς κοινωνιολογίας δὲν εἶναι τὸ περιεχόμενον ἐκείνου, ὅπερ δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τὸ σύνολον τοῦ πνευματικοῦ κόσμου· τὰ πραγματικὰ ἀποτελέσματα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, τὰ λεγόμενα ἐντικειμενικὰ ἐπιτεύγματα τοῦ πολιτισμοῦ, δὲν συλλαμβάνονται ἐν τῇ ὁλότητι τῶν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. Διασαφίζονται βεβαίως χαρακτηριστικὰ τινὰ τῆς φύσεώς των, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ ἔργον τῆς κοινωνιολογίας· αὕτη ἀποβλέπει οὐχὶ εἰς τὴν ἐξήγησιν τοῦ περιεχομένου τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, ἀλλ' εἰς τὴν διαφώτισιν τῆς ὑφισταμένης μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων σχέσεως, δηλαδή πραγματεύεται οὐχὶ περὶ τοῦ προϊόντος, ἀλλὰ περὶ τῶν παραγωγῶν. Ἐντικείμενον ταύτης εἶναι οὐχὶ ἀκριβῶς ἡ πνευματικὴ ζωὴ, ἀλλ' ἡ κοινωνικὴ ζωὴ. Τοιοῦτοτρόπως ἀποκτᾷ ἡ κοινωνιολογία ἴδιον ἐντικείμενον. Συγχρόνως δὲ παραδίδει αὕτη διὰ τῶν πορισμάτων τῆς ἐρεῦνης τῆς εἰς τὰς μνημονευθείσας ἀνωτέρω καὶ εἰς ἄλλας ἀκόμη ἐπιστήμας σοβαρὸν ὑλικὸν καὶ σπουδαῖα βοηθήματα τῆς σκέψεως—καὶ δὴ κυρίως ὅταν περιφράσῃ τὸν κύκλον τῆς ἐρεῦνης τῆς ὡς ἀνεξαρτήτου περιοχῆς.

Πᾶσα ἐπιστήμη φθάνει εἰς σημεῖον τι ὁρισμένον, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ἔπρεπε νὰ παύσῃ θέτουσα ἐρωτήματα καὶ νὰ ἐμπιστευθῇ τὴν συνέχισιν τῆς προβληματικῆς εἰς ἄλλους κλάδους ἐπιστήμης.

Ὁ κοινωνιολόγος γνωρίζει, ὅτι πολλὰ ἐξ ἐκείνων, ἅτινα ὑφίστανται ἐν τῷ κόσμῳ, δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσιν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σχέσεων τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους· τὰ πάντα ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ ἐξηγηθῶσι. Πλεῖστα ὅσα ἐξ ἐκείνων, ἅτινα ὁ προκοινωνιολογικός τρόπος τοῦ διανοεῖσθαι ἐθεώρει ὡς διαρκεῖς ιδιότητες τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή ὡς γνωρίσματα ἰδι-

άζοντα εις αὐτόν, ἐμφανίζονται ἤδη ὡς ἀπόρροια κοινωνικῶν διαδικασιῶν, αἰτινες συνάπτονται μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἐπὶ τῇ βάσει αὐστηραῶς ἀναλύσεως ἐξαγωγῶν ἢ κοινωνιολογία τὴν στάσιν τῶν ἀνθρώπων ἐκ τῶν σχέσεων τοῦ Ἐγὼ πρὸς τὸ Μὴ-Ἐγὼ. Ὅτι ἐφαινετο προηγουμένως ἀμετάβλητον καὶ σταθερόν, καθίσταται ἤδη δευστόν, ἐξηρημένον ἀπὸ τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, προσδιορισμένου ὑπὸ τοῦ περιβάλλοντος τῶν περιστάσεων καὶ τοῦ παρελθόντος. Τὸ Ἐγὼ τοποθετεῖται πλέον ἐν τῷ κόσμῳ καὶ περιλούεται ὑπὸ διαρκῶς ἐκχειλιζουσῶν δυνάμεων. Ὁμοιάζει πρὸς ῥοιόν, πρὸς ῥεῦμα ὕδατος καὶ ἀποτελεῖ μορφήν, οὐχὶ περιεχόμενον. Αἱ σχέσεις του πρὸς ἄλλους ἀνθρώπους, πρὸς τοὺς κοινωνικοὺς σχηματισμοὺς καὶ θεσμοὺς προσδιορίζουν τοῦτο ἐν μεγάλῳ βαθμῷ. Ἐξ αὐτοῦ πηγάζει μεγάλη σχετικότης τόσον τοῦ ἀνθρώπου ὅσον καὶ τῆς κοινωνίας.

Μέχρι τίνος σημείου ἐξικνεῖται ἡ σχετικότης αὕτη, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξετασθῇ ἐνταῦθα. Ἄρκει ἐνταῦθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τοιοῦτον σύστημα ἀμοιβαιοτήτων ἔχει κατ' ἀνάγκην τὸ κέντρον του καὶ δι' αὐτοῦ τὸ ἀρχιμήδειον σημεῖον, εἰς ὃ κατατίθεται ὁ μοχλὸς τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Ἡμεῖς θεωροῦμεν ὡς τὸ τοιοῦτον κέντρον τὸν δρωῦντα ἔμψυχον ἀνθρώπον. Πρὸς τὴν ἀπομυμν ταύτην δὲν ἀντιφάσκει τὸ ὅτι ζητοῦμεν νὰ πραγματοποιήσωμεν τὴν περίφημον ἀπαίτησιν τοῦ Durkheim, ἣτις εὔρηται ἐκδηλωμένῃ ἐν τῇ ἀκολουθῷ φράσει: «Un fait social ne peut être expliqué que par un autre fait social» («Γεγονὸς κοινωνικὸν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῇ εἰ μὴ δι' ἄλλου κοινωνικοῦ γεγονότος»).

II. Διὰ τῶν ἀνωτέρω ὁρίσθησαν τὰ γνωσεολογικὰ ὁρητήρια ἐκεῖνης τῆς νεωτέρας κατευθύνσεως ἐν τῇ κοινωνιολογίᾳ, ἣτις χαρακτηρίζεται ὡς *θεωρία περὶ τῶν σχέσεων* ἢ ἀκριβέστερον ὡς «θεωρία περὶ τῶν σχέσεων καὶ τῶν σχηματισμῶν τῶν σχέσεων τῶν ἀνθρώπων». Αὕτη λοιπὸν δὲν ἐμφανίζεται ὡς κοινωνικὴ φιλοσοφία καὶ δὲν φιλοδοξεῖ νὰ προῖδῃ προφητικῶς τὴν μέλλουσαν τύχην τῆς ἀνθρωπότητος. Σκοπὸς τῆς εἶναι ἀπλῶς νὰ παρατηρήσῃ, ἀνάλυσῃ καὶ συστηματοποιήσῃ τὰς πράγματι ὑφισταμένας σχέσεις μεταξὺ ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ὁμάδων. Αὕτη ὀφείλει νὰ γενικοποιήσῃ ἐπὶ τῇ βάσει ὁρισμένης μεθόδου τὸ πλούσιον ὑλικὸν ἐμπειρίας, ὅπερ παρέχουν εἰς αὐτὴν ἢ ἀμεσοῦ παρατήρησις τῆς ζωῆς, ἢ ἱστορία

καὶ αἱ ἄλλαι ἐπιστῆμαι κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ἀπομένῃ πρὸς ἔρευναν ἐκ παντὸς συμβεβηκότος, οὐτινος μετέσχον πλείονες τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου, ἐκεῖνο μόνον, ὅπερ δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν ὡς σχέσιν ἀνθρώπου πρὸς ἀνθρώπον καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὡς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων συμβαῖνον.

Ἡ θεωρία περὶ τῶν σχέσεων εἶναι κατὰ ταῦτα ἐπιστήμη ἐμπειρικῶς ρεαλιστικῆ. Ὅτι ζητεῖ αὕτη, εἶναι ἀπλῶς τοῦτο· νὰ δώσῃ εἰς τὰς ἄλλας ἐπιστήμας περὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν πρακτικὴν ζωὴν κανονικὴν τινα γνῶσιν τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἀνθρώπον, συμπληροῦσα οὕτω κυρίως τὴν βιολογίαν, τὴν ἀνθρωπολογίαν καὶ τὴν ψυχολογίαν. Αὗται διδάσκουν εἰς ἡμᾶς περὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐκεῖνο, ὅπερ ἀφορᾷ ἢ τὸν τύπον τοῦ ἀνθρώπου ὡς φυσικὸν ὄν ἐν γένει ἢ τὸν συγκεκριμένον μεμονωμένον ἀνθρώπον. Ἡ ἐπὶ τῆς θεωρίας περὶ τῶν σχέσεων βασιζομένη κοινωνιολογία βοηθεῖ ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ νοήσωμεν τὸν ἀνθρώπον, ὅστις ἐπιδρᾷ ἐπὶ ἄλλους καὶ ἐπηρεάζεται ὑπ' ἄλλων ἀνθρώπων.

Πρὸς τὸν γενικὸν τοῦτον καθορισμὸν τῆς ἐρεῦνης ἀνταποκρίνεται τὸ ὅτι ὀφείλει ἡ θεωρία περὶ τῶν σχέσεων νὰ διαμορφώσῃ καὶ νὰ ἀκολουθήσῃ ἀνάλογόν τινα αὐτοτελεῖ μέθοδον παρατηρήσεως τῆς σφαίρας τοῦ κοινωνικοῦ. Ἡ μέθοδος αὕτη πρέπει νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀναλύῃ τὰς κοινωνικὰς διαδικασίας, δηλαδὴ τὰς δράσεις, αἰτινες ἐκτυλίσσονται μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἐπὶ τῇ βάσει ἐνιαίου σχήματος. Τὴν αὐτὴν μέθοδον καὶ τὸ αὐτὸ σχῆμα δέον αὕτη μετὰ ταῦτα νὰ ἐφαρμόξῃ καὶ ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν, οἵτινες παράγονται ἐκ τῆς ἐπισωρεύσεως κοινωνικῶν γεγονότων. Κατὰ τρόπον ἐνιαῖον δέον νὰ ἐρευνηθοῦν πάντα τὰ συμβεβηκότα, ἀπὸ τῶν πρώτων συμφωνιῶν μεταξὺ δύο ἀνθρώπων μέχρι τῶν μᾶλλον πολυπλόκων ὁμαδικῶν σχηματισμῶν, δηλαδὴ μέχρι αὐτῆς ταύτης τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐκκλησίας. Τίνας τύπους, κατηγορίας καὶ ἐννοίας χρησιμοποιοεῖ ἡ θεωρία περὶ τῶν σχέσεων ὡς μέσα ἐρεῦνης, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναπτύξωμεν ἐνταῦθα λεπτομερέστερον.

Παραπέμπομεν εἰς τὴν «Allgemeine Soziologie» «Γενικὴ κοινωνιολογία» ἡμῶν (δύο τόμοι, München und Leipzig 1925 καὶ 1929). Ἰδίᾳ ἐν τῇ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου τόμου ἀναπτύσσεται ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος* μέθοδος).

*Ὅσα εἴπομεν ἀνωτέρω ἀφοροῦν τὴν γενικὴν κοινωνιολογίαν.

δηλαδή τὴν μελέτην τῆς συμβιώσεως καὶ συνεργασίας τῶν ἀνθρώπων ἐν γένει καὶ ἐπὶ πάντων τῶν πεδίων δράσεώς των. Παραπλευρῶς πρὸς τὴν γενικὴν ταύτην κοινωνιολογίαν ὑφίστανται οἱ εἰδικοὶ κλάδοι ταύτης, δι' ὧν ἐπιδιώκονται οἱ αὐτοὶ ἐπιστημονικοὶ σκοποὶ ἐπὶ τῶν κατ' ἰδίαν περιοχῶν ἀνθρωπίνης δράσεως, π. χ. ἐπὶ τῆς περιοχῆς τῆς οἰκονομίας (κοινωνιολογία τῆς οἰκονομίας), τῆς τέχνης (κοινωνιολογία τῆς τέχνης), τῆς θρησκείας (κοινωνιολογία τῆς θρησκείας) κλπ. Ἐν ταῖς περιπτώσεσιν ὅμως ταύταις πρόκειται οὐχὶ περὶ ἐγκαταλείψεως τῆς ἰσχυροῦσης διὰ τὴν γενικὴν κοινωνιολογίαν μεθόδου, ἀλλ' ἀπλῶς περὶ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς ἐπὶ εἰδικωτέρων πεδίων.

Εὐνόητον εἶναι, ὅτι ρεαλιστικὴ τις ἐπιστήμη τῶν κοινωνικῶν διαδικασιῶν δύναται νὰ συμβάλῃ μεγάλως εἰς τὸ νὰ δώσῃ πολύτιμα ὀρμητήρια ἐρεῦνης καὶ εἰς τὰς δεοντολογικὰς ἐπιστήμας, αἵτινες διδάσκουσι τὸ «δέον», ἰδίᾳ εἰς τὴν ἠθικὴν, τὴν παιδαγωγικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν. Αὗται ζητοῦν νὰ ἐπηρεάσουν τὴν συμβίωσιν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων· πάσης ὅμως προσπαθείας ἐπηρεασμοῦ θὰ ἔπρεπε νὰ προηγήται ἀπροκατάληπτός τις γνῶσις αὐτῆς ταύτης τῆς συμβιώσεως.

Τέλος δέον νῆ συμειωθῆ, ὅτι ἡ θεωρία περὶ τῶν σχέσεων δὲν μένει προσκεκολλημένη εἰς ἀφαιρέσεις, ἀλλὰ ζητεῖ ἐν ἐκάστη ἰδιαιτέρᾳ παρατηρήσει καὶ ἐν ἐκάστη τῶν πολυαριθμῶν ἐπαγωγῶν (Induktionen), πρὸς ἃς κατ' ἀνάγκην ὠθεῖται, νὰ ἐκμεταλλεῖται πάντοτε τὴν πείραν τῆς ζωῆς. Διότι ἐκάστη ἰδιαιτέρα κοινωνικὴ διαδικασία ἐξηγεῖται ἐπὶ τῇ βάσει ἐνὸς τῶν θεμελιωδῶν αὐτῆς κανόνων ὡς προῖόν ὠρισμένης συμπεριφορᾶς τῶν ἀνθρώπων καὶ ὠρισμένης πλοκῆς τῶν περιστάσεων. Συμπεριφορὰ ὅμως τοῦ ἀνθρώπου καὶ πλοκὴ τῶν περιστάσεων ἀποτελοῦν γεγονότα, ἅτινα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ληφθοῦν εἰ μὴ ἐκ τῆς ἀμέσου πληθύος τῆς συγκεκριμένης ζωῆς.

III.—Ὁ ἐρευνητικὸς σκοπὸς τῆς κοινωνιολογίας, ἥτις βασιζέται ἐπὶ τῆς περὶ σχέσεων θεωρίας, δέον νὰ συμπίπτῃ πρὸς τὴν ἀποστολὴν ταύτης ὡς πανεπιστημιακοῦ μαθήματος. Πᾶσα διδασκαλία ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου ἔχει ὡς σκοπὸν, ὅπως ἀσκήσῃ τὸ βλέμμα τοῦ σπουδαστοῦ διὰ τὴν παρατήρησιν τῆς σφαίρας τοῦ κοινωνικοῦ. Οἱ σπουδασταὶ δέον νὰ μάθωσιν, ὅπως παρατηρῶσι τὴν σχέσιν τοῦ

ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν ἐπίδρασιν, ἣν ἀσκοῦσιν αἱ ὀμάδες ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους ἢ ἀντιστρόφως οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ τὰς ὀμάδας. Πρὸς τὴν μετάδοσιν ταύτην τῆς κοινωνικῆς ὀπτικῆς συνδέεται καὶ εἰδικὸς ἐπιστημονικὸς σκοπός, ὅπως ἐπιτυγχάνηται ἡ γενίκευσις τῶν πρακτικῶν παρατηρήσεων δι' ὀρθῶν ἀφαιρέσεων. Ἡ ἐκμάθησις τῆς ἀφηρημένης σκέψεως πρέπει λοιπὸν νὰ βαίνη παραλλήλως πρὸς τὴν ἀπόκτησιν τῆς συνηθείας, ὅπως παρατηρῆ ὀρθῶς ὁ σπουδάζων τὸ περιβάλλον καὶ τὸ ἴδιον αὐτοῦ ἄτομον. Οὕτω πιστοποιεῖται καὶ πάλιν τὸ γεγονός, ὅτι ἡ χορηγούμενη ὑπὸ τῆς κοινωνιολογίας παιδεία ἀποτελεῖ συγχρόνως προπαιδείαν διὰ πᾶσαν πρᾶξιν τῆς ἐπαγγελματικῆς ζωῆς καὶ διὰ τὴν ἐνασχόλησιν μὲ τὰς ἄλλας ἐπιστήμας, αἵτινες ἔχουν ὡς ἀντικείμενον ἐρεῦνης τὸν ἄνθρωπον. Συνιστᾶται ἀπολύτως, ὅπως πάντες οἱ σπουδάζοντες ἐπιστήμας ἱστορικὰς (Kulturwissenschaften) οὐχὶ ἀπλῶς μανθάνωσι τὰ πορίσματα τῆς κοινωνιολογίας, ἀλλὰ καὶ ἀσκῶνται εἰς τὸν κοινωνιολογικὸν τρόπον τοῦ διανοεῖσθαι, ἰδίᾳ ἐὰν θέλωσι νὰ δράσωσιν ἀργότερον ἐπαγγελματικῶς ὡς νομικοὶ, ὡς ρυθμισταὶ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς κλπ.

Ἐκ τῆς διδακτικῆς πρακτικῆς τοῦ συγγραφέως τοῦ παρόντος ἄς μνημονευθῆ ἐνταῦθα τὸ ἐξῆς· ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐπιχειρεῖ οὗτος ἀνάπᾳν θέρος ἐπὶ μίαν τοῦλάχιστον ἐβδομάδα μετὰ τοῦ φροντιστηρίου του ταξιδίου σπουδῶν, ὅπερ δὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐπίτκεψιν τεχνικῶν ἢ καλλιτεχνικῶν ἔργων, ἀλλ' ὁδηγεῖ τοὺς μετέχοντας τούτου εἰς παροδικὴν κοινότητα ζωῆς μετ' ἀνθρώπων, ὧν τὴν συμβίωσιν ἐν τῷ χωρίῳ, τῇ μικροπόλει ἢ ἐν ἰδιαζόντως ἐσχηματισμένοις συνοικισμοῖς δέον οὕτοι νὰ μελετῶσι.

IV.—Ἡ ποράδυσις τῆς κοινωνιολογίας θὰ ἔπρεπε κατ' ἀκολουθίαν νὰ ἀποτελῆ τὴν προῦπάθεσιν διὰ τὴν μελέτην τῶν ἄλλων εἰδικῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν. Τὸ σύνολον ὅμως τῶν κοινωνικῶν τούτων ἐπιστημῶν, αἵτινες δέον νὰ θεωρηθῶσιν ὡς περιβάλλουσαι τὴν γενικὴν κοινωνιολογίαν, ἀποτελεῖ σήμερον σύμπλεγμα τόσον πλουσίως ἐξελιγμένον, ὥστε συνιστᾶται, ὅπως ἀναχθῆ ἡ μελέτη τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν ἐν γένει εἰς αὐτελῆ σκοπὸν ἰδιαιτέρας πανεπιστημιακῆς σχολῆς. Δὲν εἶναι εἰς ἡμᾶς ἐνταῦθα δυνατόν, ὅπως εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν πανεπιστημίων καὶ δείξωμεν, ὅτι ἡ παραδεδομένη διαίρεσις εἰς τέσσαρας σχολὰς, εἰς τὴν θεολογίαν, τὴν

νομικήν, τὴν ἱατρικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν, δὲν ἐπαρκεῖ καὶ δὲν ἀνταποκρίνεται πλέον πρὸς τὴν νεωτέραν ἐξέλιξιν τῶν κλάδων τῆς ἐπιστήμης.

Στενώτερός τις βαθμὸς συγγενείας συνδέει βεβαίως τὰς κοινωνικὰς ἐπιστήμας πρὸς τὴν νομικήν. Σήμερον εἶναι εἰς πολλὰ ἀκόμη πανεπιστήμια συνήθεια, ὅπως θεωροῦται αἱ κοινωνικαὶ ἐπιστήμαι (καὶ ἐξ αὐτῶν κυρίως ἡ ὑπὸ τῶν ἀπαιτήσεων τῆς πράξεως κατεληγμένη πολιτικὴ οἰκονομία ὡς ἐξάρτημα τῆς νομικῆς ἐπιστήμης καὶ ὅπως διδάσκονται ἐν τῷ πλαισίῳ αὐτῆς. Δεδομένου ὅμως, ὅτι ἡ νομικὴ ἀποτελεῖ καὶ αὐτὴ κοινωνικὴν ἐπιστήμην, ὡς μᾶλλον λογικὴ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐμφανισθῇ ἢ ἀντίστροφος μορφή ὀργανώσεως, ἢ μορφή, ὅφ' ἦν θὰ ἐνεφανίζετο ἡ νομικὴ ἐν τῷ πλαισίῳ σχολῆς κοινωνικῶν ἐπιστημῶν.

Ἐν συνδυασμῷ ὅμως πρὸς τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἀγνοηθῇ ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις, ἡ ἡλικία τῆς νομικῆς καὶ ἡ ἰδιατέρα ἀποστολή. ἦν ἐκ πληροῦ αὕτη ἐν τῇ δημοσίᾳ ζωῇ. Εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖον, ὅπως χορηγῆται εἰς τοὺς μέλλοντας δικαστὰς καὶ τοὺς ὑπολοίπους πρακτικούς τοῦ δικαίου *εἰδικὴ* ἐπιστημονικὴ μόρφωσις κατὰ πρῶτον λόγον ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ δικαίου. Θὰ ἦτο ἐσφαλμένον, ἐὰν ἐπρότεινέ τις σήμερον, ὅπως διαλυθῇ ἡ αὐτοτελὴς νομικὴ σχολὴ ὡς τοιαύτη καὶ προσκολληθῇ εἰς ἄλλας σχολὰς.

Δὲν εἶναι ὅμως ὀλιγώτερον ἐσφαλμένη ἢ μνημονευθεῖσα ἀνωτέρω πράξις, συμφώνως πρὸς τὴν ὅποιαν ἐμφανίζονται αἱ κοινωνικαὶ ἐπιστήμαι ὡς ἀπλοῦν δευτερεῦον ἐξάρτημα τῆς νομικῆς, πράγμα τὸ ὁποῖον γεννᾷ καὶ τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ ὀπτική τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν ταυτίζεται πρὸς τὴν νομικὴν ὀπτικήν. Τοῦτο οὐδῶλως ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὁ νομικὸς ὀφείλει νὰ ὀρηθῇ ἀπὸ τῆς κατηγορίας τοῦ δικαίου· οἱ ἄνθρωποι εἶναι δι' αὐτὸν ὑποκείμενα τοῦ δικαίου, ἐν ᾧ ἀπὸ τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν δέον νὰ ἀποκλειθῇ πᾶσα θεωρία τοῦ ἀνθρώπου, ἣτις ὀρμίζεται ἐξ εἰδικῆς τινος ἰδεολογίας. Πρὸς τὸν σήμερον σημειούμενον βαθμὸν ἐξελίξεως τῶν ἐπιστημῶν, ὡς καὶ πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς πράξεως ἀνταποκρίνεται ἡ ἀναγωγὴ τοῦ συμπλέγματος τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν εἰς ἰδίαν αὐτοτελεῖ σχολὴν καὶ δὴ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε αἱ εἰδικαὶ ἐπιστήμαι νὰ περιβάλλωσι τὴν γενικὴν κοινωνιολογίαν ὡς τὸ κέντρον αὐτῶν. Ὡς βᾶσις καὶ πυρὴν θὰ ἔπρεπε λοιπὸν νὰ χρησιμεύσῃ ὀραλιστικῶς ἐμπει-

ρικὴ τις θεωρία περὶ τῆς συμβιώσεως τῶν ἀνθρώπων ἐν γένει. Εἰς τοὺς ἄλλους κλάδους, οἵτινες θὰ ἐξηγεῖντο ἐξ αὐτῆς, θὰ ἠδύναντο οἱ εἰδικοὶ ἐπαγγελματικοὶ κλάδοι νὰ τύχωσι τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ ἀκαδημαϊκῆς αὐτῶν πραγματεύσεως. Ἐκαστος τῶν κλάδων τούτων διαιρεῖται πάλιν εἰς ἓνα εἰδικῶς κοινωνιολογικὸν καὶ εἰς ἄλλον δευτερόν κλάδον, ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ ὁποίου δέον νὰ ἐρευνᾶται ἡ πραγματικὴ ἐξωκοινωνιολογικὴ ἰδιορρυθμία τῆς εἰδικῆς αὐτῆς σφίρας, ἐφ' ὅσον τοῦτο δὲν περιέχεται εἰς τοὺς σκοποὺς ἄλλης τινος σχολῆς. Οὕτω π. χ. θὰ ἔπρεπε ἡ αἰσθητικὴ καὶ ἡ γλωσσολογία νὰ μείνουν εἰς χεῖρας τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, ἐν ᾧ ἀντιθέτως ἡ συμπληροῦσα αὐτὰς κοινωνιολογία τῆς τέχνης καὶ γλώσσης νὰ ἐρευνᾶται ἐπὶ τὸ σκοπιμώτερον ἐν τῇ σχολῇ τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, ἵνα διατηρηθῇ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ συνάφεια πρὸς τὴν γενικὴν κοινωνιολογίαν.

Ἐκ πάντων τῶν εἰδικῶν κλάδων τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν εἶναι (ἐὰν δὲν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὴν κοινωνιολογίαν) οἱ κλάδοι τῶν οἰκονομικῶν ἐπιστημῶν ἐκεῖνοι, οἵτινες ἀπαιτοῦσιν ἰδιαίτεραν τινὰ ἀκαδημαϊκὴν μορφήν ὀργανώσεως. Αἱ οἰκονομικαὶ ἐπιστήμαι διαιροῦνται σήμερον κατ' ἀνιούσαν τάξιν εἰς τοὺς ἐξῆς κλάδους: α) πολιτικὴ καὶ παγκόσμιος οἰκονομία, β) θεωρία ἰδιωτικῆς οἰκονομίας, γ) κοινωνικὴ πολιτικὴ, δ) οἰκονομικὴ ἱστορία καὶ οἰκονομικὴ γεωγραφία, καὶ ε) στατιστικὴ.

Παραπλεύρως πρὸς τοὺς ἀνωτέρω κλάδους δύναται τις κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον νὰ προβῇ εἰς ἀνεξαρτοποίησιν καὶ τῆς δημοσίας οἰκονομίας, τῆς διδασκαλίας περὶ ἀσφαλίσεων καὶ συνεταιρισμῶν ὡς ὑποδεεστέρων κλάδων.

Πάντως τὰ συμπλέγματα αὐτὰ τῶν ἐπιστημῶν, ἅτινα ὀνομάζομεν κοινωνικὰς ἐπιστήμας, ἀνεπτύχθησαν ἐν τῷ μεταξὺ τόσῳ, ὥστε ἀπαιτοῦν δυνάμεις προσωπικοῦ καὶ πιθανότητος μορφώσεως ἱκανάς, ὅπως δικαιολογήσωσι τὴν ὕπαρξιν ἰδίας σχολῆς.

Ἡ ὀργάνωσις τῶν κλάδων ἐν τοιαύτῃ τινι σχολῇ θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχη περίπου τὴν ἀκόλουθον μορφήν: 1.—Γενικὴ κοινωνιολογία, 2.—Οἰκονομικαὶ ἐπιστήμαι: α) πολιτικὴ καὶ παγκόσμιος οἰκονομία, αα) κοινωνιολογία τῆς ἐπιστήμης, ββ) θεωρία τῆς οἰκονομίας, β) πρακτικὴ πολιτικὴ οἰκονομία μετὰ τῶν ὑποδιαρέσεων αὐτῆς, γ) οἰκονο-

μικὴ ἱστορία, κλπ. 3.—Εἰδικὴ κοινωνιολογία, ἐξαιρουμένης ἁπλῶς τῆς ἤδη μνημονευθείσης κοινωνιολογίας τῆς οἰκονομίας, δηλαδὴ ἀκολούθως: α) κοινωνιολογία τῆς θρησκείας, β) κοινωνιολογία τῆς τέχνης κλπ. 4.—Κανονιστικαὶ κοινωνικαὶ ἐπιστῆμαι: α) κοινωνικὴ πολιτικὴ, β) κοινωνικὴ ἠθικὴ, γ) κοινωνικὴ παιδαγωγικὴ, δ) κοινωνικὴ πρόνοια. *)

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- α') Ἡ σύγκυσις φιλοσοφίας καὶ ψυχολογίας. Ἡ ἄρσις αὐτῆς ὑπὸ τοῦ νεοκαντιανισμοῦ.
β') Τὰ εἶδη τοῦ ὄντος καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Ἡ ψυχολογία ἐπιστήμη γεγονότων, ἡ φιλοσοφία ἐπιστήμη νοημάτων καὶ ἐννοιῶν.
γ') Ἱστορικὴ ἀνασκόπησις. Τὰ εἶδη τοῦ ὄντος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας. Προσωκρατικοί, Πλάτων, Kant.

α') Ἡ σύγκυσις φιλοσοφίας καὶ ψυχολογίας.—Ἡ ἄρσις αὐτῆς ὑπὸ τοῦ νεοκαντιανισμοῦ.

Ἡ σύγκυσις τῶν ἀντικειμένων τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ψυχολογίας ἀποτελεῖ τὴν βαρυτέραν ἴσως πλάνην τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, πλάνην εἰς τὴν ὁποίαν ἐλάχιστοι ἐκ τῶν φιλοσοφούντων ὑπόκεινται ἀκόμη καὶ ἡ ὁποία ἐγένετο αἰτία ὥστε καὶ ἡ φιλοσοφικὴ ἐρευνα ν' ἀπολέσῃ τὴν ζωτικότητα καὶ γενικῶς τὴν σημασίαν αὐτῆς διὰ τὴν ζωὴν καὶ ἡ προκοπὴ τῆς ψυχολογίας ν' ἀνακοπῆ τόσον ὥστε σήμερον νὰ ἔχωμεν ξηρὰ καὶ ἀνούσια μόνον ἀναμασθήματα τῶν ὄσων οἱ μεγάλοι αὐτῆς θεμελιωταὶ ἐδίδαξαν κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα. Καὶ ἡ μὲν φιλοσοφία δι' ἐνὸς ἀπεγνωσμένου, ἀλλ' ἐπιτυχοῦς τέλους ἀγῶνος ἐξῆλθεν ἀπὸ τὴν ἀνυποληψίαν καὶ τὴν ἀφάνειαν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε περιέλθει, ἀφ' ὅτου παρεβιάσθησαν τὰ θέματα αὐτῆς διὰ τῶν ἐμπειρικῶν ψυχολογικῶν μεθόδων, συγκεκριμένως δὲ ἐν Γερμανίᾳ ἀνεγεννήθη ἡ φιλοσοφία διὰ τῶν γιγαντιαίων πραγματικῶς ἐργασιῶν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι εἶναι γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν νεοκαντιανῶν

(*) Σημείωσις Διευθύνσεως τοῦ Περιδικοῦ.

Τὸ ἀνωτέρω ἄρθρον ἐστάλη πρὸς δημοσίευσιν εἰς τὸ «Ἀρχαίου φιλοσοφίας κτλ.» ὑπὸ τοῦ κ. Leopold v. Wiese πρὸ τριῶν περὶπου μηνῶν, μετὴν δήλωσιν ὅτι θὰ δημοσιευθῆ ταῦτο ὁμοίως εἰς τὸ *Kölnner Vierteljahrehefte für Soziologie*.

Ἐπειδὴ ἔνεκα τεχνικῶν λόγων ἐπεβραδύνθη τὸ τύπωμα τοῦ παρόντος III τεύχους, διὰ τοῦτο δημοσιευθέντος ἤδη τοῦ ἁρθρου τοῦ Wiese ἐν Γερμανίᾳ, προβαίνομεν εἰς τὴν δήλωσιν ταύτην ἵνα δικαιολογήσωμεν τὴν κατ' ἐξαιρῶσιν δημοσίευσιν ἁρθρου δημοσιευθέντος ἤδη ἄλλαχού.

καὶ διὰ τῶν ἀμειλίτων κτυπημάτων τὰ ὅποια ὁ Nietzsche κατέφερε κατὰ τῆς σχολαστικῆς τριβῆς τῶν «διανοουμένων» τῆς ἐποχῆς του. Ἡ δὲ ψυχολογία, μετὰ τὴν κριτικὴν τὴν ὁποίαν ἤσκησεν ἐπ' αὐτῆς ὁ νεοκαντιανισμὸς, περιώρισεν, οὕτως εἰπεῖν, τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς καὶ ἐτρέπη εἰς τὸ εἰδικὸν αὐτῆς ἔργον, τὸ συντελούμενον εἰς τὰ ψυχολογικὰ ἐργαστήρια. Παραλλήλως ὅμως πρὸς τὴν ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν, ἡ ὁποία ἔπαυσε πλέον νὰ κινῆ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν καὶ γενικῶς τῶν ἐπιστημῶν τοῦ πνεύματος καὶ τοῦτο διότι καὶ ἡ ἱστορία καὶ τὸ πνεῦμα δὲν ἔχουν καμμίαν σχέσιν πρὸς τὸ πείραμα, ἀνεπτύχθη ἓνα ἄλλο εἶδος ψυχολογίας, ἕνεκα ἀκριβῶς τῆς ὑπάρξεως προβλημάτων, τῶν κυρίως ψυχολογικῶν προβλημάτων, τὰ ὅποια δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κατανοηθοῦν μὲ τὰς μεθόδους τῆς ἐμπειρικῆς ψυχολογίας. Ὁ Wilhelm Dilthey, ὁ πραγματικὸς θεμελιωτῆς τῆς νέας αὐτῆς ψυχολογίας, ὀνομάζει αὐτὴν «κατανοοῦσαν ἢ διαισθητικὴν ψυχολογίαν» «verstehende oder intuitive Psychologie», ἡ ὁποία θεωρεῖται σήμερον ὡς ἡ βάση τῆς ἱστορίας τοῦ πνεύματος καὶ γενικῶς τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν. Εἰς τὴν γένεσιν τῆς ψυχολογίας τοῦ εἶδους αὐτοῦ συνετέλεσαν δύο συγγραφεῖς ἀπαράμιλλοι εἰς ὕψος καὶ εἰς ψυχολογικὴν κατανόησιν, οἱ Kierkegaard καὶ Nietzsche. Τὴν ψυχολογίαν τοῦ εἶδους αὐτοῦ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν **τελεολογικὴν** καὶ τοῦτο διότι δὲν ἐξετάζει πραγματικὰ γεγονότα, ὡς ἡ ἐμπειρικὴ, ἀλλὰ κατανοεῖ τελεολογικῶς τὸ σύνολον τῶν νοημάτων καὶ τῶν ἀξιῶν αἱ ὅποια συνιστοῦν τὴν πραγματικότητα. (Βλέπ. πλείονα περὶ τελεολογικῆς ψυχολογίας. Προλεγόμενα εἰς τὸ ἔργον τοῦ Paul Natorp ὑπὸ I.N. Θεοδωρακοπούλου. Ἡ «περὶ ἰδεῶν θεωρία τοῦ Πλάτωνος» ὑπὸ Natorp μετὰφρασις Μιχαὴλ Τσαμαδοῦ). Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀφίνομεν κατὰ μέρος τὴν τελεολογικὴν ψυχολογίαν καὶ συζητοῦμεν μόνον τὰς σχέσεις μεταξὺ φιλοσοφίας καὶ ἐμπειρικῆς ψυχολογίας. Ὅταν δὲ ὁμιλοῦμεν περὶ ἀπολυτοποιήσεως τῆς ψυχολογικῆς μεθόδου ἐννοοῦμεν πάντοτε τὴν ἐμπειρικὴν, ὅπως ἐγένετο αὕτη κυρίως ὑπὸ τοῦ Wundt, καθ' ὃν ἡ ψυχολογία εἶναι ἡ βάση τῆς φιλοσοφίας ἥτοι τῆς λογικῆς, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς αἰσθητικῆς. Αὐτὴν τὴν ἀπολυτοποιήσιν, γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα «ψυχολογισμὸς», καταπολεμεῖ ὁ νεοκαντιανισμὸς καὶ οὐχὶ τὴν ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν, ἡ ὁποία εἶναι θετικὴ ἐπιστήμη καὶ ἔχει καθ' ἡμᾶς ἴσην πρὸς τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας

ἀξίαν. Ψυχολογισμὸς καὶ ψυχολογία εἶναι δύο διάφορα πράγματα. Ὁ μὲν πρῶτος εἶναι δογματισμὸς διότι ἀπολυτοποιεῖ μίαν εἰδικὴν ἐπιστημονικὴν μέθοδον καὶ ἐφαρμόζει αὐτὴν ἐφ' ὅλων τῶν θεμάτων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἡ δὲ δευτέρα εἶναι θετικὴ ἐπιστήμη κατὰ τῆς ὁποίας οὐδεὶς οὐδὲν δύναται ν' ἀντιτάξῃ. Μετὰ τὴν μεθοδολογικὴν κριτικὴν τὴν ὁποίαν ἤσκησεν ὁ νεοκαντιανισμὸς ἐπὶ τοῦ ψυχολογισμοῦ ἐλάχιστοι εἶναι τῶ ὄντι ἀκόμη οἱ ἐμμένοντες δογματικῶς εἰς τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ἐμπειρικὴ ψυχολογία εἶναι ἡ βάση τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν διαθέτει τὴν συνθετικὴν δύναμιν ἐνὸς Wundt ὥστε νὰ εἶναι πράγματι εἰς θέσιν νὰ ἀπολυτοποιήσῃ τὴν ἰδέαν τῆς ἐμπειρικῆς ψυχολογίας. Ἡ ἀπολυτοποίηση οὐχὶ μόνον τῆς ἰδέας τῆς ἐμπειρικῆς ψυχολογίας ἀλλὰ καὶ οἰαςδήποτε ἄλλης ἐπιστημονικῆς ἰδέας (ὅσονδήποτε δογματικὴ καὶ ἂν εἶναι) ὅταν μὲν γίνεται ὑπὸ ἰσχυρᾶς προσωπικότητος προσδίδει εἰς τὰ πράγματα, ἔστω καὶ ἂν αὐτὰ στενάζουν ὑπὸ τὸν βαρὺν τῆς ἀπολυταρχίας ζυγόν, ὠρισμένην πνοὴν καὶ ὠρισμένον χαρακτῆρα, ὅταν ὅμως, μετὰ τὸν θάνατον τῆς μεγάλης προσωπικότητος, ἐπιχειρεῖται ἀπομιμητικῶς ὑπὸ τῆς διανοίας ἀσημάντων μαθητῶν, ῥεπόντων φύσει εἰς τὴν ἐπιπέδωσιν τῆς προβληματικότητος τὴν ὁποίαν ἐνέχει ἡ ἀνθρωπίνη συνείδησις καὶ ἱστορία καὶ ἡ ἀμφοτέρας ὑποβαστάζουσα φύσις, προσδίδει εἰς τὴν ἀρχικῶς ἀρχιτεκτονικὴν καὶ ἀκεραίαν ἰδέαν τοῦ διδασκάλου τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀπὸ μηχανῆς θεοῦ διὰ τοῦ ὁποίου «λύουν» οἰονδήποτε πρόβλημα τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας.

Τὸ κεφάλαιον ἐκεῖνο τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὸ ὁποῖον ἐστράφησαν κυρίως οἱ ψυχολογικῶς διανοούμενοι καὶ οἱ τὴν ψυχικὴν ἐνεργειαν ὡς τὴν μόνην καὶ ἀληθῆ οὐσίαν τοῦ κόσμου παραδεχόμενοι εἶναι ἡ λογικὴ καὶ τοῦτο, διότι τὸ κεφάλαιον αὐτὸ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας εἶναι τόσον θεμελιῶδες ὥστε προϋποτίθεται ὡς βάση ὅλων τῶν λοιπῶν φιλοσοφικῶν θεμάτων. Ὅταν καταστῆ δυνατόν νὰ δειχθῇ, ὅτι (καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ πρόθεσις τῶν ψυχολογιστῶν) καὶ οἱ νόμοι τῆς λογικῆς θεμελιώνονται ψυχολογικῶς, τότε πλέον εἶναι εὐκόλον νὰ αἰτιολογηθοῦν ψυχολογικῶς ὅλα τὰ νοήματα καὶ ὅλα τὰ ἀντικειμενικὰ θέματα τῆς συνειδητῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας. Ἄν ἡ λογικὴ εἶναι δυνατόν νὰ θεμελιωθῇ ψυχολογικῶς τότε καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ τέχνη καὶ ἡ θρησκεία πρέπει νὰ αἰτιολογηθοῦν ψυχολογικῶς, ἥτοι νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς ἀπλᾶ προϊόντα τῆς

ψυχικῆς ἐνεργείας καὶ ὡς ταυτόσημα πρὸς αὐτήν. Ὅπως ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια ἔχει μόνον χρονικὴν σημασίαν καὶ εἶναι διαρκῶς εἰς κίνησιν, οὕτω πῶς πρέπει νὰ ἐννοηθοῦν καὶ τὰ προϊόντα αὐτῆς ὡς ἀπολύτως σχετικὰ καὶ ὡς ἀπλᾶ ἀποκρυσταλλώματα τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας οὐδεμίαν βραδυτέραν σημασίαν ἐγκλείοντα. Ἀλλὰ ἡ τοιαύτη θεμελίωσις τῶν λογικῶν νόμων, τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν καλλιτεχνικῶν μορφῶν ὀδηγεῖ εἰς ἀντιφάσεις τὰς ὁποίας θὰ δείξωμεν κατωτέρω καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἡ σημαντικώτερα εἶναι ἡ ἐξῆς· ἂν οἱ λογικοὶ νόμοι (ὁ νόμος τοῦ χρόνου, τοῦ χώρου, τοῦ ἀριθμοῦ, τοῦ ποσοῦ, τοῦ ποιοῦ κτλ.) ἐξάγονται ἀπὸ τὴν ἀπλῆν ψυχικὴν ἐνέργειαν, ἂν εἶναι ἀπλᾶ προϊόντα τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας, τότε πῶς εἶναι δυνατόν ν' ἀποτελοῦν καὶ διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας **κριτήρια**; Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ κρινώμεν τὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν διὰ τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας, διότι αὐτὸ σημαίνει ὁ λόγος, ὅτι ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια εἶναι δυνατόν νὰ κριθῆ διὰ κριτηρίων τὰ ὁποῖα προκύπτουν ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἴδιαν; Τὸ θεμελιῶν, καὶ τὸ κρίνον εἶναι πάντοτε διάφορον κατ' οὐσίαν ἀπὸ τὸ θεμελιούμενον καὶ τὸ κρινόμενον. Τοῦτο ἀκριβῶς σημαίνει θεμελίωσις. Δὲν δύναμαι νὰ θελιώσω λογικῶς τὸν ὕλικόν κόσμον δι' ὕλικῶν ἀρχῶν (τοῦτο θὰ ἦτο φαῦλος κύκλος)· πρὸς τοῦτο ἔχω ἀνάγκην ἀπὸ ἀρχῆς ἄλλου εἶδους, ἄλλης ποιότητος. Τοῦτο εἶναι ἀξίωσις καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ ὕλισμοῦ, διότι καὶ αὐτὸς εἶναι θεωρία καὶ συνεπῶς θεμελιώνει τὸν κόσμον διὰ τοῦ νοῦ. Ὁ νοῦς εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος καὶ κατὰ τὸν ὕλισμόν, νοεῖ τὸν κόσμον (βλέπε κατωτέρω σελ. 326). Οὕτω πῶς δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω καὶ νὰ θεμελιώσω τὸν ψυχικόν κόσμον, τὴν σειρὰν τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν καὶ φαινομένων τὰ ὁποῖα ἔρχονται καὶ παρέχονται, μὲ κατὰ τὸ ὁποῖον ἐπίσης θὰ παρήρχετο, ἀλλὰ μὲ κατὰ τὸ ὁποῖον θὰ εἶναι μόνιμον καὶ ἀθραυστον, τοιαύτην δὲ μόνιμον ποιότητα ἔχουν οἱ λογικοὶ νόμοι. Οἱ ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια πρέπει νὰ θεμελιωθῆ διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς προϊόντων, οἳ εἶναι κατ' αὐτοὺς οἱ λογικοὶ νόμοι, κινουῦνται εἰς τὸν κύκλον μᾶς ταυτολογίας.

Ὁ ψυχολογισμὸς, ὅπως καὶ κάθε θεωρία ἡ ὁποία ἀπαλυτοποιεῖ ὀρισμένην τινὰ ἀρχὴν τοῦ συνειδότης ἢ ὀρισμένον τι εἶδος τοῦ ὄντος, δὲν ἔχει τὸ θάρρος νὰ σκεφθῆ ὅλας τὰς λογικὰς συνεπείας εἰς τὰς ὁποίας ἄγει ἡ «θεμελιωτικὴ» του ἀρχή. Καὶ ὁ ψυχολογισμὸς καὶ ὁ ἐμπειρισμὸς, ὅπως καὶ οἰονδήποτε ἄλλο εἶδος δογματισμοῦ, ζοῦν

μόνον διότι εἶναι ἀσυνεπεῖς πρὸς τὸν ἑαυτὸν τους. Εὐθὺς ὡς τολμήσουν νὰ προχωρήσουν εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἀναγκαίων καὶ συνεχῶν συλλογισμῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους τὸ ἐπιστημονικὸν σκέπτεσθαι φέρεται κατ' ἔμφυτον ἀνάγκην, θὰ καταλήξουν εἰς τὸ ἀπροχώρητον καὶ συνεπῶς εἰς τὴν ἀναίρεσιν τῶν ἀρχῶν τὰς ὁποίας ὑπέθεσαν ὡς ἐρημνευτικὰς διὰ τὸ σύνολον τοῦ ὄντος. Ὅπως θὰ δειχθῆ ἐκ τῶν ἐπομένων ἀναλύσεων τὸ **σύνολον** τῶν ψυχικῶν φαινομένων εἶναι μία λογικὴ κατηγορία, εἶναι μία ἔννοια ἡ ὁποία δὲν ἐνυπάρχει ποτὲ εἰς τὴν πραγματικὴν ψυχικὴν ζωὴν τοῦ ἀτόμου, διότι ἡ πραγματικὴ ψυχικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου οὐδέποτε ἐμφανίζεται συνολικῶς, ἀλλὰ κατὰ περιορισμένον τρόπον. Ὅταν λέγωμεν «σύνολον» κάμνομεν χρῆσιν μιᾶς λογικῆς κατηγορίας, ἑνὸς λογικοῦ νόμου (τοῦ νόμου τῆς ἐνότητος), καὶ ἐκτελοῦμεν μίαν κρίσιν καὶ ὑπάγομεν ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς κρίσεως αὐτῆς τὸ δυνατόν (ἢτοι τὸ «δυνάμει» ἐνυπάρχον) σύνολον τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν, αἱ ὁποῖαι οὐδέποτε εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητα, (ἢτοι «ἐνεργεία») ταυτοχρόνως δεδομένα. Ὁ ψυχολογισμὸς καὶ ὁ ἐμπειρισμὸς εἶναι συνεπῶς κατὰ τοῦτο συνάδελφοι, καθ' ὅτι ἀμφοτέρω διδάσκουν τὴν καταγωγὴν τῆς ἐννοίας ἐκ τῆς ἐμπειρίας (εἴτε φυσικῆς εἴτε ψυχικῆς)· ἀμφοτέρω δὲ διακρίνονται διὰ τὸ εὐθύγραμμον καὶ τὴν «ἀπλότητα» μετὰ τῆς ὁποίας διατυπώνουν τοὺς συλλογισμοὺς αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἐπιστημονικῶν πορισμάτων τῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν καὶ κρύπτουν ὑπὸ τὸ εὐθύγραμμον αὐτῶν ὕψος τὴν εἰς τοὺς πολλοὺς ἀόρατον ἀσυνέπειαν αὐτῶν. Ὁδηγοῦν δὲ καὶ οἱ δύο, ὅταν ἀναλυθοῦν αἱ ἀρχαὶ αὐτῶν εἰς τὰ στοιχεῖα τὰ συνιστῶντα αὐτάς, εἰς τὸ θεωρητικὸν ἀδιέξοδον καὶ συνεπῶς εἰς τὸ ἀνακόλουθον. Ὅταν δὲ προχωρήσωμεν, σχετικοποιούντες τὰς ἀρχικὰς ὡς σχετικὰς ἐννοηθείσας ἀρχὰς καὶ τοῦ ψυχολογισμοῦ καὶ τοῦ ἐμπειρισμοῦ φερόμεθα πλησίστιοι εἰς τὸν σκεπτικισμόν. Ἀλλὰ οἰαδήποτε **θεωρία** ἡ ὁποία καταλήγει εἰς τὸν σκεπτικισμόν ἀντιφάσκει κατὰ τοῦτο πρὸς ἑαυτήν, καθ' ὅτι ἀφ' ἑνὸς μὲν διδάσκει τὴν σχετικότητα ἢ τὴν ἀδυνατότητα τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐμφανίζεται ἡ ἴδια ὡς γνῶσις καὶ συνεπῶς ἀξιοῖ, ὅτι ἀντιπροσωπεύει τὴν ἀλήθειαν. Ἀλλὰ ἂν ὁ σκεπτικισμὸς εἶναι ἀλήθεια, τότε αἶρει ὁ ἴδιος τὴν πρώτην αὐτοῦ ἀρχήν, τὴν ἀδυνατότητα τῆς γνώσεως καὶ συνεπῶς ἑαυτόν.

Τὴν σύγχυσιν αὐτὴν τῶν ἀντικειμένων τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ψυχολογίας διαίδε καὶ ἀνήρεσεν κυρίως ὁ νεοκαντιανισμὸς. Ἡ φιλο-

σοφική αὐτὴ κίνησις ἐν Γερμανίᾳ, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλεται ἡ ὑπόστασις τῆς φιλοσοφίας, ἐστράφη κυρίως εἰς τὴν κριτικὴν ἐπεξεργασίαν τῶν ἀρχῶν ὄλων τῶν ἐπιστημῶν, ἵνα δι' αὐτοῦ ἐπιτύχῃ καὶ τὸν ὄρισμόν τοῦ ἀντικειμένου τῆς ψυχολογίας. Διὰ τῆς συστηματικῆς κριτικῆς καὶ τοῦ συνεχοῦς ἐλέγχου κατέστη δυνατόν ν' ἀποκτηθῇ ἡ μεθοδολογικὴ ἐκείνη σαφήνεια ἡ ὁποία διακρίνει τὰ ἔργα τῶν Cohen, Rickert καὶ Husserl, ἡ δὲ συστηματικὴ κατανόησις τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, ὅπως ἐπετεύχθη αὕτη ἰδίᾳ διὰ τῶν ἔργων τῶν Windelband, Natorp καὶ Cassirer, ἐσχάτως δὲ καὶ τοῦ Heidegger, ὠδήγησεν εἰς τὴν σταθερὰν θεωρίαν καὶ ἀντιμετώπισιν καὶ τῶν προβλημάτων τοῦ συστήματος καὶ ἐκείνων τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας. Ὁ νεοκαντιανισμὸς, ἀκολουθῶν τὸ παράδειγμα τοῦ Kant καὶ ἀναγεννῶν τὸ φιλοσοφικὸν φρόνημα ἐν Γερμανίᾳ, ἐζήτησε νὰ ἀνατρέξῃ εἰς τὰς ἀρχὰς τῶν ἐπιστημῶν καὶ νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν ἰσχὺν τὴν ὁποίαν ἔχουν αἱ ἀρχαὶ ἐκάστης εἰδικῆς ἐπιστήμης. Οὕτω πως ἔχομεν τὸν ὄρισμόν τῶν ὄριων τῶν θετικῶν ἢ φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν καὶ τὴν καθαρῶς λογικὴν κατανόησιν τῶν ἀρχῶν αὐτῶν ὡς ἔργον κυρίως τῶν νεοκαντιανῶν τοῦ Marburg καὶ τοῦ Freiburg. Ἐκ παραλλήλου δὲ ἀναπτύσσεται ἐν Heidelberg ἡ θεωρία τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν ὑπὸ τῶν Windelband καὶ Rickert καὶ ὀρίζεται ἡ ἔννοια τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης κατὰ τρόπον μὴ ἐπιδεχόμενον ἀμφισβήτησιν καὶ τοῦτο, διότι ἡ θεωρία αὕτη ἀνεπτύχθη ἐν στενῷ συνδυασμῷ πρὸς τὴν πραγματικὴν ἱστορικὴν ἔρευναν τοῦ 19' αἰῶνος. Ἡ ἐπιστημολογία τῆς ἱστορίας, ὅπως ἀνεπτύχθη αὕτη ὑπὸ τοῦ Rickert, ἐπιδέχεται μόνον συμπλήρωσιν καὶ δὴ εἰς τὴν κατεύθυνσιν πάντοτε τὴν ὁποίαν διήνοιξεν ὁ Rickert, ὅπως ἡ ἐπιστημολογία τῆς φυσικομαθηματικῆς ἐπιστήμης δύναται ν' ἀναπτυχθῇ περαιτέρω εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ νεοκαντιανισμοῦ γενικῶς χαραχθεῖσαν γραμμὴν. Τοῦτο δὲ ἐπεκυρώθη ἰσχύτως τρανώτατα διὰ τῆς νεωτάτης καὶ ἀνατρεπτικωτάτης ἐπιστημονικῆς ἀνακαλύψεως, τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος, τὴν ὁποίαν προπαρασκεύασε καὶ προδιέγραψεν ὁ νεοκαντιανισμὸς, ὅπως πᾶσα ὑγιὴς φιλοσοφικὴ θεωρία προδιαγράφει συνήθως τὰς ἐπικειμένους ἀνατροπὰς εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν σκέπτεσθαι, κατὰ μέγα δὲ μέρος προκαλεῖ αὐτάς. Ἡ δὲ θεωρία τῆς ἱστορίας, ὡς ἀναπτύσσεται αὕτη ὑπὸ τοῦ Rickert, ἔγινε πλέον δεκτὴ, ἀπὸ δύο καὶ πλέον δεκαετηρίδων, ὑπὸ ἱστορικῶν, νομικῶν, θεολόγων

καὶ κοινωνιολόγων. Τὸ ἔργον τοῦ Max Weber ἀρκεῖ ἵνα καταδείξῃ ποίαν γονιμότητα ἔχουν αἱ περὶ ἱστορίας ἀντιλήψεις τοῦ Rickert. Βεβαίως ὑπάρχουν προβλήματα καὶ εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἱστορίας ὡς ἐπιστήμης καὶ εἰς τὴν θεωρίαν τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, τῶν ὁποίων ὁ ἀκριβὴς προσδιορισμὸς, εἴτε διότι ταῦτα θίγουν τὰ ὅρια τῆς μεταφυσικῆς, εἴτε διότι ἡ κριτικὴ αὐτῶν ἐπεξεργασία δὲν ἐπερατώθη εἰσέτι, προκαλοῦν ἀκόμη πολλὰς ἀντιρροήσεις καὶ διαμάχας μεταξὺ τῶν θεωρητικῶν τῆς ἐπιστήμης ἢ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν εἰδικῶν ἐπιστημόνων. Ἀλλὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἀποδεικνύει τὴν γονιμότητα τῶν ἐργασιῶν τοῦ νεοκαντιανισμοῦ, διότι τὰ προβλήματα ταῦτα, ἄνευ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ φιλοσοφικοῦ φρονήματος διὰ τοῦ νεοκαντιανισμοῦ, δὲν θὰ κατεῖχον σήμερον τὴν τόσον ἐξέχουσαν θέσιν εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν καὶ φιλοσοφικὸν ὀρίζοντα.

Διὰ τῶν θεωρητικῶν τούτων ἐργασιῶν τοῦ νεοκαντιανισμοῦ ἐπὶ τῶν συστηματικῶν βάσεων τῶν φυσικομαθηματικῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν, κατέστη δυνατός ὁ καθορισμὸς τῶν ὄριων τῶν λογικῶν ἀρχῶν, ἡ διασάφησις τοῦ χαρακτῆρος αὐτῶν, ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὰ ψυχικὰ καὶ τὰ φυσικὰ φαινόμενα, καὶ συνάμα ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν ἐπιστημονικῶν μεθόδων ἀπὸ τὰ ψυχολογικὰ ἐκεῖνα στοιχεῖα τὰ ὁποῖα προσῆψαν εἰς αὐτάς οἱ ψυχολογίζοντες τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ δι' ὧν ἐσχετικοποίησαν τὴν ἀξίαν τῆς ἐπιστήμης. Αἱ ἐπιστημονικαὶ μέθοδοι καὶ ἰδίᾳ αἱ ἱστορικαὶ, ἀπαλλαγείσαι ἀπὸ τὸν ψυχολογισμόν, ἀπέκτησαν τὴν βεβαιότητα ἐκείνην τὴν ὁποίαν ἀκριβῶς ἐχρειάζοντο διὰ νὰ ὀρθοποθήσουν ὡς αὐτοτελεῖς ἐπιστημονικαὶ μέθοδοι καὶ ἀπέβλασαν τὴν διαρκῆ ἀμφιβολίαν καὶ τὸν δισβρωτικὸν σάρακα τοῦ σκεπτικισμοῦ, ἵστις κατ' ἀνάγκην ἀνεπτύχθη εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τοῦ δένδρου τοῦ ψυχολογισμοῦ. Ἡ ἀμφιβολία οὐδέποτε βεβαίως πρόπει νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην, ἀλλὰ ἡ ἐπιστημονικὴ ἀμφιβολία εἶναι πάντοτε ἡ τάσις πρὸς θετικότητα, πρὸς βεβαιότητα. Ἡ δὲ ἀμφιβολία, ἡ ὁποία διέπει σήμερον τὴν μέθοδον τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν, δὲν εἶναι ἀμφιβολία ἢ ὁποία ἔχει ὡς σκοπὸν τὴν ἀρνήσιν ὡς τοιαύτην, ἀλλὰ τὴν κριτικὴν σύνεσιν ἢ ὁποία εἶναι ἡ συνοδὸς πάσης ἐπιστημονικῆς μεθόδου. Καὶ ὑπάρχουν βεβαίως ἀρκετὰ διαφοραὶ ὡς πρὸς τὴν σχέσιν μεταξὺ ψυχολογίας καὶ φιλοσοφίας ὡς λογικῆς ἢ μεταξὺ ψυχολογίας καὶ τῶν λογικῶν ἀρχῶν τῶν φυσικομαθηματικῶν καὶ ἱστορικῶν ἐπιστημῶν, ἀλλ' ἡ οὐσία τῶν διαφορῶν αὐτῶν δὲν ἔχει

τόσην σπουδαιότητα διὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῶν ἐπιστημῶν, ἀφοῦ ὁ χωρισμὸς τῶν ὀρίων αὐτῶν ἐγένετο τόσον θεμελιωδῶς ὑπὸ τοῦ νεοκαντιανισμοῦ. Οὐδεὶς ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τοῦ νεοκαντιανισμοῦ ἀμφιβάλλει περὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ ψυχολογία κατ' οὐδένα λόγον εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποτεθῆ ὡς ἡ βᾶσις τῶν ἐπιστημῶν. Τοῦτο θεωρεῖται καὶ ὑπὸ τοῦ Cohen καὶ ὑπὸ τοῦ Husserl καὶ ὑπὸ τοῦ Rickert ὡς ἐπιστημονικὴ ἀφέλεια. Ἡ «ψυχολογία» τῶν λογικῶν θεωρητικῶν γεγονότων εἶναι δυνατὴ μόνον ὡς ἐμπειρικὴ γνῶσις, ἥτοι ὡς παρακολούθησις τῆς ἀναπτύξεως τῶν λογικῶν ἀρχῶν εἰς τὴν ψυχὴν τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἢ καὶ εἰς τὴν ψυχὴν τῶν πρωτογόνων ἀνθρώπων, οὐχ ὅμως καὶ ὡς οὐσιαστικὴ θεμελίωσις τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ κύρους τῶν λογικῶν ἀρχῶν, ὡς τῶν βάσεων τῶν ἐπιστημῶν καὶ συνεπῶς καὶ αὐτῆς τῆς ψυχολογίας. Ἄν ἡ ψυχολογία εἶναι ἐπιστήμη, τότε ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ λογικᾶς ἀρχᾶς, ἐπὶ τῶν ὁποίων γὰ οἰκοδομῆ τὸν ἐπιστημονικὸν αὐτῆς λόγον, δὲν δύναται δὲ νὰ ἀμφισβητῆ τὴν βεβαιότητα τῶν λογικῶν ἀρχῶν, ἀφοῦ καὶ αὐτὴ ἐργάζεται δι' αὐτῶν. Ὅταν ἀμφισβητῆ τὴν βεβαιότητα τῶν λογικῶν ἀρχῶν, ἀμφισβητεῖ συνάμα καὶ τὴν ἰδίαν αὐτῆς ὑπόστασιν. Ἐκτὸς τῆς συστηματικῆς κριτικῆς τῶν θεωρητικῶν βάσεων τῶν ἐπιστημῶν ὁ νεοκαντιανισμὸς ἐπεχείρησε καὶ τὴν συστηματικὴν ἐρμηνείαν τῶν σπουδαιότερων κειμένων τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας καὶ συγκεκριμένως τῶν Kant, Leibniz, Descartes, Πλάτωνος, τῶν Ἑλεατῶν καὶ τῶν Πυθαγορείων καὶ ἤχηθη δι' αὐτῆς εἰς τὰς ἀρχικὰς ἐκδηλώσεις τῆς λογικῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας. Ὅσονδήποτε καὶ ἂν διεσκευάσθῃ ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ὑπὸ τοῦ νεοκαντιανισμοῦ κατὰ τὸ ἴδιον αὐτοῦ πνεῦμα καὶ σύστημα (ἀναπότρεπτον καὶ ἐπάναγκες ἀποτέλεσμα πάσης τῆς ὄντι ἱστορικῆς ἐρεῦνης), εἶναι ἀναμφισβήτητον ἀπόκτημα τῆς ἱστορικῆς ἐργασίας τοῦ νεοκαντιανισμοῦ, ὅτι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας, καὶ μάλιστα τῶν κλασσικῶν αὐτῆς ἐκδηλώσεων, ἡ λογικὴ εἶναι ἀνιθυπόστατος καὶ αὐτοτελὴς φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη καὶ χωρίζεται σαφέστατα ἀπὸ τὴν ψυχολογίαν. Ὅταν δὲ λέγῃ ὁ νεοκαντιανισμὸς «λογικὴ» δὲν ἐννοεῖ τὸ σύνολον τῶν τύπων τοῦ ἐκτελεῖν συλλογισμούς, ἀλλὰ τὴν θεωρίαν τῶν νόμων, τῶν κατηγοριῶν καὶ τῶν μορφῶν τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψεως. Θὰ ἦτο πράγματικῶς τὸ παραδοξώτερον γεγονὸς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πνεύματος γενικῶς, ἂν ἐπρεπε νὰ προηγηθῆ ὀλόκληρος ἡ κλασσικὴ φιλοσοφία τῆς ἀρχαιότητος, τῆς

ἀναγεννήσεως καὶ τῆς γερμανικῆς ἰδεοκρατίας διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν γνῶσιν, ὅτι τάχα ἡ ψυχολογία εἶναι ἡ βᾶσις τῆς φιλοσοφίας. Τῷ ὄντι ὅμως καὶ παρ' αὐτῷ τῷ Πλάτωνι, ὅπου τὰ πράγματα δὲν εἶναι τόσον τυπικῶς χωρισμένα, ἔχομεν σαφέστατον χωρισμὸν τῶν λογικῶν στοιχείων ἀπὸ τὴν λοιπὴν γένεσιν καὶ κίνησιν τῆς ψυχῆς. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐχώρισε συστηματικώτατα τὴν ψυχολογίαν ἀπὸ τὴν λογικὴν, χωρὶς νὰ ὑποπέσῃ εἰς τὴν πλάνην τῶν νεωτέρων ψυχολόγων καὶ ψυχολογιζόντων, νὰ θεωρήσῃ τὴν ψυχολογίαν ὡς βᾶσιν τῆς λογικῆς καὶ συνεπῶς τῆς φιλοσοφίας. Ποία δὲ εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Kant ὡς πρὸς τὰς σχέσεις φιλοσοφίας καὶ ψυχολογίας εἶναι γνωστόν. Ὁ Kant παραδέχεται μόνον τὴν ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν, τὴν ὁποίαν καὶ χωρίζει ἀπὸ τὸ σύστημα τῆς φιλοσοφίας καὶ δὲν προσδίδει εἰς αὐτὴν τὸν χαρακτήρα τῆς αὐστηρᾶς ἐπιστήμης, διότι δὲν δύναται νὰ ἐφαρμόσῃ ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων αὐτῆς τὴν μαθηματικὴν. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν τὸ γεγονὸς, ὅτι ψυχολογίαν ὡς *τεμῆμα* τῆς φιλοσοφίας δὲν ἔγραψεν οὔτε ὁ Kant, οὔτε ὁ Fichte, οὔτε ὁ Schelling, οὔτε ὁ Hegel. *) Οὔτε καὶ οἱ τρεῖς θεμελιωταὶ τοῦ νεοκαντιανισμοῦ Cohen, Husserl καὶ Rickert ἔγραψαν ψυχολογίαν. Ὁ μόνος ἐκ τῶν Νεοκαντιανῶν ὅστις ἔγραψε ψυχολογίαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὄχι ἐμπειρικὴν, εἶναι ὁ Natorp. Ἡ ψυχολογία ὅμως τοῦ Natorp εἶναι *κριτικὴ* καὶ δὲν ἔχει οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὴν ἐμπειρικὴν ταύτην. Ἡ κριτικὴ ψυχολογία ἐξετάζει πάντοτε νοήματα, ἐνῶ ἡ ἐμπειρικὴ ἀπλᾶ γεγονότα.

Διὰ νὰ δειχθῆ δὲ πόσον αὐστηρῶς ἐχώριζεν ἡ γερμανικὴ ἰδεοκρατία τὴν ψυχολογίαν ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν ἀφίνομεν ἓνα ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τῆς γερμανικῆς ἰδεοκρατίας, τὸν Schelling νὰ ὁμιλήσῃ. «Ἐπειδὴ ἡ ψυχολογία δὲν γνωρίζει τὴν ψυχὴν ὡς πρὸς τὴν ἰδέαν (ὡς πρὸς τὸ νόημα) ἀλλὰ ὡς πρὸς τὸν τρόπον τοῦ ἐμφανίζεσθαι (τὴν ἐνέργειαν), διὰ τοῦτο ἔχει ἀναγκαστικῶς τὴν ροπὴν νὰ ὑποτάσῃ τὰ πάντα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπὸ τὸν *αιτιώδη σύνδεσμον* καὶ νὰ μὴ παραδέχεται τίποτε τὸ ὁποῖον νὰ προήρχετο ἀπὸ τὸ ἀπόλυτον ἢ ἀπὸ τὴν οὐσίαν (ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἡμεῖς ὀνομάζομεν νόημα) καὶ δι' αὐτοῦ νὰ ἐξευτελίξῃ καὶ ὑψηλὸν καὶ εὐγενὲς, μάλιστα διὰ νὰ ἀναπτύξῃ πλήρως τὴν ἀντίληψιν καθ' ἣν εἰς τὸν ἀνθρώπον δὲν γεννᾶται

(*) Ἡ «Philosophie des Geistes» τοῦ Hegel ἀνήκει εἰς τὴν τελεολογικὴν, καὶ οὐχὶ τὴν ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν.

τίποτε κατά τρόπον θεϊον. Πάν ὅτι στρέφει τις κατά τῆς φιλοσοφίας ὡς γνώσεως καὶ ὡς ἐπιστήμης τοῦ ἀπολύτου, τῆς ἰδέας, κατάγεται ἀπὸ τὴν ψυχολογίαν τοῦ εἶδους αὐτοῦ, δηλαδή τὴν ἐμπειρικὴν ὁ τρόπος δὲ οὗτος τοῦ σκέπτεσθαι ἐφαρμόζεται ἐπὶ τῆς θρησκείας, τῆς τέχνης, τῆς ἀρετῆς. Αἱ ἐξαιρετικαὶ πράξεις καὶ οἱ χαρακτῆρες τῶν περασμένων ἐποχῶν (κυρίως ἐν τῇ ἐξαισίᾳ ζωῇ τῆς ἀρχαιότητος) ἐμφανίζονται, ὅταν τεθοῦν ὑπὸ τὴν ψυχολογικὴν μάχαιραν, ὡς τὸ φυσικὸν ἀποτέλεσμα μερικῶν εὐκολονοητῶν αἰτίων. Αἱ ἰδέαι τῆς φιλοσοφίας ἐξηγοῦνται μὲ διαφόρους ἀρκετὰ ὡμὰς ψυχολογικὰς ἀπάτας. Τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων μεγάλων ἀρχηγῶν τῆς τέχνης ἐμφανίζονται ὡς τὸ φυσικὸν παιγνίδι μερικῶν ψυχικῶν δυνάμεων. Τί χρειάζεται νὰ ὑπάρχη πλέον κἄτι ὅπως ἡ φαντασία καὶ ἡ μεγαλοφυΐα; Κατὰ βάθος ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἴσοι, ἐκεῖνο δὲ τὸ ὅποιον δηλοῖ τις διὰ τῶν ὄρων «φαντασία» καὶ «μεγαλοφυΐα» δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ ἡ ὑπεροχὴ τῆς μιᾶς δυνάμεως ἐπὶ τῆς ἄλλης καὶ συνεπῶς εἶναι μία ἀσθένεια, μία ἀνωμαλία (κυριολεκτικῶς ἓνα εἶδος παραφροσύνης, ἡ ὁποία διακρίνεται καὶ χαρακτηρίζεται μὲ κάποιαν μέθοδον), ἐνῶ εἰς τοὺς λογικοὺς, τοὺς τακτικοὺς, συνήθεις ἄνθρώπους ὅλα εἶναι εἰς ἀμοιβαίαν ἰσορροπίαν καὶ διὰ τοῦτο εἰς πλήρη ὑγείαν.» (Schelling, Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums, sechste Vorlesung, τόμ. 3 σελ. 293. Originalausgabe).

Τὰ ἴδια περίπου πιστεύει καὶ σήμερον ὁ ψυχολογισμὸς. Τὰ ἔργα τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης εἶναι κατ' αὐτόν, κατὰ βάθος, ἀποτέλεσμα τυχαίας τινὸς συνθέσεως τῶν ψυχικῶν δυνάμεων. Οὔτε νόμος, οὔτε νόημα, οὔτε συνείδησις ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον αὐτῆς μορφήν διακατέχει αὐτά. Ὁ ψυχολογισμὸς τῶν σημερινῶν ἡμερῶν, (ἂν καὶ παρῆλθεν πλέον τὸ κύριον αὐτοῦ ρεῦμα) εἶναι συνεπῶς ὁ ἴδιος πρὸς τὸν ψυχολογισμὸν ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀποκτήσει ἀρκετὴν δημοφιλίαν, ὀλίγον πρὶν ἐγερθῆ καὶ πρὶν διαδοθῆ ἡ κριτικὴ σκέψις τοῦ Kant. Ἐννοοῦμεν δὲ ἐκ τῶν ὑστέρων πῶς πρὸ τοῦ Kant ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρχη καὶ νὰ ζῇ ὁ ψυχολογισμὸς, ἐκεῖνο δὲ τὸ ὅποιον εἶναι τῷ ὄντι ἀκατανόητον, εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι πολλοὶ καὶ μετὰ τὴν κριτικὴν τοῦ Kant καὶ μετὰ τὴν νέαν καὶ ἀδυσώπητον κριτικὴν τὴν ὁποίαν ὁ νεοκαντιανισμὸς ἤσκησεν ἐπὶ τῶν βάσεων τοῦ ψυχολογισμοῦ, ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι προσκεκολλημένοι εἰς τὸ δόγμα τοῦ ψυχολο-

γισμοῦ. Εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ διαφωτισμοῦ ἐζήτουν νὰ ἐξηγήσουν τὸ ὄραϊον, τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ἀγαθὸν διὰ τῶν ἐμπειρικῶν παρατηρήσεων καὶ διεπραγματεύοντο τὰ νοήματα αὐτὰ τῆς συνειδήσεως ὅπως περίπου ἀνέλυον καὶ τὰς ἱστορίας περὶ φαντασμάτων καὶ τὰς λοιπὰς δεισιδαιμονίας. Σήμερον δὲν εἶναι βεβαίως τόσον καταφανὴς ἡ τοποθέτησις τῶν ἐπιστημονικῶν νοημάτων καὶ τῶν καλλιτεχνικῶν μορφῶν εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον πρὸς τὰ τυχαῖα ἀποκνήματα τῆς ἀνόμου καὶ ἀμεθόδου ψυχικῆς ἐνεργείας, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ἡ παράταξις τῶν πρώτων πρὸς τὰ δεύτερα γίνεται, ἐκεῖ δ' ὅπου δὲν γίνεται ὑπονοεῖται. Ἡ ἰδέα, ὁ νόμος καὶ ἡ μορφή τὰ ὁποῖα διέπουν πάντοτε τὴν ἀνθρώπινην ψυχὴν κατὰ τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς ἐνέργειαν καὶ κατὰ τὸν ἱστορικὸν αὐτῆς πόνον εἶναι διὰ τὸν ψυχολογισμὸν τῆς σήμερον, ὁ ὁποῖος ἄλλοτε μὲν ἐμφανίζεται ὡς βιολογισμὸς (ὡς παρὰ τῷ Driesch), ἄλλοτε ὡς μορφολογία τῶν λαῶν, (ὡς παρὰ τῷ Spengler), ἄλλοτε ὡς ψυχανάλυσις (ὡς παρὰ τῷ Freud), τυχαῖα προϊόντα τυφλῆς καὶ ἀνοήτου ψυχικῆς ἐνεργείας.

Μετὰ τὰς γενικὰς εἰσαγωγικὰς αὐτὰς γραμμὰς στρεφόμεθα εἰς τὴν συστηματικὴν συζήτησιν τῶν εἰδῶν τοῦ ὄντος καὶ τῶν εἰδῶν τῆς ἐπιστήμης διὰ τῆς ὁποίας θὰ δειχθῆ ποῖον εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς ψυχολογίας καὶ ποῖον τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας.

β') Τὰ εἶδη τοῦ ὄντος καὶ τῶν ἐπιστημῶν.— Ἡ ψυχολογία ἐπιστήμη γεγονότων, ἡ φιλοσοφία ἐπιστήμη νοημάτων καὶ ἐννοιῶν.

Θεμελιώδης φιλοσοφικὴ διάκρισις εἶναι καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ συστηματικῇ φιλοσοφίᾳ, ὅπως καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ, ἡ διαίρεσις τοῦ ὄντος εἰς νοητὸν καὶ αἰσθητὸν. Τὸ αἰσθητὸν ὄν διαιρεῖται ὑπὸ τῆς σημερινῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ σωματικὸν καὶ τὸ ψυχικόν. Ὅταν λοιπὸν λέγωμεν σήμερον αἰσθητὸν κόσμον, ἐννοοῦμεν καὶ τὰ σωματικὰ καὶ τὰ ψυχικὰ ὄντα, ἤτοι τὰς φυσικὰς καὶ ψυχικὰς ἐνεργείας. Ὀχιότης ἐπὶ τοῦ ὁποίου γράφω εἶναι σωματικόν, ὑλικόν, φυσικὸν ὄν, ἡ αἰσθησις ὅμως διὰ τῆς ὁποίας ἔχω τὴν ἀντίληψιν τοῦ χάρτου, ἡ αἰσθησις τὴν ὁποίαν ἐκτελῶ, ὅταν βλέπω τὸν χάρτην, εἶναι ψυχικόν τι. Τὰ δύο αὐτὰ εἶδη τοῦ ὄντος, τὸ σωματικόν

και τὸ ψυχικὸν παρουσιάζουν καὶ ἀναλόγους διαφορὰς πρὸς ἄλληλα.

Τὸ σωματικὸν ὄν κατέχει πάντοτε μίαν ὠρισμένην θέσιν ἐν τῷ **χώρῳ**, ἐνῶ τὸ ψυχικὸν ὄν, ὅπως εἶναι ἡ αἴσθησις τῆς ἀφῆς, τῆς δράσεως κτλ. καὶ δὴ ἡ ὠρισμένη αἴσθησις ἀπτοῦ τινος, ἡ δρατοῦ τινος, ἀναφέρεται βεβαίως καὶ αὐτὴ εἰς σωματικὰ ὄντα, ὅπως ἡ αἴσθησις τῆς δράσεως εἰς τὸν χάρτην, δὲν εἶναι ὅμως καὶ αὐτὴ ὡς τοιαύτη σωματικὸν τι. Βεβαίως καθ' ὅσον ἀναφέρεται ἡ αἴσθησις εἰς σωματικὰ ὄντα, ἦτοι καθ' ὅσον ἀναφέρεται ἡ αἴσθησις τῆς δράσεως εἰς τὸν ὠρισμένον χάρτην ἐπὶ τοῦ ὁποίου γράφω, κατὰ τόσον εἶναι καὶ σωματικὴ, δὲν δύναται ὅμως ὡς τοιαύτη νὰ καταλάβῃ ὠρισμένον χῶρον, ἦτοι αἱ αἰσθήσεις ἢ τὰ ψυχικὰ ὄντα ἢ καὶ αἱ ψυχικαὶ ἐνέργειαι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καταλάβουν ὠρισμένην θέσιν ἐν τῷ χώρῳ. Τοῦναντίον ὅμως ἡ αἴσθησις τῆς ἀφῆς, τῆς δράσεως καὶ τῆς ἀκοῆς κτλ. καὶ μάλιστα αἱ ὠρισμέναι ἐνέργειαι τῶν αἰσθήσεων τούτων ἦτοι ἡ ὠρισμένη αἴσθησις διὰ τῆς ὁποίας βλέπω κάτι, ἡ ὠρισμένη αἴσθησις διὰ τῆς ὁποίας ἀκούω κάτι καὶ ἡ ὠρισμένη αἴσθησις διὰ τῆς ὁποίας ἀπτομαι ἀντικειμένου τίνος πληροῦν ὠρισμένον **χρόνον** δηλαδὴ ἀρχίζουν εἰς μίαν ὠρισμένην χρονικὴν στιγμήν καὶ λήγουν εἰς μίαν ἐπίσης ὠρισμένην στιγμήν χρόνου, ἦτοι πληροῦν ὠρισμένον **διάστημα χρόνου**, οὐχὶ ὅμως καὶ ὠρισμένον χωρητικὸν διάστημα. Καὶ ἐνῶ πᾶν τὸ σωματικὸν εἶναι συνάμα καὶ χρονικόν, δηλαδὴ ὑπάρχει εἰς ὠρισμένον χρόνον καὶ πληροῖ ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα, τοῦναντίον μόνον τὸ ψυχικόν, τὸ ὁποῖον εἶναι συνάμα καὶ ἀσώματον, πληροῖ μόνον τὸν χρόνον καὶ οὐχὶ καὶ τὸν χῶρον.

Ἐτερον οὐσιώδες χαρακτηριστικὸν τοῦ σωματικοῦ καὶ θεμελιώδους διαφορὰ αὐτοῦ ἀπὸ τὸ ψυχικὸν ὄν εἶναι, ὅτι τὸ μὲν φυσικὸν καὶ σωματικὸν ὄν, ἦτοι τὰ ἀντικείμενα τοῦ ὕλικου κόσμου, εἶναι εἰς πάντας αἰσθητῶς δεδομένα ἢ δύνανται τοῦλάχιστον νὰ εἶναι εἰς πάντας δεδομένα, τὰ ψυχικὰ ὄντα, αἱ ψυχικαὶ ἐνέργειαι ὑπάρχουν μόνον δι' ἕκαστον ὑποκείμενον ἢ δι' ἕκαστην ψυχὴν χωριστὰ καὶ οὐδέποτε εἶναι δυνατόν νὰ ἐπαναληφθῶσιν κατ' οὐσίαν, διότι μία ὠρισμένη ψυχικὴ ἐνέργεια ἐνδὸς ὠρισμένου ἀτόμου εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπαναληφθῇ ὑφ' ἑτέρου τινὸς ἀτόμου, ἀλλ' οὔτε καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀτόμου. Τοῦναντίον τὰ σωματικὰ ὄντα, ὅπως ὁ χάρτης ἐπὶ τοῦ ὁποίου γράφω, προσφέρονται εἰς τὴν ἀντίληψιν πολλῶν ἀτόμων ἢ κατ' ἀρ-

χὴν εἰς τὴν ἀντίληψιν πάντων τῶν ἀτόμων, Ἡ ψυχικὴ ὅμως ἐνέργεια διὰ τῆς ὁποίας τὰ διάφορα ὑποκείμενα ἢ ἄτομα θεωροῦσιν τὸν χάρτην εἶναι ἕκαστοτε διάφορος. Πολλοὶ ἢ πάντες οἱ ἄνθρωποι εἶναι δυνατόν νὰ λάβουν αἴσθησιν σωματικοῦ τινος ὄντος διὰ τῆς ἀφῆς, τὸ αἴσθημα ὅμως τῆς ἀφῆς, τὸ ὁποῖον θὰ ἔχουν ἅμα ἐγγίξουν τὸ σωματικὸν ὄν, θὰ εἶναι δι' ἕκαστον ἄνθρωπον διάφορον. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο διακρίνει δλόκληρον τὴν ψυχικὴν ζωὴν, ἐφ' ὅσον ὑπὸ ψυχικὴν ζωὴν ἐννοοῦμεν τὸ σύνολον τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν. Τὸ ψυχικὸν ὄν εἶναι εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον διάφορον καὶ οὐδέποτε ἐπαναλαμβάνεται ἐν χρόνῳ. Τὰ δύο αὐτὰ εἶδη τοῦ ὄντος, τὸ σωματικὸν καὶ τὸ ψυχικὸν εἶναι ἐξ ἴσου πραγματικά, ἔχουν τὴν αὐτὴν ἀντικειμενικότητα, διότι τὸ μὲν πρῶτον πληροῖ καὶ χρόνον καὶ χῶρον, τὸ δὲ δεύτερον μόνον χρόνον, ὁ δὲ χρόνος καὶ ὁ χῶρος, ὡς μορφαὶ τοῦ ἀντιλαμβανέσθαι τὰ ὄντα, ὡς κατηγορίαι τῶν αἰσθητῶν γενικῶς, εἶναι καὶ κριτήρια τῆς ἀντικειμενικότητος καὶ τῆς πραγματικότητος τῶν ὄντων. Ὡστε πραγματικὸν ὀνομάζομεν πᾶν ὅ,τι πληροῖ χῶρον καὶ χρόνον συνάμα ἢ καὶ μόνον χρόνον. Ἀντικειμενικὸν δὲ εἶναι κατὰ Kant πᾶν ὅ,τι ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς δύο αὐτάς, θεμελιώδεις μορφὰς τοῦ αἰσθάνεσθαι, τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον, αἵτινες ἔχουν ὡς πηγὴν αὐτῶν τὴν δύναμιν τοῦ αἰσθάνεσθαι ἢν κέκτηται τὸ ὑποκείμενον, ἢ ἡ συνείδησις (Vermögen der Sinnlichkeit). Οἱαδήποτε δὲ προσπάθεια πρὸς ἀρνησιν τῆς ἐννοίας τῆς πραγματικότητος ἀπὸ τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον καὶ πρὸς ἀρνησιν δι' αὐτῆς τῆς πραγματικότητος παντὸς ὅ,τι πληροῖ τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον εἶναι, γνωσεολογικῶς καὶ ἐννοιολογικῶς θεωρουμένη, μεταιοπονία. Ἀμφότερα δὲ τὰ εἶδη ταῦτα τοῦ ὄντος, τὸ σωματικὸν καὶ τὸ ψυχικόν, εἶναι **αἰσθητῶς** εἰς ἡμᾶς δεδομένα, διότι πᾶν ὅ,τι ὑπάγεται εἰς τὸν νόμον τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου ἔχει αἰσθητὸν χαρακτήρα. Τὸ αἰσθητῶς πραγματικὸν εἶναι λοιπὸν σωματικὸν καὶ ψυχικόν. Ὁ αἰσθητὸς κόσμος ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ εἶδη τοῦ εἶναι, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀναγκαίως πραγματικά.

Διὰ τοὺς πλείονας τῶν ἀνθρώπων ὁ κόσμος γενικῶς δὲν ἔχει ἄλλα ἀντικείμενα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ, ἦτοι τὰ σωματικὰ καὶ τὰ ψυχικά. Ἡ ἐννοια μάλιστα τοῦ ψυχικοῦ ὄντος εἶναι καὶ διὰ τοὺς πλείονας τῶν ἐπιστημόνων τόσον συγκεχυμένη, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ ἐννοήσουν δι' αὐτῆς τίποτε τὸ ὠρισμένον καὶ διὰ τοῦτο κατατάσσουν

εἰς αὐτὴν πᾶν ὅ,τι δὲν εἶναι σωματικὸν ἢτοι αἰσθηήματα, νοήματα, μαθηματικάς, φιλοσοφικάς καὶ λοιπὰς ἐπιστημονικάς ἐννοίας καὶ τὰ δημιουργήματα τῆς τέχνης. Πάντα ταῦτα εἶναι κατ' αὐτοὺς μόνον ψυχικά, δηλαδή ἡ οὐσία αὐτῶν συνίσταται ἐν τῇ ψυχικῇ ἐνεργείᾳ.

Τὸ ἐρώτημα τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἂν τῷ ὄντι ἡ ἐννοία αὕτη τοῦ αἰσθητῶς πραγματικοῦ, ἢτοι τοῦ διὰ τῶν αἰσθηήσεων ὡς σωματικοῦ καὶ ὡς ψυχικοῦ δεδομένου ὄντος, εἶναι τόσον περιεκτικὴ, ὥστε πράγματι νὰ περιλαμβάνῃ ἐν ἑαυτῇ πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ γίνῃ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως ἢ καὶ ἄλλης τινος ἰκανότητος τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ. Εἶναι πράγματι πάντα τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὄντα, τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ σκεφθῶμεν, μόνον σωματικά καὶ ψυχικά; Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν τίποτε ἄλλο ἐκτὸς τῶν σωμάτων τοῦ ὑλικοῦ κόσμου καὶ τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν τοῦ ψυχικοῦ τοιούτου; Ὅταν δὲ ἐρωτῶμεν ἂν ὑπάρχουν ὄντα ἄλλα ἐκτὸς τῶν δύο τούτων εἰδῶν τῶν ὄντων δὲν ἐννοοῦμεν ὄντα *μεταφυσικά*, ὅπως παρεδέχτο ταῦτα ἡ φιλοσοφία, πρὶν ἀκόμη ὁ Kant θρυμματίσῃ αὐτὰ ὡς ἀδιανόητα, ἀλλ' ἐννοοῦμεν ἂν ὑπάρχουν ὄντα, ὑποκείμενα εἰς τὴν γνῶσιν καὶ τὴν νόησιν, χωρὶς νὰ εἶναι οὔτε σωματικά οὔτε ψυχικά, οὔτε μεταφυσικά. Ὁ κόσμος τῶν μεταφυσικῶν ὄντων δὲν ὑπάρχει πλέον, ὅφ' ἦν τοῦλάχιστον μορφὴν ἐξέθετεν αὐτὸν ἡ προκαντιανὴ φιλοσοφία. Ἐξαντλεῖται τὸ περιεχόμενον τοῦ κόσμου ἂν ἀφαιρέσωμεν ἀπ' αὐτὸν τὰ χωρητικά, χρονικά καὶ μεταφυσικά ὄντα ἢ ὑπάρχει καὶ κατ' ἄλλο τὸ ὁποῖον, ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶναι πολὺ πλησίον μας, ἐπειδὴ ἀποτελεῖ οὔτως εἰπεῖν τὸ συστατικὸν τῆς ὅλης μας ὑποστάσεως, δι' αὐτὸ καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ τὸ ἐννοήσωμεν ἢ τοῦλάχιστον νὰ τὸ χωρίσωμεν ἀπὸ τὴν ἰδίαν μας ὑπόστασιν καὶ τὴν ἐνεργείαν; Ἐννοοῦμεν τῷ ὄντι μόνον σωματικά ἀντικείμενα διὰ τῶν ψυχικῶν μας ἐνεργειῶν; Πολλοὶ ἐκ τῶν νεωτέρων φιλοσόφων, οἵτινες μάλιστα ἀποκαλοῦσιν ἑαυτοὺς «φιλοσόφους τῆς ζωῆς» καθὼς καὶ οἱ ὄπαδοί τοῦ ψυχολογισμοῦ διδάσκουν, ὅτι ὁ κόσμος κατ' οὐσίαν ἐξαντλεῖται ἂν ἀφαιρέσωμεν ἀπ' αὐτοῦ τὰ δύο αὐτὰ εἶδη τοῦ ὄντος, τὸ σωματικὸν καὶ τὸ ψυχικόν. Ἡ ὑψίστη ἐννοία, λέγουσιν, εἰς τὴν ὁποῖαν φθάνει ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ ἐννοία τῆς αἰσθητῆς πραγματικότητος, τοῦ αἰσθητῶς εἰς ἡμᾶς δεδομένου ἢτοι τῶν σωμάτων καὶ τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν. Πέραν τῆς ἐννοίας αὐτῆς ἡ φιλοσοφία δὲν δύναται νὰ προχωρήσῃ, οἷονδὴποτε δὲ βῆμα πρὸς τὸ ἐπέκεινα τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας εἶναι ἀβάσιμον, τὸ δὲ ἀντικείμενον πρὸς τὸ ὁποῖον στρέφεται

φανταστικόν. Ἡ πραγματικότης εἶναι μόνον ψυχοφυσική. Τὸ ψυχοφυσικὸν δὲ τοῦτο ὄν θεωρεῖται συνήθως ὡς ἀπόλυτος παραλληλισμός. Αἱ δύο συστοιχίαι τοῦ ὄντος, τὸ ψυχικὸν καὶ τὸ φυσικόν, θεωροῦνται ὡς δύο παραλλήλως κινούμεναι ἐνεργεῖαι. Ἡ ψυχικὴ ἐνεργεῖα ἔχει πάντοτε ἄλλην ψυχικὴν ἐνεργείαν ὡς αἰτίαν καὶ οὐδέποτε φυσικὴν, οὔτε δύναται δὲ πάλιν ἡ ψυχικὴ ἐνεργεῖα νὰ ἔχη ὡς ἀποτέλεσμα φυσικὴν τοιαύτην. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὰς φυσικὰς ἐνεργείας. Τὰ μέλη ἀμφοτέρων τῶν συστοιχιῶν (τῆς ψυχικῆς καὶ τῆς φυσικῆς) δὲν προκαλοῦν ἄλληλα οὔτε ἐπερεάζουν ἄλληλα, μένουσιν δὲ ὡς πρὸς τὴν αἰτιώδη αὐτῶν σχέσιν πρὸς ἄλληλα ξένα» (προβλ. Ebbinghaus *Abriß der Psychologie* ἐκδ. 8, Leipzig und Berlin 1922). Κατὰ βάθος ὅμοιος ὁ ψυχικὸς παραλληλισμὸς ἐννοεῖται ὡς σύστημα ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὄντος. Πῶς ἐννοοῦνται αἱ σχέσεις μεταξὺ ψυχικοῦ καὶ σωματικοῦ εἶναι πρόβλημα τὸ ὁποῖον δὲν δυνάμεθα νὰ ἐρευνήσωμεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐν προκειμένῳ ἐνδιαφέρει ἡμᾶς εἶναι αἱ σχέσεις μεταξὺ ψυχικοῦ καὶ νοητοῦ ὄντος, γενικῶς ἢ σχέσεις ψυχολογίας καὶ φιλοσοφίας καὶ εἰδικῶς ἢ σχέσεις μεταξὺ ψυχικῆς ἐνεργείας καὶ νοήματος, τὸ ὁποῖον, ὡς θὰ ἴδωμεν, κατανοοῦμεν διὰ τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας.

Πολλάκις δὲ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας ἐθεωρήθη ὡς πραγματικὸν καὶ ὡς μόνον ὑπάρχον ἐν μόνον ἐκ τῶν δύο τούτων εἰδῶν τοῦ ὄντος ἢ τὸ φυσικὸν ἢ τὸ ψυχικὸν ὄν. Ἡ μία ἐκ τῶν δύο τούτων ἀπόψεων εἶναι ὁ ὕλισμος (Materialismus), ὁ διδάσκων ὅτι τὸ μόνον ὑπάρχον καὶ ὑφιστάμενον εἶναι τὸ ὑλικόν, τὸ σωματικὸν ὄν, ἢ δὲ ἄλλη εἶναι ὁ ψυχολογισμὸς ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην τοῦ ὄρου ἐκδοχὴν, ἢτοι ἡ θεωρία ἐκεῖνη καθ' ἣν τὸ πᾶν εἶναι ψυχικὸν καὶ δὴ ψυχικὴ ἐνεργεῖα καὶ καθ' ἣν μόνον τὸ ψυχικὸν ὄν ὑπάρχει τῷ ὄντι, ἐν ᾧ τὰ ἄλλα εἶδη ἢ καλλίτερον αἱ ἄλλαι μορφαὶ τῶν ὄντων εἶναι ἀπλᾶ καταστάσεις τοῦ ψυχικοῦ τοιούτου. Ἡ θεωρία αὕτη χαρακτηρίζεται κυρίως διὰ τοῦ ὄρου Panpsychismus. Ὅπως ὁ ὕλισμος ἀνάγει τὰ πάντα εἰς ἐνεργείας ὑλικὰς καὶ φυσικὰς καὶ τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὰς ψυχικὰς ἐνεργείας καὶ αὐτὰ τὰ νοήματα τῶν ἐπιστημονικῶν κρίσεων, τῶν ἠθικῶν πράξεων καὶ τῶν αἰσθητικῶν ἔργων, οὔτω πως καὶ ὁ Panpsychismus θεωρεῖ τὰ πάντα ὡς ψυχικὰ φαινόμενα, ὡς ἐνεργείας καὶ ἐκδηλώσεις ἑνὸς οὐσιώδους στοιχείου τὸ ὁποῖον εἶναι ψυχικόν. Καὶ αἱ δύο θεωρίαι εἶναι παλαιαί. Ἡ

πρώτη ανάγεται εις τὸν Δημόκριτον, ἢ δὲ δευτέρα θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὡς γίννημα τῆς σοφιστικῆς, διότι ἡ σοφιστικὴ κατ' οὐσίαν παραδέχεται μόνον ψυχικὰς ἐνεργείας, ψυχικὰ φαινόμενα. Τῆς σοφιστικῆς ὅμως ὁ Panpsychismus εἶναι κυρίως γνωσεολογικὸς καὶ οὐχὶ ὄντολογικὸς, ὅπως ἦτο ὁ Panpsychismus τῶν ἐλλήνων *ύλοζωιστῶν*, τοῦ Θαλοῦς, καθ' ὃν ὁ μαγνήτης εἶναι ἔμψυχόν τι, διότι ἐλκύει τὸν σίδηρον καὶ καθ' ὃν γενικῶς τὰ πάντα εἶναι ἔμψυχα (πρὸς Ἀριστοτ. περὶ ψυχῆς 1, 2, 5 καὶ Διογένη. Λαέρτ. I. 27) τοῦ Ἀναξιμένους, τοῦ Ἡρακλείτου, ἐν μέρει δὲ καὶ αὐτῶν τῶν στωϊκῶν.

Ὁ ὕλισμὸς ἔσχε καὶ ἔχει πάντοτε τοὺς πλείστους ὀπαδοὺς, εἶναι ἡ θεωρία ἐκείνη ἢ ὁποία πάντοτε ἐκέρδισε καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὰ πλήθη, ἐνῶ οὐδεμία ἄλλη φιλοσοφικὴ ἢ ἐπιστημονικὴ θεωρία ἔσχε ποτε γενικωτέραν ἐπὶ τοῦ πλήθους ἐπίδρασιν. Ἡ αἰτία δὲ τοῦ γεγονότος τούτου εἶναι, ὅτι ὁ ὕλισμὸς ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὰ ὄντα τὰ ὅποια εἶναι εἰς πάντας διὰ τῶν αἰσθήσεων δεδομένα (καίτοι ἡ ἔννοια τῆς ὕλης εἰς τὴν ὁποίαν καταλήγει ὁ ὕλισμὸς εἶναι ἀόρατον καὶ ἀσώματον τι, διότι εἶναι κατ' ἐξοχὴν νοητὸν). Ὁ ὕλισμὸς εἶναι θεωρία τῶν ὄντων τὰ ὅποια εἶναι ἀπολύτως ὄρατά, ἀπιά, ἀκουστά ἀνεξαρτήτως τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ ἀρχὴ τὴν ὁποίαν ὑποθέτει ὡς διέπουσιν τὰ πάντα, ἡ ὕλη, εἶναι ἔννοια καὶ οὐχὶ πρᾶγμα. Ἡ ἀντίφρασις αὕτη τοῦ ὕλισμοῦ ὑπὸ οὐδενὸς θεωρητικοῦ ὕλιστοῦ ἔχει παρατηρηθῆ, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ὑπὸ τῶν ἀδαῶν ὀπαδῶν τοῦ ὕλισμοῦ.

Μόνον ὁ Feuerbach, καὶ τοῦτο διότι ἀνεγράφη εἰς τὴν ἐννοιολογικὴν σχολὴν τοῦ Hegel, ἀνῆλθε καὶ θεωρητικῶς εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ἀντιφάσεως αὐτῆς τοῦ ὕλισμοῦ. Ὁ Feuerbach λέγει: «ἀλλὰ καὶ ὁ ὕλισμὸς εἶναι ἰδεοκρατία, ἐν τούτοις χωρὶς νὰ τὸ θέλη καὶ χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζῃ. Ἀρνεῖται βεβαίως τὸν νοῦν ὡς μίαν θετικὴν, ἀρχικὴν ἐνέργειαν, θεωρεῖ δὲ τὴν ἐτερότητα, τὴν ἀντίθεσιν τοῦ νοῦ (τὴν ὕλην) ὡς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, διότι ἐξάγει τὸ περιεχόμενον τοῦ νοῦ μόνον ἀπὸ αἰσθητά, ὕλικὰ πρᾶγματα. Δὲν θεωρεῖ ὅμως ὡς περιεχόμενον τοῦ νοῦ τὴν αἰσθητὴν ὕλην, τὴν ὕλην ὡς ἀντικείμενον τῶν ὕλι- τῶν αἰσθημάτων, ἀλλὰ μόνον καθ' ὃν τρόπον γίνεται αὕτη ἀντικείμενον τοῦ νοῦ ἢ ὕλη εἶναι καὶ κατ' αὐτὸν τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ πραγματικόν. Ἀρνούμενος ὁ ὕλισμὸς τὸν νοῦν παραδέχεται συγχρόνως τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν οὐσιαστικότητα τῆς ἐνεργείας τοῦ νοῦ, ἐφ' ὅσον καὶ καθ' ὅσον θέτει τὸ ἀντικείμενον τοῦ νοῦ ὡς ἀληθὲς ἀντικείμενον. Ἐκεῖνο τὸ

ὁποῖον ὁ ὕλισμὸς ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸν νοῦν ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐνεργείας του, τοῦ τὸ ἀνταποδίδει ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον. Ἡ καταληπτότης εἶναι κατ' αὐτὸν τὸ μέτρον τῆς πραγματικότητος· πᾶν ὅ,τι δὲν εἶναι καταληπτόν, τὸ θεωρεῖ ὁ ὕλισμὸς ὡς μηδέν. Ἀρνούμενος ὁ ὕλιστὴς τὸν νοῦν αὐτὸν καθ' ἑαυτὸν, παραδέχεται τοῦλάχιστον τὸν ἰδικόν του νοῦν, ἐν εἶδος τοῦ σκέπτεσθαι τοῦ νοῦ. Ἡ δὲ κατάστασις αὕτη τοῦ νοῦ ἐκ μέρους τοῦ ὕλιστοῦ εἶναι μία ἀναγκαιότης. Ὁ νοῦς δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῆ τὸν ἑαυτὸν του καὶ νὰ αὐτοκαταστραφῆ. Ὁ ὕλισμὸς μπορεῖ ν' ἀντιτίσσεται καὶ νὰ καταπολεμῆ τὸν νοῦν ὅσον θέλει, δι' αὐτοῦ τιμωρεῖ πάντοτε τὸν ἑαυτὸν του, διότι ψεύδεται πρὸς ἑαυτὸν ἂν σκέπτεται καὶ λέγῃ, ὅτι μόνον τὸ αἰσθητὸν ὑπάρχει, μόνον ἡ ἴλη εἶναι ἡ οὐσία, θέλει διὰ τοῦ λόγου του αὐτοῦ νὰ ἐκφράσῃ ὅχι μόνον αἰσθητὸν τινα ἦχον, ἀλλὰ μίαν ἀλήθειαν, μίαν σκέψιν, μίαν κρίσιν ἔχουσαν νόημα καὶ διάνοιαν καὶ δι' αὐτοῦ ὁμολογεῖ ἑμμέσως, ὅτι μόνον ἐκεῖνο εἶναι πραγματικόν, τὸ ὁποῖον ἔχει νόημα καὶ πνευματικὴν σημασίαν» (Ludwig Feuerbach, Geschichte der neueren Philosophie, Darstellung, Entwicklung und Kritik der Leibnizschen Philosophie, Ansbach, 1837). Οἱ πολλοὶ προσδίδουν βεβαίως εἰς τὸν ὕλισμὸν, ὁ ὅποιος, ὡς θεωρία ἐπιστημονικὴ καὶ φιλοσοφικὴ ἔχει πάντοτε ἕνα ὕψος διανοητικὸν καὶ συνδέεται πρὸς ἦθος τι ἀκέραιον (τίς θὰ ἐτόλμα νὰ ἀρνηθῆ τὸ ἦθος καὶ τὸ ὕψος τῆς διανοίας ἐνός Δημοκρίτου καὶ ἐνός Feuerbach, ἵνα ὀνομάσωμεν μόνον τοὺς διδασκάλους τούτους τοῦ ὕλισμοῦ, τὸν μὲν ὡς ἀντιπρόσωπον τοῦ φυσικοῦ, τὸν δὲ τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ), οἱ πολλοὶ προσδίδουν, λέγω, εἰς τὸν ὕλισμὸν ἐντελῶς ὁμὸν χαρακτήρα καὶ ἀφομοιώνουν αὐτὸν εὐκολώτερον, ἢ οἴανδῆποτε ἄλλην ἐπιστημονικὴν θεωρίαν, πρὸς τὰς ἰδίαις αὐτῶν ἀντιλήψεις. Πρὸς αὐτοὺς δὲ δεόν νὰ καταταχθῶν καὶ οἱ ἐκμεταλλεῦται τοῦ ὕλισμοῦ, εἴτε φυσικοῦ, εἴτε ἱστορικοῦ (εἰδικῶς δὲ οἱ πολιτικοὶ ἐκμεταλλεῦται τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ) οἱ ὅποιοι στεροῦνται συνήθως παντὸς ἦθους καὶ παντὸς ὕψηλοῦ συναισθήματος καὶ οἱ ὅποιοι πιάσχουν τόσον ἀπὸ πνευματικὴν νοχέλειαν ὥστε νὰ πιστεύουν ὅτι ὑπάρχει μόνον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶναι δυνατόν νὰ πιάσουν μὲ τὰ χεῖρα των. Περὶ αὐτῶν λέγει ὁ Πλάτων, ὅτι εἶναι ἐντελῶς ἀμύητοι εἰς τὸ πνεῦμα τῆς φιλοσοφίας. «Εἰσὶ δὲ οὗτοι (οἱ ἀμύητοι) οἱ οὐδὲν ἄλλο οἰόμενοι εἶναι ἢ οὐ ἂν δύνανται ἀπρὸς τοῖν χερσὶν λαβέσθαι» (Θεαίτ. 155 E). Καὶ ὅσον ὕψηλόν καὶ ἐπίμοχθον ἔρ-

γον είναι διὰ τὸν πραγματικὸν καλλιεργητὴν καὶ ἐρευνητὴν τοῦ νοῦ, ἤτοι διὰ τὸν φιλόσοφον, τὸ νὰ συναστρέφεται φιλοσοφικῶς μὲ ὑπερόχως ἠθικοὺς καὶ μεγαλόφρονας ἄνδρας, ὅπως εἶναι ὁ Δημόκριτος καὶ ὁ Feuerbach ἢ ὅσον ὁ Ἐπίκουρος καὶ ὁ Μαγκ, τάσον ταπεινὸν καὶ γελοῖον πρᾶγμα εἶναι ἡ συναναστροφή πρὸς τοὺς δημαγωγικοὺς ἐκμεταλλευτὰς τῶν θεωριῶν τῶν ἀνδρῶν τούτων. Σπανίως συναντᾷ τις ἀλλαχοῦ τοιαύτην πεζότητα λογικῆς καὶ τοιαύτην ὀμότητα ἠθους ὅσον εἰς τοὺς καταναλωτὰς αὐτοὺς τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ.

Καὶ ὁ ὕλισμὸς καὶ ἡ ψυχοκρατία διδάσκουν, (καὶ εὐρίσκουν ὡς πρὸς αὐτὸ σύμφωνον τὸν κοινὸν νοῦν) ὅτι μόνον ἐκεῖνα τὰ ὅποια βλέπομεν, ἀκούομεν, μόνον ἐκεῖνα τῶν ὁποίων ἀπτόμεθα καὶ γενόμεθα καὶ γενικῶς ἐκεῖνα τῶν ὁποίων ἔχομεν αἰσθησιν, εἴτε ἐξωτερικὴν, εἴτε ἐσωτερικὴν ὑπάρχουν τῷ ὄντι· καὶ ὁ μὲν ὕλισμὸς προσέχει κυρίως εἰς τὰ **ἀντικείμενα** τῆς ὁράσεως, τῆς ἀκοῆς, τῆς ἀφῆς καὶ τῆς γεύσεως, ὁ δὲ ψυχολογισμὸς ἀποβλέπει κυρίως εἰς τὴν **ἐνέργειαν** τῆς ὁράσεως, τῆς ἀκοῆς κ.λ.π. «Πᾶν ὅ,τι αἰσθάνομαι, πᾶν ὅ,τι ὑποπίπτει εἰς τὴν αἰσθησίν μου τοῦτο εἶναι καὶ τὸ πραγματικῶς ὑπάρχον». Αὕτη εἶναι ἡ ὁμολογία πίστεως καὶ τοῦ ὕλιστοῦ καὶ τοῦ ψυχολογιστοῦ. Ἀλλὰ ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς ἅμα ἀναλυθῆ εἰς τὰ στοιχεῖα του ἀποδεικνύει ἀκριβῶς τὸ ἐναντίον, ὅτι δηλαδή, ἐκτὸς τῶν ἀντικειμένων τὰ ὅποια ὑποπίπτουν εἰς τὴν αἰσθησίν μας, ὑπάρχουν ἢ μᾶλλον ἰσχύουν ὡς νοητὰ καὶ ἄλλα, τὰ ὅποια δὲν εἶναι οὔτε φυσικὰ, οὔτε καθαρῶς ψυχικὰ· καθαρὰ ψυχικὰ ἐνέργεια. Τί εἶναι καὶ τί σημαίνει ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς τοῦ ὕλισμοῦ καὶ τοῦ ψυχολογισμοῦ; Διὰ νὰ ἔχη μίαν ὀρισμένην ἰσχὺν πρέπει νὰ εἶναι **κρίσις** καὶ ὡς κρίσις πράγματι ἐμφανίζεται. Ἡ κρίσις ὅμως αὕτη κρίνει κατὰ ὡς αἰσθητὸν ὑπάρχον, ἀναφέρεται εἰς τὰ φυσικῶς καὶ ψυχικῶς ὑπάρχοντα καὶ λέγει περὶ αὐτῶν, ὅτι ὑπάρχουν καὶ δὴ ὅτι εἶναι τὰ μόνα τὰ ὅποια τῷ ὄντι ὑπάρχουν. Τὸ «ὅτι ὅμως ταῦτα ὑπάρχουν», τὸ «ὅτι τὰ ὄντα αὐτὰ εἶναι τὰ μόνα ὑπάρχοντα ἢ τὰ μόνα πραγματικὰ» τοῦτο εἶναι κατὰ τὸ ὅποιον δὲν ὑπάρχει, ὡς ὑπάρχουν τὰ ὄντα, διότι δὲν τὸ **αἰσθάνομαι** ὡς τὰ ἀντικείμενα, περὶ τῶν ὁποίων λέγω, ὅτι ὑπάρχουν, ἀλλὰ τὸ **ἐννοῶ**. Ἐννοῶ δὲ τοῦτο βεβαίως πάντοτε διὰ τινος ψυχικῆς ἐνεργείας, ἢ ὅποια ὑπάρχει, δηλαδή ὑπόκειται εἰς τὸν νόμον τοῦ χρόνου, ὅστις ἔχει ὡς χαρακτηριστικά του τὸ παρὸν, τὸ παρελθόν καὶ τὸ μέλλον, ἐνῶ τὸ νόημα, τὸ ὅποιον διὰ τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας ἐννοῶ, δὲν ἔχει οὔτε παρὸν, οὔτε πα-

ρελθόν, οὔτε μέλλον. Ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια διὰ τῆς ὁποίας ἐννοῶ, ὅτι τὰ αἰσθητῶς εἰς ἐμὲ δεδομένα ὑπάρχουν, ὑπάρχει ἐν χρόνῳ, ἐνῶ τὸ νόημα τὸ ὅποιον καὶ ἐγὼ ἐννοῶ καὶ ὅποιοςδήποτε ἄλλος ἐννοεῖ, ὁσάκις σκεφθῆ τὴν κρίσιν αὐτὴν, ἂν καὶ ἐννοεῖται διὰ τῆς ἐν χρόνῳ ῥεούσης ψυχικῆς ἐνεργείας, ἐν τούτοις τῷ ὄντι δὲν ὑπάρχει ἐν χρόνῳ, δηλαδή δὲν ἀρχίζει νὰ ὑπάρχη, οὔτε πάλιν παύει νὰ ὑφίσταται ἐν χρόνῳ, ὅπως ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια, ἀλλὰ κεῖται τῷ ὄντι πέραν τῆς ιδιότητος καὶ τοῦ νόμου τοῦ χρόνου.

Διὰ τῆς ἀναλύσεως τῆς ἀπλουστάτης αὐτῆς κρίσεως καταφαίνεται, ὅτι «ὑπάρχει» καὶ κατὰ ἄλλο, ἐκτὸς τῶν φυσικῶν ὄντων καὶ τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν, τὸ ὅποιον δὲν προσπίπτει εἰς τὰς αἰσθήσεις, ἀλλὰ νοεῖται ὑπὸ τῆς διανοίας. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἐκ τῆς κρίσεως αὐτῆς προσπίπτει εἰς τὰς αἰσθήσεις καὶ ὑπάρχει ὅπως ὑπάρχουν τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα εἶναι ἡ γραμματικὴ αὐτῆς μορφή, ἢ ὅποια εἶναι καὶ αὕτη κατὰ αἰσθητὸν. Ἡ γραμματικὴ ὅμως μορφή συμβολίζει πάντοτε, προκειμένου περὶ κρίσεως τινος, ὀρισμένον τι **νόημα**. Τὸ νόημα δὲ τοῦτο δὲν εἶναι ποτὲ αἰσθητὸν, διότι ἂν συνέβαινε τοῦτο θὰ ἔπρεπε ὅποιος δήποτε, βλέπων τὰ αἰσθητὰ σύμβολα τοῦ νοήματος, ἤτοι τὴν φράσιν ἢ πρότασιν, νὰ κατελάμβανε καὶ τὸ νόημα, ἐνῶ ὁ μὴ γνωρίζων τὸν χαρακτῆρα τῶν συμβόλων, τῶν λέξεων καὶ γενικῶς ὁ μὴ γνωρίζων τὰς λέξεις καὶ τὴν γλῶσσαν εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν, δὲν ἐννοεῖ τὸ νόημα τῆς κρίσεως. Μίαν καὶ τὴν αὐτὴν κρίσιν δυνάμεθα νὰ διατυπώσωμεν εἰς ὅλας τὰς γλώσσας τοῦ κόσμου. Ἡ γραμματικὴ καὶ γλωσσικὴ διατύπωσις τῆς κρίσεως εἶναι ἀπειρόμορφος δηλαδή ὑπάρχει εἰς πολλὰς γλώσσας, ἐνῶ τὸ νόημα τῆς αὐτῆς κρίσεως εἶναι εἰς ὅλας τὰς γραμματικὰς καὶ γλωσσικὰς διατυπώσεις ἐν καὶ τὸ αὐτό.

Ὁ χωρισμὸς αὐτὸς μεταξὺ ψυχικῆς ἐνεργείας καὶ ἀντικειμένου πρὸς τὸ ὅποιον ἀναφέρεται ἡ ἐνέργεια εἶναι δυνατὸς καὶ ἐν αὐτῷ ἀκόμη τῷ ψυχοφυσικῷ κόσμῳ, χωρὶς νὰ υπερπηδήσωμεν τὰ ὅρια αὐτοῦ καὶ νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸν καλούμενον νοητὸν κόσμον. Τὰ σώματα τοῦ ὕλικου κόσμου, τὰ ὅποια προσπίπτουν εἰς τὰς αἰσθήσεις μου καὶ δι' αὐτῶν εἰς τὴν συνείδησίν μου εἶναι διάφορα ἀπὸ τὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν διὰ τῆς ὁποίας λαμβάνω γνῶσιν περὶ τῆς ὑποστάσεως αὐτῶν. Πᾶν ἀντικείμενον εἶναι βεβαίως τότε μόνον πραγματικόν, ἤτοι τότε μόνον ἔχει ὑπόστασιν ἀναγκαιότητος, ὅταν προσπίπτῃ εἰς τὴν συνείδησιν ἢ τὴν ψυχὴν καὶ μάλιστα εἰς τὴν ὑπὸ τῶν νόμων

καὶ τῶν κατηγοριῶν τοῦ διανοεῖσθαι διεπομένην συνείδησιν. Ἡ συνείδησις εἶναι συνεπῶς ἡ ἀρχὴ τῆς ἀντικειμενικότητος. Ἀλλὰ τὸ ἀντικειμενικὸν δὲν εἶναι ἀνάγκη, οὔτε καὶ εἶναι δυνατόν νὰ συμπέσῃ ἀπολύτως μὲ τὸ ψυχικόν, διότι πᾶσα ψυχικὴ ἐνέργεια ἀναφέρεται πρὸς τι. Βεβαίως εἶναι τὸ ψυχικὸν ἀντικειμενικόν, διότι πᾶσα ψυχικὴ ἐνέργεια ἐκτελεῖται ἐν τῇ συνειδήσει καὶ συνεπῶς διέπεται ὑπὸ τῶν νόμων τῆς ἀντικειμενικότητος. Ὄταν ἡμῶς διὰ τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας ἐννοῶ κατὶ ἀντικειμενικόν, ὅπως εἶναι ὁ ὕλικὸς κόσμος ἢ μόνον ὁρισμένον αὐτοῦ σῶμα, τότε εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ χωρίσω τὸ ἀντικειμενικὸν ὄν, τὸ ὁποῖον προσπίπτει εἰς τὴν ψυχὴν μου ἢ εἰς τὴν συνείδησίν μου, ἀπὸ τὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν, διὰ τῆς ὁποίας λαμβάνω γνῶσιν τοῦ ἀντικειμένου τούτου.

Αἱ ψυχικαὶ ἐνέργειαι, τὰς ὁποίας ἐκτελῶ ὁσάκις θεωρῶ τὸν χάρτην ἐπὶ τοῦ ὁποίου γράφω, εἶναι κατὶ διαφορετικὸν ἀπὸ τὸν χάρτην καὶ εἶναι πάντοτε νέαι, ὁσάκις προσβλέπω εἰς τὸν χάρτην, καὶ διαφοροὶ ἀπὸ τὰς ψυχικὰς ἐνεργείας ἄλλων ἀτόμων ἐπίσης πρὸς τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον ἀναφερομένων. Ὄστε καταφαίνεται, καὶ ἐφ' ὅσον ἀκόμη παραμένομεν εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον, ὅτι ὁ χωρισμὸς μεταξὺ ἀντικειμένου καὶ ψυχικῆς ἐνεργείας εἶναι ἀπολύτως δυνατός καὶ πρέπει νὰ γίνεται πάντοτε διὰ τὴν μεθοδολογικὴν σαφήνειαν.

Πολλοὶ ἴσως ἐρωτήσουν, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίσωμεν τὸν ὕλικὸν κόσμον διὰ τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας ἢ ὁποία ἔχει ἐντελῶς διάφορον χαρακτῆρα ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ ὕλικου κόσμου; Ὁ ψυχικὸς κόσμος ἢ μᾶλλον ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια εἶναι ἀσώματον καὶ ἀόρατόν τι, ἐνῶ ὁ ὕλικὸς κόσμος εἶναι σωματικὸν καὶ ὄρατόν. Πῶς λοιπὸν τὰ διάφορα αὐτὰ ὄντα συνδέονται πρὸς ἄλληλα διὰ τῆς γνώσεως τῆς ἐκπορευομένης πάντοτε ἐκ τοῦ ψυχικοῦ; Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο, τὸ ὁποῖον εἶναι κατὰ βάθος ἐντελῶς ἀβάσιμον καὶ προϋποθέτει ἄγνοιαν καὶ τῶν στοιχειωδῶν ιδιοτήτων τοῦ λόγου καὶ τῆς γνώσεως, εἶναι δυνατόν νὰ ἀπαντήσωμεν, ὅτι ἡ διαφορὰ ἀκριβῶς ἢ ὑφισταμένη μεταξὺ τοῦ ψυχικοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ θεμελιῶν τὴν δυνατότητα τῆς γνώσεως τοῦ δευτέρου διὰ τοῦ πρώτου, διότι ἂν ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια δὲν διέφερε κατ' οὐσίαν ἀπὸ τὰ σώματα καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτῶν τότε ἀκριβῶς θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἔχη τὴν ιδιότητα τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀντιλήψεως ἢ καὶ τῆς αἰσθήσεως γενικῶς. Τὸ σῶμα δὲν ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ γνωρίζῃ ἄλλο σῶμα οὔτε ἔχει τὴν δύναμιν τοῦ ἀναφέρεσθαι συνειδητῶς πρὸς ἑαυτό.

Εἶναι ἀσυνείδητον. Πῶς λοιπὸν θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ γνῶσις ἢ ἡ αἰσθήσις ἂν ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια, ἢ ἡ ψυχὴ γενικῶς, ἦτο τῆς αὐτῆς πρὸς τὸ σῶμα φύσεως; Ποία εἶναι ἡ ὑπόστασις τῆς ψυχῆς καὶ ποῖαι ἄλλαι ιδιότητες ἀνήκουν εἰς αὐτήν, τοῦτο δὲν τὸ ἐξετάζομεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅπου ἐνδιαφερόμεθα διὰ τὴν μίαν καὶ μόνον ιδιότητα τῆς ψυχῆς, ἣτοι τὴν γνωστικὴν καὶ μάλιστα διὰ τὴν αἰσθησιν καὶ τὴν γνῶσιν, τὰς ὁποίας θεωροῦμεν δυνατὰς ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, ὁ ψυχικὸς καὶ ὁ ὕλικὸς κόσμος ἀποτελοῦν δύο ἑτερότητας, αἵτινες ἐπειδὴ ἀκριβῶς διαφέρουν ἀπ' ἀλλήλων διὰ τοῦτο καὶ ἀναφέρονται πρὸς ἀλλήλας. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον οὔτε ὁ ὕλισμός δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ, χωρὶς νὰ ὑποσκάψῃ τὸ ἔδαφος τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὑποστάσεως εἶναι, ὅτι ὁ ὕλικὸς κόσμος γίνεται εἰς ἡμᾶς ἀντιληπτὸς διὰ τῶν αἰσθήσεων, αἱ ὁποῖαι εἶναι ψυχικαὶ ἐνέργειαι καὶ ἀποτελοῦν ἀντικείμενον τῆς ψυχολογίας. Ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια εἶναι λοιπὸν καὶ διὰ τὸν ὕλισμόν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ψυχολογισμόν, τὸ ὄργανον διὰ τοῦ ὁποίου ἐννοοῦμεν ἐν οἴονδ' ἴποτε ὄν.

Ἐκεῖνο ἡμῶς τὸ ὁποῖον εἰδικῶς ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι, ὅτι ἡ ἐνέργεια τῆς αἰσθήσεως ἢ καὶ τῆς γνώσεως χωρίζεται ἀπὸ τὸ ἀντικείμενον τῆς αἰσθήσεως ἢ καὶ τῆς γνώσεως. Καὶ ἐρωτῶμεν, ἀφοῦ τὸ γνωριζόμενον χωρίζεται ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν τῆς γνώσεως, ἀφοῦ τὸ ἀντικείμενον πρὸς τὸ ὁποῖον στρέφεται ἡ γνῶσις χωρίζεται (ἐννοιολογικῶς βεβαίως, διότι ψυχολογικῶς ἀντικείμενον γνώσεως καὶ ἐνέργεια γνώσεως συνυπάρχουν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ συνταυτίζονται κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῶν) δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχουν καὶ ἀντικείμενα γνώσεως διάφορα ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ τοιαῦτα εἰς τὰ ὁποῖα προσδίδομεν τὴν κατηγορίαν ἢ τὴν μορφήν τῆς πραγματικότητος διότι διέπονται ὑπὸ δύο θεμελιωδῶν νόμων τῆς συνειδήσεως τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. Ἡ ἀνάλυσις τῆς ἀπλουστάτης ἐκείνης κρίσεως εἰς τὴν ὁποῖαν προσέβημεν ἀνωτέρω ὑπέδειξεν ἤδη ὅτι ἔχομεν γνῶσιν ἀντικειμένων τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι οὔτε φυσικὰ, οὔτε μεταφυσικὰ, οὔτε πάλιν ἀπλῶς ψυχικὰ, ὅπως εἶναι ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια, ἢ ὁποῖα ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τῆς ψυχολογικῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ τὰ ὁποῖα θὰ ἠδυνάμεθα ἀρνητικῶς τοῦλάχιστον νὰ τὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς *μη αἰσθητὰ* ἢ ὀριστικώτερον ὡς *ὑπεραἰσθητὰ*. Καὶ ἐπειδὴ ὁ τρόπος διὰ τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν τὴν ποιότητα ἐνός εἶδους ἀντικειμένων ἀπὸ ἐκείνην ἐνός ἄλλου εἶναι ἡ διάκρισις τῶν γνωρισμά-

των αὐτῶν, διὰ τοῦτο, ἵνα λάβωμεν γνῶσιν τῶν γνωρισμάτων τῶν υπεραισθητῶν τούτων ἀντικειμένων εἶναι ἀνάγκη, νὰ συγκρίνωμεν ταῦτα πρὸς τὰ ψυχικὰ ἢ καὶ τὰ καθαρῶς αἰσθητὰ. Προηγουμένως διεκρίναμεν τὰ φυσικὰ ἀπὸ τὰ ψυχικὰ διὰ τῆς ἐρεῦνης τῶν γνωρισμάτων αὐτῶν καὶ εὔρομεν, ὅτι τὰ μὲν πρῶτα ὄντα πληροῦν καὶ χῶρον καὶ χρόνον, τὰ δὲ δεύτερα μόνον χρόνον, κατόπιν δὲ παρατηρήσαμεν, ὅτι τὰ μὲν πρῶτα εἶναι ἀσυνείδητα καὶ ἀντικείμενα γνώσεως καὶ συνειδήσεως, τὰ δὲ δεύτερα εἶναι ἐνέργειαι τῆς συνειδήσεως ἢ τῆς ψυχῆς. Τὰ γνωρίσματα τῶν υπεραισθητῶν ἀντικειμένων δὲν εἶναι κοινὰ πρὸς ἐκεῖνα τῶν αἰσθητῶν καὶ τῶν ψυχικῶν. Τὸ νόημα τῆς κρίσεως (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῆς κρίσεως), τὴν ὁποῖαν προηγουμένως ἐξητάσαμεν, ὡς καὶ τὸ νόημα τοῦ συνόλου τῶν ἐπιστημονικῶν κρίσεων, δὲν πληροῖ οὔτε τὸν χῶρον, οὔτε τὸν χρόνον, κατ' ὄν τρόπον τὰ σώματα καὶ αἱ ψυχικαὶ ἐνέργειαι. Καὶ τὰ σώματα καὶ αἱ ψυχικαὶ ἐνέργειαι ὑφίστανται μόνον ἐπὶ ὁρισμένον χρόνον ἢτοι ἔχουν ἀρχὴν καὶ τέλος. Ποῖα θὰ ἦτο ἡ ἀρχὴ καὶ ποῖον θὰ ἦτο τὸ τέλος (χρονικῶς λαμβανόμενων τῶν δύο τούτων ἕρων καὶ οὐχὶ λογικῶς) τοῦ νοήματος τῆς κρίσεως, ὅτι $5+7=12$ ἢ καὶ τῆς κρίσεως, ὅτι αἱ γωνίαι ἐνὸς τριγώνου ἰσοδυναμοῦν πρὸς δύο ὀρθὰς γωνίας; Κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς τὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν ἢ ὅποια εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἀτομικὴ, ἢτοι ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἄτομον, τὰ υπεραισθητὰ ἀντικείμενα εἶναι γενικά, δηλαδή εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοηθοῦν γενικῶς ἀπὸ ὅλα τὰ ἄτομα. Ὡστε τὰ υπεραισθητὰ ἀντικείμενα οὔτε ὁ χρόνος τὰ φθείρει, οὔτε ἡ ἰδιωτροπία τῶν ὑποκειμένων τὰ ἐγγίζει. Ἦδη εἶπομεν πῶς πρέπει νὰ ἐννοηθοῦν ταῦτα. Τώρα ὑπολείπεται νὰ εἴπωμεν εἰδικώτερον ποῖα εἶναι τὰ ὄντα αὐτὰ, ἀφοῦ δὲν εἶναι οὔτε φυσικὰ, οὔτε ψυχικὰ, οὔτε μεταφυσικὰ. Τὰ υπεραισθητὰ ἀντικείμενα εἶναι γνωστὰ εἰς τὴν φιλοσοφικὴν γλῶσσαν διὰ τοῦ ὄρου «νοητὰ». Τὰ μαθηματικὰ ὄντα, τὰ σχήματα τὰ γεωμετρικὰ καὶ αἱ σχέσεις αὐτῶν δὲν ἀνήκουν, κατὰ κοινὴν καὶ τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν φιλοσόφων ὁμολογίαν, εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον, δηλαδή δὲν εἶναι οὔτε φυσικὰ, οὔτε ψυχικὰ, ἀλλ' οὔτε πάλιν ἀνήκουν εἰς τὸν μεταφυσικὸν κόσμον, διότι εἶναι ἀντικείμενα τῆς καθαρῆς διανοίας. Τὰ αἰσθητὰ, φυσικὰ σύμβολα τῶν μαθηματικῶν ὄντων, ὅπως εἶναι τὰ ψηφία τῶν ἀριθμῶν καὶ τὰ ὑλικά γεωμετρικὰ σχήματα, δὲν εἶναι αὐτὰ ταῦτα τὰ μαθηματικὰ ὄντα, ἀλλὰ σημεῖα τῶν υπεραισθητῶν

καὶ οὐδέποτε εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον μεταπιπτόντων μαθηματικῶν ὄντων. Τοῦτο ἀποδεικνύεται εὐθὺς ὡς σκεφθῶμεν, ὅτι τὸ ψηφίον τοῦ ἀριθμοῦ 1 θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς διάφορον, χωρὶς δι' αὐτοῦ νὰ παραλλάσῃ καὶ ἡ οὐσία τοῦ ἀριθμοῦ 1. Ἐπίσης τὸ ψηφίον τοῦτο δσάκις γράφεται εἶναι καὶ πραγματικῶς διάφορον καὶ γράφεται ἀπειράκις, χωρὶς δι' αὐτοῦ νὰ μεταβάλλεται καὶ ἡ οὐσία τοῦ ἀριθμοῦ 1. Τοῦτο ἰσχύει καὶ διὰ τὰ γεωμετρικὰ σχήματα. Ὁ κύκλος εἶναι δυνατὸν νὰ παρασταθῇ δι' ἀπειρῶν αἰσθητῶν κύκλων καὶ ὁμοῦς ἡ οὐσία τοῦ κύκλου εἶναι μία, ὁ νοητὸς κύκλος εἶναι εἷς καὶ ὁ αὐτὸς.

Τὰ μαθηματικὰ ὄντα καὶ τὰ μαθηματικὰ νοήματα, καὶ ἰδίᾳ αἱ μᾶλλον διακεκριμένα σχέσεις τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν σχημάτων, εἶναι ἀντικείμενα τῆς νοήσεως καὶ οὐχὶ τῆς αἰσθήσεως. Τὸ γεγονός δέ, ὅτι τὰ ὄντα ταῦτα προσπίπτουν μᾶλλον εἰς τὴν νόησιν ἢ καλλίτερον εἰς τὴν διάνοιαν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν αἰσθησιν, τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀφορμὴ εἰς τὸ νὰ ἀρνηθῶμεν εἰς αὐτὰ «ὑπόστασιν» ἢτοι ἰσχὺν θεωρητικὴν καὶ κύρος ἐπιστημονικόν, διότι ἡ κρίσις διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἠρνούμεθα τὴν λογικὴν αὐτὴν «ὑπόστασιν» θὰ ἔπαισχε ἀπὸ τὴν αὐτὴν ἀδυναμίαν (τὴν δι' αὐτῆς πρὸς τὰ μαθηματικὰ ὄντα προυσιπτομένην), θὰ ἦτο δηλαδή καὶ αὐτὴ ἀνυπόστατος, ἢτοι δὲν θὰ εἶχεν ἰσχὺν καὶ κύρος, ἀφοῦ θὰ ἠρνεῖτο τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ κύρος τῶν νοητῶν ἀντικειμένων, ὅπως εἶναι τὰ μαθηματικά, ἢ δὲ οὐσία τῆς κρίσεως εἶναι κατὰ ἐξοχὴν νοητὸν. Ὡστε οἱ λέγοντες, ὅτι τὰ μαθηματικὰ ὄντα δὲν ἔχουν «ὑπόστασιν», ἂν μὲν ἐννοοῦν τὴν αἰσθητὴν ἀνυπαρξίαν, τότε οὐχὶ μόνον δὲν σφάλλουν, ἀλλὰ τοῦναντίον χαρακτηρίζουν αὐτὰ ὅπως πρέπει, ἂν ὁμοῦς ἐννοοῦν, ὅτι, ἐπειδὴ ἀκριβῶς δὲν ὑπάρχουν αἰσθητῶς, δὲν ἔχουν καμμίαν ἰσχὺν καὶ κατ' ἐν κύρος τότε διαπράττουν θεμελιῶδες λογικὸν σφάλμα. Εἶναι ἀναμφισβήτητον, δι' ὅσους τοῦλάχιστον ἐννοοῦν μαθηματικά, (καὶ μὲ αὐτοὺς γίνεται ἡ συζήτησις) ὅτι μία οἰαδήποτε μαθηματικὴ ἐννοια, ἢ ἐν οἰονδήποτε μαθηματικὸν νόημα, ἔχει κύρος ἄχρονον καὶ «ὑπόστασιν» αἰώνιον, ὅπως εἶναι ἀναντίρρητον, διὰ τοὺς ἐννοοῦντας τὴν φύσιν τῶν λογικῶν ὄντων καὶ τῶν λογικῶν στοιχείων, ὅτι αὐτὰ ἔχουν ἰσχὺν ἀφθαρτον καὶ διέπουν τὴν σκέψιν παντὸς λογικοῦ ὄντος, ἔχει ἢ δὲν ἔχει τοῦτο συνείδησιν τοῦ γεγονότος τούτου.

Βεβαίως συμβολίζονται τὰ μαθηματικὰ καὶ τὰ γεωμετρικὰ ὄντα

διὰ ψηφίων καὶ σχημάτων, ὅπως ὑποδηλοῦνται καὶ τὰ λογικὰ ὄντα διὰ τῶν λέξεων (αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀπλᾶ ὄργανα τοῦ λόγου κατὰ Πλάτωνα, Κρατ. 388 Α. ὄργανον ἄρα τί ἐστί καὶ τὸ ὄνομα· αὐτόθ. 388 Β. ὄργάνω ὄντι τῷ ὀνόματι), ἀλλὰ ὁ αἰσθητὸς αὐτὸς συμβολισμὸς οὐδεμίαν σημασίαν ἔχει διὰ τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων τούτων. Ὁ συμβολισμὸς εἶναι ἀναγκαῖος διὰ τὴν αἴσθησιν διότι ἡ φύσις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἢ τῆς συνειδήσεως ἔχει δύο κόσμους, στενότερα συνδεδεμένους, τὸν οἰσθητὸν καὶ τὸν νοητὸν κόσμον, τὸν μὲν πρῶτον ὡς πεδῖον δράσεως κυρίως, τὸ δὲ δεύτερον ὡς πεδῖον νοήσεως. Τὸ αἰσθητὸν συμβολίζει μὲν τὸ νοητὸν, οὐδεμίαν ὅμως δύναται νὰ ἐξασκήσῃ ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ νοητοῦ. Μόνον κατὰ τὴν παιδείαν τῆς ψυχῆς καὶ κατὰ τὴν ἀναγωγὴν αὐτῆς εἰς τὸν νοητὸν κόσμον χρησιμεύει τὸ αἰσθητὸν καὶ ὡς ἐγερτικὸν τῆς νοήσεως ἢ ὡς παρακλητικὸν τῆς διανοίας. Ὁ κύκλος, ὡς μαθηματικὸν σχῆμα, εἶναι καίτι τὸ ὁποῖον δὲν συναποβάλλεται καὶ δὲν συναποσβύνεται ἅμα ἀποβληθοῦν καὶ σβυσθοῦν τὰ αἰσθητὰ του σύμβολα, τὰ ὁποῖα δύναται νὰ εἶναι ἀπειρα. Ὁ χρόνος, ὁ ὁποῖος ὁρίζει τὴν τύχην παντὸς αἰσθητοῦ, οὐδεμίαν ἐξασκεῖ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς οὐσίας τῶν γεωμετρικῶν σχημάτων καὶ τῶν μαθηματικῶν σχέσεων. Ὁ κύκλος, θεωρούμενος ὡς ἔννοια γεωμετρική, δὲν ἀρχίζει νὰ ὑπάρχῃ εἰς μίαν ὁρισμένην στιγμὴν, οὔτε παύει νὰ ὑφίσταται εἰς μίαν ἄλλην ὁρισμένην στιγμὴν χρόνου, ὅπως τὸ φυτὸν ἀρχίζει καὶ παύει νὰ ὑφίσταται, ζῆ καὶ ἀποθνήσκει. Καὶ διὰ νὰ ἀφήσωμεν τὰ γεωμετρικὰ σχήματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν μίαν ὁρισμένην σχέσιν πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ χώρου καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ χρόνου, καθ' ὅτι ἀμφότεραι αἱ ἔννοιαι αὗται διατελοῦν εἰς ἀπόλυτον πρὸς αὐτὸ σχέσιν, διότι ἓν ὁρισμένον γεωμετρικὸν σχῆμα εἶναι νοητὸν πλήρωμα τοῦ καθαροῦ χώρου καὶ τοῦ καθαροῦ χρόνου, ἐρχόμεθα εἰς τὸν **ἀριθμὸν**, ὁ ὁποῖος εἶναι στοιχεῖον τῆς διανοίας ὅλων πάλιν τῶν λογικῶν ὄντων καὶ ὁ ὁποῖος δὲν πληροῖ οὔτε χρόνον, οὔτε χώρον, ἀλλὰ εἶναι ἀρχὴ διακαθοριστικὴ καὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου. Ὁ χρόνος χωρὶς ἀριθμὸν εἶναι καίτι ἀνόητον καὶ ἀσύλληπτον διανοητικῶς (μόνον δὲ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἀντίληψιν ἀορίστως προσιτόν), ὁ δὲ χρόνος χωρὶς τὸν ἀριθμὸν εἶναι νοητικῶς κενός, ἄλογος. Ὁ ἀριθμὸς εἶναι καίτι κατ' ἐξοχὴν ἀχρονον καὶ ἀχωρον, διότι θὰ ἦτο τῷ ὄντι ἀνοησία ἂν ἐλέγαμεν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς 1 ἀρχίζει νὰ ὑφίσταται εἰς μίαν ὁρισμένην στιγμὴν καὶ ὅτι παύει νὰ ὑπάρχῃ εἰς μίαν ἄλλην ἐπίσης

ὁρισμένην στιγμὴν χρόνου, ὅπως θὰ ἦτο ἀνοησία ἂν ἐλέγαμεν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς 1 πληροῖ ὁρισμένον χώρον, ἔξω τοῦ ὁποῖου δὲν ὑπάρχει, ὅπως π.χ. τὸ ἀνθρώπινον σῶμα πληροῖ ὁρισμένον χώρον ἔξω τοῦ ὁποῖου δὲν ὑφίσταται.

Ὁ ἀριθμὸς εἶναι τὸναντίον εἰς πάντας τοὺς χρόνους καὶ εἰς πάντας τοὺς τόπους ὁ αὐτὸς καὶ εἶναι ἐξ ἴσου δεδομένος εἰς τὴν διάνοιαν πάντων τῶν λογικῶν ὄντων καὶ ἰσχύει καὶ ἔξω τῆς διανοίας, ὅσάκις αὕτη δὲν διανοεῖται τούτον. Ποῦ θὰ ἔπρεπε νὰ «τοποθετηθῆ» ὁ ἀριθμὸς ἂν δὲν ἀνήκει εἰς τὸν νοητὸν κόσμον; Ὅτι δὲν ἀνήκει εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει «τόπος» ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ, ὅπου ὁ ἀριθμὸς νὰ ἔχη θέσιν, τοῦτο εἶναι καταφανές, εὐθὺς ὡς σκεφθῆ τις, ὅτι ὁ ἀριθμὸς, πρὶν ἀκόμη ἀρχίσωμεν νὰ μετροῦμεν ἢ νὰ ἀριθμῶμεν καίτι αἰσθητὸν, πρὶν ἀκόμη εἰπωμεν, ὅτι τὸ τάδε αἰσθητὸν εἶναι ἓν ἢ ἐνέχει πολλά, ἦτοι ἐπιδέχεται τὸν ἀριθμὸν 1 ἢ καὶ μεγαλειότερόν τινα ἀριθμὸν, πρέπει ὁ ἀριθμὸς «ἓν» ὡς καὶ ὁ τυχὸν μεγαλύτερος νὰ διακαθορίσῃ τὴν διάνοιαν ἡμῶν, ἦτοι πρέπει νὰ εἶναι στοιχεῖον ἀπαραίτητον τῆς διανοίας μας, διότι ἄνευ τούτου εἶναι ἀδύνατον νὰ γίνῃ ἡ κρίσις, διὰ τῆς ὁποίας ὁρίζομεν καίτι ὡς «ἓν», ἦτοι προεδίδομεν εἰς αὐτὸ τὴν ιδιότητα τοῦ ἑνός. Ὅτι δὲ δὲν ἀνήκουν τὰ μαθηματικὰ ὄντα εἰς τὸν «μεταφυσικὸν κόσμον» τοῦτο εἶναι ἀπὸ τῆς «κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου» καὶ ἐντεῦθεν (διὰ τὴν νεωτέραν φιλοσοφίαν, διότι διὰ τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν τὸ ζήτημα ἦτο λελυμένον διὰ τοῦ Πλάτωνος καθ' ὃν ὁ ἀριθμὸς διατελεῖ εἰς ἀπόλυτον σχέσιν πρὸς τὸν λογισμὸν καὶ τὴν διάνοιαν) φιλοσοφικὸν ἀξίωμα, ὅσαιδήποτε καὶ ἂν εἶναι αἱ ἀντιρροήσεις μερικῶν καθυστερημένων μεταφυσικῶν. Ὅχι δὲ μόνον διὰ τῆς «κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου» τοῦ Kant (πρὸβλ. *Einleitung zur Kritik d. r. Vernunft*), ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς «λογικῆς» τοῦ Hegel (πρὸβλ. *Hegels Wissenschaft der Logik*, κυρ' ὡς τὰ κεφάλαια περὶ ποσότητος, ποσοῦ καὶ μέτρου), κατεδείχθη πλέον ὀριστικῶς διὰ τὴν φιλοσοφίαν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς δὲν ἔχει μεταφυσικὴν ὑπόστασιν, ἀλλὰ ἀπολύτως λογικὴν. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι διδακτικωτάτη ἡ ἱστορία τῆς νεωτέρας καὶ τῆς νεωτάτης μαθηματικῆς· ὅλοι οἱ μαθηματικοὶ καὶ ἰδίως οἱ ἰδρυταὶ τῆς νεωτέρας μαθηματικῆς θεωροῦν τὸν ἀριθμὸν ὡς ὄν διανοητὸν καὶ οὐχὶ μεταφυσικὸν. (Πρὸβ. Ernst Cassirer *Substanzbegriff und Funktionsbegriff* κε ρ. II, *Die Zahlbegriffe*, Berlin 1910). Ὁ ἀριθμὸς

είναι ὄν κατ' ἑξοχὴν διανοητόν. Βεβαίως ὑπάρχει σχέσις τις μεταξὺ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ ἀριθμοῦ, ἀλλὰ ἡ σχέσις αὕτη εἶναι λογική, εἶναι ἔργον τῆς διανοίας. Ἡ διάνοια ὀρίζει τὸ αἰσθητὸν διὰ τοῦ ἀριθμοῦ, τὸ αἰσθητὸν αὐτὸ κατ' αὐτὸ εἶναι ἀνάριθμον. Ὅταν λέγωμεν ὅτι τὸ τάδε πρᾶγμα ἔχει τόσον βάρος, ἐννοοῦμεν, ὅτι ἔχει τόσας μονάδας βάρους, ἡ δὲ μονὰς τοῦ βάρους, ὅπως εἶναι τὸ χιλιόγραμμα, εἶναι ἔργον τῆς διανοίας συντελεσθὲν διὰ τοῦ ἀριθμοῦ. Ὅταν λέγωμεν, ὅτι τὰ δύο σημεῖα Α καὶ Β ἀπέχουν ἀπ' ἀλλήλων τόσα καὶ τόσα μέτρα τοῦτο σημαίνει, ὅτι εἰς τὴν ἀπόστασιν αὐτὴν χωρεῖ ἡ μονὰς μετρήσεως, ἡ ὁποία εἶναι μεθοδικὸν μέσον, ὄργανον τῆς διανοίας, τόσας καὶ τόσας φορές. Καὶ τὸ βάρος καὶ ἡ ἀπόστασις εἶναι ἄθροισμα μονάδων. Κατ' ὅσον δὲ αἱ ποιότητες τῶν αἰσθητῶν ὄντων εἶναι ἄθροισμα μονάδων (καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ χρήματα τὰ ἐννοοῦμεν ὡς ἄθροισματα μονάδων) κατὰ τόσον καὶ μόνον εἶναι εἰς ἡμᾶς γνωστά κατὰ τὰλλα εἶναι ἐντελῶς ἀνόητα.

Ἐκτὸς ὅμως αὐτῆς τῆς σχέσεως τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῶν γεωμετρικῶν σχημάτων πρὸς τὰ χρονικὰ ὄντα, ὑπάρχει καὶ ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν, διὰ τῆς ὁποίας ἐννοοῦμεν ταῦτα, καὶ ἥτις εἶναι καὶ αὐτὴ χρονική. Ἐν καὶ τὸ αὐτὸ μαθηματικὸν νόημα, ἀποτελοῦν μόνιμον ἀντικείμενον τῆς διανοίας πάντων τῶν λογικῶν ὄντων, εὐρίσκεται ἢ δύναται νὰ εὑρεθῇ εἰς σχέσιν πρὸς ἀπειρίαν ψυχικῶν ἐνεργειῶν, διὰ τῶν ὁποίων τὰ διάφορα ἄτομα ἐννοοῦν τὸ νόημα τοῦτο. Ὅταν σκέπτομαι ἓνα μαθηματικὸν νόημα ἢ ἓνα γεωμετρικὸν λόγον π. χ., ὅτι αἱ γωνίαι ἑνὸς τριγώνου ἰσοδυναμοῦν πρὸς δύο ὀρθάς, ἐκτελῶ μίαν ψυχικὴν, διανοητικὴν ἐνέργειαν, καὶ δι' αὐτῆς ἐννοῶ τὸν γεωμετρικὸν τοῦτον λόγον. Τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν ἐκτελῶ πάντοτε ὁσάκις σκέπτομαι τὸν λόγον αὐτὸν τοῦ τριγώνου, δηλαδή ἐπαναλαμβάνω ἢ καλλίτερον ἐκτελῶ πάντοτε μίαν νέαν ψυχικὴν ἐνέργειαν. Θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἰπωμεν ὅτι διὰ τῶν νέων αὐτῶν διανοητικῶν ἐνεργειῶν θέτω καὶ νέους γεωμετρικοὺς λόγους καὶ ὁ λόγος τοῦ τριγώνου καθίσταται πάντοτε νέος καὶ συνεπῶς διάφορος διὰ τῶν νέων καὶ τῶ ὄντι διαφόρων διανοητικῶν ἐνεργειῶν; Βεβαίως ὄχι, διότι τὰ κύρια γνωρίσματα ἑνὸς γεωμετρικοῦ λόγου ἢ ἑνὸς μαθηματικοῦ ἢ λογικοῦ νοήματος εἶναι ἡ ἐνότης καὶ ἡ ταυτότης. Ὁ γεωμετρικὸς δηλαδή λόγος τοῦ τριγώνου εἶναι πάντοτε εἰς καὶ ὁ αὐτὸς, διὰ τοῦτο δὲ εἶναι καὶ δυνατὸν νὰ γίνεταί οὗτος ἀντικείμενον τῆς σκέψεως πολλῶν ἀτόμων. Ἄν δ

γεωμετρικὸς τοῦ τριγώνου λόγος ἑστερεῖτο τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ταυτότητος αὐτῆς θὰ ἦτο τῶ ὄντι ἀδύνατον νὰ ἀποτελέσῃ οὗτος ἀντικείμενον τῆς διανοίας πολλῶν συνάμα ἀτόμων, διότι ἕκαστον τῶν ἀτόμων τούτων θὰ ἐστρέφετο καὶ πρὸς ἕνα διάφορον λόγον τοῦ τριγώνου. Ὅστε ἡ λογικότης τοῦ νοήματος τοῦ τριγώνου οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν χρονικότητα τῆς διανοητικῆς ἐνεργείας, διὰ τῆς ὁποίας σκέπτομαι τὸ νόημα τοῦτο, ἐκτὸς ἐκείνης κατ' ἣν ἡ ἐνέργεια εἶναι τὸ ὄργανον τοῦ νοήματος. Ἡ ἀλήθεια ἑνὸς γεωμετρικοῦ λόγου ἢ μιᾶς κρίσεως στηρίζεται ἀκριβῶς εἰς τὸ γεγονός, ὅτι τὸ νόημά των εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ καὶ δὲν πολλαπλασιάζεται εἰς ἀπειρίαν νέων νοημάτων. Ὁ Rickert λέγει: «ὡς ἐμπειρικὸν ὑποκείμενον δύναμαι βεβαίως νὰ σκεφθῶ ἐπανειλημμένως τὸ ἴδιον ἀντικείμενον, ἀλλὰ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν σκέψιν ἐπαναλαμβάνω, δὲν εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἴδιον ἀντικείμενον, ἀλλὰ ἡ ἐνέργεια τοῦ σκέπτεσθαι, ἡ δὲ ἐνέργεια αὕτη δὲν εἶναι καθαρῶς λογική, ἀλλ' ἐμπειρικὴ πραγματικότης. Δύναμαι λοιπὸν νὰ θέσω τὴν ταυτότητα ἢ τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον ἅπαξ, δὶς, τρίς, ἀλλὰ δὲν θέτω δι' αὐτοῦ τὴν ταυτότητα ἢ τὸ ἀντικείμενον δις τοῦτέστι δὲν θέτω δύο ταυτότητας ἢ δύο ἀντικείμενα, ἀλλὰ θέτω δις, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μορφήν ἢ «ἐν καὶ τὸ αὐτὸ» ἀντικείμενον, δύναμαι δὲ νὰ πράξω τοῦτο μόνον ὅταν ἐννοῶ τὸ θέτειν ὡς μίαν ψυχικὴν, ἐν τῶ χρόνῳ διαρρέουσαν πραγματικότητα». (Rickert, Das Eine, die Einheit und die Eins σ. 56 ἐ. Heidelberger Abhandlungen zur Philosophie und ihrer Geschichte). Ὅστε τὸ μαθηματικὸν ἀντικείμενον, τὰ ὄντα γενικῶς τῆς μαθηματικῆς δὲν εἶναι οὔτε φυσικά, οὔτε μεταφυσικά, οὔτε πάλιν ψυχικά, ἀλλὰ νοητά. Ὡς πρὸς αὐτὸ εἶναι σύμφωνοι καὶ ἐκεῖνοι ἀκήμη, οἱ ὁποῖοι δὲν σκέπτονται ἐντελῶς κριτικῶς περὶ τῆς γνώσεως.

Γενικῶς λοιπὸν δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ὅτι τὸ μὲν αἰσθητὸν μεταβάλλεται, ἐνῶ τὸ νοητὸν παραμένει τὸ αὐτό. Τὸ ἀριθμούμενον ἀλλοιοῦται σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου, ἐνῶ τὸ ἀριθμοῦν ἢ καλλίτερον ἐκεῖνο διὰ τοῦ ὁποίου ἢ διάνοια ἀριθμοῖ, ἦτοι ὁ ἀριθμὸς παραμένει πάντοτε ἀναλλοίωτος. Τὴν διαφορὰν αὐτὴν μεταξὺ αἰσθητοῦ καὶ νοητοῦ, μεταξὺ ὕλης καὶ μορφῆς οὐδεὶς ἐκ τῶν κλασσικῶν φιλοσόφων ἠμφισβήτησέ ποτε.

Συνοψίζοντες τὰ προηγούμενα λέγομεν, ὅτι τὸ νοητὸν εἶναι ἐκεῖνο διὰ τοῦ ὁποίου ἐργάζεται ὁ νοῦς καὶ ἡ διάνοια, ἐκεῖνο πρὸς

τὸ ὁποῖον ἀναφερόμεθα πάντες πάντοτε ὁσάκις διανοούμεθα καὶ ἐννοοῦμεν. Τὸ ψυχικὸν εἶναι πάντοτε ἡ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς διὰ τῆς ὁποίας ἐννοοῦμεν τὸ νοητὸν, τὸ δὲ φυσικὸν εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον προσπίπτει διὰ τῶν αἰσθήσεων εἰς τὴν ψυχὴν. Καὶ τὰ μὲν δύο τελευταῖα δυνάμεθα νὰ τὰ χαρακτηρίσωμεν γενικώτερον ὡς τὸ αἰσθητὸν γένος καὶ ὡς τὸ κατὰ χρόνον καὶ χρόνον ἢ μόνον κατὰ χρόνον ὑπάρχον, τὸ δὲ πρῶτον ὡς τὸ νοητὸν γένος, τὸ ὁποῖον εἶναι ἔξω τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χρόνου καὶ τὸ ὁποῖον *ισχύει*. Ὁ γεωμετρικὸς λόγος, τὸ νόημα πάσης κρίσεως καὶ γενικῶς τὸ σύστημα τῶν ἐπιστημονικῶν κρίσεων, δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ *ισχύει*, ὅπως λέγει ἡ νεωτέρα ἀξιολογία, ἔχει ἰδεατὴν «ὑπόστασιν».

Πρὸς πληρεστέραν κατανόησιν τῶν εἰδῶν τούτων τοῦ ὄντος ἀναλύομεν μίαν ἀκόμη ἐπιστημονικὴν κρίσιν κατὰ τὴν ὁποίαν διακρίνομεν καὶ τὰ τρία εἶδη τοῦ ὄντος. Ἡ κρίσις, ὅτι ἡ γῆ κινεῖται περὶ τὸν ἥλιον, ἅμα ἀναλυθῆ, παρουσιάζει τὰ ἑξῆς συνιστώμενα αὐτὴν στοιχεῖα: α) τὴν *γραμματικὴν μορφήν*, ἡ ὁποία εἶναι ἐντελῶς αἰσθητὴ καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰς ἑξ ἑξ λέξεις «ἡ γῆ κινεῖται περὶ τὸν ἥλιον» β) ἀπὸ τὴν *ψυχικὴν ἐνέργειαν*, τὴν ὁποίαν καταβάλλω ὅταν ἐκτελῶ τὴν κρίσιν αὐτὴν καὶ ὁσάκις ἐπαναλαμβάνω ταύτην· ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια εἶναι χρονικὴ καὶ διάφορος εἰς ἕκαστον ἀνθρώπον ἐκτελοῦντα τὴν κρίσιν ὡς καὶ εἰς τὸν αὐτὸν ἀνθρώπον ὁσάκις οὗτος ἐκτελεῖ τὴν κρίσιν ταύτην. γ) ἀπὸ τὸ *νόημα* τὸ ὁποῖον ἐνσαρκοῦται εἰς τὴν κρίσιν αὐτὴν καὶ τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ πραγματικὴ οὐσία τῆς κρίσεως, ἥτοι τὸ ὅτι ἡ γῆ κινεῖται περὶ τὸν ἥλιον· (ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς, ὃν κρίσις, νοεῖται καὶ δὲν ὑποπίπτει εἰς τὴν αἰσθησιν) καὶ δ) ἀπὸ τὴν *πραγματικὴν κίνησιν* τῆς γῆς περὶ τὸν ἥλιον, ἡ ὁποία εἶναι *φυσικὴ ἐνέργεια*, (φυσικὸν τι φαινόμενον) καὶ εἶναι κατὰ βῆθος ἄλογος καὶ ἡ ὁποία, κρινομένη ὑπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς διανοίας, δὲν μεταβάλλεται. Ἡ γῆ κινεῖται περὶ τὸν ἥλιον, εἴτε ἐκτελοῦμεν εἴτε δὲν ἐκτελοῦμεν τὴν κρίσιν περὶ τῆς κινήσεώς της.

Τὴν ἐνέργειαν καὶ τὸ φαινόμενον τῆς κινήσεως τὰ ἐξετάζει ἡ ἀστρονομία, σχετίζουσα αὐτὰ πρὸς ἄλλας ἐνεργείας καὶ ἄλλα φαινόμενα τῶν οὐρανόων σωμάτων, τὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν τὴν ὁποία ἐκτελοῦμεν κρίνοντες τὴν κίνησιν τῆς γῆς περὶ τὸν ἥλιον ἡ ψυχολογία, συνυπάγουσα τὴν ἐνέργειαν ταύτην εἰς τὸ γενικώτερον αὐτῆς θέμα περὶ τῆς λειτουργίας ἢ ἐνεργείας τοῦ σκέπτεσθαι,

τὸ νόημα τῆς κρίσεως ὡς πρὸς τὰ γνωρίσματά του καὶ ὡς πρὸς τὰς διαφορὰς του ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν τῆς κρίσεως, τὸ ἐξετάζει ἡ φιλοσοφία ὡς λογικὴ ἢ ὡς θεωρία τῆς ἐπιστήμης, περὶ δὲ τὴν γραμματικὴν μορφήν ἀσχολεῖται ἡ γραμματικὴ.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον διειθέμεθα νὰ δείξωμεν εἶναι, ὅτι εἰς τὰ διάφορα εἶδη τοῦ ὄντος ἀνταποκρίνονται καὶ ὠρισμένα εἶδη ἐπιστημῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν δύνανται νὰ ὑπερβοῦν τὰ ἐννοιολογικὰ ὅρια τοῦ ὄντος τὸ ὁποῖον ἐξετάζουν, χωρὶς νὰ μὴ παραβοῦν συνάμα καὶ τοὺς θεμελιώδεις ὅρους τῆς ὑποστάσεως αὐτῶν. Οὕτω πως ὅταν ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη, ἡ ὁποία διαπραγματεύεται περὶ τοῦ φυσικοῦ ὄντος, ὑπερβῆ τὰ ὅρια τοῦ εἶδους αὐτοῦ τοῦ ὄντος καὶ ζητήσῃ νὰ ἐξηγήσῃ τὸ ὄν γενικῶς, ἥτοι καὶ τὸ ψυχικὸν καὶ τὸ νοητὸν ὄν, τότε παύει νὰ εἶναι θετικὴ ἐπιστήμη καὶ μεταβάλλεται εἰς *δογματικὴν μεταφυσικὴν*. Ἡ ψυχολογία, ἡ ὁποία, μετὰ τὰς κατακτήσεις της κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα, συνετάχθη πλέον εἰς τὴν χορείαν τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν καὶ χαρακτηρίζεται ὡς ἐμπειρικὴ, ἔχει ὡς *νόμιμον* αὐτῆς ἀντικείμενον τὸ ψυχικὸν ὄν τὸ ὁποῖον ἀναλύεται εἰς τὰ ψυχικὰ φαινόμενα. Ὅσάκις δὲ ζητήσῃ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ ὄν γενικῶς, ἥτοι καὶ τὰ δύο ἄλλα εἶδη τοῦ ὄντος, ἐπειδὴ αἱ εἰδικαὶ αὐτῆς μέθοδοι ἔχουν περιορισμένην μόνον ἰσχύιν, διὰ τοῦτο ἡ ἀπόπειρα αὐτῆς πρὸς γενικοποίησιν θὰ εἶναι δογματικὴ, ἥτοι θὰ ἀντιβαίνη εἰς τὰ κριτήρια τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτῆς ὑποστάσεως. Ἡ τοιαύτη ἀπόπειρα γενικοποίησεως ἢ μάλλον ἀπολυτοποιήσεως τῆς μεθόδου τῆς ἐμπειρικῆς ψυχολογίας καὶ τῆς ψυχολογίας γενικῶς εἶναι γνωστὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας ἀπὸ τοῦ I. Erdmann διὰ τοῦ ὄρου «*ψυχολογισμὸς*». Μόνον τῆς φιλοσοφίας αἱ ἀρχαί, ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶναι γενικαί, δηλαδὴ πηγάζουν ἀπὸ αὐτὰ ταῦτα τὰ γένη τοῦ ὄντος καὶ ἀπὸ τὰς κατηγορίας τοῦ συνειδότης, τὸ ὁποῖον γνωρίζει τὸ ὄν, εἶναι δυνατόν νὰ ὑποθετοῦν ὡς ἐρμηνευτικαὶ ἀρχαὶ τῆς οὐσίας τοῦ κόσμου γενικῶς. Ἡ φιλοσοφία εἶναι *cognitio ex principiis ἐνῶ* ἡ ψυχολογία εἶναι *cognitio ex datis*.

Σημ. Ἐνταῦθα θὰ εἶδει νὰ γίνῃ λόγος καὶ περὶ τῆς ἐννοίας τῆς ἱστορίας τῆς ἐπιστήμης, ὡς καὶ περὶ τῆς ποιότητος τοῦ ἱστορικοῦ ὄντος. Θὰ ἔπρεπε νὰ ἐρωτηθῆ ποῦ ἀνήκει ἐννοιολογικῶς τὸ ἱστορικὸν ὄν καὶ ποῖος εἶναι ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀντικειμένου τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν. Καὶ τὰ δύο

Ἡ ψυχολογία, ἐπειδὴ ἐξετάζει τὴν καθαρὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν καὶ δὴ διὰ μεθόδων ἐμπειρικῶν, εἶναι ἐπιστήμη γεγονότων, ἐνῶ ἡ φιλοσοφία οὐδέποτε ἐρευνᾷ καὶ καθορίζει γεγονότα, ἀλλ' ἀναζητεῖ πάντοτε νοήματα καὶ ιδέας. Ἡ φιλοσοφία ὅμως ὑπάρχει πάντοτε εἴτε ὡς λογικὴ, εἴτε ὡς ἠθικὴ, εἴτε ὡς αἰσθητικὴ. Τὸν χωρισμὸν τῆς φιλοσοφίας ὡς λογικῆς ἀπὸ τὴν ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν διετύπωσε σαφέστατα ὁ Herbart καθορίσας ἀκριβῶς τί εἶναι νόημα λογικὸν καὶ τί ψυχικὴ ἐνέργεια. Ὁ Herbart λέγει «πᾶν νοούμενον, ὅταν θεωρηθῆ μόνον ὡς πρὸς τὴν ποιότητα αὐτοῦ, εἶναι, ὑπὸ λογικὴν σημασίαν, **ἐννοία**. Τὸ νοοῦν ὑποκείμενον δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ὅταν θεωροῦμεν τὸ **νοούμενον**. Εἰς τὸ ὑποκείμενον ἀποδίδομεν μόνον ὑπὸ ψυχολογικὴν σημασίαν ἐννοίας, ἐνῶ, ἐκτὸς τούτου, ἡ ἐννοία τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ τριγώνου κτλ. δὲν ἀνήκει εἰδικῶς εἰς κανένα. Γενικῶς ὑπὸ λογικὴν σημασίαν πᾶσα ἐννοία ὑπάρχει μόνον **ἀπαξ**. Τὸ τοιοῦτον δὲν θὰ ἦτο δυνατόν ἂν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐννοιῶν ἠῦξανε μὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑποκειμένων τὰ ὅποια ἐννοοῦν τὰς ἐννοίας, ἢ ἂν ἠῦξανε μὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν διαφορῶν ἐνεργειῶν τοῦ διανοεῖσθαι διὰ τῶν ὁποίων, ψυχολογικῶς θεωρουμένων τῶν ἐννοιῶν, ἐννοιά τις δημιουργεῖται καὶ ἀνακίπτει εἰς τὴν συνείδησιν. Τὰ οὐτῶς τῶν ἀρχαιοτέρων φιλοσόφων, καὶ παρ' αὐτῶ ἀκόμη τῶ Wolff, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἐννοιαὶ ὑπὸ λογικὴν σημασίαν καὶ ὁ ἀρχαῖος λόγος *essentiae rerum immutabiles* ἀνήκει εἰς τὸ προκείμενον. Καὶ αὐτὸς δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ : **αἱ ἐννοιαὶ εἶναι καὶ ἀπολύτως ἀχρονον**. Αἱ ἐννοιαὶ ὅμως ὑπὸ τὴν σημασίαν ταύτην, καθ' ἣν ἀποτελοῦν κοινὸν λογικὸν κτῆμα ὅλων τῶν ἀνθρώπων, δὲν

ὅμως αὐτὰ προβλήματα διεπραγματεύθημεν ἐν τῇ πραγματείᾳ ἡμῶν « ἡ ἐννοία τῆς φιλοσοφίας καὶ ἡ ἐννοία τῆς ιστορίας τῆς φιλοσοφίας », (Ἀρχαῖον φιλοσοφίας καὶ θεωρίας τῶν ἐπιστημῶν, τεῦχος 1) ὅπου ἐδείχθη, ὅτι ἡ ιστορία δὲν εἶναι οὔτε φύσις οὔτε ψυχικὴ ἐνέργεια. Καὶ ἡ φύσις καὶ ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια εἶναι ὑπόβαθρα τῆς ιστορικῆς ζωῆς, ἡ ὅποια διέπεται ἀπὸ νοήματα καὶ ἀπὸ ἀξίας. Τὰ νοήματα δὲ καὶ αἱ ἀξίαι αὗται τῆς ιστορικῆς ζωῆς ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον τῶν ιστορικῶν ἐπιστημῶν. Ἰστοτε τὸ ἀντικείμενον τῶν ιστορικῶν ἐπιστημῶν ὅσονδήποτε καὶ ἂν εἶναι συνυφασμένον πρὸς τὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν καὶ πρὸς τὴν φύσιν εἶναι τῶ *δντι ν ο η τ ὅ ν*. Ἡ ιστορία εἶναι ὁ μικτὸς ἐκεῖ ὅς κόσμος ὅπου συνυφαίνεται ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια πρὸς ὠρισμένης ἀξίας.

εἶναι τίποτε τὸ ψυχολογικόν. (Herbart, *Psychologie als Wissenschaft*, II, § 120 (ἐκδ. πρώτη σ. 175). Ὁ αὐτὸς φιλόσοφος καὶ ψυχολόγος διακαθορίζων τὴν σχέσιν τοῦ λογικοῦ νοήματος καὶ τῶν ἐννοιῶν γενικῶς πρὸς τὰς ψυχολογικὰς ἐνεργείας διὰ τῶν ὁποίων ἐννοοῦμεν τὸ νόημα καὶ τὰς ἐννοίας λέγει τὰ ἑξῆς : « ὅλαι αἱ σκέψεις μας εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθοῦν ἀπὸ δύο πλευρὰς, ἀφ' ἑνὸς ὡς **ἐνεργεῖαι** τοῦ πνεύματός μας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀναφορικῶς πρὸς ἐκεῖνο τὸ ὅποιον **ἐννοεῖται** δι' αὐτῶν. Ἐν τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει ὀνομάζονται **ἐννοιαὶ**. Ὁ ὅρος **ἐννοια**, ἐπειδὴ δηλοῖ τὸ ἐννοούμενον, ἐπιτάσσει ἡμᾶς ν' ἀπαλλαγῶμεν ἀπὸ τὸν τρόπον καθ' ὃν δεχόμεθα, δημιουργοῦμεν καὶ ἀναδημιουργοῦμεν τὴν ἐννοίαν ». (Herbart, *Lehrbuch zur Einleitung in die Psychologie* § 34). Ἐν δὲ § 35 λέγει « Ἡ **κατανόησις** μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας εἶναι δυνατόν νὰ ἐπαναληφθῆ πολλάκις, συνάμα δὲ νὰ ἐκτελεσθῆ εἰς διαφορῶν περιστάσεις ἀπὸ ἀπειρα λογικὰ ὄντα χωρὶς δι' αὐτοῦ νὰ πολλαπλασιασθῆ καὶ ἡ ἐννοία. Πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι αἱ ἐννοιαὶ δὲν εἶναι οὔτε πραγματικὰ (αἰσθητὰ ὅπως λέγομεν ἡμεῖς) ἀντικείμενα, οὔτε πραγματικαὶ (ψυχικαὶ) ἐνεργεῖαι τοῦ σκέπτεσθαι. » Διὰ τὴν ἐννοήσιν ὁ ἀναγνώστης πόσον διαφέρει ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ὀνομάζομεν σήμερον « ψυχολογία » ἀπὸ τὴν ἐννοίαν περὶ ψυχολογίας ἡ ὅποια εἶναι συνυφασμένη πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας ἐκθέτομεν δι' ὀλίγων τῆς ἱστορικῆς πορείας τῆς ἐννοίας τῆς ψυχολογίας

Εἰς τὸν Πλάτωνα τὸ πρόβλημα τῆς ψυχῆς προσλαμβάνει χαρακτηριστῆρα ἐντελῶς αὐθυπόστατον, δηλαδὴ γίνεται ἀρχὴ τοῦ λόγου, τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ τοῦ καλοῦ. Ἡ ψυχὴ θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ὡς ἡ ἐνότης ἐκείνη ἡ ὅποια νοεῖ, πράττει καὶ αἰσθάνεται καὶ ἡ ὅποια, ἀφοῦ προηγουμένως, μορφωθῆ καὶ διαπαιδαγωγηθῆ, τίχτει, γεννᾷ τὴν γνῶσιν, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ καλόν. Τὰ πάντα καταλήγουν κατὰ τὸν Πλάτωνα εἰς τὴν ἐνιαίαν αὐτὴν **ιδέαν**, ἣτις ἔχει συνείδησιν ὅλων αὐτῶν καὶ τὴν ὅποιαν καλοῦμεν συνήθως ψυχὴν (Θεαίτητος. 184. *μία τις ἰδέα* ψυχῆς), καὶ τὴν ὅποιαν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ καλέσωμεν ὅπως δήποτε ἄλλως θέλομεν (εἴτε ψυχὴν εἴτε ὅτι δεῖ καλεῖν. Θεαίτ. 184 Δ). Ἐχομεν δηλαδὴ εἰς τὸν Πλάτωνα τὴν ὑγιᾶ ἐννοίαν τοῦ ὑποκειμένου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν σοφιστικὴν καὶ ἰδίαν πρὸς τὸν Πρωταγόραν ὅπου τὸ πρόβλημα τῆς ψυχῆς καὶ γενικῶς τοῦ ὑποκειμένου προσλαμβάνει τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀπολύτου σχετικότητος,

καὶ τῆς καθολικῆς αἰσθησιαρχίας. Ἡ αἴσθησις καθορίζει τὴν ἐκάστοτε ποιότητα, καὶ τὴν πραγματικὴν κατάστασιν τοῦ ὑποκειμένου αὐτῆ εἶναι ἢ διδασκαλία τοῦ Πρωταγόρου. Ὁ Πλάτων συνέλαβε τὴν ἔννοιαν τῆς ψυχῆς κατὰ τὴν καθαρὰν αὐτῆς ποιότητα καὶ ἀπῆλλαξεν αὐτὴν ἀπὸ τὰ αἰσθησιαρχικὰ καὶ πραγματολογικὰ αὐτῆς στοιχεῖα ὅπως ἐδέχθησαν αὐτὰ ἢ σοφιστικὴ καὶ ἢ προσωκρατικὴ φιλοσοφία διότι εἶναι ὁ πρῶτος ὁ ὁποῖος ἀνῆλθε εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἠθικῆς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς, τὴν τείνουσαν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ δὲ ἀγαθὸν ἐξαρτᾷ ὁ Πλάτων ἀπὸ τὴν υπεύθυνον τῆς ψυχῆς πράξιν, καὶ ἀπὸ τὴν λογικὴν αὐτῆς ἰκανότητα. Ἡ τοιαύτη δὲ ἀντίληψις τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἠθικῆς τῆς ψυχῆς ἐνεργείας εἶναι δυνατὴ μόνον ἀφοῦ προηγουμένως ἐμβαθύνει τις εἰς τὸ πρόβλημα τῆς ψυχῆς, τοῦ ὑποκειμένου. Εἰς τὸ «Συμπόσιον» ὅπου ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς ἐξετάζεται ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τὸν ἔρωτα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ ἀντικειμενικὰ ἀγαθὰ, πρὸς τὴν ἐπιστήμην, τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ ὠραῖον, ἡ ψυχὴ ἐννοεῖται ὡς ἐνέργεια συνειδητῆ τείνουσα πάντοτε πρὸς τὴν τελειοποίησιν αὐτῆς καὶ πρὸς τὴν ἐξομοίωσιν αὐτῆς πρὸς τὸ θεῖον ἢ ὡς ὁ Πλάτων λέγει, πρὸς ἀπόλυτον θεωρίαν ὠραίου, καὶ εἰς ὁλοκληρωτικὴν συνουσίαν αὐτῆς μετὰ τοῦ θεοῦ. «θεῖσθαι μόνον καὶ ξυνεῖναι». (Συμπ. 211 Δ). Ὁλόκληρος ἡ ἐργασία τῆς ψυχῆς καὶ συγκεκριμένως ἡ θετικὴ αὐτῆς *δημιουργία* χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ὡς *γέννησις*, ὡς *τόκος*. (Συμπ. 206 E.). Ἡ ψυχὴ κωφορεῖ, τίκτει καὶ γεννᾷ τὸ ἀγαθὸν γενικῶς, εἰδικῶς δὲ τὸν λόγον, τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ καλόν. Ἀλλὰ ὁ Πλάτων προχωρεῖ ἔτι μᾶλλον περαιτέρω καὶ θεωρεῖ τὴν ἔννοιαν καὶ εἰδικῶς τὴν ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς ὡς *αὐτόνομον* καὶ *αὐτοτελῆ*. Ἡ ψυχὴ εἰς ἑαυτὴν ἐπιστρέφουσα, θεωρεῖ τὴν ἰδίαν αὐτῆς ὑπόστασιν καὶ ἀποβάλλει οἰανδήποτε ἐξωτερικὴν ἐπίδρασιν, ἥτοι ἡ ψυχὴ θεωρεῖται ὡς αὐτονοοῦμενον καὶ αὐτοκρατούμενον ὄν. Ὅσον ἐμβαθύνει ὁ Πλάτων εἰς τὴν ἰδέαν τῶν ὄντων, τόσον προχωρεῖ καὶ εἰς τὸν ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν τῆς ἔννοιᾶς τῆς ψυχῆς, τόσον ἐμβαθύνει εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς, τὴν ὁποῖαν ἐν μὲν τῷ Θεαιτήτῳ ὁρίζει ὡς ἐνιαίαν ἰδέαν γνώσεως, ἐν δὲ τῷ Πολιτείᾳ ὡς ἐνιαίαν ἀρχὴν γνώσεως καὶ πράξεως, ἐν δὲ τῷ Φαίδωνι ὡς αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς ζωῆς (Φαίδ. 106 D). Τὸ πρόβλημα τῆς συνειδητέσεως καὶ γενικῶς τῆς ὑποκειμενικότητος ἦτο δυνατόν νὰ ἐννοηθῆ μόνον μετὰ τὴν ἐμβάθυνσιν εἰς τὰ προβλή-

ματα τῆς ἀντικειμενικότητος, εἰς τὰ προβλήματα τοῦ λόγου, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ὠραίου. Τοῦτο δὲ παρατηροῦμεν συντελούμενον εἰς τὸν Πλάτωνα. Ἡ φιλοσοφικὴ παιδεία ἔχει ὡς σκοπὸν τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς ἐνεργείας αὐτῆς τῆς ψυχῆς καὶ τῆς αὐτοκαταληψίας αὐτῆς «καὶ ἐθίσαι αὐτὴν καθ' αὐτὴν πανταχόθεν ἐκ τοῦ σώματος συναγείρεσθαι τε καὶ ἀθροίζεσθαι» (Φαίδων, 67 C καὶ D).

Ὁ Ἀριστοτέλης ὁρίζει τὴν ψυχολογίαν ὡς ἐπιστήμην καὶ χωρίζει αὐτὴν ἀπὸ τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας ἀποδίδει δὲ εἰς αὐτὴν σπουδαίαν σημασίαν (ἢ τῆς ψυχῆς ἱστορία τίμιον καὶ χαλεπὸν). Διαπρίνων δὲ ἑαυτὸν ἀπὸ τοὺς προηγουμένους φιλοσόφους καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τοὺς προσωκρατικούς λέγει, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ προκύπτῃ ἐκ τῶν στοιχείων, εἴτε τοῦ πυρὸς, εἴτε ἄλλου τινος φυσικοῦ στοιχείου.

Ὁ χωρισμὸς αὐτὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὰ φυσικὰ στοιχεῖα εἶχε γίνῃ ἤδη ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος κατὰ τρόπον ἐντελῶς σαφῆ. Εἰς τοῦτο ὁ Ἀριστοτέλης ἀκολουθεῖ τὸν Πλάτωνα, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ τὴν ψυχὴν ὡς ἐνότητα διακυβερνώσαν τὰ στοιχεῖα καὶ ὡς αὐτενοοῦμένην. Βεβαίως ὅταν ὁ Πλάτων χαρακτηρίζῃ τὴν ψυχὴν «ὡς μίαν» καὶ μάλιστα ὡς «μίαν ἰδέαν» δηλαδὴ ὡς «ἀπόλυτον ἐνότητα» δὲν ἐννοεῖ τὴν ψυχὴν ὡς ἀριθμὸν, ὅπως ἔπραξεν ὁ Ξενοκράτης, διότι ὁ ἀριθμὸς εἶναι κατὰ Πλάτωνα στοιχεῖον τῆς ψυχῆς, λόγος τῆς ψυχῆς. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀκολουθῶν τὸν Πλάτωνα, ὅστις εἰς τὸν Φαίδωνα ὥρισε τὴν ψυχὴν ὡς «αὐτὸ τὸ τῆς ζωῆς εἶδος», θεωρεῖ τὴν ψυχὴν ὡς τὴν «ἀρχὴν τῆς ζωῆς» (περὶ ψυχῆς 414 α 12) ἥτοι τὸ αἷτιον ἐκεῖνο διὰ τοῦ ὁποῖου «ζῶμεν καὶ αἰσθανόμεθα καὶ διανοούμεθα πρῶτον».

Τὸν ὀριμὸν δὲ τοῦ Πλάτωνος περὶ ψυχῆς ἐμβαθύνει ὁ Ἀριστοτέλης κατὰ τὴν βιολογικὴν αὐτοῦ ἀπόψιν καὶ ὁρίζει τὴν ψυχὴν ὡς «ἐντελέχειαν» τοῦ ὁργανικοῦ σώματος. «Ψυχὴ ἔστιν ἡ πρώτη σώματος ἐντελέχεια δυνάμει ζωὴν ἔχοντος, σώματος φυσικοῦ ὁργανικοῦ. (Περὶ ψυχῆς 412 α 97 β 5)». Ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς προσλαμβάνει διὰ τοῦ Ἀριστοτέλους τὴν σημασίαν ἐκείνην τὴν ὁποῖαν ἀπαντῶμεν κυρίως καὶ σήμερον ἐν τῇ βιολογίᾳ.

Ὁ Ἀριστοτέλης διατηρεῖ κυρίως τὴν διαίρεσιν τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς ὅπως ἐγένετο αὐτὴ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, ὅστις διήρесе αὐτὴν εἰς τὸ λογικόν, τὸ λόγον ἔχον, καὶ εἰς τὸ ἄλογον, «ψυχῆς δύο μέρη τὰ τε ἄλογον καὶ τὸ λόγον ἔχον».

(περί ψυχῆς, 432, α 26) Ὅπως ὁμοῦς ὁ Πλάτων προέβη εἰς τὴν ὑποδιαίρεσιν τῆς πρώτης αὐτῆς διαιρέσεως καὶ ἔθεσε τρία μέρη, τὸ λογιστικόν, τὸ θυμοειδές, καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν, ἔτσι καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὑποδιήρσε τὴν ψυχὴν εἰς τὸ «θρεπτικόν», «αἰσθητικόν» καὶ «διανοητικόν» λέγων, ὅτι «ἡ ψυχὴ... τούτοις ὄρισται, θρεπτικῶ, αἰσθητικῶ, διανοητικῶ (π. ψ. 423, β. 11.) Τὸ διανοητικόν ἔχει καὶ εἰς τὸν Ἀριστοτέλη τὴν ὑψίστην ἀξίαν, διότι δι' αὐτοῦ κατανοεῖ ἡ ψυχὴ τὰ ὄντα, τὰ ὅποια εἶναι κάπως καὶ δημιουργήματά της «ἡ ψυχὴ τὰ ὄντα πῶς ἐστὶ πάντα, (π. ψ. 431, β, 21).

Καὶ εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ εἰς τὸν Ἀριστοτέλη ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς εἶναι ἐξαιρετικῶς ἀνεπτυγμένη, διότι καὶ ὑπὸ τῶν δύο θεωρεῖται ἄφ' ἑνὸς μὲν ὡς ἡ διαπλαστικὴ καὶ δημιουργικὴ αἰτία τοῦ ὄργανισμοῦ, ἄφ' ἑτέρου δὲ, ἔφ' ὅσον εἶναι λογικὴ, ὡς ἡ ἀρχὴ τῆς κατανοήσεως τῶν ὄντων. Εἶναι δηλαδὴ ἀρχὴ ζωῆς καὶ ἀρχὴ γνώσεως. Εἰς τὸν Ἀριστοτέλη βεβαίως ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς ὡς ἀρχῆς ζωῆς εἶναι περισσότερο ἀναπτυγμένη, δηλαδὴ ἔχει εὐρύτεραν ἐφαρμογὴν ἐπὶ τοῦ κόσμου τῆς βιολογίας, ἂν καὶ ὁ Πλάτων λέγει ρητῶς ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι «αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς ζωῆς». Ἐχομεν δηλαδὴ καὶ εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ εἰς τὸν Ἀριστοτέλη τὰς δύο ἐκείνας σημασίας τῆς ἔννοιας τῆς ψυχῆς αἱ ὅποιαι διέπουν κατόπιν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, ἂν καὶ αἱ ἀκρότητες, αἱ ἀναπτύχθεισαι ἐπὶ βάσει τῆς διττῆς αὐτῆς σημασίας τῆς ἔννοιας τῆς ψυχῆς, οὐδαμῶς ἐναρμονίζονται οὔτε πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος, οὔτε πρὸς τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους τοιαῦται ἀκρότητες εἶναι ἐκείνη τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἐκείνη τοῦ μηχανισμοῦ. Εἰς τὸν χριστιανισμόν ἡ ψυχὴ εἶναι «ὑπέρτατος», «ἰσότης» ὑπάρχουσα καὶ μετὰ θάνατον, ἀπολύτως χωριζομένη ἀπὸ τὸ σῶμα, ἐνῶ εἰς τὸν μηχανισμόν ἡ ψυχὴ εἶναι ἀπόρροια τῆς μηχανικῆς κινήσεως τῶν μορίων τῆς ὕλης.

Αἱ δύο αὗται ἔννοιαι περί ψυχῆς, ποὺ συναντῶνται εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, θὰ ἠδύναντο νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς ἡ «βιολογικὴ» καὶ ἡ «γνωσεολογικὴ» καὶ ἡ μὲν πρώτη εἶναι ἀρχὴ τοῦ βίου, τῆς ζωῆς, ἡ δευτέρα ἀρχὴ τῆς γνώσεως. Διέπουν δὲ αἱ ἔννοιαι αὗται σχεδὸν ὁλόκληρον τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ὡς καὶ τὴν λοιπὴν εὐρωπαϊκὴν φιλοσοφίαν. Εἰς τὸν Πλωτῖνον, ὅπου τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐνσαρκώνεται διὰ τελευταίαν φορὰν εἰς μίαν ἀκεραίαν φιλοσοφικὴν προσωπικότητα, αἱ δύο αὗται ἔννοιαι περί ψυχῆς διακρί-

νονται ἐπίσης σαφέστατα, ἡ ψυχὴ εἶναι κατ' αὐτὸν ἀρχὴ ζωῆς καὶ ἀρχὴ γνώσεως.

Ἄλλὰ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ψυχολογίας συναντῶμεν καὶ μίαν ἄλλην ἔννοιαν περί ψυχῆς, τὴν σήμερον καλουμένην «ἐμπειρικὴν», καὶ ἡ ὅποια εἶναι κυρίως νεώτερα ἔννοια ἐδραιωθεῖσα διὰ τῶν νεωτέρων ἐμπειρικῶν (πρῶτον ὑπὸ τοῦ Locke) καὶ ἀνάχθεισα εἰς ἐπιστημονικὸν ὕψος καὶ ἐπιστημονικὴν αὐτοτέλειαν διὰ τῶν ἐργασιῶν τῶν Weber, Fechner καὶ Wundt, οἱ ὅποιοι εἶναι καὶ οἱ θεμελιωταὶ τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας. Διὰ τῶν ἐργασιῶν τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν ἡ ἐμπειρικὴ ψυχολογία ἀπεσχίσθη πλήρως ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἐγενε αὐτοτελὴς εἰδικὴ ἐπιστήμη καταχθεῖσα οὕτω εἰς τὴν χορείαν τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν.

Ἀνάπτυξιν τῆς ἀρχαίας ἔννοιας τῆς ψυχῆς ὡς ἀρχῆς τῆς γνώσεως ἀποτελεῖ ἡ θεωρία τῆς ψυχῆς τοῦ Descartes, ὁ ὅποιος δοῖζει τὴν ψυχὴν ὡς *res cogitans*, καὶ ὁ ὅποιος παραμερίζων τὴν ἔννοιαν περί ψυχῆς ὡς ἀρχῆς τῆς ζωῆς λέγει: «Il n'y a qu'une seule âme dans l'homme, c'est à dire, la raisonnable». Ἐπίσης τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν συνεχίζει, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ὁ Leibniz, ὅστις διὰ τῆς ἔννοιας τῆς «*apperception*» ἐκφράζει κυρίως τὴν ἰκανότητα τῆς γνώσεως. Ἡ ἄλλη δὲ ψυχολογικὴ ἔννοια τοῦ Leibniz, περί τῶν «*perceptions insensibles*» ἢ «*petites perceptions*» εἶναι προφανῶς ἐσχηματισμένη ἐπὶ τῆ βάσει τῆς πρώτης ἔννοιας καὶ χρησιμεύει εἰς τὴν συμπλήρωσιν αὐτῆς καὶ ἔχει σχέσιν μὲ τὴν ψυχολογικὴν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος περί «ἀναμνήσεως». Ἡ ἔννοια αὕτη τῆς ψυχῆς ἀναπτύσσεται κατόπιν κυρίως ὑπὸ τοῦ Kant, ὅστις ἀπαλλάσσει αὐτὴν ἀπὸ κάθε μεταφυσικῆν ἐπιβάρυνσιν δοῖζει τὴν ψυχὴν ὡς τὸ «λογικὸν ὑποκείμενον», τὴν δὲ θεωρίαν περί τῆς «μεταφυσικῆς ὄντοτης» τῆς ψυχῆς καταδεικνύει ὡς ἀδύνατον. Ἐκτὸς ὁμοῦς τῆς λογικῆς ἔννοιας τῆς ψυχῆς εὐρίσκομεν εἰς τὸν Kant καὶ τὴν «βιολογικὴν» τὴν ὅποιαν ἔννοιαν ὁ Kant ὡς «τελεολογικὴν» καὶ τὴν ἐμπειρικὴν. Ἡ ψυχολογία εἶναι κατὰ τὸν Kant μόνον ἐμπειρικὴ ἐπιστήμη. Εἰς τὸν Hegel ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς ἀναπτύσσεται ἐπίσης σχεδὸν ὅπως καὶ παρ' ἀρχαίοις, δηλαδὴ ὡς ἀρχὴ γνώσεως καὶ ζωῆς.

Αἱ σχολαὶ αἱ συνεχίζουσαι σήμερον ἐν Γερμανίᾳ τὴν φιλοσοφικὴν παράδοσιν τοῦ Kant διακρίνουσιν μὲν ἀπὸ κοινοῦ σαφέστατα τὴν ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας, διχογνωμοῦν ὁμοῦς ὡς

πρὸς τὸ δυνατόν ἢ μὴ τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς «τελεολογικῆς» ψυχολογίας, ἢ ὅποια ἰδρύθη κυρίως ὑπὸ τοῦ Dilthey καὶ ἐρμηνεύει **νοήματα** καὶ ὄχι ἐνεργείας τῆς ψυχῆς.

Ἡ «βιολογικὴ» περὶ ψυχῆς ἔννοια ἀνεπτύχθη ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐποχῇ κυρίως ὑπὸ τῶν Buffon, Johannes Müller, Liebig, Schopenhauer, Eduard v. Hartmann, Bergson καὶ ὑπὸ τοῦ νεωτάτου ἀναδημιουργοῦ τοῦ «βιολογισμοῦ» Hans Driesch. Ὁ Driesch ὀνομάζει τὴν αὐτὴν αἰτίαν τῆς ζωῆς, **ἐντελέχειαν** καὶ ἐννοεῖ αὐτήν, μὲ ἐλαχίστας παραλλαγὰς, ἀκριβῶς ὅπως καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ἦτοι ὡς δημιουργικὴν καὶ διαμορφωτικὴν αἰτίαν τοῦ ὁρμανισμοῦ τῆς ζωῆς.

Ἱστορικὴ ἀνασκόπησις. Τὰ εἶδη τοῦ ὄντος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας. Προσωπικτοὶ, Πλάτων, Kant.

Ἡ διαίρεσις τοῦ ὄντος εἰς εἶδη εἶναι, ὡς εἶδομεν, μία ἐκ τῶν θεμελιωδῶν πράξεων τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης. Κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν δὲ τῆς φιλοσοφικῆς συνειδήσεως ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι παρατηροῦμεν, ὅτι ἀνεπτύσσεται ἀναλόγως πρὸς αὐτήν καὶ ἡ διαίρεσις τοῦ ὄντος εἰς εἶδη. Ἡ πρώτη πράξις τῆς φιλοσοφίας ὑπῆρξε βεβαίως ἡ συνένωσις τῶν εἰδῶν τοῦ ὄντος καὶ τῆς ποικιλίας τῶν φαινομένων ὑπὸ μίαν καὶ ὁρισμένην μορφήν ὄντος, ὡς ἦσαν αἱ ἀρχαὶ τοῦ Θαλοῦς καὶ τοῦ Ἀναξιμάνδρου. Τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον νὰ γίνῃ διότι μόνον διὰ τῆς προηγουμένης συνθέσεως ἦτο δυνατόν νὰ ἐπακολουθήσῃ καὶ ἡ ἀνάλυσις τοῦ ὄντος. Ἡ σύνθεσις, ἣτις ἦτο συνάμα καὶ ἀφαιρέσις ἀνύψωσε τὴν φιλοσοφικὴν συνείδησιν εἰς τὸ ἐπίπεδον ἐκεῖνο ἀπὸ τοῦ ὅποιο ἔπειτα ἦτο δυνατὴ ἡ ἀνάλυσις καὶ ἡ συνειδητὴ διάκρισις. Πρῶτοι οἵτινες διήρσαν τὸ ὄν εἰς ὁρισμένας μορφάς, εἰς ὁρισμένα εἶδη ἦσαν οἱ Πυθαγόρειοι, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἐχώρισε τὰ δύο θεμελιώδη εἶδη τοῦ ὄντος καὶ τοῦ μὴ ὄντος ἀπ' ἀλλήλων ὁ Παρμενίδης διακρίνας συνάμα καὶ τὴν νόησιν ἀπὸ τὴν αἴσθησιν, συνεπῶς δὲ καὶ τὸ νοητὸν ἀπὸ τὸ αἰσθητὸν, ἢ ὡς αὐτὸς λέγει τὸ ὄν ἀπὸ τὸ μὴ ὄν. Οἱ Πυθαγόρειοι, οἵτινες ὑπέθεσαν τὸν **ἀριθμὸν** ὡς ἐνότητα καὶ οὐσίαν τοῦ κόσμου, προέβησαν εἰς διακρίσεις καὶ διαιρέσεις τῆς ἀρ-

χιῆς οὐσίας καὶ τοῦ ἀρχικοῦ ὄντος. Οὕτω πως διαιροῦν τὸ πρῶτον τὸν ἀριθμὸν εἰς ἄρτιον καὶ εἰς περιττὸν, εἰς τὴν διαίρεσιν δὲ αὐτὴν ἀνταποκρίνονται καὶ ὁρισμένα καταστάσεις καὶ ποιότητες τοῦ ὄντος καὶ τοῦτο διότι ὁ ἀριθμὸς εἶναι κατὰ τοὺς Πυθαγορείους οὐχὶ μόνον ἡ μορφή διὰ τῆς ὁποίας ἡ ψυχὴ θεωρεῖ καὶ κατανοεῖ τὰ ὄντα, ἀλλὰ καὶ ἡ οὐσία τῶν ὄντων ὡς τοιούτων. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ δύο εἶδη τοῦ ἀριθμοῦ, τὸ ἄρτιον καὶ τὸ περιττὸν ἔχουν πάλιν πολλὰς μορφάς. «Ὁ γὰρ μὲν ἀριθμὸς ἔχει δύο μὲν ἴδια εἶδη, περισσὸν καὶ ἄρτιον, τρίτον δὲ ἀπ' ἀμφοτέρων μυχθέντων ἄρτιοπέρισσον, ἑκατέρω δὲ τῷ εἶδος **πολλὰ μορφὰ**» (Φιλολ. ἀπόσπ. 5 παρὰ Στοβ. I. 456). Τὸν ἀρχικὸν αὐτὸν χωρισμὸν τοῦ ὄντος, ὅστις προσέλαβε χαρακτῆρα θετικοῦ καὶ ἀρνητικοῦ ποιῶ διεδέχθησαν παρὰ τοῖς Πυθαγορείοις καὶ οἱ ἀκόλουθοι ἄλλοι θεμελιώδεις χωρισμοί, οἱ ὅποιοι ἔχουν ἐπίσης χαρακτῆρα θετικὸν καὶ ἀρνητικόν. «Τὸ πεπερασμένον καὶ τὸ περιττὸν θεωρεῖται ὑπὸ τῶν Πυθαγορείων, οἱ ὅποιοι συμφωνοῦν ἐπὶ τοῦ προκειμένου μὲ τὴν λαϊκὴν πίστιν, ὡς τὸ ἀγαθώτερον καὶ τὸ τελειότερον, τὸ δὲ ἄπειρον καὶ τὸ ἄρτιον ὡς τὸ ἀτελέστερον» (Zeller, Philosophie der Griechen, Μέρ. I, τόμ. I σ. 458). Αἱ ἄλλαι διαιρέσεις εἰς τὰς ὁποίας προέβησαν οἱ Πυθαγόρειοι ἦσαν αἱ ἐξῆς αἱ ὅποια ἦσαν συγχρόνως καὶ θεμελιώδεις ἀντιθέσεις: πέρας καὶ ἄπειρον, περιττὸν καὶ ἄρτιον, ἐν καὶ πλήθος, δεξιὸν καὶ ἀριστερόν, ἄρρεν καὶ θῆλυ, ἡρεμοῦν καὶ κινούμενον, εὐθύ καὶ καμπύλον, φῶς καὶ σκότος, ἀγαθὸν καὶ κακόν, τετράγωνον καὶ ἑτερόμηκες.

Ὁ Παρμενίδης χωρίζων τὸ ὄν ἀπὸ τὸ μὴ ὄν καὶ τὰς μεθόδους τὰς ἀγούσας πρὸς αὐτὰ λέγει: «ἔμπρός, θέλω νὰ σοῦ δείξω, ποῖαι ὁδοὶ τῆς ἐρεῦνης καὶ μόναι εἶναι νοηταί. σὺ δὲ ἐνωτίσου τοὺς λόγους μου. Ἡ μία ὁδὸς εἶναι ἐκείνη καθ' ἣν τὸ ὄν εἶναι καὶ καθ' ἣν εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴν εἶναι· αὕτη εἶναι ἡ ὁδὸς τῆς πειθοῦς (διότι ἀκολουθεῖ τὴν ἀλήθειαν), ἡ ἄλλη ὁμως εἶναι ἐκείνη καθ' ἣν τὸ ὄν δὲν εἶναι καὶ καθ' ἣν τὸ μὴ ὄν τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον· ἡ ὁδὸς αὕτη εἶναι (οὕτω λέγω) ἐντελῶς ἀδύνατον νὰ ἐρευνηθῇ, διότι τὸ μὴ ὄν, δὲν δύνασαι οὔτε νὰ τὸ γνωρίσῃς (διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐρευνηθῇ) οὔτε νὰ τὸ ἐκφράσῃς» (Παρμενίδου περὶ φύσεως ἀποσπ. 4 ἐκδ. Hermann Diels).

Ὅσον δὲ ἀνεπτύσσεται ἡ διαλεκτικὴ δύναμις ἐν τῇ ἀρχαίᾳ φιλοσοφίᾳ τόσο ἐκκρίνεται καὶ τὸ ὄν σαφέστερον εἰς τὰ εἶδη αὐ-

του. Όταν δὲ ἡ διαλεκτικὴ ἐπέτυχεν τὴν κλασσικὴν αὐτῆς μορφήν παρὰ Πλάτωνι τότε ἐδόθη καὶ ἡ μᾶλλον διακεκριμένη διαίρεσις τοῦ ὄντος ὡς καὶ ἐννοιολογικωτέρα αὐτῆς διατύπωσις. Ἡ πρώτη διαίρεσις εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Πλάτων προβαίνει εἶναι ἡ διακρίνουσα τὸ νοητὸν ἀπὸ τὸ αἰσθητὸν καὶ ἡ προσδίδουσα εἰς μὲν τὸ πρῶτον μόνιμον καὶ ἄθραυστον, εἰς δὲ τὸ δεύτερον ἀσταθῆ καὶ ρευστὸν χαρακτῆρα. Εἰς τὸ νοητὸν τοποθετεῖ ὁ Πλάτων τὰς ἰδέας καὶ τὰς μορφάς, εἰς δὲ τὸ αἰσθητὸν τὰ φαινόμενα καὶ τὰς ἀλλοιώσεις αὐτῶν. Μετὰ τὴν πρώτην θεμελιώδη αὐτὴν διαίρεσιν ἀκολουθοῦν, καὶ δὴ πάντοτε διὰ μεθοδολογικοῦς λόγους, καὶ ἄλλαι ὑποδιαίρεσεις τοῦ ὄντος καὶ δὴ μία εἰσέτι ἀνὰ ἕκαστον τῶν δύο κόσμων, μία εἰς τὸν αἰσθητὸν καὶ μία εἰς τὸν νοητὸν.

Αἱ διαίρεσεις εἰς τὰς ὁποίας προέβη ὁ Πλάτων διετηρήθησαν διὰ μέσου τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ὡς αἱ μεθοδολογικῶς μᾶλλον ἀκριβέστεραι. Καὶ σήμερον δὲ αἱ διαίρεσεις αἱ γινόμεναι ἐν τῇ συστηματικῇ φιλοσοφίᾳ καὶ εἰδικῶς ἐν τῇ γνωσεολογίᾳ εἶναι κατ' οὐσίαν αἱ αὐταὶ πρὸς ἑκείνας τοῦ Πλάτωνος. Οὕτω πως διακρίνει ὁ Rickert τὰ αἰσθητὰ ἀπὸ τὰς εἰκόνας αὐτῶν, τὰ *Einheitlichen Objekte* ἀπὸ τὸ *Schiein* αὐτῶν, ἐν δὲ τοῖς νοητοῖς τὰ μαθηματικὰ ὄντα ὡς ἔχοντα ἰδιαν νοητὴν ποιότητα καὶ αὐστηρῶς διακεχωρισμένην ἀπὸ τὴν ποιότητα τῶν καθαρῶς λογικῶν ὄντων καὶ τῶν καθαρῶν λογικῶν μορφῶν (πρβλ. Rickert, *System der Philosophie*, Μέρ. I, σ. 129 καὶ Rickert, *Das Eine die Einheit und die Eins*, σ. 8 κλπ. 75 κλπ.)

Ὁ Πλάτων διαίρει τὸ αἰσθητὸν γένος εἰς αἰσθητὰ καὶ εἰς εἰκόνας τῶν αἰσθητῶν, τὸ δὲ νοητὸν γένος εἰς νοητὰ καὶ εἰς διανοητά. Εἰκόνας δὲ τῶν αἰσθητῶν ἐννοεῖ τὰς σκιάς καὶ τὰ εἰδῶλα τὰ δημιουργούμενα διὰ τῶν αἰσθητῶν εἰς τὰ ὕδατα καὶ εἰς τὰ κάτοπτρα καὶ γενικῶς τὰ φαντάσματα, αἰσθητὰ δὲ ἐννοεῖ τὰ φυσικὰ σώματα, ζῶα, φυτὰ καὶ τὰ παραπλήσια. Διανοητὰ ὄντα ἐννοεῖ τὰ μαθηματικὰ καὶ τὰ ἐπιστητὰ γένη, γεωμετρικά, ἀστρονομικά, ἀριθμητικὰ καὶ τὰ πρὸς αὐτὰ ἀνάλογα, νοητὰ δὲ τὰς ἰδέας καὶ τὰς ὄντως οὐσίας. Ἡ ἀναλογία δὲ ἡ ὁποία ὑφίσταται μεταξὺ τῶν εἰκόνων καὶ αἰσθητῶν, ἡ αὐτὴ ἀναλογία ὑπάρχει καὶ μεταξὺ διανοητῶν καὶ νοητῶν. Τὰ διανοητὰ εἶναι τρόπον τινα εἰκόνας τῶν νοητῶν, ὅπως καὶ τὰ εἰκαστὰ εἶναι εἰκόνας τῶν αἰσθητῶν. Τὰ αἰσθητὰ εἶναι τὰ ἀρχικά καὶ ὑφίστανται καθ' ἑαυτὰ, ἐνῶ αἱ σκιάι καὶ τὰ εἰδῶλα γενικῶς ὑπάρχουν

οὕτως εἰπεῖν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἢ τίθενται διὰ τῶν αἰσθητῶν. Καὶ τὰ εἰδῶλα, τὰ καὶ εἰκαστὰ καλούμενα, ἀνήκουν βεβαίως εἰς τὸ γένος τῆς αἰσθήσεως, διότι προσπίπτουν καὶ αὐτὰ εἰς τὴν ψυχὴν διὰ τῆς αἰσθήσεως καὶ δὴ τῆς ὁράσεως. Ὅπως δὲ τὰ εἰκαστὰ οὕτω πως καὶ τὰ διανοητὰ εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, εἰκόνας καὶ εἰδῶλα τῶν νοητῶν, διότι καὶ τὰ διανοητὰ δὲν ὑπάρχουν αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, ἀλλ' ὑφίστανται διὰ τῶν νοητῶν καὶ ἀναφέρονται κατ' οὐσίαν εἰς τὰ νοητὰ. Ἐνεκὰ δὲ τοῦ λόγου τούτου καὶ ἡ ψυχὴ γινώσκει πρῶτον μὲν τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ νοητὰ, διότι καὶ αὐτὰ ὑφίστανται κυρίως καὶ πρῶτως, δεύτερον δὲ τὰ εἰκαστὰ καὶ τὰ διανοητὰ. Καὶ ὅπως ἡ ψυχὴ, ἀφοῦ συλλάβει διὰ τῆς δόξης τὰ εἰκαστὰ δὲν μένει εἰς αὐτὰ, ἀλλὰ ζητεῖ τὰ καθ' ἑαυτὰ ὑφίσταμενα, τὰ αἰσθητὰ, οὕτω πως, ἀφοῦ θεωρήσῃ τὰ διανοητὰ καὶ τὰ ἐπιστητὰ, δὲν παραμένει εἰς αὐτὰ, ἀλλὰ τείνει πρὸς τὰ ἀρχικά καὶ πρῶτα ὄντα, τὰ νοητὰ, ὧν ταῦτα εἶναι ἀπεικάσματα. Οὕτω πως δεόν ἡ ψυχὴ νὰ μεταβαίῃ διὰ τῆς διαλεκτικῆς ἀπὸ τὰ νοητὰ εἰς τὰ διανοητὰ, τὰ μαθηματικὰ καὶ τὰ ἐπιστητὰ γένη καθ' ὅλου, ὡς εἰς εἰκόνας, ἀπὸ δὲ τὰ μαθηματικὰ, τῶν ὁποίων αἱ ἀρχαὶ εἶναι ὑποθέσεις, περὶ ὧν δὲν ἔχει δοθῆ λόγος, νὰ ἀναβαίῃ εἰς τὰ τῶ ὄντι νοητὰ, ἀφοῦ προηγουμένως θεωρήσῃ τὰ διανοητὰ ὡς πραγματικὰς ὑποθέσεις καὶ ὡς ἐπιβάσεις. Κατὰ τὰ μαθηματικὰ ἡ ψυχὴ ἀφορμᾶται ἀπὸ τὰς προϋποθέσεις αὐτὰς καὶ βαίνει πρὸς περαιτέρω λόγους εἰδικούς καὶ συλλογισμούς ἐπίσης εἰδικούς χωρὶς νὰ ἐνδιατρέβῃ πλέον περὶ τὰς ὑποθέσεις αὐτὰς τὰς ὁποίας θεωρεῖ ὡς ἀρχάς. Κατὰ τὴν διαλεκτικὴν ὅμως ἡ ψυχὴ ἀφορμᾶται ἀπὸ τὰς ὑποθέσεις αὐτὰς καὶ δὲν τὰς θεωρεῖ ὡς ἀρχὰς πραγματικὰς, ἀλλ' ἀκριβῶς ὡς ὑποθέσεις καὶ ὡς ἐπιβάσεις καὶ ἐξ αὐτῶν ἀναβαίνει εἰς ἀρχὴν ἀνυπόθετον, ἐπέκεινα τῆς ὁποίας οὐδὲν πλέον προϋποτίθεται, διότι οὐδὲν πλέον ὑπάρχει νοητὸν, τὸ ὁποῖον ἠθέλην εἶναι πρὸ τῆς ἀνυπόθετου ἀρχῆς. Ἀπὸ τῆς τῶ ὄντι δὲ ταύτης ἀφορμωμένη ἡ ψυχὴ δεόν νὰ κατέρχεται πρὸς τὰ διανοητὰ, χωρὶς νὰ συγκροτῆται καθ' ὅλου πρὸς τὰ αἰσθητὰ, ἀλλὰ νὰ κινῆται διὰ καθαρῶν καὶ ἀμιγῶν εἰδῶν τὰ ὁποῖα εἶναι πάντοτε νοητὰ.

Εἰς τὴν διαίρεσιν δὲ ταύτην τοῦ ὄντος ἀνταποκρίνεται παρὰ Πλάτωνι καὶ ἡ διαίρεσις τῶν εἰδῶν τῆς γνώσεως τοῦ ὄντος. Αἱ ἐνέργειαι τῆς ψυχῆς, αἱ καταγινομένηαι περὶ τὴν γνῶσιν τῶν διαφόρων τούτων εἰδῶν τοῦ ὄντος, ἔχουν παρὰ Πλάτωνι καὶ ἀνάλογον βαθμὸν ἀ-

ληθείας και σαφηνείας. Αναλόγως δὲ πρὸς τὰ εἶδη τοῦ ὄντος διακρίνει ὁ Πλάτων καὶ τέσσαρα εἶδη γνώσεως, τὸν νοῦν, τὴν διάνοιαν, τὴν πίστιν (αἰσθησιν) καὶ τὴν εἰκασίαν. Ὁ νοῦς ἀναφέρεται εἰς τὰ νοητά, ἡ διάνοια εἰς τὰ διανοητά, ἡ αἰσθησις εἰς τὰ αἰσθητά, ἡ δὲ εἰκασία εἰς τὰ εἰκαστά ἢ εἰς τὰς εἰκόνας τῶν αἰσθητῶν. Ὅσα λοιπὸν εἶναι τὰ εἶδη τοῦ ὄντος τόσα εἶναι καὶ τὰ κριτήρια αὐτῶν ἢ τὰ εἶδη τῆς γνώσεως αὐτῶν.

Τοῦτο δὲ ἔχει σπουδαιότητα σημασίαν διὰ τὸν χαρακτήρα τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ εἰδικῶς διὰ τὸν χαρακτήρα τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως παρ' Ἑλλησι, ἣτις ποτὲ δὲν πρέπει νὰ ἐννοῆται μόνον ὄντολογικῶς, ἀλλὰ συνάμα καὶ ἐννοιολογικῶς. Τὸ ὄν καὶ ἡ γνώσις αὐτοῦ ἐννοοῦνται ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ὡς ἔννοιαι ἀπολύτου πρὸς ἀλλήλας ἀναφορᾶς. Τοῦτο διετύπωσε σαφέστατα ὁ Παρμενίδης τὸ πρῶτον εἰπὼν «Ταῦτόν δ' ἐστὶ νοεῖν τε καὶ οὐνεκὲν ἐστὶ νόημα, οὐ γὰρ ἄνευ τοῦ ἔόντος, ἐν ᾧ πεφρατισμένον ἐστὶν εὐρήσεις τὸ νοεῖν» (ἀπόσπ. 8,34. ἔκδ. Hermann Diels. 1922).

Θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἀναπτύξωμεν πῶς ἐν τῇ περαιτέρω πορείᾳ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς λοιπῆς εὐρωπαϊκῆς φιλοσοφίας διακρίνεται τὸ ὄν εἰς τὰ εἶδη αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο θὰ ἠνάγκαζεν ἡμᾶς νὰ ἐπεκταθῶμεν πέραν τοῦ δέοντος, καὶ ἐπειδὴ ἡ παρούσα πραγματεία εἶναι συστηματικὴ καὶ οὐχὶ ἱστορικὴ, διὰ τοῦτο ἀρκούμεθα εἰς τὰ ἀνωτέρω διὰ τῶν ὁποίων διατιθέμεθα μόνον νὰ ὑποδείξωμεν, ὅτι αἱ ἐν τῇ συστηματικῇ φιλοσοφίᾳ τῆς σήμερον γιγνόμεναι διαιρέσεις τοῦ ὄντος εἰς τὰ εἶδη αὐτοῦ εἶναι παλαιαὶ καὶ οὐχὶ νέαι. Μίαν ὅμως σπουδαιότητα διαίρεσιν τοῦ ὄντος καὶ τῶν εἰδῶν τῆς γνώσεως θεωροῦμεν ἀκόμη ἀναγκαῖον ν' ἀναπτύξωμεν δι' ὀλίγων, διότι αὕτη ἔσχε θεμελιωδεστάτην σημασίαν δι' ὀλόκληρον τὴν μετέπειτα φιλοσοφίαν ἐννοοῦμεν τὴν διάκρισιν τῶν εἰδῶν τοῦ ὄντος καὶ τῆς γνώσεως παρὰ Kant. Θεωροῦμεν δὲ ἀναγκαῖον νὰ ἀναπτύξωμεν τὴν διαίρεσιν ταύτην, διότι ὁ Kant εἶναι ὁ πρῶτος ἐν τῇ νεωτέρᾳ φιλοσοφίᾳ ὁ ὁποῖος ἐχώρισε πάλιν αὐστηρῶς τὰ πράγματα τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τὸ ἀντικείμενον τῆς ψυχολογίας. Ὁ Kant διὰ τῆς κριτικῆς αὐτοῦ κατέδειξεν ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ διανοηθῶμεν τὴν ψυχὴν ὡς οὐσίαν, ὡς ὑπόστασιν μεταφυσικὴν. Ἡ ψυχὴ εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοηθῇ κατὰ Kant μόνον ὡς ἰδέα, ἡ δὲ ἰδέα εἶναι νόμος τοῦ νοῦ, ἄρα ἡ ψυχολογία προϋποθέτει τὴν λογικὴν καὶ τὴν διαλεκτικὴν. Ἡ ψυχολογία ὡς ἐπιστήμη

εἶναι κατὰ Kant μόνον ἐμπειρικὴ. Καὶ ὁ Kant διακρίνει σαφέστατα τὸ αἰσθητὸν ἀπὸ τὸ νοητόν, ὡς καὶ τὴν αἰσθησιν ἀπὸ τὴν νόησιν. Ἐπίσης χωρίζει ὁ Kant τὰ ὄντα τῆς μαθηματικῆς ἀπὸ τὰ ὄντα τῆς καθαρᾶς λογικῆς. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον ἔχει ἐπὶ τοῦ προκειμένου σπουδαιότητα εἶναι, ὅτι ὁ Kant, καίτοι προσδίδει εἰς τὴν διαλεκτικὴν ἀρνητικὴν σημασίαν, ἐν τούτοις προβαίνει καὶ αὐτὸς εἰς τὸν χωρισμὸν τοῦ νοῦ (Vernunft) ἀπὸ τὴν διάνοιαν (Verstand), ἣτις ἐννοεῖται πάντοτε παρὰ Kant ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν αἰσθησιν, Ἡ σύνθεσις διανοίας καὶ αἰσθήσεως ἢ ἀκριβέστερον ὁ διακαθορισμὸς τῆς αἰσθήσεως ὑπὸ τῆς διανοίας τοῦτο εἶναι παρὰ Kant ἐπιστήμη καὶ δὴ φυσικὴ ἐπιστήμη. Ὁ Kant χωρίζει τὸν νοῦν ἀπὸ τὴν διάνοιαν καὶ θεωρεῖ τὸν νοῦν ὡς ἀρχὴν ἀνωτέραν τῆς διανοίας. Ὁ νοῦς εἶναι κατὰ Kant ἡ ἐνότης τῶν κανόνων, τῶν κατηγοριῶν καὶ τῶν νόμων τῆς διανοίας. Ὁ νοῦς ποτὲ δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν αἰσθησιν ἢ εἰς τὴν παρὰστάσιν ἢ καὶ πρὸς ἄλλο ἀντικείμενον, ἔχον ὑλικὸν ἢ μεταφυσικὸν περιεχόμενον, ἀλλὰ πάντοτε καὶ μόνον πρὸς τὴν διάνοιαν καὶ διὰ τῶν ἐννοιῶν αὐτοῦ προσδίδει εἰς αὐτὴν ἐνότητα καὶ πληρότητα. Ὁ σκοπὸς τοῦ νοῦ εἶναι νὰ εὔρη διὰ τὰς ὑποθετικὰς γνώσεις τῆς διανοίας τὸ ἀνυπόθετον, διὰ τοῦ ὁποῖου ὀλοκληροῦται ἡ ἐνότης τῆς διανοίας. Αἱ ἀρχαὶ διὰ τῶν ὁποίων ἐργάζεται ὁ νοῦς εἶναι κατὰ Kant αἱ ἰδέαι, ἡ διάνοια ἐργάζεται διὰ κατηγοριῶν. Ὁ Kant λέγει «ἡ διάνοια εἶναι ἡ δύναμις τῆς ἐνότητος τῶν φαινομένων διὰ κανόνων (κατηγοριῶν καὶ νόμων)· ὁ νοῦς ὅμως εἶναι ἡ δύναμις τῆς ἐνότητος τῶν κανόνων τῆς διανοίας διὰ τῶν ἰδεῶν. Ὁ νοῦς δὲν ἀναφέρεται λοιπὸν ποτὲ πρὸς τὴν πείραν ἢ πρὸς οἴανδήποτε ἄλλο ἀντικείμενον, ἀλλὰ πρὸς τὴν διάνοιαν, ἵνα διὰ ἐννοιῶν a priori προσδώσῃ εἰς τὰς πολυειδεῖς γνώσεις τῆς διανοίας ἐνότητα». (πρβλ. Kritik d. r. Vernunft, Ernst Cassirer-Ausgabe, σελ. 250). Καὶ ἐπισυνάπτει «ἡ ἐνότης τοῦ νοῦ δὲν εἶναι λοιπὸν ἐνότης τῆς πείρας, ἀλλὰ διακρίνεται ἀπ' αὐτὴν οὐσιωδῶς ὡς ἐνότης τῆς διανοίας» (πρβλ. ἐνθ. ἀν. σελ. 252). Ὅπως ἡ διάνοια διὰ τῶν ἐννοιῶν συνενώνει καὶ συνδέει τὸ ποικίλον τῆς αἰσθήσεως καὶ διὰ τῆς συνοχῆς αὐτῆς ὑπάγει αὐτὸ εἰς νόμους τῆς συνειδήσεως, οὕτω πῶς καὶ ὁ νοῦς ἐνώνει τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς κατηγορίας τῆς διανοίας εἰς μίαν γενικωτέραν ἐνότητα. Ὁ δὲ συλλογισμὸς εἰς τὸν ὁποῖον προβαίνει ὁ νοῦς ὑπάγων τὴν διάνοιαν καὶ τὰς μορφὰς αὐτῆς ὑπὸ μίαν ἀρχιτεκτονικὴν ἐνότητα, δὲν ἀναφέρεται εἰς αἰσθήσεις καὶ παραστάσεις, ἵνα

ὑπαγάγη αὐτάς ὑπὸ νόμους, οἵτινες διέπουν αὐτόν; (ὅπως πράττει τοῦτο ἡ διάνοια διὰ τῶν κατηγοριῶν), ἀλλὰ ὁ συλλογισμὸς τοῦ νοῦ ἀναφέρεται εἰς ἐννοίας καὶ κρίσεις καὶ αὐτάς συνενώνει εἰς ἑνιαῖόν τι σύστημα. Ὅταν λοιπὸν ὁ καθαρὸς νοῦς ἀναφέρεται εἰς ἀντικείμενα δὲν ἔχει πρὸς αὐτὰ καὶ τὴν παράστασιν αὐτῶν καμμίαν ἀμεσονσχέσιν, ἀλλὰ σχετίζεται πάντοτε πρὸς τὴν διάνοιαν καὶ πρὸς τὰς κρίσεις αὐτῆς, αἱ ὁποῖαι βεβαίως ἀναφέρονται ἀμέσως εἰς τὰς αἰσθήσεις καὶ εἰς τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα, ἵνα διακάθορισουν αὐτά. Ὡστὲ ἀντικείμενον τοῦ νοῦ εἶναι ἡ διάνοια, τῆς δὲ διανοίας ἀντικείμενον εἶναι ὁ αἰσθητὸς κόσμος· τοῦτον προσδιορίζει ἡ διάνοια διὰ τῆς κρίσεως; τὴν δὲ διάνοιαν συγκροτεῖ εἰς μίαν ἐνότητά διὰ τῶν συλλογισμῶν τοῦ ὁ νοῦς.

Τὰς ἐννοίας τῆς διανοίας ὀνομάζει ὁ Kant *κατηγορίας*, τὰς δὲ ἀρχὰς τοῦ νοῦ *ιδέας*. Κατηγορίαν δὲ λέγων ὁ Kant ἐννοεῖ πάντοτε ἀναγκαίως μορφὰς τῆς διανοίας, εἰς τὰς ὁποίας ἀνταποκρίνεται πᾶν ὅ,τι προσπίπτει εἰς τὰς αἰσθήσεις, διὰ τῶν κατηγοριῶν δὲ προσλαμβάνει τὸ ὕλικόν τῶν αἰσθήσεων ἀντικειμενικότητα, ὅπως καὶ διὰ τοῦ ὕλικου προσλαμβάνουν αἱ κατηγορίαι γονιμότητα. Ἰδέας δὲ τοῦ νοῦ ἐννοεῖ ὁ Kant τὰς ἐπίσης ἀναγκαίας ἐννοίας τοῦ συνειδότης, εἰς τὰς ὁποίας δὲν ἀνταποκρίνεται ὅμως οὐδὲν ἀντικείμενον τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ἀλλ' οὔτε καὶ τοῦ καλουμένου μεταφυσικοῦ τοιούτου. Αἱ ἐννοιαὶ τοῦ νοῦ εἶναι δηλονότι γενικαὶ μορφαὶ πρὸς τὰς ὁποίας δὲν ἀνταποκρίνεται οὐδὲν περιεχόμενον, οὐδεμίαν ὕλην. Ἀντικείμενον τῶν ἰδεῶν τοῦ νοῦ εἶναι πάντοτε ἡ διάνοια καὶ τὸ σύνολον τῶν κρίσεων αὐτῆς. Τὸ σύνολον τῶν κρίσεων τῆς διανοίας ἀναφορικῶς πρὸς τὰ φαινόμενα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου συνενώνει ὁ Kant ὑπὸ μίαν ἐννοίαν τὴν ὁποίαν ὀνομάζει *ιδέαν*. Ἡ ἰδέα ὅμως αὕτη ἀποτελεῖ διὰ τὴν διάνοιαν πάντοτε σκοπὸν, ἥτοι κατεύθυνσιν πρὸς τὴν ὁποίαν ἡ διάνοια εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ στρέφεται διαρκῶς, χωρὶς βεβαίως νὰ δύναται νὰ ὀλοκληρωθῆ, διότι ἐν τῇ πραγματικῇ ἐκτελέσει τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης οὐδέποτε ἡ διάνοια φθάνει εἰς τὸ τέρας τῆς ἀποστολῆς τῆς· μετὰ τὴν μίαν αἰτίαν ἀνακύπτει ἡ ἄλλη καὶ οὕτω καθεξῆς εἰς τὸ ἄπειρον.

Ὅταν λοιπὸν λέγει ὁ Kant «σύνολον φαινομένων καὶ κρίσεων» δὲν ἐννοεῖ, ὅτι τοῦτο εἶναι δυνατόν τῷ ὄντι νὰ δαμασθῆ ὑπὸ τῆς δι-

ανοίας, ἀλλ' ὅτι ἀποτελεῖ σκοπὸν κατευθυντήριον τῆς διανοίας· τοῦτον δὲ ὀνομάζει ἰδέαν. Τὴν αὐτὴν κατευθυντήριον σημασίαν ἔχει ἡ ἰδέα παρὰ Kant καὶ ἐν τῇ πρακτικῇ ζωῇ. Τὸ πράττειν οὐδέποτε εἶναι δυνατόν νὰ ὀλοκληρωθῆ, διότι ὁ ἄνθρωπος, ὡς χρονικὸν πλάσμα, ὑπόκειται πάντοτε εἰς τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀτέρμον. Ὡς σκοποὶ θεωρούμεναι αἱ ἰδέαι δὲν εἶναι οὐσαὶ μεταφυσικαί, ἀλλ' οὔτε πάλιν ἀπλᾶ πλάσματα καὶ τυχαῖα ποιήματα τῆς φαντασίας. «Αἱ ἰδέαι εἶναι ἀναγκαῖαι ἐννοιαὶ πηγάζουσαι ἀπὸ αὐτὴν ταύτην τὴν φύσιν τοῦ νοῦ», ἀποτελοῦν αὐτόν τοῦτον τὸν νοῦν καὶ ἀναφέρονται κατ' ἀνάγκην λογικὴν πρὸς τὸ σύνολον τῶν κρίσεων ἢ τῆς διανοίας ἢ τῶν πράξεων τῆς βουλήσεως. Ὁ Kant διακρίνει τὴν ἰδέαν τοῦ κόσμου, τὴν ἰδέαν τῆς ψυχῆς, τὴν ἰδέαν τοῦ ἀπείρωτος μικροῦ καὶ τοῦ ἀπείρωτος μεγίστου, τὴν ἰδέαν τοῦ θεοῦ, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀθανασίας. Ὅλαι αὗται αἱ ἰδέαι δὲν ἔχουν συστατικόν, ἀλλὰ μόνον κανονικὸν χαρακτῆρα, δηλαδή δὲν ὀρίζουν τὸ ἀντικείμενον, διότι κατ' οὐσίαν δὲν ἔχουν ἀντικείμενον, ἀλλὰ κατευθύνουν τὴν πορείαν τῆς διανοίας καὶ τῆς βουλήσεως πρὸς ἐνοποιήσιν τῶν κατηγοριῶν, τῶν κρίσεων, τῶν κανόνων καὶ τῶν πράξεων αὐτῶν. Ἡ ἰδέα τοῦ θεοῦ π.χ. δὲν ἔχει παρὰ Kant περιεχόμενον, δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς αὐτὴν καμμία μεταφυσικὴ οὐσία καὶ καμμία ὑπαρξίς διευθύνουσα τὰς τύχας τοῦ κόσμου, ἀλλὰ σημαίνει, ὅτι πρέπει ἡ διάνοια νὰ ὑποθέσῃ τὸν κόσμον οὕτω πως, ὡς ἐὰν ἐκυβερνᾶτο οὗτος ὑπὸ ὑψίστου τινος νομοθέτου. Τὸ «ὡς ἐὰν» ἔχει πάντοτε μεθοδολογικὸν χαρακτῆρα καὶ σημαίνει, ὅτι ἡ ἰδέα πρέπει, ὡς ἀρχή, νὰ διέπῃ τὴν πορείαν τῆς διανοίας, χωρὶς ὅμως ἐξ ἄλλου νὰ παρακωλύῃ αὐτὴν εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν αὐτῆς ἔργον.

Αἱ διακρίσεις αὗται τοῦ Kant ἂν καὶ εἶναι κυρίως διακρίσεις τῶν εἰδῶν τῆς γνώσεως, ἥτοι τῆς αἰσθήσεως (Sinnlichkeit) τῆς διανοίας (Verstand) καὶ τοῦ νοῦ (Vernunft), τῶν τριῶν τούτων ἀρχῶν τῆς γνώσεως παρὰ Kant, ἐν τούτοις εἶναι συνάμα καὶ χωρισμοὶ τοῦ ὄντος εἰς τὰ εἶδη αὐτοῦ, διότι τὸ ὄν καὶ τὰ εἶδη αὐτοῦ προσδιορίζονται παρὰ Kant ὑπὸ τῶν εἰδῶν τῆς γνώσεως. Τοῦτο δὲ ὑπῆρξε καὶ ἡ αἰτία ἕνεκα τῆς ὁποίας πολλοὶ, παρανοοῦντες τὴν ἐννοίαν τοῦ συνειδότης παρὰ Kant, ἔρριψαν κατ' αὐτοῦ τὴν μομφὴν ἐπὶ ὑποκειμενισμῷ. Ἡ ἰδέα, ἡ κατηγορία καὶ ἡ μορφὴ εἶναι παρὰ Kant οἱ νόμοι ἐκεῖνοι διὰ τῶν ὁποίων τὸ συνειδὸς προσέρχεται πρὸς τὰ ὄντα, τὰ ὁποῖα ἀνευ

τῶν νόμων αὐτῶν εἶναι ἀδιανόητα. Ὁ Kant λέγει «οὐδὲν περιεχόμενον εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοηθῇ χωρὶς μορφήν καὶ οὐδεμία μορφή χωρὶς περιεχόμενον». Τοῦτο καταδεικνύει τὴν ἀπόλυτον ἀναφορὰν τῶν εἰδῶν τῆς γνώσεως πρὸς τὰ εἶδη τοῦ ὄντος. Ἡ κατηγορία δὲν ἐννοεῖται ποτὲ ἄνευ τῆς πρὸς αὐτὴν ἀναφερομένης ὕλης, ἡ δὲ ἰδέα δὲν εἶναι ἐπίσης καταληπτὴ ἄνευ τῆς διανοίας ἢ τοῦ συνόλου τῶν εἰδικῶν ἐπιστημονικῶν κρίσεων, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὸ περιεχόμενον, οὕτως εἶπειν, τῆς ἰδέας. Διὰ τοῦτο ἡ ἀξιῶσις ἦν ἐνέχει παρὰ Kant ἡ ἰδέα, εἶναι νὰ διακρίνεται αὕτη ἀπείρως ὑπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς κρίσεως, τοῦ λόγου, χωρὶς ποτὲ ἡ διάκρισις αὕτη νὰ δλοκληροῦται.

ΠΛΩΤΙΝΕΙΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

ΥΠΟ

GUIDO CALOGERO

Ἡ ἀφύπνισις τοῦ ἐνδιαφέροντος διὰ τὰς περὶ Πλωτίνου μελέτας, ἡ ἐκδηλουμένη ἐσχάτως, καθιστᾷ ἐπικαιρον τὴν συζήτησιν τῶν τελευταίως ἐκδοθέντων ἔργων περὶ τοῦ θέματος καὶ τῶν προβλημάτων πρὸς τὰ ὁποῖα τὰ ἔργα ταῦτα ἀναφέρονται φιλοσοφικῶς. Εἰς δύο δημοσιεύματα τοῦ παρελθόντος ἔτους τὰ ὁποῖα προτιθέμεθα νὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα ἐκδηλοῦνται δύο ἄκρως διάφοροι διανοητικοὶ χαρακτήρες ἅφ' ἑνὸς εἶναι ἡ ἐργασία ἑνὸς γάλλου καθηγητοῦ μετὰ τὰς ἰδέας τὰς καθαρὰς καὶ διακεκριμένας (claires et distinctes) ἅφ' ἑτέρου τὸ συστηματικὸν ἔργον ἑνὸς νέου Ἑλλήνου διδάκτορος ἀνατραφέντος ἐν Heidelberg ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν πειθαρχίαν τῆς γερμανικῆς σκέψεως καὶ ἤδη δλοπύχως ἐργαζομένου διὰ τὴν ἐν τῇ πατρίδι του ἀναζωογόνησιν τῆς ἀρχαίας φιλοσοφικῆς φλογός.

Ὁ Bréhier, γνωστὸς καὶ ὡς ἔγκριτος ἐκδότης καὶ μεταφραστὴς τῶν «Ἐννεάδων» ἐν τῇ Collection des Universités de France συνέλεξε εἰς τύμον σειρὰν παραδόσεων γενομένων ἐν τῇ Σορβόννῃ κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1921—1922, ὅφ' ἦν μορφήν εἶχον ἐκδοθῆ ἐν τῇ Revue des cours et conférences. Εἰς τὴν τοιαύτην διδακτικὴν μορφήν ὀφείλει τὸ βιβλίον τοῦτο τὴν καθαρὰν του ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὴν ἀτέλειαν τῆς συγκροτήσεως καὶ τῆς ἐκθέσεως. Εἶναι πράγματι, ὑπὸ τὴν ἀρίστην ἐννοίαν, ἐν βιβλίον «γαλλικόν», πρᾶγμα πρὸ δὲν εἶναι πάντοτε τὰ γαλλικὰ βιβλία. Ἡ πραγματεύσις τοῦ πλωτινικοῦ συστήματος δὲν εἶναι πλήρης, περιοριζομένη κατ' οὐσίαν εἰς ἀνάλυσιν τῶν ἐννοιῶν τῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὴν σφαιρὰν τοῦ νοητοῦ κόσμου, καὶ παρερχομένη ἐπιτροχάδην τὰ προβλήματα τὰ ἀφορῶντα τὸν αἰσθητὸν, φυσικόν, ὕλικόν κόσμον. Παραμένει ὅμως πάντως δι-

καιολογημένη ή πεποιθήσις του Βρέhier, ότι ούτω συλλαμβάνει δ-
κωσδήποτε τον πυρήνα της πλωτινικής σκέψεως. Μετά την γενι-
κήν μεθοδολογικήν εισαγωγήν, ο Βρέhier περιγράφει εις μεγάλας
γραμμάς τὸ πνευματικὸν περιβάλλον τοῦ τρίτου αἰῶνος, ἐκθέτει τὴν
φιλολογικὴν σύστασιν τοῦ κειμένου τῶν «Ἐννεάδων» καὶ τέλος,
καθορισθείσης τῆς βάσεως τῆς πλωτινικῆς θεωρίας, προβαίνει εἰς
τὴν ἐξέτασιν τῆς γενέσεως καὶ τῶν εἰδικωτάτων φάσεων εἰς τὰς ὁ-
ποίας ἡ θεωρία αὕτη πραγματοποιεῖται ἐν ταῖς ὑποστάσεσι τοῦ «νο-
τοῦ κόσμου».

Ἡ μέθοδος τῆς ἐργασίας τοῦ Βρέhier εἶναι ἡ ἀρμόζουσα κυ-
ρίως εἰς τὸν τιμῶς καὶ εὐφυῶς ἐκθέτοντα τὰ πράγματα καὶ ἐνδια-
φερόμενον πρὸ παντός νὰ ἐννοήσῃ καὶ νὰ δώσῃ νὰ ἐννοήσουν ἄλλοι
τὴν σκέψιν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος συγγραφέως εἰς τὰς ἀμειωτέρας
αὐτῆς τάσεις. Ἐξ οὗ καὶ ἡ προσπάθεια νὰ καταστήσῃ κατὰ τὸ δυ-
νατὸν προσωπικωτέραν νῆν ἐρμηνεῖαν καὶ νὰ τηρῇ τὸν Πλωτῖνον φι-
λόσοφον κατὰ τὸ δυνατὸν εἰς ἐπαφήν μὲ τὸν Πλωτῖνον ἄνθρωπον καὶ
μελετητὴν, προσπάθεια βεβαίως ἀξιέπαινος καὶ ὅταν ἐνίοτε τείνει νὰ
ἀποκρυσταλλωθῇ εἰς διατυπώσεις μὴ ἑναρμονιζομένας πλήρως πρὸς
τὰ ἀντικειμενικὰ δεδομένα. Εἶναι, π.χ. περίεργον τὸ τελικὸν συμπέρα-
σμα καθ' ὃ ἡ τοιαύτη ἱστορικὴ μέθοδος, διὰ τὴν ὁποίαν εἰς τὸ ἰδι-
αίτερον πεδῖον τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας δὲν ὑπάρχουν *des idées*
existant en elles-mêmes, mais seulement des hommes qui pen-
sent (ὄρα σελ. 171 καὶ ἐπ.), χαρακτηρίζεται ὡς *δνοματιστικὴ*. Ἐνῶ
τῷ ὄντι, δὲν πρόκειται εἰ μὴ περὶ τῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας
μεθόδου τοῦ Croce, ἐφ' ὅσον αὕτη, ὅπως καὶ προκειμένου περὶ τῆς
ἱστορίας τῆς τέχνης, συνίσταται κατ' οὐσίαν εἰς τὴν ἐρευναν τῶν
καθ' ἕκαστον δημιουργικῶν προσωπικοτήτων, ἀντὶ τῆς λεγομένης
ἱστορίας τῶν προβλημάτων. Ἀφ' ἑτέρου ὁ Βρέhier δεικνύει ἐξαιρε-
τικὸν ἐνδιαφέρον δι' ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ὀνομάζει «ἱστορικὴν συνέ-
χειαν» καὶ φθάνει μάλιστα νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι «μία φιλοσοφία ἢ
ὁποία δὲν δίδει τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι εἶναι ἀπαραίτητος τὴν στιγμὴν
καθ' ἣν ἐμφανίζεται, δὲν εἶναι παρὰ ἐν μάταιον καὶ περίεργον φαι-
νόμενον» (σελ. 173). Πρόκειται τῷ ὄντι περὶ ἀντιπρακτικῶν ἀπόψεων,
τοῦλάχιστον εἰς τὸ πεδῖον ἐφ' οὗ ἴσταται ὁ Βρέhier. Αὗται θὰ ἠδύ-
ναντο νὰ συνδυασθῶσι, ἐφ' ὅσον θὰ ἐνεβαθύνωντο καταλλήλως.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Βρέhier ἔχει τὸ ἴδιόν του πρόβλημα τὸ ὅποιον καὶ

πέραν τῆς ἀπλῆς φροντίδος διὰ τὴν ἐκθεσιν τῶν πραγμάτων, ὅπως
ἰδιαίτερος τὸν ἐνδιαφέρει καὶ εἰς τὸ ὅποιον θέλει νὰ δώσῃ μίαν λύσιν
προσωπικὴν. Ὁ Βρέhier λέγει, ὅτι δύο θεμελιώδεις τάσεις ὑπάρχουν
εἰς τὰς βάσεις τῆς πλωτινείου θεωρίας καὶ καθορίζουν τὴν ἀνέλιξιν
αὐτῆς. Ἡ μία τάσις εἶναι διανοητικὴ, ἡ ἄλλη εἶναι μυστικὴ. Ὡς
ἐκ τῆς πρώτης τάσεως ὁ Πλωτῖνος, ἀληθῆς κληρονόμος ὡς πρὸς
τοῦτο τῆς πλατωνικῆς παραδόσεως, ἔπρεπε νὰ λύσῃ κατὰ τὸν αὐστη-
ρότερον τρόπον τὸ πρόβλημα τῆς ἰδανικότητος τῶν πραγματικῶν
ὄντων, τῆς δικαιολογίας τοῦ κόσμου ὡς πραγματοποιήσεως τῆς ἀξίας
καὶ τοῦ λόγου, πρόβλημα τὸ ὅποιον κατ' οἰσίαν διεῖπε ὅλην τὴν ἐξέ-
λιξιν τῆς ἀρχαίας σκέψεως. Ὡς ἐκ τῆς ἐτέρας πάλιν τάσεως οὗτος
ἐπόθει νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἀντίθεσιν τὴν ὑφισταμένην ἀκόμη εἰς τὰς
προηγουμένας θεωρίας μεταξὺ τῆς ἐννοίας τῆς ψυχῆς τοῦ κόσμου καὶ
τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς καὶ δὴ κατὰ τρόπον τελείως νέον, διὰ τῆς ἀρσεως
τελικῶς τῆς διακρίσεως αὐτῆς εἰς μυστικὴν καὶ ἐκστατικὴν ἐνότητα. Τὰ
δύο ταῦτα θέματα δὲν συμπέπτουν· ἐὰν τὸ πρῶτον εἶναι τυπικῶς ἑλλη-
νικόν, τὸ δεύτερον περιέχει, κατὰ τὸν Βρέhier, σπέρματα μὴ συναντώ-
μενα εἰς τὴν προηγουμένην φιλοσοφικὴν παράδοσιν καὶ ἐπιτρέπει
νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι πρόκειται περὶ προσλεύσεως ἢ τοῦλάχιστον περὶ
ἐπιδράσεως ξενικῆς. Οὕτω ὁ Βρέhier, μὴ ἀποδεχόμενος τὴν ἀπόψιν
π.χ. τοῦ Eucken, καθ' ἣν ὁ μυστικισμὸς εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ λογικὸν
συμπέρασμα τῆς ἀκραίας ἑλληνικῆς λογοκρατίας, κλίνει νὰ ἐπιστρέψῃ
εἰς τὴν παλαιὰν ἀντίληψιν τοῦ Brucker ἢ τοῦ Tennemann οἱ ὅποιοι
ἐξηγοῦσαν τὰς φάσεις αὐτὰς τῆς πλωτινικῆς σκέψεως διὰ τῆς ἐπι-
δράσεως τῆς ἀνατολικῆς φιλοσοφίας.

Ἐπανεμφανίζεται οὕτω, διὰ μίαν ἀκόμη φοράν, μία πτυχὴ τοῦ
τόσον διεξοδικῶς συζητηθέντος προβλήματος περὶ τοῦ τί ὀφείλει ἢ
δουτικὴ εἰς τὴν ἀνατολικὴν σκέψιν, προβλήματος συζητηθέντος καὶ
λυθέντος, ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἀρχὰς τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐν Ἰω-
νίᾳ, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐσχάτως τεθέντος ὑπὸ τοῦ Reitzenstein καὶ
τοῦ Schaefer, εἰδικῶς μεταξὺ ἄλλων, ἐν σχέσει πρὸς μερικὰ σημεῖα
τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Πλωτῖνον, τὴν ὑπαρ-
ξιν τῆς σχέσεώς του πρὸς τὴν Ἀνατολὴν εἶχεν ἤδη ἀρνηθῆ ὁ Rich-

ter (1) και τελευταίον ὁ H. F. Müller (2) Ἄλλα ὁ Bréhier παρατηρεῖ, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀρνηθῆ τις ἀπολύτως καὶ a priori, δεδομένης τῆς πνευματικῆς καὶ ἐμπορικῆς συναλλαγῆς τῆς ἐποχῆς, τὴν ἐνδεχομένην ἐπενέργειαν τοῦ Ἰνδικοῦ ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες συγγραφεῖς ὁμιλοῦσι πολλοὶ περὶ Ἰνδῶν φιλοσόφων καὶ βραχμάνων καὶ ἐνίοτε μὲ ἐρημηστικὴν ἀκριβείαν ἐπιτρέπουσιν τῷ ὄντι εἰς ἡμῶς νὰ πιστεύωμεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐγνώριζον κάπως λεπτομερῶς τὰς Ἰνδικὰς θεωρίας. Ἄλλωστε ἡ πλωτίνιος θεωρία τῆς οὐσιαστικῆς μυστικῆς ἐνώσεως τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς κοσμικῆς ψυχῆς, χαρακτηριζομένης ὡς ἐπιστροφῆς εἰς τὴν ἀληθῆ ἐνότητα καὶ πραγματικότητα, μετὰ τὴν στιγμήν τῆς διακρίσεως, δύναται ἐπιτυχῶς νὰ παραλληλισθῆ μὲ τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς Ἰνδικῆς ὁρησείας, μὲ τὴν βαθεῖαν ἐνότητα τοῦ **ἀτμάν** καὶ τοῦ **βραχμάν**, ἧτις κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πλωτίνου ἦτο ἡ ἴη ἀπὸ αἰῶνων τεθειμένη εἰς τὰς **Θύπανισάδ**.

Τὸ πρόβλημα τοῦτο ἔχει φυσικὰ εἰδικὸν ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον ἐνέχει κάθε ἔρευνα τῶν πηγῶν καὶ τῶν στοιχείων ἐνὸς πολιτισμοῦ, ἐνδιαφέρον μᾶλλον φιλολογικὸν παρὰ φιλοσοφικόν. Ὅποιος κεισθῆ, ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον κυρίως ἐνδιαφέρει, εἰς τὴν μελέτην ἐνὸς φιλοσόφου, εἶναι τὸ τί ἐσκέφθη καὶ πῶς τὸ ἐσκέφθη καὶ τὸ ἐκυστηματοποίησε, αὐτὸς δὲν ἔχει καὶ τόσην ὁρεξίν νὰ ἐρευνῇ τὴν προέλευσιν τῶν συλλεγέντων στοιχείων δι' ἃν ὑποδομήθη τὸ σύστημα. Συγχρόνως δὲ δύναται μὲ ἀπόλυτον ἠρεμίαν νὰ ἀναμμένη τὸ οἰονδήποτε ἀποτέλεσμα τοιούτων ἐρευνῶν, τὸ ὁποῖον φαίνεται νὰ ἔχη μεγάλην βαρύτητα καὶ νὰ ἀπασχολῆ καὶ νὰ ἀνησυχῆ μάλιστα, μόνον ἐκείνους οἱ ὁποῖοι θέλουν ἀκόμα νὰ ἀποδώσουν μεγάλην σημασίαν εἰς μερικὰς φυλετικὰς ἢ ἐθνικὰς ἢ καὶ τοπικὰς διακρίσεις τῶν φιλοσοφικῶν παραδόσεων καὶ ὄνειροπολοῦν τὸ ἰδεῶδες μὲτ' ἐρημηστικῆς παραδόσεως τῆς Δύσεως, ἧτις, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Θαλοῦς, πρέπει ἐκ τῶν προτέρων νὰ θεωρῆ ὡς ἀνάρμοστον καὶ νὰ ἀπομικρύνῃ ἀπὸ τοῦ κύκλου τῶν προβλημάτων τῆς κάθε ἐπίδοσιν πνευματικῆς παραδόσεως προερχομένην ἐκ τῶν ἔξω.

Εἰδικῶς ἐν προκειμένῳ δὲν φαίνονται τὰ ἐπιχειρήματα τὰ ὁποῖα προβάλλει ὁ Bréhier ἐπαρκῆ διὰ νὰ θεμελιώσουν τὴν μὴ ἑλληνικὴν προέλευσιν τοῦ μονισμοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ μυστικισμοῦ τοῦ Πλωτίνου. Αἱ ἀντιρρήσεις γεννῶνται ἀφθονοὶ καὶ ἂν εἰσέτι περιορισθῆ ἀρχικῶς ἢ συζήτησις εἰς τὸ γενικόν τῆς ἐπίπεδον. Τὸ κύριον ἐπιχειρήμα τοῦ Bréhier εἶναι ἡ μὴ ἑλληνικότης τῶν ἀνωτέρω ρηθέντων σημείων τῆς περὶ ψυχῆς θεωρίας τοῦ Πλωτίνου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν τυπικὸν ἑλληνικὸν χαρακτήρα τῶν προβλημάτων τῆς ἐξιδανικεύσεως τοῦ κόσμου, τοῦ συνειδότος καὶ τοῦ ἐνός. Ἄλλα, ἂν ἡ τελευταία αὕτη φιλοσοφικὴ θέσις συνδέεται ἀπολύτως πρὸς τὰς προϋποθέσεις τῆς πνευματικῆς παραδόσεως τῆς Δύσεως, τοῦτο δύναται νὰ ὑποστηρικθῆ καὶ διὰ τὴν πρώτην. Εἶναι εὐνόητον, ὅτι διὰ τὸν Bréhier τόνισεν τὴν διαφορὰν τῆς νέας ἐννοίας τῆς προσωπικότητος μὲ τὸν μυστικὸν καὶ μάλιστα τὸν ἐσχατολογικὸν χαρακτήρα τῆς ἐννοίας τῆς ἐκνυπαρχούσης ἐν τῇ πλωτινείῳ θεωρίᾳ περὶ τῆς σχέσεως τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς κοσμικῆς ψυχῆς, καὶ συγκρίνει τὴν ἐννοιαν ταύτην πρὸς τὴν ἐννοιαν τῆς προσωπικότητος τὴν ἐκνυπαρχούσαν εἰς τὴν ἀποψιν τοῦ στωϊκοῦ καὶ σωκρατικοῦ «γνώθι σαυτὸν», τότε τὸ χάσμα εἶναι προφανές. Ἄλλα τοῦτο ἀποδοτέον εἰς μίαν ἄστοχον ἱστορικὴν συσχέτισιν. Ἄς σκεφθῶμεν τοῦναντίον πῶς εἰς ὅλην τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀρχαίας σκέψεως κυριαρχοῦν δύο βασικά προβλήματα, τὸ λογικὸν καὶ τὸ γνωσεολογικὸν καὶ πῶς ἀμοιβαίως ἀλληλεξάρτωνται. Ἡ ἀντικειμενικῶς καθωρισμένη διανοητικὴ ἀντιληψὶς περὶ κόσμου χρειάζεται μίαν γνωσεολογίαν πράγματι βασισμένην ἐπὶ τῆς ἰδέας τῆς γνώσεως τοῦ ὁμοίου διὰ τοῦ ὁμοίου, τῆς γνώσεως διὰ τῆς ἀφομοιώσεως, διὰ τῆς συμπτώσεως, δηλαδὴ μίαν γνωσεολογίαν καθ' ἣν ἡ γνώσις πλησιάζει, κατὰ τὸ δυνατόν, πρὸς τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως, ἐκμηθευζομένη ἐν τῇ ἐνεργείᾳ τῆς ἐνώσεως.

Ἐφ' ὅσον, προϊόντος τοῦ χρόνου, ὁργανοῦται καὶ συστηματοποιεῖται, κατὰ τρόπον πλέον εὐνόητον καὶ ἐνιαῖον ἢ ἀποψὶς αὕτη, ἡ λογικὴ αὕτη θεμελιώσις τοῦ κόσμου, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ εὐρύνεται συγχρόνως καὶ ἡ γνωσεολογικὴ αὕτη ταυτότης. Ἡ εἰδικωτάτη μορφή τοῦ αἰσθητοῦ τοῦ Πρωταγόρα συμπίπτει πρὸς τὴν εἰδικωτάτην πραγματικότητα, ἧτις μόνον διὰ τῆς μορφῆς αὐτῆς δημιουργεῖται κατὰ τὴν στιγμήν τῆς αἰσθήσεως, ἡ ἀτομικὴ ἀλλ' ἀθάνατος πλατωνικὴ ψυχὴ συμπίπτει μὲ τὴν αἰωνίαν καὶ ἀμετάβλητον, ἀλλὰ εἰδικὴν καὶ

1) Neuplatonische Studien, Halle 1864--67.

2) Orientalisches bei Plotinos? ἐν Hermes XLIX (1914) σελ. 70—89.

διακεκριμένην πραγματικότητα τῆς ἰδέας. Ὅταν κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ὅλον τὸ λογικὸν καὶ διανοητικὸν σύστημα τοῦ κόσμου συγκεντροῦται εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ πνευματικοῦ ἀντικειμένου, ὁ νοῦς ταυτίζεται κατ' ἐνέργειαν μὲ τὸ παγκόσμιον νοητόν, καθιστάμενος τὸ παγκόσμιον νοῦν. Οὕτως ὁ θεὸς δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἐνοήσεως νόησις. Τοῦτο εἶναι μία συνταύτισις, ἢ τοῦλάχιστον μία προσπάθεια συνταύτισεως τοῦ κόσμου μὲ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀπολύτου γνώσεως, προσπάθεια, ἣτις γνωσεολογικῶς ἀνταποκρίνεται πρὸς ἐκείνην ἣτις ἤρχισε νὰ ἀνακύπτῃ καὶ εἰς τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν, εἰς τὸν *Τίμαιον*, ὅπου αἱ ἄτομικαὶ ψυχαὶ διαμορφοῦνται κατὰ τὸ λογικὸν σχῆμα τῆς παγκοσμίου ψυχῆς. Ἡ προσπάθεια αὕτη ἔμενε πάντοτε προβληματική, λόγῳ τῆς ἀνιθέτου τάσεως τῆς διασώσεως, μαζὶ μὲ τὴν ἐνότητα, καὶ τῆς εἰδικότητος τοῦ κόσμου, καὶ ὡς ἐκ τούτου παραλλήλως, μαζὶ μὲ τὴν μοναδικότητα, καὶ τῆς πολλότητος τῆς ψυχῆς. Ἄν λοιπὸν ὁ Πλωτῖνος, συνεχίζων τὴν μεγάλην προσπάθειαν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, παρελάμβανε, ὅπως τοῦτο δέχεται καὶ ὁ Βρέhier, διακρίνων τὴν καταγωγὴν τοῦ γνωσεολογικοῦ ἀπὸ τὴν τοῦ μυστικιστικοῦ προβλήματος, ἐκ τῆς τοιαύτης φιλοσοφικῆς παραδόσεως τοὺς ὅρους καὶ τὰ θέματα τοῦ πρώτου προβλήματος, διατὶ νὰ μὴ ἔχη παραλάβῃ ἐκεῖθεν καὶ τοὺς ὅρους τοῦ δευτέρου, τοῦ ἀρρήκτως μετὰ τοῦ πρώτου συνυφασμένου;

Ἐξ ἄλλου, ὄχι μόνον ἡ ἀρνητικὴ ἀπόδειξις, περὶ τῆς μὴ ἑλληνικότητος τοῦ πλωτινείου προβλήματος, ἀλλὰ οὔτε ἡ θετικὴ, περὶ τῆς ὁμοιότητός της πρὸς ἀπόψεις τῆς Ἰνδικῆς φιλοσοφίας δὲν κατορθοῦται νὰ γίνῃ πειστικὴ. Μεταξὺ τῆς εἰς τὴν θεωρίαν τῶν *Οὐπανισάδ* προσδιαζούσης ἀντιλήψεως περὶ τῆς τελικῆς ἐνότητος τοῦ πνεύματος ἔναντι τῶν ἄτομικῶν συνειδήσεων καὶ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ ἑλληνικοῦ φιλοσόφου, ὑφίσταται μία οὐσιώδης διαφορὰ, τὴν ὅποιαν θὰ ἔπρεπε ἐνδελεχέστερον νὰ εἶχε ἐρευνήσει ὁ Βρέhier. Ἡ Ἰνδικὴ σκέψις ἀναχωρεῖ ἀπὸ ἐν πρόβλημα τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας ἢ ἑλληνικὴ ἀπὸ ἐν λογικὸν καὶ γνωσεολογικὸν πρόβλημα. Διὰ τὸν Ἰνδὸν τὸ ἄτομον στρεφεται ἀξίας, ἐφ' ὅσον εἶναι ἐπιθυμία, καὶ δι' αὐτὸ ἐκμηδενίζεται καὶ ἀφομοιοῦται μὲ τὸ πᾶν, μὲ τὸν κόσμον, ὅστις, ὡς τοιοῦτος, οὐδὲν ἔχει ἐκτὸς αὐτοῦ πρὸς ὃ νὰ τείνῃ, καὶ πρὸς τὸν ὅποιον ἀφομοιοῦται ἡ ψυχὴ, μόνον ἐφ' ὅσον ἀποβάλλῃ τὴν βούλησίν της, τοῦτέστι τὴν βούλησιν πρὸς ἴδιον καθορισμόν. Διὰ τὸν Ἕλληνα, τόσον τὸν Πλάτωνα ὅσον

καὶ τὸν Πλωτῖνον, ἡ τάσις αὕτη ἀντὶ νὰ εἶναι ἀρνητικὴ καὶ ἀπομακρυντικὴ, δὲν εἶναι παρὰ ὁ ἔρως, τὸ τυπικὸν κίνητρον τῆς ψυχῆς τῆς ἀνερχομένης ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανόν, ὁ ἔρως, ὅστις, ναὶ μὲν θὰ ἐκμηδενισθῇ ἐν τῇ ἐνεργείᾳ, δι' ἧς ἡ ἀνάβασις αὕτη ἤθελε πλήρως πραγματοποιηθῇ, ἀλλὰ μόνον, ἀφοῦ γίνῃ ἀφορμὴ τῆς πραγματοποίησεως ταύτης, αὐτὸς, διὰ τῆς παρουσίας του καὶ ὄχι διὰ τῆς ἀρνήσεως τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἄφ' ἑτέρου ὁμοῦ ἐκ τῆς ἱκανοποιήσεως καὶ ἐκμηδενίσεως τοῦ ἔρωτος αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ προκύψῃ, κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀντίληψιν, ἀμέσως πνευματικὴ τις ἐνότης. Αὕτη προκύπτει ἀπὸ ἄλλα καὶ διάφορα αἴτια, καὶ ἰδίως ἀπὸ τὰς θέσεις τοῦ λογικοῦ καὶ γνωσεολογικοῦ προβλήματος, ἐφ' ὅσον κατ' ἴδιαν τὸ γνωσεολογικὸν πρόβλημα τῆς συνενώσεως τῶν συνειδητῶν πρὸς τὸ συνειδὸς εἶναι ἡ ἀντανάκλασις τοῦ λογικοῦ προβλήματος τῆς ἐσχάτης ἀρσεως τοῦ κόσμου εἰς τὸ «ἓν» τελευταῖον παράδειγμα τῆς ἀπέλπιδος προσπαθείας τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ ἀπείρου κόσμου, διὰ τῆς ὁποίας ἐτράφη τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἀπὸ τοῦ Παρμενίδου καὶ πρὸ τοῦ Παρμενίδου. Ὅθεν μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς ἀντιλήψεως, διὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἐσχάτη ἐνότης εἶναι λογικὴ, καὶ τῆς Ἰνδικῆς ἀντιλήψεως, διὰ τὴν ὁποίαν εἶναι πρακτικὴ, ὑπάρχει καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς καθαρῶς διαγεγραμμένη διαφορὰ.

Αἱ τοιούτου εἴδους ἀντιρρήσεις ἐπικυροῦνται καὶ ἀπὸ τὴν ἀναλύσιν τῶν καθ' ἕκαστον. Εἰς τὰ κείμενα τοῦ Πλωτίνου, τὰ ὅποια ἀναφέρει ὁ Βρέhier (σ. 141 κ. ἑ.), διὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸ ἓν, καὶ κατὰ πρῶτον λόγον τὴν γένεσιν τοῦ συνειδῶτος ἀπὸ τὸ ἀντικείμενον, φαίνεται καθαρὰ, καὶ τὸ ἀντιλαμβάνεται καὶ ὁ ἴδιος ὁ Βρέhier, ὅτι τὰ αἴτια τὰ κινοῦντα τὴν γένεσιν αὐτὴν δὲν εἶναι παρὰ τὰ βαθυτέρον διακαθορίζοντα τὴν πλατωνικὴν καὶ τὴν ἀριστοτελικὴν λογικὴν. Συμφώνως καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ὀρολογίαν τοῦ «Σοφιστοῦ», εἰς τὸν ὅποιον διατυποῦται ἀρτιώτερον ὀλοκληρὸς ἢ ἀρχαία λογικὴ, τὸ ἓν εἶναι τὸ «ταῦτόν», τὸ ὅποιον μόνον ἀφοῦ γενήσῃ τὸ «ἕτερον», δύναται ἀναφερόμενον ἐκ νέου πρὸς ἑαυτὸ, νὰ γνωρίσῃ ἑαυτὸ ἐν τῇ τοιαύτῃ ἀναφορᾷ, ὡς τι καθωρισμένως διαφορὸν, ἀνακύπτει οὕτω ὡς συνειδὸς καὶ γίνεται σκέψις. Κατὰ ταῦτα, καὶ ἐδῶ τὸ τελικὸν πρόβλημα εἶναι πάντοτε τὸ θεμελιῶδες πρόβλημα τῆς ἑλληνικῆς λογικῆς, τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τοῦ ἀπείρου καὶ τοῦ πέρατος, τοῦ ὀρισμοῦ, τῆς ταυτότητος καὶ τῆς ἑτερό-

τητος, με τήν διαφοράν, ὅτι ἐδῶ τὸ λογικὸν πρόβλημα δὲν ἀφήνει νὰ ὑφίσταται παρ' αὐτῷ τὸ γνωσεολογικὸν πρόβλημα, τὸ στρεφόμενον πρὸς τὴν ἀπλήν ἀφομοίωσιν καὶ σύμπτωσιν ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου τῆς γνώσεως, καὶ μάλιστα τὸ ἀπορροφᾶ βιαίως, με πρόθεσιν νὰ τὸ θέσῃ πάλιν ἀπὸ τὴν ἰδικήν του βάσιν. Ἄν ἤθελέ τις, νὰ ἐκφράσῃ ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν, με γενικὰς γραμμὰς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν, θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπῃ, ὅτι, διατηρουμένου ἀμεταβλήτου τοῦ θεμελιώδους θέματος τῆς ἀρχαίας θεωρητικῆς φιλοσοφίας, ἡ ἑλληνικὴ ἰδεοκρατία, ἐν τῇ ἀνιούσῃ μὲν αὐτῆς πορείᾳ, μέχρι τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐστρέφετο πρὸς τὸν καθορισμὸν τοῦ κόσμου διὰ τῆς σκέψεως, πρὸς τὴν θεμελίωσιν τοῦ λόγου ὡς πραγματικότητος, ἐν δὲ τῇ κατιούσῃ αὐτῆς πορείᾳ καὶ τυπικῶς ἐν τῷ νεοπλατωνισμῷ, ἐπιτευχθείσης τῆς ὀλικῆς λογικοποιήσεως τοῦ κόσμου, ἔπρεπε ἐκ τούτου νὰ συναχθῇ ἡ ἐνέργεια τοῦ συνειδότος, καὶ πρὸς τοῦτο ἐχρησιμοποιοῦντο πρὸς λύσιν τοῦ τοιοῦτου γνωσεολογικοῦ προβλήματος αἱ αὐταὶ ἔννοιαι αἱ χρησιμεύσασαι διὰ τὴν λογικὴν ὀργάνωσιν τοῦ ἀντικειμένου. Οὕτω, ἀφοῦ συνήγαγον οἱ Ἕλληνες τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν σκέψιν, ἐπεδόθησαν εἰς τὸ συναγάγου τὴν σκέψιν ἀπὸ τὸν κόσμον.

Παρόμοια συμπεράσματα προκύπτουν ἐκ τῆς ἀναλύσεως τῶν ὅσων λέγει ὁ Bréhier διὰ τὸ πρόβλημα τοῦ μυστικοῦ στοιχείου καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ, παρὰ Πλωτίνῳ] εἰδικῶς, πρὸς τὸ ζήτημα τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἐκστάσεως. Ὁρθῶς παρατηρεῖ ἐν τέλει ὁ Bréhier, ὅτι οὐσιῶδες χαρακτηριστικὸν τῆς σκέψεως αὐτῆς ὑπῆρξε ἡ ἰδιαιτέρα προσοχὴ ἢ ἀποδοθεῖσα, μετὰ μίαν μεγάλην φιλοσοφικὴν παράδοσιν, ὀλοκληρωτικῶς διεπομένην ἀπὸ λογικὸν ἀντικειμενισμόν, διὰ πρώτην φοράν εἰς τὸ πρόβλημα σχέσεως τῆς ὑποκειμενικότητος πρὸς τὴν ἀντικειμενικότητα, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς αὐτὴν τὴν δυνατότητα τῆς γνώσεως. Καὶ καταλήγει νὰ χαρακτηρίσῃ μάλιστα τὸν πλατωνισμόν, ὑπ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα, ὡς «παραδοχὴν τῆς ριζικῆς ἀὐτονομίας τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἐν τῇ συγκεκριμένῃ ὀλότητί της», προσδίδων εἰς αὐτὸν χαρακτῆρα κατ' ἐξοχὴν ὑποκειμενικὸν (σ. 181—82). Τὴν δὲ ὑποκειμενικότητα ταύτην θεωρεῖ εἰσέτι συγγενῆ πρὸς τὴν τῶν *Οὐπανισάδ* (σ. 186). Ἄλλὰ τοιοῦτος χαρακτηρισμὸς τοῦ πλατωνικοῦ ὑποκειμενισμοῦ (ὅστις δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀντιτιθέμενος πρὸς τὴν ἀπλήν καὶ ἄμεσον ἀναγνώρισιν τοῦ μυστικισμοῦ του), ἐρ-

μηνευτικῶς ἀποδίδει ἐλάχιστα ἀποτελέσματα ὁ δὲ Bréhier ἐπλησίασε πολὺ περισσότερον πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὅταν ἀμέσως προηγουμένως, ἀναζητῶν τὰ αἷτια τῆς γενέσεως τῆς θεωρίας τῆς ἐκστάσεως καὶ τῆς σχέσεώς της πρὸς τὴν ἀπλήν αὐτῆς νόησιν διὰ τῆς διανοίας, διεῖδε πρὸς ποίαν ἀντίθεσιν ὀδηγεῖ ὁ τοιοῦτος δυαδισμὸς. Ἐπρόκειτο δηλονότι πάντοτε νὰ συλληφθῇ ὁ κόσμος ἐν τῷ ὑψίστῳ αὐτοῦ ὀρισμῷ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐν τῇ ἀπελύτῳ αὐτοῦ ἐνότητι, Ἄλλὰ τὸ «Ἐν», πράγματι νοούμενον ὡς ἐν τι, εἶναι ἤδη δι' αὐτοῦ ὀρισμένον, συσχετισμένον καὶ κατ' οὐσίαν ὄχι πλέον «Ἐν», ὄχι πλέον ὀλότης. Διὰ νὰ τὸ ἀνυψώσῃ καὶ ὑπεράνω τῆς ἀντιθέσεως ταύτης, ἔπρεπε νὰ προσφύγῃ πέραν τοῦ νοῦντος συνειδότος εἰς τὴν ἐκστασιν. Καὶ ἡ ἀντίθεσις τοῦ νοῦντος καὶ τοῦ ἐκστατικοῦ συνειδότος, τῆς νοοκρατίας καὶ τοῦ μυστικισμοῦ, δὲν ἀποτελεῖ παρὰ Πλωτίνῳ παρὰ τὴν ἀντανίκησιν τῆς θεμελιώδους ἀπορίας τῆς ἀρχαίας σκέψεως, ἀγωνιωδῶς τεινούσης πρὸς ὀρισμὸν τοῦ ἀπέριου.

Κατ' ἀντίθεσιν ὁμοίως πρὸς τὸν Bréhier, τὸ ὅτι ἡ σκέψις αὕτη εἶναι καὶ παρὰ Πλωτίνῳ τὸ κεφαλαῖον πρόβλημα διεῖδε κατ' οὐσίαν ὀρθῶς ὁ Θεοδωρακόπουλος. Ἀνήγαγε εἰς θεμελιώδη κανόνα τῆς ἐρμηνείας τῆς ἀρχαίας σκέψεως τὴν ἀντίθεσιν τοῦ πέρατος, τῆς καθοριζούσης μορφῆς, πρὸς τὸ ἄπειρον. Καὶ οὕτω, εἰς μίαν μελέτην του περὶ τῆς Πλατωνικῆς διαλεκτικῆς, ἐπέξευσε τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἀνάλυσιν εἰδικῶν θεωριῶν, διὰ τὰς ὁποίας αὕτη τῷ ὄντι δὲν φαίνεται τόσον πρόσφορος. Παρὰ Πλωτίνῳ τοῦναντίον τῷ ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ μεταχειρισθῇ με μεγαλυτέραν βεβαιότητα καὶ ἀκρίβειαν τὴν κριτικὴν αὐτὴν μέθοδον, ἣτις, ἐμφανιζομένη μόνον συνοπτικῶς ἐν τῇ νεοελληνικῇ διατριβῇ, ἀναπτύσσεται εὐρέως, καὶ εἰς πολλὰς εἰδικὰς περιπτώσεις, ἐν τῷ ἐκτενεστέρῳ γερμανικῷ του ἔργῳ.*) Τοῦτο ἐστερημένον πάσης σημειώσεως, παραπομπῆς ἢ ἀναφορᾶς ἐμφανίζεται ὡς μία ἐκθεσις ἐκ ποιοῦ τοῦ πλατωνικοῦ συστήματος, ἐκθεσις ἐπιτυγχανομένη ὅταν τοῦτο θεωρεῖται ἐν τῇ ὀργανικῇ του ὀλότητι πέραν τῆς πολυμορφίας καὶ τῆς φιλολο-

*) 1) I. N. Θεοδωρακοπούλου. Αἱ θεμελιώδεις ἔννοιαι τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλωτίνου ἐκδ. οἶκος ὁ «Κοραῆς» Ἀθήναι, 1928.

2) Johannes Theodorakopoulos Plotins Metaphysik des Seins, Bühl—Baden 1928.

γικῆς ἀποσπασματικότητος τῶν 54 δοκιμίων τῶν Ἐννεάδων. Ὅτι μία τοιαύτη ἐρμηνεῖα δὲν πρέπει νὰ συγκριθῆ πρὸς τὴν εἰδικὴν ἱστορικὴν ἀκριβείαν τῶν εἰδικῶν δοκιμίων περὶ Πλωτίνου καὶ ὅτι δὲν δύναται νὰ ἴδῃ τὰ δοκίμια ταῦτα ἐν τῇ χρονικῇ αὐτῶν ἐξελίξει, τοῦτο εἶναι εὐνόητον. Μάλιστα ὁ Θεοδωρακόπουλος, ἐν τῇ εἰς τὸ τέλος ἀναφερομένη βιβλιογραφίᾳ, δὲν ἀναφέρει οὔτε τὰς τελευταίας σπουδαίας μελέτας τοῦ Heipemann, περὶ τῆς συστάσεως τοῦ ἔργου, διότι δὲν τὸν ἐνδιαφέρει ἡ ἱστορικὴ γένεσις τοῦ ἔργου, ἀλλ' ἡ οὐσία αὐτοῦ. Ἀλλὰ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἐρμηνεῖα αὐτῆ τοῦ Θεοδωρακοπούλου, ἣτις, ἐν τῇ συστηματικῇ της μορφῇ, παραμένει ὅσον τὸ δυνατόν ἐγγὺς πρὸς τὰ κείμενα, δύναται νὰ ἐπιμείνη καλλίτερον ἐπὶ τῶν γενικῶν ἐκείνων προβλημάτων, τὰ ὁποῖα τελικῶς διαφεύγουν τὴν προσοχὴν τοῦ εἰδικοῦ ἐρευνητοῦ. Ἄλλως τε ἡ ἀξίωσις, ἣν διὰ τὴν ἰδίαν του ἐργασίαν ἐγείρει ὁ Θεοδωρακόπουλος, εἶναι τὸ νὰ συλλάβῃ, ἐν μιᾷ ἀληθεῖ ἐνότητι, τὰ πολλαπλᾶ θέματα τῆς πλωτινείου φιλοσοφίας, χωρὶς νὰ ἀποσπάσῃ ταῦτα ἀπὸ τὸ ζωντανὸν αὐτῶν σύμπλεγμα, ὅπως τὸ ἔπραξαν οἱ προηγούμενοι ἐρμηνευταί, οἵτινες δι' αὐτὸ εὐρέθησαν ἀντιμέτωποι πρὸς θέματα παράλληλα καὶ ἀσυμβίβαστα.

Ὁ Θεοδωρακόπουλος διακρίνει ἄριστα αὐτὴν τὴν ἐνότητα, ὡς ἐνότητα κατ' ἐξοχὴν μορφολογικὴν, ὡς ταυτότητα μεθόδου, ἣτις διακατέχει καὶ συνδυάζει τὰς εἰδικὰς θεωρίας καὶ ἐκδηλοῖ ἐν τῇ συστάσει της καὶ τῇ διαλεκτικῇ της συναφεῖα πάντοτε τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν, ἐφ' ἧς ἐδράζεται. «Ὅλαι αἱ κρίσεις, αἱ ὁποῖαι γίνονται π. χ. περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς «ψυχῆς» ἰσχύουν συνάμα κατὰ ἓνα εἰδικόν, ἢτοι διαλεκτικὸν τρόπον καὶ διὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ «νοῦ» καὶ τ'ἀνάπαιλιν» (σελ. V). Εἰς τί συνίσταται αὐτὴ ἡ βαθεῖα μορφολογικὴ ἐνότης, τοῦτο δὲν καθορίζει ἐκτενῶς καὶ αὐστηρῶς ὁ Θεοδωρακόπουλος. Ἀλλ' ὅτι κατ' οὐσίαν συνίσταται εἰς τὴν θεμελιώδη θεωρητικὴν ἀρχὴν, περὶ ἧς ἐγένετο λόγος, τοῦτο προκύπτει σαφῶς ἐξ ὅλης τῆς διαδρομῆς τῆς ἐρμηνείας, τὴν ὁποῖαν κάμνει. Ἦδη ἐν τῇ πρώτῃ κεφαλαίῳ τῶν μελετῶντι τὰς θεμελιώδεις ἐννοίας, δι' ὧν ἐργάζεται τὸ πλωτινεῖον σύστημα, τονίζεται ἰδιαιτέρως ἡ σημασία, ἣν ἔχουν διὰ τὴν διασκευὴν του αἱ ἀρχαὶ τοῦ πέρατος καὶ τοῦ ἀπείρου, τοῦ ὀρισμοῦ καὶ τοῦ μὴ ὀρισμοῦ, τῆς ταυτότητος καὶ τῆς ἑτερότητος καὶ ἐπίθεται ὅτι ἡ ἀνωτάτη πλωτινεῖος περὶ ἀξίας ἐννοία εἶναι καὶ ὁ ἀνώτατος ὀρισμὸς καὶ τὸ ἀνώτατον πέρασ, ἢτοι ἡ ταυτότης τοῦ «ἐ-

νός» μεθ' ἑαυτοῦ, ἐνῶ αἱ ἄλλαι ἀξίαι προκύπτουν ἐκ ταύτης κλιμακωίως, δυνάμει τῆς ἑτερότητος, ἣτις καὶ εἶναι συγχρόνως μία πάντοτε μεγαλυτέρα κίνησις πρὸς τὸν μὴ ὀρισμὸν, πρὸς τὸ ἀπείρον. Καὶ πράγματι δυνάμει τῆς αὐτῆς ἀρχῆς τῆς ἑτερότητος, ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ Πλωτίνου, καθ' ἣν τὸ γνωσεολογικὸν πρόβλημα συμμορφοῦται πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν ἀποψιν τοῦ λογικοῦ προβλήματος, ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὄντος ἢ σκέψις, ἐκ τοῦ «ἐνός» ὁ «νοῦς», ὅστις καὶ βιθμιαίως θὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τοῦ ἀπολύτου καὶ ἐνταίου πέρατος, τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον θὰ καταμερίζεται ἐν τῇ πολλότητι τῆς διανοίας.

Εἰς τὰς εἰδικὰς θεωρίας, τὰς ὁποίας ἀναλύει ὁ Θεοδωρακόπουλος, αἱ ἀρχαὶ αὐταὶ ἀποδεικνύουν ὅλην τὴν διαπλαστικὴν ἀποτελεσματικότητά. Ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ ἀριθμοῦ βλέπει ὀρθῶς ὁ Θεοδωρακόπουλος, ὅτι, ἀφ' ἐνός ἢ προέλευσις τῆς ἀριθμητικῆς πολλότητος ἐκ τῆς πρώτης «ἐνότητος» δὲν εἶναι παρὰ μία πτώσις ταύτης ἀπὸ τοῦ ἀπολύτου πέρατος, ἀπὸ τοῦ «(Identisches Insichbleiben» (σελ. 29), καὶ ἀφ' ἑτέρου, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ ὀργανικὴ πλοκὴ καὶ ἡ μεταφυσικὴ ἀξία τοῦ βασιλείου τῶν ἀριθμῶν ὑπάγεται εἰς τὴν θεμελιώδη ἀξίωσιν τοῦ διὰ τῶν ἀριθμῶν ὀρισμοῦ τοῦ κόσμου, καταπολεμουμένης τῆς ἀπειρίας (Grenzenlosigkeit) τῆς χαρακτηριστικῶς ἀποκλειμένης ἀπὸ τοῦ βασιλείου τῶν ἀριθμῶν. Καὶ παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ Θεοδωρακόπουλος ὅτι ὀλόκληρος ἡ ἑλληνικὴ σκέψις, τελειοποιημένη ὑπ' αὐτὴν τὴν ἐννοίαν παρὰ Πλωτίνῳ, δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς διαρκὴς βηματισμὸς πρὸς τὴν ἐνότητα διὰ μέσου τῆς πολλότητος (σελ. VI—VII) καὶ ἐπαναλαμβάνει δι, διὰ τῆς θεωρίας ταύτης περὶ ἐνότητος καὶ τῶν σχέσεών της πρὸς τὸν μαθηματικὸν κόσμον, «συλλαμβάνεται ἡ ἀρχὴ τοῦ πέρατος, τοῦ ὀρισμοῦ, ἡ ὁποία διακατέχει τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, κατὰ τὴν τελειωτικὴν αὐτῆς μορφήν, καὶ μάλιστα ἀπολυτοποιεῖται, καθ' ὅτι ἐπιδέχεται μίαν ἐντελῆς μεταφυσικὴν ἐρμηνείαν». (σελ. 29)

Περαιτέρω (σελ. 44) ἀναλύει ὁ Θεοδωρακόπουλος μετὰ πολλῆς λεπτότητος, πῶς ἡ ἐννοία τῆς ἑτερότητος (Andersheit) ἀποτελεῖ οὐσιώδη προϋπόθεσιν διὰ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς ἐνότητος εἰς τὴν πολλότητά τοῦ ἀριθμοῦ. Ὅπως, ἐν τῇ περὶ χρόνου θεωρίᾳ τοῦ Πλωτίνου, (Κεφ. III) ἡ αἰωνιότης, μετὰ τὸν ὄντολογικὸν της χαρακτήρα, ἀποτελεῖ τὴν ἐκδήλωσιν τοῦ ἀμεταβλήτου πέρατος τοῦ ὄντος, τῆς

ταυτότητος τοῦ ὄντος καὶ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ ἀμεταβλήτου, «die Notwendigkeit des Nichtandersseinkönnens des Seins» (σελ. 53).

Καὶ εἰς τὰς θεωρίας ἀκόμη αἱ ὁποῖαι ἀπὸ πρώτης ὕψεως δὲν φαίνονται ἐπιδεκτικαὶ αὐτῆς τῆς μεθόδου, ὡς π.χ. εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ ἔρωτος, καταδεικνύεται ὅτι τὰ βαθύτερα αὐτὰ αἷτια τῆς σκέψεως τοῦ Πλωτίνου ἐνεργοῦσιν ἀποτελεσματικῶς. Ἐν ἄλλῃ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Πλάτωνος ὁ Θεοδοωρακόπουλος, θεωρῶν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἔρωτος ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ πέρατος, δὲν εἶχε τόσην ἐπιτυχίαν. Ἀλλὰ παρὰ Πλωτίνῳ τὰ πράγματα ἀλλάσσονται. Μάλιστα δὲ τὸ καθαρὸν πρόβλημα τῆς πρακτικῆς διαλεκτικῆς, ἐξ οὗ ἀναπτύσσεται ἐν τῷ Συμποσίῳ ἡ ἔννοια τοῦ δαιμονίου ἔρωτος, παρὰ Πλωτίνῳ ἔχει τελείως ἀντικειμενικοποιήσῃ, προσλαβὼν τὴν μορφήν μιᾶς λογικῆς διαδικασίας. Οὕτω πως δύναται τις νὰ ὁμιλήῃ περὶ ἐνὸς δαιμονίου ὁρισμοῦ, «Dämonisches Bestimmtheitsein», τὸν ὁποῖον πᾶσα ψυχὴ δέχεται ἀπὸ τὸν ἔρωτα αὐτῆς, ἐφ' ὅσον ἐξ αὐτοῦ προέρχεται καὶ ἡ σύστασις τοῦ δαιμονίου τῆς (σελ. 42). Οὕτως ὁ πλατωνικὸς χαρακτηρισμὸς τοῦ ἔρωτος μεταξὺ αἰσθητοῦ καὶ νοητοῦ, πτωχοῦ ὡς ἐκ τῆς πενίας τοῦ αἰσθητοῦ καὶ ἐπιθυμοῦντος νὰ ἰκανοποιηθῇ διὰ τοῦ πλουτοῦ τοῦ νοητοῦ, παραλληλίζονται πρὸς τὴν λογικὴν φύσιν τῆς κρίσεως ὡς μικτοῦ τινος, ἐφ' ὅσον ἀποτελεῖ τὴν ἐιότητα δύο ἑτεροτήτων τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ κατηγορουμένου. Ὁ θεμελιώδης μάλιστα χαρακτηρισμὸς τοῦ Πλωτινείου ἔρωτος εἶναι, ὅτι ἔρως δηλοῖ τὴν ἀνάγκην, τὴν διακατέχουσαν τὸ ὄν καὶ συνισταμένην εἰς τὸ ὅτι τὸ ὄν δὲν θέλει μόνον ἐκτὸ ἐν τῇ ἐιότητι αὐτοῦ, ἀλλὰ θέλει καὶ τὸ ἕτερον, ἐφ' ὅσον ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ εὐρίσκει τὴν ἐσχάτην αὐτοῦ δικαιολογίαν (σελ. 79). Ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἀπόψεως, παρατηρεῖ ὁ Θεοδοωρακόπουλος, ὅτι εἶναι προφανὴς ἡ ἰδανικὴ συγγένεια τῆς πλωτινείου ταύτης θεωρίας πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς ἑγελιανῆς διαλεκτικῆς.

Αἱ θεμελιώδεις αὐταὶ λογικαὶ ἀρχαὶ ἐφαρμόζονται ἐπίσης καὶ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς αἰσθητικῆς θεωρίας (κεφ. V). Λι' ὀλίγηρον τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν τὸ οὐσιώδες στοιχεῖον τῆς ἔννοιαι τοῦ καλοῦ εἶναι ἡ ὑπαρξίς μορφῆς, διακρίσεως (τοῦ Bestimmtheitsein ἢ ἀκριβέστερον, τοῦ Bestimmtgewordensein, καθὼς λέγει ὁ Θεοδοωρακόπουλος, σελ. 91) ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἀμοριον καὶ τὸ ἀδιάκριτον τοῦ ἀσχήμου· εἶναι ἡ συγκρότησις μιᾶς συνθέσεως μερῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἀρμονία καὶ ἡ συμμετρία ἀποτελεῖ τὸ βάθρον τῆς ὡραιότητος

τοῦ ὄλου καὶ αὐτῶν τούτων τῶν μερῶν καὶ διατηρεῖται ἐπὶ τοσοῦτον ἐφ' ὅσον καὶ μένει ἢ αὐτὴ πρὸς ἑαυτὴν καὶ παραμένει ἐν ἑαυτῇ. Ἀλλὰ ἡ τοιαύτη φύσις τοῦ καλοῦ, θεμελιουμένη ἐπὶ τῆς συνθέσεως τοῦ «synthetisches Sosein» καὶ ὄχι ἐπὶ τῆς θέσεως, τοῦ «thetisches Anderssein» (σ. 92) δὲν δύναται νὰ πλαισιωθῇ ἀμέσως ἐν τῷ πλωτινείῳ συστήματι, ὅπερ κατ' ἀρχὴν ἀξιοῖ, ὅπως πᾶν στοιχεῖον αὐτοῦ μὴ ζῆ ζωὴν αὐτόνομον, παρὰ ἐφ' ὅσον, συγχρόνως ἀντλεῖ τὴν ζωὴν αὐτὴν ἐκ τῆς ἀναφορῆς τοῦ πρὸς τὰ ἕτερα στοιχεῖα. Ὁ Πλωτίνος ὡς ἐκ τούτου, μένων πιστὸς εἰς τὸ γενικὸν ἀξιωμα τῆς ἀρχαίας σκέψεως, καθ' ὃ τὸ καλὸν δέον νὰ εἶναι πρὸ πάντων διακαθορισμένον καὶ ταῦτόν, πρέπει νὰ ἐννοῇ τὸν καθορισμὸν καὶ τὴν ταυτότητα ταύτην ὡς σχέσιν τοῦ χρονικοῦ πρὸς τὸ αἰώνιον, τοῦ αἰσθητοῦ πρὸς τὸ ἀπαισθητόν, ὡς αἰσθητικὸν ὄρισμὸν τῆς πραγματικότητος ὑπὸ τῆς ἰδέας. Τούταντιον, αἰσθητικῆς αὐτῆς τῆς μεταφυσικῆς συγγενείας, τῆς ἀναφορῆς πρὸς τὸ εἶδος, τὸν λόγον, δὲν μένει παρὰ τὸ ἀδιάκριτον, τὸ ἀμοριον, τὸ ἀσχήμον (σ. 93-94). Καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ ψυχὴ, ἂν καταληφθῇ ὑπὸ τῶν τελευταίων τούτων καὶ ἀπολέσῃ τὴν σχέσιν τῆς πρὸς τὸν λόγον, κατανατᾷ νὰ ἀπολέσῃ τὴν πραγματικὴν τῆς ὑπόστασιν, τὴν σχέσιν τῆς ταυτότητος πρὸς ἑαυτὴν (σ. 101). Ἐξ ἄλλου τὸ ὑψιστον κάλλος, ὡς καθαρὰ ἀρχή, ἂν καὶ συνιστᾷ τὸ θεμελιον πύσης **διαμορφώσεως** (Gestaltung) τοῦ κόσμου, ἀποκλείεται πύσης μίξεως, «ἀναπαυόμενον ἐν ἑαυτῷ ὡς ἀπόλυτος ταυτότης». Οὗτος εἶναι, ἐν συμπεράσματι ὁ νοητὸς κόσμος, ὡς ἐσχίτη ὁλότης, ἐν ἣ συναιροῦνται ἀμφότεραι αἱ ἀρχαὶ τῆς ταυτότητος καὶ τῆς ἑτερότητος καὶ ἐν ἣ «ἕκαστον γινώσκει ἑαυτὸν καὶ τὸ ἕτερον» (alles sich selbst und sein Anderes erkennt) (σ. 105-115).

Ἡ ψυχὴ, ἂν ἐιέρου, ἴμης, ὡς ἐκ τῆς ἰδανικῆς φύσεως αὐτῆς, δὲν δύναται νὰ χύσῃ τὴν μεταφυσικὴν τῆς ταυτότητα πρὸς ἑαυτὴν, ἀναγκάζεται ὁπωσδήποτε νὰ ἔλθῃ εἰς ἐνεργὸν ἐπαφὴν πρὸς τὴν ὕλην (κεφ. II) καὶ τὸ σῶμα (κεφ. VII), τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ταυτὰ πρὸς ἑαυτὰ, ἀλλὰ τυπικαὶ ἀρχαὶ τῆς πολλότητος, τοῦ ἀπρόσδιοριστου, καὶ τοῦ γίνεσθαι. Καὶ ἡ τοιαύτη σχέση ἐμφανίζεται ὡς ἀναφορὰ τῆς ταυτότητος αὐτῆς πρὸς τὴν ἑτερότητα. Ὅχι δὲ μόνον ἀκαίωται ζωῆ καὶ ἐνεργεῖαι τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑψίστη, ἡ τῆς κρίσεως, συντελεῖται πάντοτε ὡς πῶσις ἐκ τῆς ἐνιαίας ταυτότητος καὶ

τοῦ ὄρισμοῦ τοῦ νοήματος εἰς τὴν πολλότητα καὶ ἑτερότητα τῆς διανοητικῆς σκέψεως (σ. 124—25). Ὅπως ὄθεν ἡ ὕλη, ὡς «τὸ ἀπολύτως ἄμορφον», (σ. 133 πρβ. σ. 137) δὲν δύναται νὰ ἐννοηθῆ παρὰ ἔφ' ὅσον διέπεται ὑπὸ τῆς ἀντιθέσεως αὐτῆς, τῆς ταυτότητος τῆς ιδέας, οὕτω καὶ τὸ γίγνεσθαι δὲν ἐννοεῖται παρὰ ὡς μιὰ ἀνάπτυξις σχέσεων, προϋποθέτουσα τὴν ταυτότητα τῶν μορφολογικῶν στοιχείων καὶ ἀποτελοῦσα ὡς ἐκ τούτου σύνθεσιν ταυτότητος καὶ ἑτερότητος (σ. 138). Κατ' ἀναλογίαν, ἐν τῇ σχέσει ψυχῆς καὶ σώματος «ἡ ἑτερότης τοῦ μὴ ὄντος καὶ ἡ ταυτότης τοῦ ὄντος, εἶναι αἱ προϋποθέσεις τῆς διαμορφώσεως τοῦ ὀργανικοῦ κόσμου» (σ. 147), ἔφ' ὅσον ἐπιτρέπουν τὴν συσχέτισιν τῆν ψυχῆς πρὸς τὸ σωματικὸν στοιχεῖον καὶ παρέχουν εἰς αὐτὴν τὴν ἰκανότητα ἀκριβοῦς νὰ πραγματοποιηθῆ ὡς ἐνότης ἐν τῇ πολλότητι. Ἡ ἄλλως, ὡς λέγει ὁ Θεοδωρακόπουλος, ἐξηγῶν τὸν Πλωτῖνον μὲ ἄρους ἐγγελιανούς, «ἔφ' ὅσον τὸ ψυχικὸν στοιχεῖον θεωρεῖται αὐτὸ, καθ' αὐτὸ εἶναι ἀπόλυτος ἐνότης, ἔφ' ὅσον θεωρεῖται ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ἕτερον, περιπίπτει εἰς τὴν πολλότητα». Ἡ ἀλήθειά του συνίσταται εἰς τὴν σχέσιν τῶν δύο αὐτῶν σημείων τοῦ «εἶναι δι' ἑαυτὸ» καὶ τοῦ «εἶναι δι' ἕτερον», (σ. 150—51) δύο σημείων, ἐξ ὧν τὸ δεύτερον ἔχει τὴν βίαν του ἐπὶ τοῦ πρώτου, ἀφοῦ δὲν δύναται τις νὰ σκεφθῆ τὴν ἑτερότητα χωρὶς τὴν ταυτότητα (σ. 156—57).

* *

Καὶ ἐκ μιᾶς τόσον ταχείας ἐπισκοπήσεως τοῦ βιβλίου τοῦ Θεοδωρακοπούλου προκύπτει σαφῶς τὸ πάσῃν σημασίαν ἔχουν διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ἐρμηνείαν τοῦ Πλωτῖνου, αἱ θεμελιώδεις ἐννοιαὶ τῆς ἀρχαίας λογικῆς. Καὶ ὁ ἴδιος βλέπει καθαρά (σ. 159 κ.έ.), ὅτι ἡ ἀπόλυτος ἀναφορὰ ταυτότητος καὶ ἑτερότητος, ἀποτελοῦσα τὴν θεμελιώδη λογικὴν βίαν τοῦ συστήματος τοῦ πλωτινείου κόσμου, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ μορφολογικὴ ἀρχὴ τοῦ νοῦ, ἐν τῇ ἀρχικῇ μορφῇ (Urform) τοῦ ὁποίου κεῖνται κατὰ τελευταῖον λόγοι ὅλαι αἱ ἀπὸ τῆς διανοίας καὶ ἀπὸ τῆς αἰσθησεως μορφαὶ καὶ γνώσεις. Ὑπερθεν τῆς διανοίας καὶ τοῦ νοῦ, ὑπάρχει τὸ ὑπερνοητὸν βασιλεῖον τοῦ «ἐνός». Καὶ πάλιν τὸ «ἐν» τοῦτο γεννᾷ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν νοῦν καὶ τὸν κόσμον διὰ τῆς αὐτῆς ἀνωτάτης λογικῆς ἀρχῆς ἐνεργοῦν.

Οὕτω πῶς ὁ Θεοδωρακόπουλος ἀναφέρει καὶ τὰ γενεσιουργικὰ αἷτια τοῦ πλωτινείου συστήματος εἰς τὰς χαρακτηριστικὰς αὐτὰς μορφάς, αἱ ὁποῖαι ὀσημέραι διευκρινίζονται ἀρτιώτερον, ἐμφανιζόμεναι ὡς οὐσιώδεις δι' ὀλοκλήρον τὴν ἀρχαίαν λογικὴν. Καὶ εἶναι τοσούτω μᾶλλον ἐνδιαφέροντα τὰ ἐξαχθέντα συμπεράσματα ὑπὸ τοῦ Θεοδωρακοπούλου, καθ' ὅσον προέκυψαν ἀπὸ πηγαίαν ἀνάγκην ἐρεῦνης, χωρὶς νὰ ἔχουν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν αἱ ἀναλύσεις ἄλλων ἀπόψεων τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας, τῆς ἀριστοτελικῆς λογικῆς παραδείγματος χάριν, ὅπου τὸ φαινόμενον εἶναι τυπικόν, καὶ αἱ ὁποῖαι παρ' ἄλλων συνεπληροῦντο συγχρόνως ἐν τῇ αὐτῇ κατευθύνσει καὶ ὑπὸ τὴν αὐτὴν μορφήν. Προστιθεμένης δὲ καὶ τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς τοῦ Πλωτῖνου εἰς τὸ δίκτυον τῶν ἀναλύσεως τῶν ἀρχαίων, θὰ καταστήθῃ δυνατὴ ἡ προσαρμογὴ αὐτῆς πρὸς τὴν παράδοσιν τῆς ἀρχαίας λογικῆς, ἣτις καὶ ἐσχάτως πάλιν ἀνασυνιστᾶται καὶ ἀναμοχλεύεται μέχρι τῶν ἐσωτερικῶν τῆς ἀρχῶν, ἀπολύτως διαφόρων ἀπὸ τὰς ἐξωτερικὰς καὶ ἐπιφανειακὰς ἀρχὰς τῶν Ἀναλυτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους, τὰς ὁποίας καὶ ἐμονοπώλησε ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία πρὸς χοῆσιν συχνάκις καὶ αὐτῆς τῆς νεωτέρας σκέψεως. Ὁ Θεοδωρακόπουλος ἔχει, ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἀπόψεως, μᾶλλον διανοίξῃ παρὰ τερματίσῃ μιᾶν καρποφόρον ὁδὸν ἐρεῦνης. Ἡ σφιχτοδεμένη καὶ συστηματικὴ μορφή τῆς ἐρμηνείας τοῦ θὰ καταστήσῃ ἀρτιώτερον τὴν προσαρμογὴν καὶ τὴν μετάδοσιν τῶν ἱστορικῶν λεπτομερειῶν καὶ θὰ παρουσιάσῃ καθαρότερον τὸ πῶς τὰ αἷτια τὰ ὡς οὐσιώδη ἐμφανιζόμενα εἰς τὴν λογικὴν τοῦ Πλωτῖνου, ὑπάρχουσι πράγματι ὡς τοιαῦτα διὰ μέσου ὀλοκλήρου τῆς ἱστορίας τῆς λογικῆς. Ἐπίσης τοιοῦτοτρόπως θὰ καθορισθοῦν ἀκριβέστερον οἱ ἱστορικοὶ παραλληλισμοὶ καὶ αἱ συσχετίσεις, π.χ. μὲ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἐγελον, ἔφ' ὧν ὁ Θεοδωρακόπουλος (καὶ δικαίως) ἐπιμένει κατ' ἰδιαιτέραν προτίμησιν. Πολυ ὀρθῶς παρατηρεῖ τὸν χαρακτηριστικὸν λογικισμὸν τῆς πλωτινείου θεωρίας (πρβ. ἐπίσης σ. 177 κ.έ.) καὶ ἀποκρούων ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου πᾶσαν κρίσιν περὶ τῆς ἐνότητος αὐτῆς ὡς ἐχούσης χαρακτῆρα μυστικὸν καὶ ἀνατολικόν, (σ. 183) πολὺ ὀρθῶς τὴν βλέπει, ὡς θεμελιώδη ἀναφορὰν τῆς ἐνότητος, ταυτότητος καὶ τῆς ἑτερότητος (πρβ. ἐπίσης σ. 179), καὶ ἐν τῇ συγκρίσει αὐτῆς πρὸς τὴν πλατωνικὴν καὶ τὴν ἐγγελιανὴν θεωρίαν. Φυσικὰ, τοιαῦται συγκρίσεις θὰ ἦσαν ἱστορικῶς καταλληλότεραι καὶ ἐρμηνευτικῶς πλεον καρποφόροι ἐὰν συνεχίζοντο αὐστηρότερον διὰ μέσου ὀλης.

τῆς γενεσιουργικῆς ἐνεργείας τῶν ἐννοιῶν τούτων, ἐν τῇ ἐξελίξει, εἰδικῶς εἰς τὴν ἀρχαιότητα, τῆς λογικῆς καὶ γνωσολογικῆς σχέσεως. Ἡ ἀνέπλασις τῆς βιβλικῆς αὐτῆς ἱστορικῆς συναφῆς τὴν ὁποίαν ἀναπτύσσει ὁ Θεοδορακόπουλος, σημαίνει τὴν ἀνάλασιν τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας διαλεκτικῆς ὅχι καθὼς ἕως φαίνεται, ὡς ἱστορίας παρὰλλήλου πρὸς τὴν τῆς ἀρχαίας λογικῆς, ἀλλὰ ὡς ἱστορίας αὐτῆς ταύτης τῆς οὐσίας τῆς λογικῆς, θεωρουμένης μέχρι τῶν βαθυτέρων τῆς ἀρχῶν.

Ἡ ΠΕΡΙ ΙΔΕΩΝ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ

ΥΠΟ

PAUL NATORP.

(Μετάφρασις Μιχ. Τσαμαδοῦ 1929. Ἐκδ. οἶκος ὁ «Κοραῆς».)

Εἰς τὴν ἀρχὴν του, ὅπως μὴ δημοσιεῦθαι γενικῶς βιβλιοκρισίας, αἰτίαις ἄλλωστε ἀποτελοῦν καὶ τὴν συνηθεστέραν ἐνασχόλησιν γραφόντων καὶ ἀναγινωσκόντων ἐν Ἑλλάδι, τὸ Ἀρχεῖον Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας τῶν Ἐπιστημῶν, νομίζει ὅτι πρέπει νὰ κάμη μίαν ἐξαίρεσιν ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Τσαμαδοῦ μεταφράσεως τοῦ κλασσικοῦ ἔργου τοῦ Natorp «Ἡ περὶ τῶν ἰδεῶν θεωρία τοῦ Πλάτωνος». Θεωρεῖ ὅτι πρέπει νὰ ὑποσημειώσῃ τὴν ἀξίαν τῆς ἐμφανίσεως ἑλληνιστῶ ἐνός προίγματος φιλοσοφικοῦ ἔργου, ἀποτελέσαντος σταθμὸν ὅχι μόνον εἰς τὴν ἐξέλιξιν, τὴν ἐσχάτως τόσον σημαντικὴν, τῆς πλατωνολογίας, ἀλλὰ γενικῶς καὶ τῆς ἰδεοκρατικῆς φιλοσοφίας καὶ νὰ εἰσαγάγῃ τοὺς ἀναγνώστας του εἰς τὰς γενικὰς γραμμὰς τοῦ ἔργου, εἰς τρόπον ὅστε νὰ καταστῇ εὐχρηστώτερον εἰς πάντα ὅστις θὰ ἤθελε νὰ τὸ μελετήσῃ.

Ἡ παρὰφθορὰ καὶ ἡ παρερμηνεία, μοῖρα τῶν μεγάλων σκέψεων, ἐμφανίζεται πάντοτε ἀνάλογος πρὸς τὴν ἀπόστασιν ἣτις χωρίζει τὴν σκέψιν ἀπὸ τὸν κοινὸν νοῦν. Θὰ ἠδύναί τις νὰ συγγράψῃ μίαν φιλοσοφικὴν ἱστορίαν, ὡς τὴν ἱστορίαν τῶν παρερμηνειῶν τοῦ Πλάτωνος. Κυριωτάτη αἰτία τῆς κακῆς αὐτῆς μοίρας εἶναι ἡ ἀντίληψις τοῦ μεγίστου καὶ ἀμέσου μαθητοῦ του, τοῦ Ἀριστοτέλους, περὶ τῆς πλατωνικῆς θεωρίας τῶν ἰδεῶν. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐγκαινίασε τὴν δοξασίαν ὅτι αἱ ἰδέαι εἶναι οὐρανοὶ, ἂν ὅχι χρονικὰ καὶ τοπικὰ, πάντως ὄντα ἔχοντα οὐσιότητα πρὸς τὰ ὑλικὰ ὄντα, καὶ ἐμέμφθη ὁ Ἀριστοτέλης τὸν Πλάτωνα, ὅτι ἔθετε τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων ἐκτὸς ἑαυτῶν, ἐνῶ αὐτὸς τὴν ἔθετεν εἰς αὐτὰ ταῦτα ὑπὸ τὴν

ἔννοιαν τῆς ἐντελεχείας. Ἡ ἀριστοτελικὴ ἀντίκρουσις ὑπερίσχυσε τῶν πλατωνικῶν κειμένων πρὸς τὰ ὑποῖα δὲν ἐτέλει εἰς σχέσιν πραγματικὴν. Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν πρῶτην καὶ εἰς τὴν νεωτέραν Ἀκαδημίαν δὲν φαίνεται νὰ διειρηθῆ καθαρὰ ἡ θεωρία τῶν ἰδεῶν. Ὅτε δὲ, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν νεοπυθαγορείων, ἐστράφησαν οἱ ἀπολογηταὶ καὶ οἱ πατέρες τοῦ χριστιανισμοῦ πρὸς τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν, διὰ νὰ διατυπώσουν ἑλλόγως τὰ δόγματα τῆς νέας θρησκείας, αἱ μυθολογικαὶ ἐκφράσεις τοῦ Πλάτωνος περὶ τῆς θεωρίας τῶν ἰδεῶν, τοὺς παρέσχον δαφιλὴν τροφήν καὶ ἀτελευτήτους ἀφορμὰς διὰ νὰ πλάσουν μίαν κοσμοθεωρίαν εὐληττον καὶ εὐπρόσδεκτον ἀπὸ τὰ πλήθη τῶν πιστῶν. Ὁ «ὑπερουράνιος τόπος», ὡς ποιητικῶς ἐκφράζει ὁ Πλάτων τὸν νοητὸν κόσμον, ἐγένετο ὠρισμένον σημεῖον τοῦ χώρου. Ἡ σκέψις κατέστη, οὕτως εἰπεῖν, τοπικὴ, καὶ μετουσιώθη εἰς χριστιανικὸν παράδεισον. Αἱ ἐπιστημονικαὶ ἔννοιαι τοῦ Πλάτωνος ἐγέναντο πρὸς τοῦτο μῦθοι· ἡ δὲ γνῶσις, καίτοι τὸ θεῖον ἐξηκολούθει νὰ ὀνομάζεται Λόγος, ἐτέθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πίστεως. Ἡ φιλοσοφία ὡς ancilla theologiae διετήρησε τὸ βίαιον τῆς πλατωνικῆς παραφθορᾶς δι' ὅλου τοῦ μεσαιῶνος. Χαρακτηριστικὴ διὰ τὴν τοπικότητα τῆς σκέψεως εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἡ «Θεῖα Κωμωδία», ἡ ὀλοκληρωτικὴ αὕτη ἐκφρασις τῶν μέσων χρόνων. Καὶ αὐτὸς ὁ μέγας ἀγὼν μεταξὺ nominalismus καὶ realismus ἔχει σαφῶς τὴν πρῶτην πηγὴν του εἰς τὴν ἀντίθεσιν τοῦ πλατωνισμοῦ καὶ τοῦ ἀριστοτελισμοῦ. Εἰς τὸ μεταίχμιον τοῦ μεσαιῶνος καὶ τῆς ἀναγεννήσεως ὁ μέγας κληρικὸς καὶ φιλόσοφος Cusanus, ἐλθὼν ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ πλατωνίζοντος Βησσαρίωνος, ἔχων δὲ καὶ βαθεῖαν μαθηματικὴν μόρφωσιν, ἐπανῆλθε πρὸς τὸν Πλάτωνα κατὰ τρόπον νέον, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς μεσαιωνικὰς ἀντιλήψεις. Ἡ ἐπιστήμη τῆς Ἀναγεννήσεως, χειραφετηθεῖσα ἀπὸ τὸν χριστιανισμόν, ἐπανεῦρε διὰ τῶν μαθηματικῶν γνήσια πλατωνικὰ στοιχεῖα ἀλλὰ χωρὶς ἄμεσον ἱστορικὴν ἀναφορὰν εἰς τὰ πλατωνικὰ κείμενα. Ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους τῶν νεωτέρων χρόνων ὁ Leibniz πρῶτος φαίνεται νὰ ἐπανέρχεται εἰς τὰς πλατωνικὰς πηγὰς. Ὁ δὲ Kant καὶ αὐτὸς ἐχρησιμοποίησε τὸν ὄρον τῆς ἰδέας, περιορίσας αὐτὸν εἰς τὰς ὑψίστας ἰδέας, εἰς τὰ ὑψίστα εἶδη τοῦ ἀγαθοῦ. Μεταξὺ τῶν διαδόχων τοῦ Kant, ὁ Schelling καὶ ὁ Hegel ἐπιστρέφουν κατὰ τρόπον δημιουργικόν πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς ἰδέας. Μετὰ τὴν σημειωθεῖσαν

κατὰ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος κατάπτωσιν τῆς φιλοσοφίας, ἡ πλατωνικὴ ἰδέα ἀναζῆ μετὰ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ νεοκαντισμοῦ καὶ ἀναζῆ ἰδίως διὰ τῆς σχολῆς τοῦ Μάρβουργου. Μετὰ τὸ ἔργον τοῦ Ἰδρυτοῦ τῆς σχολῆς Cohen, Platos Ideenlehre u. die Mathematik, ἐδημοσιεύθη τὸ 1902 τὸ θεμελιῶδες ἔργον τοῦ Natorp περὶ τῆς θεωρίας τῶν ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἔργον τὸ ὅποιον, ἔχον ὡς προϋπόθεσιν τὰς φιλολογικὰς ἐργασίας τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, κατώρθωσε νὰ ἀπορρίψῃ τὸ ἄχθος μακραιῶνων παρανοήσεων, νὰ φθάσῃ ἐγγύτερον πάντων εἰς τὸ ἀληθὲς πνεῦμα τῆς πλατωνικῆς ἰδεολογίας καὶ νὰ εὗρῃ οἶονεὶ γέφυραν ἐνοῦσαν τὴν ἰδεοκρατίαν τῶν ἀρχαίων μετὰ τὰς νεωτάτας ἐπιστημονικὰς μορφὰς τοῦ νεοκαντισμοῦ. Οὐδὲν βιβλίον δὲν παρέχει σαφεστέρην εἰκόνα τῆς συστηματικῆς ἐνότητος ἣτις διακατέχει τὰ ἰδεοκρατικὰ συστήματα καὶ τῆς ἀμέσου καὶ ἐμμέσου ἐξαρτήσεως αὐτῶν ἀπὸ τὴν πλατωνικὴν θεωρίαν.

Ὁ «ὑποθετικὸς» χαρακτήρ τῶν ἰδεῶν καὶ ἡ ἐκ τῶν ἰδεῶν, διὰ τῆς «κοινωνίας» αὐτῶν, δημιουργία τῶν «εἰδῶν» καὶ ἡ πρὸς αὐτὰς ἀναφορὰ τῆς πραγματικότητος ὡς καὶ ὁ δι' αὐτῶν καθορισμὸς αὐτῆς, εἶναι ἀρχαὶ αἱ ὁποῖαι παραμένουν ἀληθεῖς ὅσον καὶ ἡ μαθηματικὴ σκέψις, ἣτις ἄλλωστε ἀποτελεῖ ἐν τῇ πραγματοποιήσει τῆς καὶ τὴν ἐπαλήθευσιν αὐτῶν. Ὡς ἐκ τούτου καὶ ἡ θεωρία τῶν ἰδεῶν ἀνεγεννήθη μετὰ τὴν μαθηματικὴν ἐπιστήμην τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ μετὰ ταῦτα τῶν νεωτέρων χρόνων. Πρῶτος ἐθεώρει ὁ Νεύτων τὰς ἀρχὰς τοῦ ὑποθέσει, δηλαδὴ πλατωνικὰς ἰδέας. Καὶ τὰς ὑποθέσεις αὐτὰς ἐθεώρει ὡς τὴν πρῶτην ἀλήθειαν τῆς φύσεως. «Hypothesis non fingo». Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους, ἡ ἰδεοκρατία ἀνεγεννήθη κυρίως ἀπὸ μαθηματικῶς πεπαιδευμένους φιλοσόφους. Ἡ ἰδεοκρατία καθίσταται δυσχερέστατα καταληπτὴ ἄνευ τῆς ἐπαλήθευσεως τῆς διὰ τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν. Ἀφ' ἧς χρόνος καὶ χῶρος καταστοῦν ποσότητες, ἡ δὲ ποσότης ἀποδειχθῆ ὅτι εἶναι καθαρὰ μορφή, κατηγορία τῆς διανοίας, δημιουργεῖται μία ἐξάρτησις τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου ἀπὸ τὴν διάνοιαν. Ἡ δὲ ἐξάρτησις αὕτη συνίσταται εἰς τὸ ὅτι τὰ αἰτικείμενα περὶ ὧν κρίνομεν, δηλαδὴ τὰ ὁποῖα γνωρίζομεν, ἐνέχουν τὸ στοιχεῖον τῆς ποσότητος, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶναι οὐδέποτε καθαρῶς αἰσθητά, ἀλλὰ ἀποτε-

λουονται ἐκ τῆς μίξεως αἰσθητῶν καὶ νοητῶν στοιχείων. Τὰ δὲ νοητὰ αὐτὰ στοιχεῖα, ὡς π. χ. ἡ ποσότης, «ὑποτίθενται» διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ ἀντικειμένου, εἶναι ἰδέαι. Διὰ τῆς ποσότητος—βεβαίως ὄχι μόνον δι' αὐτῆς—καθίσταται τὸ αἰσθητὸν τι πράγματι ἀντικείμενον γνώσεως. Διὰ τῆς «ἀναφορᾶς» τοῦ αἰσθητοῦ αὐτοῦ πρὸς τὰ «εἶδη», τὰς «ιδέας» δημιουργεῖται τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως. Αἱ ἰδέαι δηλ. αἱ ὑποθέσεις, ὑπὸ αὐτὴν τὴν ἔννοιαν, γεννῶσι τὴν φύσιν. Χωρὶς τὴν ποσότητα, χωρὶς γενικῶς τὰς ὑποθέσεις αὐτάς, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν αἰσθητὸν ἀλλὰ νοητὸν χαρακτῆρα, δὲν θὰ ὑπῆρχον ἀντικείμενα διὰ τὴν γνῶσιν, δὲν θὰ ὑπῆρχε φύσις.

Τὸ ὅτι μία τοιαύτη θεωρία προκύπτει ἀπὸ τὸ ἀναλυτικὸν μέρος τῆς Κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου, ἦτο συμπέρασμα οὐχὶ δυσχερές. Ἄλλὰ τὸ νὰ ἀποκαλυφθῇ ἡ τοιαύτη θεωρία καὶ εἰς τὰ τόσον ἀπὸ παρερμηνείας βεβαρυμένα πλατωνικὰ κείμενα, νὰ ἀποκαλιφθῇ δηλαδὴ ὅτι ὁ Πλάτων ἐσκέφθη ὅπως σκέπτεται ἡ ἐπιστήμη τῶν νεωτέρων χρόνων, αὐτὸ ἦτο ἀθλον ἐπιστημονικὸν ἐκ τῶν μεγίστων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας. Κατέναντι τῆς ἐνότητος, τῆς ἄλλως τε' εὐχεροῦς τοῦ ἐμπειρισμοῦ, κατέστη οὕτω καταφανεστέρα ἡ συνοχὴ τῆς ἰδεοκρατικῆς μεθόδου, εἰς τρόπον ὥστε νὰ δύναται τις, κατοπτρεύων τὰς γενικὰς γραμμὰς τῆς ἱστορίας, νὰ διακρίνη τὸν σταθερὸν ἀνταγωνισμὸν Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, ἐφ' ὅσον οὗτος δὲν ἐξέρχεται τοῦ ἐμπειρισμοῦ, ὄχι μόνον κατὰ τὸν μεσαίωνα, ἀλλὰ καὶ δι' ὅλων τῶν ἐποχῶν.

Ὁ Νatorp καθορίζει ἐπιγραμματικῶς τὸν ἀνταγωνισμὸν αὐτὸν λέγων, ὅτι διὰ μὲν τὸν Πλάτωνα τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως εἶναι πρόβλημα, διὰ δὲ τὸν Ἀριστοτέλην εἶναι τι δεδομένον. Ὁ μὲν πλατωνισμὸς θέτει τὴν πληρότητα τῆς γνώσεως, ὡς ἐν ἰδανικὸν τέρμα πρὸς τὸ ὁποῖον βαδίζει ἡ γινώσκουσα συνείδησις διὰ τοῦ ἐκάστοτε ἀκριβεστεύου «κατηγορηματικοῦ καθορισμοῦ» τοῦ ἀντικειμένου. Ἀλλὰ ὁ πλήρης καθορισμὸς σημαίνει πάντοτε καθορισμὸν σχέσεων, «κοινωνιῶν» κατὰ Πλάτωνα, αἱ δὲ σχέσεις αὐταὶ εἶναι ἀπειροί. Δι' αὐτὸ ἡ ἐπιστήμη πάντοτε προοδεύει, ἀλλὰ καὶ ποτὲ δὲν σταματᾷ. Οὐδέποτε φθάνει εἰς τὴν ἀπόλυτον γνῶσιν, διότι οὐδέποτε ἡ διακατοχὴ τοῦ αἰσθητοῦ ὑπὸ τοῦ νοητοῦ δὲν φθάνει εἰς τὸ σημεῖον ὥστε τὸ αἰσθητὸν νὰ ἐξαντληθῇ. Εἶναι καὶ κατὰ τοῦτο ἀπειρον. Ὁ ἐμπειρισμὸς ἀντιθέτως θεωρεῖ ὅτι τὰ ἀντικείμενα εἶναι ἀμέσως δεδομένα εἰς τὰς αἰ-

σθήσεις. Δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὴν δημιουργικὴν «αὐτενέργειαν» τῆς γινώσκουσης συνειδήσεως, ἀλλὰ ἀπλῶς θεωρεῖ ὅτι αὐτὴ ἐργάζεται εἰς τὸ νὰ ἀνεύρη ἐν τῷ ἀντικειμένῳ καὶ ἔξω καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς ἐνεργείας τῆς γνώσεως ὅλα τὰ κατ' ἰδίαν στοιχεῖα τοῦ ἀντικειμένου. Γνώσις εἶναι διὰ τὸν ἐμπειρισμὸν ἡ ἀνάλυσις τῶν ἀντικειμένων εἰς τὰ στοιχεῖα των καὶ ἡ δι' ἀφαιρέσεως ἐξ αὐτῶν θεμελίωσις μιᾶς διὰ τὴν συνείδησιν ἀντιληπτῆς ἐνότητος. Ἐδῶ εἶναι ἡ γνώσις κατ' ἰδέαν τοῦλάχιστον πεπερασμένη, ὅσον καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀντικειμένου, διότι ἀφορᾷ τὸν καθορισμὸν δεδομένου τινος αἰσθητοῦ, καὶ ὄχι ἐνδὸς ἀντικειμένου τὸ ὁποῖον δημιουργεῖται ἀκριβῶς τὸ πρῶτον διὰ τοῦ προϊόντος ὀρισμοῦ αὐτοῦ. Ἐδῶ εἶναι δυνατὴ μία ἀπόλυτος γνώσις συγκεκριμένου ὄντος. Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος εἰς ὃν κατ' ἀνάγκην θὰ ἔπρεπε νὰ καταλήξῃ ὁ ἐμπειρισμὸς, ἐὰν ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος δὲν ἠμφισβῆται τὸ ἀληθὲς τῆς αἰσθήσεως, καλεῖται δογματισμὸς.

Μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ρευμάτων παλαίει ἡ ἀνθρωπότης. Ὁ ἐμπειρισμὸς εἶναι ἡ φιλοσοφία τῶν πολλῶν, ἐκείνων οἱ ὁποῖοι δὲν ἐλευθερώνονται ἀπὸ τὰς πλάνας τοῦ κοινοῦ νοῦ, τοῦ μοιραίως θεωροῦντος τὰ ἀντικείμενα ὡς δεδομένα· ἡ ἰδεοκρατία εἶναι κτῆμα τῶν ὀλίγων οἱ ὁποῖοι ἔχουν τὴν εἰδικὴν ἱκανότητα τοῦ ἐπιστρέφειν εἰς ἑαυτὸν. Τὴν ἀντίθεσιν αὐτὴν ἔχει διαρκῶς πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Νatorp, γράφων περὶ τῶν ἰδεῶν, δηλαδὴ περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς γνώσεως. Τὸ ἔργον του ἀποτελεῖ τῷ ἑντι τὴν γνωσεολογίαν τῆς ἰδεοκρατίας, ὅπως αὐτὴ ἐμφανίζεται ἢ ὀρθώτερον ἀποκαλύπτεται εἰς τοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους καὶ διατυποῦται ὑπὸ τοῦ Νatorp, μὲ διαρκῶς ἐστραμμένην τὴν προσοχὴν πρὸς τὰς πλάνας τοῦ ψυχολογισμοῦ καὶ γενικῶς τοῦ ἐμπειρισμοῦ. Ἐν τούτῳ κυρίως ἐγκεῖται ἡ ἀξία καὶ ἡ ὑπεριστορικὴ ζωὴ τοῦ ἔργου.

Ἡ θεωρία τῆς γνώσεως εἶναι τὸ ἀμετάβλητον κοιτήριον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐπιστήμης. Μετὰ τὰς περιόδους τῆς μεγάλης ἀναπτύξεως τῶν εἰδικῶν γνώσεων, αἵτινες διαιροῦν ἐπ' ἄλειρον τὴν πνευματικὴν ἐνέργειαν, εἶναι ἀναγκαῖα ἡ συγκεντρωτικὴ ἐνέργεια τῆς συνειδήσεως. Πολλοὶ μεμονωμένοι γνώσεις, ὅσον πρακτικῶς χρήσιμοι, ὅσον σπουδαῖοι καὶ ἄν εἶναι, δὲν ἀποτελοῦν ἐπιστήμην. Ἡ γνώσις πληροῦται ἐν τῇ ἐνότητι τῶν γνώσεων καὶ μόνον ἡ ἐνότης τῶν γνώσεων εἶναι ἐπιστήμη. Ἐφ' ὅσον γνώσις καὶ συνείδησις συμπιπτουν (καὶ ἐδῶ βεβαίως δὲν ἐννοοῦμεν τὴν συνείδησιν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἀσυνείδητον ἢ τὸ ὑποσυνείδητον) θὰ συμπιπτουν ἐ-

πίσης ενότης και ἐπιστήμη. Ἡ ἐνότης τῶν ἐπιστημῶν ὅμως δὲν δύναται βεβαίως νὰ νοηθῆ ὡς μία ἐνοποίησης τῶν ἀντικειμένων τῆς γνώσεως, οὔτε, ὅπως συνήθως σκέπτονται οἱ ἐμπειρικοί, ὡς ἐνοποίησης μεθόδων, διὰ τῆς ἐφαρμογῆς μιᾶς μεθόδου ἐφ' ὅλου τοῦ πεδίου τοῦ ἐπιστητοῦ, και δὴ τῆς μεθόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἢ ἐνότης τῶν ἐπιστημῶν κεῖται, ὑπὲρ τὰς πολλαπλὰς δυνατὰς μεθόδους, εἰς τὰς ἀρχὰς τὰς διεπούσας ἀπολύτως τὸ ἐπιστημονικὸν συνειδός, και θεμελιούσας, τουτέστι δικαιολογούσας τὴν πολλότητα τῶν μεθόδων και τῶν ἐπιστημῶν. Διὰ τῆς θεμελιώσεως ἀκριβῶς τῶν μεθόδων αὐτῶν εἰς μίαν τελικῶς ἀρχὴν τελειοῦται ἡ ἐνότης τῶν ἐπιστημῶν, ἐνῶ αὐται κατὰ τὴν ἔκτασιν τῆς ἐρεῦνης και κατὰ τὸ περιεχόμενον θὰ μένουν πάντοτε ἄπειροι. Τὴν θεμελιώσιν τῆς ἐνότητος τῆς γνώσεως ἐπιτελεῖ ἡ θεωρία τῆς γνώσεως.

Μετὰ τὰς ἐκθαμβωτικὰς προόδους τὸσον τῶν ἱστορικῶν ὅσον και τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα και ἰδίᾳ μετὰ τὴν ἐπέκτασιν τῆς φυσικομαθηματικῆς ἐρεῦνης ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ἡ θεωρία τῆς γνώσεως εἶχε περιπέσει εἰς τὴν λήθην και μαζὶ με αὐτὴν ἡ φιλοσοφία. Ἡ ἐρώτησις, διατὶ αὐτὸ τὸ ὅποιον γινώσκουμεν, ὄχι μόνον μᾶς φαίνεται, ἀλλὰ εἶναι και ἀληθές, δὲν ἐστενοχώρει κανένα. Ἄλλοι ἔθεταν τὴν ἐπιστήμην εἰς τὴν ὑπηρεσίαν πρακτικῶν σκοπῶν και ἄλλοι ἐτόνιζον τὸ ἀδύνατον τῆς ἀληθείας. Εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον ἀνεπήδησε ἡ νεοκαντιανὴ ἀντίδρασις. Εἶναι φυσικὸν ἐπομένως ὅτι ὁ νεοκαντισμός ἐστράφη ἰδίᾳ πρὸς τὸ γνωσεολογικὸν πρόβλημα και ἰδιαίτατα πρὸς τὴν καταπολέμησιν τοῦ ἐμπειρισμοῦ ὑπὸ τὰς νεωτέρας του μορφάς, τὸν ψυχολογισμόν και τὸν βιολογισμόν. Τὸ πνεῦμα αὐτὸ διαφαίνεται εἰς ὅλη κληρον τὸ ἔργον περὶ Πλάτωνος τοῦ Νatorp. Ἀποτελεῖ τὴν δύναμιν, ἀλλὰ και τὴν στενότητα αὐτοῦ. Εἰς τὸν ἀγῶνα μεταξὺ ἐμπειρικοῦ δογματισμοῦ και κριτικοῦ ιδεαλισμοῦ, τὸν διήκοντα δι' ὅλης τῆς ἱστορίας, τὸν κατ' ἐξοχὴν ἀναζωογονηθέντα ὑπὸ τοῦ νεοκαντισμοῦ, εἰσῆλθε ὁ Νatorp, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ τὴν δύναμιν τῆς πλατωνικῆς μορφῆς και τὸ βᾶρος τῆς ἱστορίας. Ἡ νεοκαντιανὴ γνωσεολογία, ἐνωθεῖσα και βασιμῶς ἐνωθεῖσα και συγχωνευθεῖσα με τὴν πλατωνικὴν θεωρίαν, ἀπέκτησε νέαν ζωὴν και, ὑπὲρ σπουδαιότατον διὰ τὸν εἰς τὰς ἀρχὰς του κάπως στενὸν νεοκαντισμόν, πολὺ μεγαλειτέραν ἔκτασιν.

Ἡδὴ κατανοεῖται και ἡ κεντρικὴ θέσις τὴν ὁποῖαν κατέχει διὰ τὴν σύγχρονον σκέψιν τὸ παρὸν ἔργον, τὸσον ὡς κριτικὴ γνωσεολογία ὅσον και ὡς ἐνωτικὸς κρῖκος τῆς ἀρχαίας και τῆς συγχρόνου ἰδεοκρατίας.

ΚΩΝΣΤ. ΤΣΑΤΣΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α) ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Kierkegaard, Søren, Der Begriff der Ironie mit ständiger Rücksicht auf Sokrates, Uebers. von W. Kütemeyer. München: C. Kalipar 1929.

Kierkegaard. Ueber den Begriff der Ironie. Deutsch von H. H. Schaefer, München, R. Oldenburg 1929.

Bergfeld, Max, Giordano Bruno, Berlin: Deutsche Bibliothek, 1929.

Häberlin Paul, Allgemeine Aesthetik. Basel: Keberscher Verl. 1929.

Benz, Ernst, Das Todesproblem in der stoischen Philosophie. Stuttgart: W. Kohlhammer 1929.

Otto, Rudolf, Naturalistische und religiöse Weltansicht. dritte photomechanisch gedr. Aufl. Tübingen: Mohr 1929.

Dubislav, Walter, Zur Methodenlehre des Kritizismus. Langensalza: H. Beyer und Söhne 1929.

Heidegger, Martin, Kant und das Problem der Metaphysik. Bonn: F. Cohen 1929.

Gronan, Karl, Platons Ideenlehre im Wandel der Zeit. Braunschweig: G. Westermann 1929.

Behm, Schöpfung des Menschen. Revolution um Charles Darwin u. s. Erben. Gr. 6. Hamburger Beiträge zur Philosophie des kritischen Idealismus. Bd. I, H. 2.

Kölln, Fritz, Der Immanenzgedanke in der kantischen Erfahrungslehre. Hamburg: Friederichsen, de Gruyter und Co. 1929. Hamburger Beiträge zur Philosophie d. Krit. Idealismus, Bd. I, H. 2.

Joël, Karl, Wandlungen der Weltanschauung. Lfg. 7 (Bd. 2, Bogen 21—25.) Tübingen: Mohr 1929.

Morr, Josef, Die Entstehung der platonischen Apologie. Reichenberg: Gebr. Stiepel 1929.

Natorp, Paul, Philosophie, Ihr Problem und ihre Probleme. Einführung in den Kritischen Idealismus. 4. Aufl. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht 1929.

Boer, W. de: Herders Erkenntnislehre in ihrer Bedeutung für seinen religiösen Realismus. Gütersloh: C. Bertelsmann 1929.

Barion, Jakob, Die intellektuelle Anschauung bei J. G. Fichte und Schelling und ihre religionsphilosophische Bedeutung. Würzburg: C. J. Berger, Univ.—Druckerei 1929.

Bittner, Konrad, Herders Geschichtsphilosophie und die Slaven. Reichenberg: Gebr. Stiepel 1929.

Hegel, Georg, Wilhelm Friedrich, Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse. Neu hrsg. von G. Lasson. 3. Aufl. Leipzig: F. Meiner 1923 (Ausg. 1929).

Lünemann, Arthur, Logik der Philosophie. Grundzüge einer Umgestaltung der formalen Logik, Wien: W. Braumüller 1929.

Daniels, Georg, Das Geltungsproblem in Windelbands Philosophie. Berlin: E. Ebering 1929.

Driesch, Hans, Relativitätstheorie und Weltanschauung. 2., umgearb. Aufl. Leipzig: Quelle u. Meyer 1930 (Ausg. 1929).

Gomperz, Heinrich, Ueber Sinn und Sinngebilde, Verstehen und Erklären. Tübingen: Mohr 1929.

Schmidt, Georg, Johann Jakob Bachofens Geschichtsphilosophie. München: C. H. Beck 1929.

Palgen, Rudolf, Die Weltanschauung Henri Bergsons. Breslau: Priepatsch's Buchh. 1929.

B) ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Steinmetz, S. Rudolf, Soziologie des Krieges, Zngl. 2., vollst. umgearb. u. ern. Aufl. d. «Philosophie des Krieges». Leipzig: Joh. Ambr. Barth 1929.

Tönnies, Ferdinand, Soziologische Studien und Kritiken. Sammlg. 3. Jena: G. Fischer 1929.

Mombert, Paul, Bevölkerungslehre, Jena: G. Fischer 1929.

Back, Josef, Die Entwicklung der reinen Oekonomie zur nationalökonomischen Wesenswissenschaft. Jena: G. Fischer 1929.

Oppenheimer, Franz, Weltprobleme der Bevölkerung, Leipzig, 1929.

Borchers, Heinrich, Das Abstraktionsproblem bei David Ricardo. Jena: G. Fischer 1929.

Vierkandt, Alfred, Staat und Gesellschaft in der Gegenwart, 3., verb. Aufl., Leipzig: Quelle und Meyer 1929.

Wrangel, Georg, Baron: Das universalistische System von Othmar Spann. Jena: C. Fischer 1929.

Sternberg, Fritz, Der Imperialismus und seine Kritiken, Berlin: Soziologische Verlagsanstalt 1929.

Oppenheimer, Franz, System der Soziologie, 4., histor. Bd., Abt. 1. Jena: G. Fischer 1929.
